FELDERÍTŐK HÍRSZERZŐK

FELDERÍTŐK, HÍRSZERZŐK

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
KÁRPÁTI KIADÓ, UZSGOROD
1980

A mű eredeti címe:
ЛЮДИ МОЛЧАЛИВОГО ПОДВИГА.
ОЧЕРКИ О РАЗВЕДЧИКАХ. ПОЛИТИЗДАТ, МОСКВА 1977.
© ПОЛИТИЗДАТ, 1975 г.
Forditotta:
DALOS GYÖRGY

A kötet szerzői:
A. BRINSZKIJ
O. GORCSAKOV
B. GUSZEV
M. KORENYEVSZKIJ
V. KURASZ
I. PAGYERIN
A. SZGIBNYEV
I. VASZILJEVICS
V. ZOLOTUHIN

ISBN 963 09 1588 X

© HUNGARIAN TRANSLATION DALOS GYÖRGY, 1980

(3014)

ELŐSZÓ AZ OROSZ KIADÁSHOZ

A Szovjet Fegyveres Erőknél töltött szolgálati éveimben és különösen a második világháború évei alatt – amelyek szilárdságunkat és szellemünket súlyos próbatételek elé állították – sok hőst és sok hőstettet volt alkalmam látni. A gyalogsági századok és zászlóaljak bátran léptek harcba az ellenfél ezredeivel és hadosztályaival – és győztek. A bátor szovjet sólymok nem féltek a kétszeres, háromszoros ellenséges légifölénytől – és pánikot keltettek a válogatott hitlerista mesterrepülők között. Hervadhatatlan dicsőséget szereztek maguknak a tengerész gárdisták, a harckocsizó gárdisták és a híres „Katyusa"-lövegek kezelői . . .

Én azonban, akárcsak a legkülönbözőbb csapatnemekhez tartozó, minden dicséretet megérdemlő hősök is a legmélyebb tiszteletet mégis a mi dicső felderítőink hőstettei iránt éreztem és érzem. Forradalmi harckészség mindenben és mindig, eszmei meggyőződés, a nép és a párt iránti hűség, a mesterségbeli tudás és az a készség, hogy semmit, vérüket, életüket se kíméljék a harci feladatok teljesítésének érdekében, – ezek a felderítő legfőbb jellemvonásai. És mindez, mint az olvasó is nyilván tudja, nem véletlenszerű, hanem a szovjet nép, a győzelmes nép, az alkotó nép jelleméből eredő vonások.

Ezért is fogadtam örömmel a Politikai Kiadó által előkészített „Ljugyi molcsalivovo podviga" című tanulmánykötetet. A könyv hitelesen és izgalmasan foglalkozik azzal a páratlan bátorsággal és óriási önfeláldozással, amely azokat az embereket jellemezte, akik a Nagy Honvédő Háborúban a támadó csapatok előtt haladtak, és

akik mind a hadvezéri elgondolás, mind a harcok során az élvonalban fejtették ki tevékenységüket.

Egy-egy tanulmány a front és a partizánmozgalon felderítőiről szól. Találkozunk a híres Anton Brinszkijjel, a Szovjetunió Hősével, Nyikolaj Szuhovval, akiről érdekesen és meleg szavakkal szól a könyv, Kuzma Gnyedassal, a Szovjetunió Hősével és Ivan Dmitrisinnel. Különböző foglalkozásuk volt a háború előtt, eltértek életkorban és képzettségben, de a megpróbáltatások egyesítették őket, felragyogtatták bennük mindazt, amit bátorságnak, vitézségnek nevezünk, ami hőstettre ösztönöz és lehetővé teszi a hőstett végrehajtását. Elképzelhető, hogy egyik-másik írásban találunk bizonyos gyengeségeket, hiányosságokat – a könyv egészében mégis hiteles, emlékezetes és átfogó képet nyújt a felderítőkről.

Engem, sokat látott és tapasztalt öreg katonát rendkívül meghatott az egyik hadseregbeli felderítő sorsa – ezek nélkül a felderítők nélkül (ez az én őszinte meggyőződésem!) nem érhettünk volna el sikert, és nem lehettünk volna úrrá a helyzeten, a csatatéren. Farid Fazliahmetov alhadnagyra gondolok, akiről az egyik tanulmány szól. Nagyon gyakran mondják: katonának nem születünk. Dehát felderítőnek sem születünk. Akárcsak katonává, felderítővé is válik az ember.

Ha nem lett volna háború, ha Hitler nem támadta volna meg hitszegően a Szovjetuniót – Fazliahmetov elvégezhette volna az Ordzsonikidzéről elnevezett moszkvai repülőgép-tervezői főiskolát, most repülőket tervezne vagy műhelyben dolgozna. Ám a riadó idején a harmadik évfolyamról egyenesen a frontra ment és a legkeményebb, a legkockázatosabb foglalkozást választotta. Az utolsó felderítő hadművelet során – már Kelet-Poroszország területén – Farid hétszer is járt az ellenség hátában, háromszor megsebesült. Tapasztalt, a rábízott feladatot odaadóan teljesítő felderítő volt, aki mindig csak egyre gondolt: adataira legalább olyan nagy szüksége van a parancsnokságnak, mint a lövedékekre – vagyis semminek sem szabad őt meggátolni abban, hogy összegyűjtse és a szükséges helyre eljuttassa adatait.

De lehetett-e másképpen?

Képzelje magát az olvasó a parancsnok helyébe, aki megkapja a frontvonalon túl gyűjtött rendkívül értékes adatokat az ellenfélről.

A parancsnokot érdeklő körzet messze van, nagyon messze – nem mehet oda, hogy szemrevételezze, távcsővel sem mérheti fel. A Fazliahmetov alhadnagy által vezetett felderítők adatai mintegy életre keltették a térképet és olyan közel hozták, hogy minden láthatóvá, elképzelhetővé vált. Itt vannak a megerődített porosz falvak: balra a mocsarak, amelyeken sem ember, sem gép nem hatolhat át. Jobbra, az autósztrádával párhuzamosan felbukkantak a sok kilométeres sáncvonalak, köztük a föld-fa tűzfészkekkel. A tűzfészkek a német–lengyel határ mentén is húzódnak 100–150 méterenként. A város mellett, amelyet be kell venni, szintén erődítmények vannak. A parancsnok pedig nem gyönyörködhet túl soká a térképben, mert a csapatoknak még át kell törni abban az irányban! Ezért oly mérhetetlenül hálás az elszánt fiúknak, akik magának az ellenségnek a barlangjában ütötték tanyát és mintegy a parancsnok mindent látó szemévé, mindent halló fülévé váltak. Ők értek oda elsőnek ...

Olvasom ezeket a felderítőkről szóló sorokat, és nagyon is megértem K. K. Rokosszovszkijt, a Szovjetunió marsallját, aki igen nagy figyelmet fordított az ellenfél tanulmányozására, és aki az 1945. január elsejére virradó éjszakán saját kezűleg ünnepi köszöntőt írt felderítőinek, és abban köszönetet mondott hűséges és sikeres szolgálatukért és még nagyobb sikereket kívánt nekik.

Tanúsíthatom, sok, nagyon sok parancsnok és katonai vezető cselekedett így, mert tisztában volt azzal, hogy a gondos és sokoldalú előzetes felderítés nélkül nem lehet legyőzni az ellenséget, nem lehet tökéletesen végrehajtani a harci feladatot. Természetesen az ütközeteket nem a felderítő, hanem a nép, a hadsereg nyeri meg. Ám a felderítő, amint a tapasztalatok mutatják, nem utolsó, hanem első harcos a támadók, a küzdők láncolatában. A felderítő – a rohamozó hullámot jóval megelőzve – nem géppisztolyával segít, hanem mindenekelőtt gyors és alapos gondolkodásával, éles, mindent észrevevő szemével, azzal a képességével, hogy egy pillanat alatt értékelni tudja a számára váratlan információt, bele tudja élni magát az ellenség gondolkodásába, és meg tudja előzni annak lépéseit.

A válogatás nagy vonzereje abban is megnyilvánul, hogy általa mintegy újra megismerkedünk a hősökkel, akikről már sokat olvastunk és hallottunk. A szerzők az elbeszélést sokak számára ismeretlen tényanyagokkal gazdagították. A számunkra oly kedves alakokat

nagyon fontos vonásokkal egészítették ki, amelyek nélkül nem volna teljes ezekről a halhatatlanná vált emberekről alkotott kép.

Vegyük például a híres Vladimír Zaimovnak, a Szovjetunió Hősének, e nagyszerű tettet végrehajtó embernek az életrajzát. Életének szépsége, jellemének hajlíthatatlansága, internacionalista kötelességéhez való önfeláldozó hűsége magát az olvasót is gazdagítja, gyarapítja lelkében azokat a ragyogó jellemvonásokat, amelyek nélkül nem létezik az igazi harcos. Kövessük nyomon e harcosok egykori útját, és akkor úgy érezzük, hogy belsőleg gazdagabbak lettünk, szeretetre méltó, szívünkhöz közelálló, velünk azonos célt szolgáló emberek álltak mellénk, akikben ugyanaz a forradalmi célratörés dolgozik, mint bennünk. Ezek az emberek, megvetve a veszélyt, egész akaratukat és minden tudásukat mozgósítva önként és bátran vállalkoztak a legnehezebb és kimerítő munkára, amely közelebb hozta a Hitler felett, a fasizmus felett aratott győzelmet. És nem feledjük el, hogy ezek az emberek nem vártak kitüntetésre, rangra vagy dicsőségre. A róluk, az internacionalista hősökről szóló elbeszéléseknek semmi közük ahhoz a kémekről szóló szemétirodalomhoz, amely a Nyugat könyvpiacát elárasztja.

Ebben a vonatkozásban igen érdekes Willoughby amerikai tábornok kijelentése, aki a Richard Sorge elleni bírósági tárgyalás iratait tanulmányozta: „A Sorge-csoport valamennyi tagja, bármily különös, az eszméért, a közös ügyért és nem a pénzért dolgozott. Azok az eszközök, amelyeket a Központtól kaptak (adataink szerint igen szerény eszközök) a konspiratív lakások és az utazások kifizetésére szolgáltak."

És még egy tanulmánynál kell hosszabban időznöm. Pontosabban egy emberrel való találkozásnál, akit mi, az idősebb nemzedék fiai mélységesen tiszteltünk, akinek hősiessége, bölcsessége és forradalmi szenvedélye lelkesített bennünket. Jan Karlovics Berzinről, a ragyogó kommunistáról és parancsnokról beszélek, aki éveken át vezette katonai felderítésünket. Keveset írtak róla, nagyon is keveset. Ovidij Gorcsakov író tanulmánya, amellyel ez a könyv kezdődik, az egyik első kísérlet arra, hogy rekonstruáljuk J. K. Berzinnek, a forradalmárnak és hazafinak emberi arculatát. A szerző a kiemelkedő felderítőről szóló dokumentumokat és visszaemlékezéseket tanulmányozva szerencsére elkerülte azt a kísértést, hogy elbeszélését szen-

zációs formában tálalja, egyik izgalmas fordulatot a másikra halmozva. Ovidij Gorcsakov mindenekelőtt a nagyszerű bátorságnak, erkölcsi erőnek és fokozott pártos felelősségnek, vagyis ama vonásoknak a forrásait tudta felmutatni, amelyek nélkül nincs parancsnok és amelyek nélkül nem lehet valaki a legveszélyesebb peremvonal harcosa.

Peteris Kjuzis (ez Berzin valódi neve) az 1917-es esztendő Nagy Októbere idején már három sebet kapott, három letartóztatás és egy szörnyű ítélet volt ellene – halálos ítélet, amelyet azonban a „politikai bűnöző" fiatal korára való tekintettel börtönre változtattak és még egy ítélet, egy örökös szibériai száműzetés volt mögötte. Ott, Szibériában születik meg Jan Karlovics Berzin – ezt a nevet írták azokba az okmányokba, amelyekkel a száműzött bolsevikok látták el Peteris Kjuzist. Nem sokkal 1917. októbere után egy lövész alegység parancsnoka lesz, és védi a forradalmat.

Berzin, aki 1924 márciusában a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg felderítési parancsnokságának vezetőjévé válik, önmagától és mindenkitől, aki vele együtt dolgozott, megkövetelte, hogy lenini módon, a lenini végakarat jegyében folytassák a mindennapi szolgálatot az ország védelmének legveszélyesebb szakaszain. Megmaradtak Berzin feljegyzései a felderítők feladatairól és magatartásbeli normáiról. A felderítéshez nem elég a kétségbeesett bátorság, nem mindennapian okos embernek is kell hozzá lenni, képzelőerővel kell rendelkezni, önállóan és gyorsan kell tájékozódni a legbonyolultabb viszonyok között, és egy pillanat alatt kell meghozni a legpontosabb és egyedül helyes döntéseket a legnehezebb párviadalban, a látszólag kilátástalan helyzetben is.

A Jan Berzinről szóló tanulmányon gondolkodva lelkemben szinte önként hangzanak fel azok a szavak, amelyekkel főleg a fiatal olvasókhoz szeretnék fordulni. A Szovjet Hadsereg dicső fiainak, a hős felderítőknek életrajzaiban és hőstetteiben számukra a legragyogóbb és legvilágosabb példa kínálkozik. Törekedjenek arra a fiatalok, hogy az ő önfeláldozó szolgálatukból, vasfegyelmükből, lelki szilárdságukból merítsenek erőt és lelkesedést.

Mert az új hőstettek és az új hősök nevei a nemzedékek folytonosságának termékeny talajából nőnek ki, a harci hagyományok szerető ápolásából és az ember ama szenvedélyes törekvéséből fakad-

nak, hogy gyarapítsa ezeket a hagyományokat, ezt a nagy és hetvadhatatlan dicsőséget.

Bízunk abban, hogy e könyvet jól fel lehet használni az ifjúság kommunista nevelésében. Követendő példát szolgáltat a harcos akarat edzéséhez és a jellem csiszolásához.

Ez annál inkább fontos, mivel a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága állandóan megköveteli a párt-, a szovjet, a szakszervezeti és a Komszomol-szervezetektől, a hadsereg és a flotta politikai szerveitől, hogy minden szovjet embert és mindenekelőtt az ifjúságot a kommunista párt és a szovjet nép forradalmi, harci és munkahagyományaira neveljen.

A. M. VASZILJEVSZKIJ
a Szovjetunió marsallja,
a Szovjetunió kétszeres Hőse

O. Gorcsakov

EGY NAGY ÉLET LAPJAI

JAN BERZINRŐL

1. „MEGRÉMÜLT A CÁR, KIÁLTVÁNYT IS ÍRT..."*

Lettország erdői októberi bíborban vöröslenek. Kuldiga városka kertjeiben és csöndes utcácskáin tűzpiros falevelek hullanak alá. A Balti-tenger felőli széllökések elfújják a lehullt lombokat a régi templom tornácáról. A kisváros főutcáján szokatlan zajok, a „Marseilles" felzaklató hangjai hallatszanak. A tüntetők első sorában a Balti Tanítóképző diákjai és a műhelyek munkásai állnak.

A tanítóképző igazgatójának, a rettegett Sztrahovics úrnak egyik kedvence és besúgója a viharzó oszlop fölé emeli a háromszínű zászlót – az orosz birodalom lobogóját. Tucatnyi erős kéz nyúl a zászlóhoz, letépi azt a rúdról, megtapossa és ledobja az utcakőre, a röpködő hervadt levelekre.

És Peteris Kjuzis, a tanítóképző diákjainak vezére, ekkor felemeli a menetoszlop fölé a forradalom vörös zászlaját. Szinte tűzzel ég és világít a zászló az októberi nap sugaraiban és máris vidámabban játszanak a fúvószenekar kürtösei.

Rendőrség sehol. A „fáraók" elrejtőztek. Nem látni Sztrahovicsot sem és a csendőrlelkű tanítókat sem. Az október 17-i cári kiáltványt hallva – amelyet az orosz önkényuralkodótól a forradalom veszélye zsarolt ki – megrettentek. Amikor a tanítóképzőben gyülekeztek, először hallgattak, mintha víz volna a szájukban, azután Sztrahovics

* Forradalmi gúnydal 1905-ből. – *A ford.*

úr őméltósága a hájas, szakállas esperest noszogatta, hogy „kommentálja" a cári kiáltványt a diákok előtt a nagyteremben. Peteris Kjuzis és elvtársai kifütyülték az atyát, szétdobálták a templomi zászlókat és a cári család arcképeit, majd tömegesen kivonultak az utcára.

Söpörjük el a régi világot
*rázzuk le lábunkról porát.**

Peteris együtt énekelt a többiekkel. Feje felett magasan leng a vörös zászló. Szenvedélytől fűtötten ver a szíve. Szél fújja sötét, gesztenyeszín haját, felragyog a szeme, amelynek kékje a lett tavaké . . .

Egy másik szempár – szintén kék, de zavaros, futkározó, a cári titkosrendőrség ügynökének tekintete – mindenkit észrevesz. A besúgók és a provokátorok szüntelenül követik a tüntetőket. Hát így állunk! Már megint ezek a zavargók a tanítóképzőből! Megint ez a Kjuzis! Úgy látszik, keveset kapott tavaly a tiltott irodalom olvasásáért és terjesztéséért! . . .

A kisváros közelében, a régi bárói kastélyban a rend őreinek törzse. Lázasan állítják össze „a cár és a haza ellenségeinek" listáját. A kastélyban nemcsak a csendőrök és a rendőrök gyülekeztek, hanem Sztrahovics is az ingyenélőivel.

– Kjuzis! – őrjöng most és öklével fenyegetőzik. – Már megint ez a Kjuzis! Írják a legfeketébb listára!

A csendőrtiszt megvizsgálja a Balti Tanítóképző harmadik, azaz utolsó évfolyamán tanuló diák ügyiratait.

1890. november 13-án született Riga megye jaunpilsi járásának Kligen tanyáján. Nagyapja, apja és anyja nagyon szegény, föld nélküli lett parasztok, bárók, gazdag földbirtokosok jobbágyai, uradalmi cselédek. Peteris Kjuzis nagy üggyel-bajjal jutott csak be a tanítóképzőbe – amely a falusi elemi iskolák számára képez tanítókat –, mert az ilyenek számára a gimnáziumok, a reáliskolák többnyire zárva maradnak. Nem sokkal később magukkal ragadták a forradalmi eszmék. 1904 őszén Peteris tanítóképzőbeli barátait rábeszélte, hogy szálljanak szembe a tanítóképző igazgatójával. E célból prog-

* Az orosz munkás Marseilles. – *A ford.*

ramot dolgozott ki: bojkottálni fogják a népszerűtlen tanárok előadásait, és követelik, hogy távolítsák el a nevelők közül a megrögzött monarchistákat. A körzet iskolagondnoka megrémült. Elküldte Kuldigába a népiskolák igazgatóját. Az Sztrahoviccsal megtanácskozta a dolgot, és egyetlen tollvonással kizárt a tanítóképzőből mintegy húsz „zavargót", de akkor valahogy szem elől tévesztették a fiatal Kjuzis Peterist. Peteris úgy látszik már beletanult a konspirációba és megúszta annyival, hogy a megbízhatatlanok listájára került. Megy az idő. Kjuzis jelentős szerepet játszik a Lett Szociáldemokrata Munkáspárttal kapcsolatban álló tanulókörben. A körben tiltott, illegális irodalmat olvasnak, például az *Iszkrát*, titkos találkozókat tartanak.

A csendőr tovább olvasta Kjuzis diák ügyiratait. 1905 tavaszán az ügynökök jelentése szerint Peteris Kjuzis hazautazott szüleihez húsvéti szünetre. Szülei a Livlandi Kormányzóságban a jaunpilsi lelkésznél dolgoznak, mint uradalmi cselédek. A családban hagyományos a lázadó szellem. Alapos a gyanú, hogy Peteris bátyja, Jan Kjuzis, aki egy fuvarosnál dolgozik asztalosként, tagja a mesterlegények szociáldemokrata körének. A rendőrség meglepetésszerű házkutatást tartott a Kjuzis-házban, de semmit sem talált. Pünkösd napján pedig a zendülő istenkáromlók a templomban röplapokat szórtak szét, megzavarták az istentiszteletet, és a szenthelyen istenkáromló gyűlést tartottak, ilyen jelszavakkal kiáltozva: „Le az önkényuralommal!", „Le a földesurakkal!"

Különben így volt ez majdnem egész Livlandiában, Kurlandiában, sőt még Közép-Oroszországban is. Az a cári parancs, amelynek értelmében újoncokat kellett állítani a hadseregnek, a cári hadsereg és a flotta távol-keleti súlyos vereségei miatt, csak olaj volt a tűzre. Ki-ki gyulladtak a földesurak házai, a bárók palotái. Parasztlázadások kezdődtek. A cári kormány kozákokat küldött. A bárókat sürgősen „tiszteletbeli rendőrbiztosaikká" nevezték ki, teljes rendőri hatalmat biztosítottak nekik a parasztok felett. Vajon nem vett-e részt Peteris Kjuzis a lázadók egyik nagy csoportjának éjjeli támadásában – legalább ötvenen lehettek – Jaunpilsnél a kozákok ellen?

Az októberi szél nyalábokban hajigálja a piros faleveleket a felvonulók fejére és vállára. Az ősi Kuldiga fölött az örökifjú, sohasem elavuló „Marseilles" dallama lebeg. Peteris Kjuzis mély lélegzetet

vesz. Úgy érzi, hogy a forradalom már végbe is ment. Sem ő, sem pedig elvtársai nem tudják, hogy milyen hosszú és nehéz út van még előttük.

*

Azon a télen a Kurlandi és Livlandi Kormányzóságban, akárcsak az orosz birodalom számos más kormányzóságában, kigyulladtak a felkelők őrtüzei.

Október végén a hatóságok bezárták a kuldigai tanítóképzőt és Peteris Kjuzis hazatért Jaunpilsba. Útközben Rigában meglátogatta bátyját és átvett tőle egy csomag illegális irodalmat. A bajuszos, bátor Jan hét évvel volt idősebb Peterisnél. Már néhány éve szoros kapcsolatban állt a forradalmárokkal.

Jan részletesen elmesélte öccsének a szociáldemokrata pártban uralkodó helyzetet, a rigai és az országos eseményeket. Nem sokkal 1905. január 9-e, a pétervári Véres Vasárnap után Rigában sor került a Véres Csütörtökre. Január 13-án több ezer munkás vonult ki az utcákra. Követelték a cár lemondását, a demokratikus szabadságjogokat. A cári csapatok és a rendőrség a vasúti hídnál a tüntetők közé lőtt. Több száz ember vére öntözte az utcakövet. A hóhérok 70 tüntetőt öltek meg, köztük a Lett Szociáldemokrata Munkáspárt több mint 30 tagját – mint mindig, ők haladtak elől vörös zászlókkal. Rigában általános tiltakozó sztrájk tört ki, viharos visszhangként zúdultak át a vidéken a gazdasági sztrájkok és tüntetések. A nélkülöző zsellérek is egyre inkább közeledtek a forradalomhoz. A cári kiáltvány közzétételének előestéjén a nép majdnem mindenütt magához ragadta a hatalmat... Valóban el lehetett mondani, hogy felkelt az éhes proletár!

Peterist örömmel fogadták a szülei és barátai.

– Megdöntötték nálunk a járási hatóságokat – mesélték, egymás szavába vágva. – Látod, körös-körül vörös zászlók lengenek. A közép-oroszországi kormányzóságok helyi szovjetjeihez hasonlóan itt is intéző bizottságokat szerveztek megbízható emberekből, szegényekből. Forradalom! Peteris, szükségünk van rád! El kell venni a földet a báróktól és a földesuraktól!

– Rigában nagyon sok katonai egységet és kozákot láttam –

mondotta homlokát ráncolva Peteris. – Készen kell lennünk mindenre. A cár nem adja meg magát harc nélkül.

– Tisztában vagyunk vele! Ezért fegyvereztük le és kergettük el az intézőket és a rendőröket, és hoztuk össze a mi saját népi rendőrségünket! Gyere, állj be közénk rendőrnek! Hiszen téged már nem is kell megtanítani a lövészetre!

Peterist, ezt a 15 éves, magas növésű és határozott legénykét már bátor harcosként ismerték. Amikor az erdőben éjszaka csapdát állítottak a kozákoknak, bátran és hidegvérűen cselekedett. Nagy rémületbe ejtették akkor a kozákokat, pedig az osztagban mindössze 16 harcos volt, akik csak sörétes vadászfegyverrel és revolverrel voltak felszerelve, amelyeket időnként összeszedtek.

Peteris Kjuzis már ekkor tisztában volt azzal, milyen fontos a harc előtt a felderítés, mennyire fontos ismerni az ellenség szándékát és erőit. Hiszen ezek csak szolgái a földesuraknak és gyűlölik elnyomó gazdáikat; ők közölték az osztag tagjaival a kozákosztag büntető akciójának tervét. És ő, Peteris, megfelelő akciótervet dolgozott ki. Ez volt Kjuzis életében az első felderítés . . .

Peteris Kjuzis belépett a népi milíciába és a „Skrigulis" pártkörbe. Már akkor értette, hogy ha a harci osztag puskát ad neki, akkor csak a párt szerelheti fel őt helyes irányzékkal.

– Le a cárral! Szabadságot a népnek! – fáklyaként gyúltak ki a szegények fellázadt, izgatott tömege fölött a szenvedélyes szavak.

Egy éjszaka a milícia kis osztaga vakmerő támadást intézett a bárói kastély – az ellenforradalom támasza – ellen, de kénytelen volt visszavonulni a kozákok elől. Úgy látszik, a támadást már várták és a milíciát pusztító sortűzzel fogadták. Ez új lecke volt Kjuzis számára. Az ellenségről minél többet kell tudni, de az ellenség minél kevesebbet tudjon rólunk . . .

Peteris Kjuzis a tanítóképző egyik legjobb diákja volt, Peteris Kjuzis, a milicista, az egész osztag lelke volt. Ifjú korától kezdve rendelkezett azzal a képességgel, hogy tanuljon a hibákból, hogy elemezze a vérrel megfizetett tapasztalatokat. És e tapasztalatokat a nép önkényuralom elleni harcában való legaktívabb részvételéből merítette.

Peteris Kjuzisnak egész életére emlékezetébe vésődött az az 1906-os januári nap. Január 12-én szülőfalujára, Jaunpilsre rátört

a büntetőosztag. Az osztag parancsnoka Nyeznamov lovaskapitány, a hírhedt hóhér volt. És ömlött a nép vére. Házkutatások, letartóztatások, elkobzások... A „tiszteletbeli rendőrbiztosok" – a bárók és a titkosrendőrség által összeállított feketelisták alapján – egész tanyákat gyújtottak fel.

Peteris Kjuzis gyorsított tanfolyamon tanulta végig az osztálygyűlölet tudományát. Ő maga is alig tudott elmenekülni az erdőbe. Megmenekült még néhány milicista, partizánok lettek, vagy ahogy akkoriban Lettországban hívták őket, „erdei testvérek". Az osztagok a szociáldemokraták vezetése alatt tevékenykedtek.

A behavazott, komor erdőben edződött Peteris Kjuzis szilárdsága, teherbírása és a képessége a kitartásra. Korán szívta be a partizán őrtüzek keserű füstjét, megismerte az éhséget és a hideget. A földesúri kastély vagy a csendőrőrs elleni támadások után szinte a hóba temetkeztek, összezavarták a nyomokat, szénapadlásokon vagy az erdei tanyák fürdőiben éjszakáztak. „Erdei testvérek..." Igen, a partizánélet az erdőben megtanította őt a testvériségre, az egymás kölcsönös segítésére... Peteris Kjuzis alaposan megtanulta, hogy a partizán, a felderítő csak a nép támogatásával, az osztálytestvérek segítségével győzhet. A forradalom oldalán állt a nép élcsapata: Riga munkásai, a szegény- és a középparasztok. A forradalomnak azonban sok ellensége volt, számos áruló, besúgó és provokátor dolgozott ellene.

Éjszaka az erdőben külső segítség nélkül, kegyelemkenyéren nem lehet megélni. Vagyis hűséges segítőtársakat kell keresni, idegen kezekre kell bízni életünket. Ehhez pedig emberismeretre, az emberi természet és lélek ismeretére van szükség. Mert hiszen nemcsak osztálygyűlöletből árulják el az embert, de esetleg „félelem"-ből vagy „önzés"-ből. Nem lehetett könnyű a 15 éves partizánnak kiismernie, hogy ki a barát és ki az ellenség, ki a bátor, ki a gyáva, ki becsületes és ki árulhatja el őt egy nehéz pillanatban. A hűséges, a megbízható iránytű itt az osztályérzék, és ezt az iránytűt Peterisnek okos és sokat tapasztalt tanítók nyújtották át, annak a pártnak a tagjai, amellyel már kora ifjúságától kezdve összekötötte életét.

Az „erdei testvérek" osztaga veszteségeket szenvedett, súlyos megpróbáltatásokon ment keresztül a csonttörő fagyban. Úgy döntöttek, hogy hazatérnek és az otthon fedele alatt keresnek menedé-

ket. Nyeznamov lovaskapitány büntető ulánusai, akik vadállati leszámolást hajtottak végre a kunyhókban, a hírek szerint lecsillapodtak, isznak és mulatoznak, ünneplik győzelmüket.

Jan Kjuzis, az öreg zsellér családjának szerencséje volt – az ő házáig még nem jutottak el a büntetők. Az öreget azonban súlyos gondok gyötörték a fiai miatt. Mi van Jannal, aki Rigában rejtőzik, mély illegalitásban? Mi van Peterissel az erdőben e dermesztő fagyban? Szerencse még, hogy az anyja jól tartja magát, nem hisztériás és nem elcsüggedt. A Kjuzis-házban nem szabad könnyeket hullatni.

Késő este volt, halvány mécsvilág szűrődött ki az ablakon keresztül, amikor kívül hó csikorgott és valaki kopogott az ajtón.

Az öreg Jan összenézett a feleségével. Az halkan felemelkedett a kispadról, kezét a melléhez szorította és alig hallhatóan suttogta:

– Megjött Peteris!

Az anya szíve nem tévedett. A jól fűtött kunyhóban valóságos párafelhőbe lépett be Peteris. Felnőtt lett, megnyúlt, komor arca megfeketedett. Vállán puska. Némán ölelte át apját és anyját. Az anya könnyei most aztán megeredtek. Nővérei – Paulina és Kristina – mosolyuk mögé rejtették könnyeiket.

... A dragonyosok éjszaka törtek rájuk. Nyilvánvalóan áruló küldte őket – figyelte és feljelentette Peterist. A katonák – részegségtől bűzlöttek – átkutatták az egész házat, fegyvert kerestek, de a puskát és a töltényeket nem találták meg: Peteris gondosan elrejtette a puskát a kemencében.

– Hol van a fegyver? – morogtak a büntetők – Farkaskölyök, te, banditák fia! ...

Alaposan megverték a fiút, csizmáikkal rugdosták, ő pedig fogát összeszorítva hallgatott, az ismeretlen árulóra gondolt, és égett a dühtől és a bosszúvágytól.

Ez a keserű lecke egy életre elég volt Kjuzisnak.

A dragonyosok alig hagyták felöltözni Peterist, megkötözték, egy szánra dobták, majd elvitték a fagyos, sötét éjszakába. Nyikorogva tárultak a bárói kastély nehéz kapui. Elvitték őt, persze nem vendégségbe, a báróhoz – belökték a pincébe, egy jeges kőpadlóra. Ez a pince volt az ifjú forradalmár első börtöne. A sötét sarkokban az alacsony boltívek alatt emberek mocorogtak, nyögdécseltek. Itt síny-

lődtek a büntetők által letartóztatott lázadók – az egykori milicisták, agitátorok, az Intéző Bizottság tagjai.

Peteris alighogy nehéz álomba zuhant, máris felébredt a vasajtó hangos csattanására. Valaki beüvöltött:

– Peteris Kjuzis! Kifelé!

Még nem is hajnalodott. Szivárványszín fénykoszorút borított a hideg telihold a kastély fekete kőcsipkés falára.

Peteris azt hitte, kihallgatásra viszik. Pedig most ítélkeztek fölötte, vagy inkább leszámolásra készültek.

– Tagja voltál a milíciának? – kérdezte fáradtan ásítva egy ezüst vállbojtos, bajuszos dragonyostiszt.

Az egész járásban tudták, hogy milicista volt. Ezt értelmetlen lett volna tagadni. Az ellenséggel ravaszkodni kell. Igen, tagja volt. De Peteris Kjuzisból egy szót sem lehetett kihúzni a kozákok elleni Nyeznamov támadásról, a Nyeznamov osztagával folytatott harcról, az „erdei testvérekről". A tiszt őrjöngött, verte az asztalt.

Kjuzis széttárta a karját:

– Nekem azt mondták: őrizd, és én őriztem. Más dolgokban nem vettem részt.

És ez is lecke volt a jövőre nézve. Taktikai lecke az ellenség előtt való viselkedésről.

Mihelyt hajnalodott, a bárói kastély terméskővel díszített udvarára tizenhét foglyot vezettek ki. A lőrésekkel teli magas kőfal elé állították őket. Velük szemben egy dragonyosegység állt fel. Kattantak a puskák závárai. Peterisnek szinte megállt a szívverése: hiszen ez kivégzés!

És a kivégzés valóban megtörtént: a tizenöt letartóztatott felkelő szeme láttára lőtték agyon két elvtársukat, akik bátran fogadták a halált. Ismerte és tisztelte őket az egész járás. Bolsevikoknak nevezték őket.

Peteris azt hitte, hogy most kettesével ugyanígy agyonlövik a többi elítéltet is, és kész volt ugyanolyan bátran fogadni a halált, ahogyan a bolsevikok fogadták. A többieket azonban csak testi fenyítésre ítélték – minden lázadó 50 botütést kapott. Úgy verték őket, ahogyan régen a bárók deresre húzták a jobbágyaikat.

A puskavesszők fütyülve szelték a levegőt. Mintha vörösre izzították volna őket, úgy égették meztelen hátát. Peteris összeszorította

a fogát, harmincig számolt és akkor elveszítette eszméletét. Amikor már-már agyonverték, véresen, félmeztelenül a hóba dobták.

Egy ismeretlen zsellér házikójában tért magához. Hasán feküdt egy rövid és keskeny ágyon és nem tudott megfordulni. Hátát vad fájdalom vágta, égette. Összeszorította a fogát. Egy idős asszony lépett oda hozzá, részvéttel és szeretettel nézett rá, és gyengéd kezével, mint valami irgalmasnővér kenegetni kezdte hideg zsírral a csupaseb hátát. Erre majd emlékezni kell: a hóhérok vadállati kegyetlenségére és ennek az asszonynak a végtelen jóságára is.

Nehezen tudta csak kinyitni kiszáradt ajkát.

– Mi van az elvtársakkal?

– A cselédek és a zsellérek mindenkit hazavittek – felelte az asszony. – Istenem! Mit csináltak veled kisfiam ezek a gazemberek! Feküdj nyugodtan, csinálok neked füvekből gyógyszert . . .

Peteris vagy két hétig maradt az idegen kunyhóban, ahol úgy bántak vele, mintha a saját fiúk lett volna. Sokat tünődött e két hét alatt. Nem, soha sem fogja letenni a fegyvert, élete végéig harcolni fog.

2. ÚJRA AZ „ERDEI TESTVÉREKKEL"

Peteris nem sokkal felgyógyulása után visszatért az „erdei testvérekhez". Kora tavasszal történt ez, a sáros időszak előtt. Az osztagba magával vitte a párt direktíváját a partizánháború kiszélesítéséről és az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárttal való kapcsolat erősítéséről. Az „erdei kísértetektől" reszkettek az intézők és a csendőrök. A bárók és a papok külföldi bankokba utalták át vagyonukat, sokan maguk is elutaztak. Újra és újra büntető csapatokat kértek Rigából és Pétervárról.

A partizánok nem sokkal később néhány nagyobb hadműveletet hajtottak végre. Ezek közül az egyik a jaunpilsi járási csendőrőrs szétverése volt. Agyonlőtték az áruló írnokot, aki kiadta a felkelőket Nyeznamov lovaskapitány hóhérainak, nagyon fontos igazolványokat vittek magukkal. Felgyújtották a kocsmát és az állami borüzletet a Berzmujzsa birtokon, miután kisajátították a tulajdonosok készpénztőkéjét.

Peteris az „erdei testvérek" megbízásából titokban Rigába utazott a bátyjához. A bátyja látástól vakulásig dolgozott a Kunzendorf sörfőzdében. A testvérek szoros kapcsolatba léptek a rigai harci csoportokkal, a malienszki falusi körzet pártszervezetével. A Romakovszkaja utcai konspiratív lakásban a harcosok kidolgozták akcióik tervét. Ezek megvalósításában Peteris Kjuzis is részt vett.

... Ez májusban történt. A gyalogos kozákok sűrű láncban haladtak, átfésülve az erdőt. Az „erdei testvérek" kisszámú osztaga visszavonult, nem vette fel a harcot – lőszerük alaposan megcsappant. Kjuzist bízták meg azzal, hogy fedezze az osztagot – nehéz, halálosan veszélyes feladat volt ez. A parancsnok tudta: Peteris mindenáron végrehajtja a parancsot.

Peteris puskával a kezében egy dombon hasalt, vastag, korhadt tölgy mögött, és hátranézve látta: az osztag nagy része már átkelt az Ogre túlsó partjára. Most minden néhány pillanaton múllott...

A sűrű jegenyésben kozák katonasapka villant fel. Azután egy másik... Feltartóztathatatlanul közeledett a kozákok lánca, vaktában orkánszerű tüzet ontva. Peteris puskavégre veszi a támadókat. Botladozva esik el az egyik, hátrazuhan a másik... Még vagy hármat lőtt a kúszó kozákokra (takarékoskodni kell a töltényekkel!), majd pozíciót változtatott, és maga is kúszni kezdett a folyó felé.

Kjuzisnak ekkor már csak egy tára maradt, összesen öt töltény. Felrántotta a puska závárját, de hirtelen iszonyatos erővel egyszerre tompán és élesen, forrón és hidegen nyilallt valami a bal vállába, s egy pillanat alatt megbénult az egész keze. A másik golyó a lábát lőtte át. Ez gyengébb lövés volt, de jobban aggasztotta az elsőnél – a partizánnak mindig veszélyesebb a lábsebesülés...

Lőni már nem tudott. Ekkor minden erejét megfeszítve, sebesült karjával és lábával alig mozogva felemelkedett és esetlenül, mint sóréttel meglőtt vadkacsa bukdácsolt a folyó felé.

Teljes lendülettel belevetette magát a hideg folyóba. A víz egy kicsit felfrissítette, öntudata kitisztult. Elindult a túlsó erdős part felé, ép jobb kezének maradék erejével csapkodta a vizet, és így vonszolta szinte megbénult lábát. Még nem érzett különösebb fájdalmat, csak az aggasztotta, hogy testének majdnem a fele furcsa bénaságba dermedt.

Milyen széles ez az Ogre folyó! Nyáron a veréb is átmegy rajta, de most elöntötte a környékbeli réteket...

A kozákok abban a pillanatban értek az Ogre folyó partjára, amikor ő már kimászott a másik, a megmentő partra. Sebesült lába meg-megroggyant testének súlya alatt, és szinte visszahúzta a folyó erős, jeges ölelésébe. Mögötte néhány lövés hallatszott. Fütyültek a golyók a folyó fölött. De Peteris már nem hallotta ezt. Szeme előtt hirtelen kibirhatatlan fényű tűz lobbant, majd mindent elnyelt az áthatolhatatlan sötétség.

... Hét „erdei testvér" feküdt ázottan és véresen az erdei folyó partján. Az osztag az erdő mélyébe vonult vissza, ezek itt maradtak. Négyet megöltek a lövöldözésben. Két súlyos sebesültet a kozák főhadnagy lőtt le. A hetedik pedig...

Az egyik őr megmotozta Peterist, talált nála iratokat és egy borítékot, rigai címmel! Ejha! Nem is olyan egyszerű bandita ez, pedig milyen fiatal.

– Főhadnagy úr! – szólalt meg a pandúr határozatlanul, ez a bandita úgy látszik kapcsolatban van Rigával. Itt vannak az iratai.

– Jól van! – határozott a főhadnagy bajuszát pödörve. – Vigyék a kórházba! Ott majd kihallgatják, és tisztázzák, miféle kapcsolatban van Rigával!...

A hullákkal együtt feldobták a málhakocsira, és azzal útnak indultak.

... A wendenei csendőrőrs. Kórház, karbolszag. Az idős, jószívű felcser megnézte a sebeit, és halkan így szólt:

– No, fiam, te legalább száz évig fogsz élni! Úgy látszik, nem fog rajtad a golyó. Az első két seb a válladon és a lábadon semmiség. – Sebaj, ebcsont beforr. Hanem a harmadik golyó... vagy fáradt volt, vagy visszacsappant, de megállt a koponyádban, és nem tett kárt az agyadban. Isten bizony, csoda történt!

– Műtét lesz ? – kérdezte suttogva az elgyengült Peteris.

– Minek műtét? – csodálkozott a felcser, bajuszát simítgatva. – Először is, jobb, ha nem nyúlunk hozzá, másodszor is, neked már úgyis mindegy. Az ilyeneknek, mint te, nem kegyelmeznek meg!...

És így is történt. Felgyógyult, kihallgatták az „erdei testvérekről", a Rigával való kapcsolatáról – hallgatott. Ismét hadbíróság ítélkezett fölötte. Ez már 1907-ben történt Revalban. Ezúttal minden szertar-

tásosan ment: „Felállni! A bíróság!" A cár atyuska életnagyságú arcképe ezredesi egyenruhában a bíró urak, az ügyész és a védő mögött...

– Halálra ítéljük!...

Az uralkodó rezzenetlen, ólmos tekintete, a tiszti bírák ünnepélyes, előkelő arca. Gyors és igazságtalan ítélet. Azután – két hosszú, lelket gyötrő hét a siralomházban. Háromszázharminc óra csaknem szüntelen kínzás, kín, szenvedés, kilátástalan gyötrelem.

Csakhogy a magas bíróság formai hibát követett el. Peteris Kjuzis vádlott még nem töltötte be a tizenhatodik életévét, márpedig a bíróságnak nincs joga megfosztani életétől a birodalom fiatalkorú alattvalóját. A törvény az törvény...

És újra a bírósági komédia:

...mindezekért a törvénykönyv 102. paragrafusának második bekezdése és a XXII. törvénykönyv 279. paragrafusa alapján börtönbüntetésre ítéljük...

A cári rendőrség levéltárában megmaradtak a 17 esztendős forradalmár börtönfényképei. Szemből és félfordulatból, teljes termetében ábrázolják őt a börtönajtó előtt. Szemében, arcán és egész tartásában vakmerő kihívás, hajlíthatatlan akarat, lángoló megvetés a cári szolgákkal szemben. Egy másik aktacsomóban található Jan Kjuzisnak, Peteris letartóztatott bátyjának a fényképe. Ugyanaz a lángoló, rettenthetetlen tekintet, ugyanaz a gyűlölet a cári zsarnokság ellen. A testvérek egy, azonos utat választottak az életben, és erről az útról nem téríthette le őket semmiféle rontása a zúgó viharnak, semmiféle ordas, vad áradat.*

A börtönévek nem múltak hasztalanul. A találkozások és beszélgetések a börtönbeli „politikaiakkal", az öreg, edzett, bolsevikokkal, Lenin munkái, az általános műveltséget gazdagító és a pártirodalom, a cári kazamatákba és börtönökbe bejutó Marx-, Hegel-, Puskin- és Tolsztoj-művek, a heves viták, a pétervári, moszkvai és egyéb fegyveres felkelések résztvevőivel való megismerkedés, az eleven, alkotó tapasztalatcserék sokat adtak. A bolsevikok a cár börtönét pártiskolává változtatták, afféle kiképző táborrá, ahol az új, még hevesebb osztályütközetekre készültek fel.

* Célzás a Varsavianka kezdő soraira. – *A ford.*

Miután Lettország csatlakozott a Szovjetunióhoz, ennek a vidéknek csodával határos módon megmaradt archívumaiból sokat meg lehetett tudni a Kjuzis fivérek és nővérek – e négy proletárforradalmár – titkosrendőri megfigyeléséről. Peteris, Jan, Paulina és Kristina – mind a négyen a rendőrség megfigyelése alatt álltak. A rendőrügynökök titkos jelentéseiben újra és újra felbukkan Jan, Kristina és Paulina neve. A besúgók jelentései szerint mindannyian zavargásokat és botrányokat keltettek, illegális irodalmat terjesztettek Rigában. 1908 februárjában a rendőrség egy forradalmi munkástalálkozón letartóztatta Jant. Nem sokkal később Rigában bírósági tárgyalás indult negyvennégy „zavargó" ellen. Jan 4 év börtönbüntetést kapott.

1909-ben a börtönigazgató így oktatta ki Peteris Kjuzist, a szabaduló politikai foglyot:

– Remélem, a börtön jó lecke volt számodra!

Hiába reménykedett a börtönigazgató úr. A rigai rendőrnyomozók megmaradt jelentései között – 1911-ből – ilyen beszámolók vannak:

„Április 9-én, szombaton, este 10 órakor a városon túli erdőben (az Alekszandrovszkij kapun túl) gyülekezett a szociáldemokrata frakció. Azután áttértek a frakció központjának megválasztására. A következő jelölteket választották meg: . . . Peteris Kjuzist."

„A IV. kerület tömeggyűlése a Szentpétervári út menti erdőben zajlott, 11 mérföldnyire a várostól, a július 11-ére virradó éjszakán. Százhét ember vett részt ezen. A propagandisták között volt Peteris Kjuzis."

A rendőrség hízelgő jellemzést adott az ifjú néptribunról: „Peteris Kjuzis a szociáldemokrácia egyik legismertebb alakja."

Mintegy az ellenséges értékelés igazolásaképpen 1911 nyarán Riga IV. kerülete egyhangúlag küldöttévé választja Kjuzist a Lett terület szociáldemokrata kongresszusára.

Peteris akkor különböző konspiratív álneveket használt: Malenietis (Távoli), Skuja (Jegenye), Szása és Pável. Az utóbbi álnévhez egyszer még vissza kellett térnie.

1911 augusztusában Peteris Kjuzist másodszor is letartóztatták és bíróság elé állították.

1911 decembere. Ismét a bírósági tárgyalóterem elrettentés célját szolgáló díszletei: aranyozott tölgyfabútorok, II. Miklós arcképe, a

kétfejű sas és az őrző katonák kivont kardjai. Peteris Kjuzist, aki ekkor már nagykorúnak számított, ezúttal a szociáldemokrata párthoz való tartozásért ítélték el.

– A 102. paragrafus első bekezdése alapján . . .

Kelet-Szibériába küldték hosszú száműzetésre és el is indították az Uralon túlra, a távoli Irkutszki Kormányzóságba. Ekkor alig volt több, mint húszéves. De már a régi lenini gárda edzett harcosa volt.

Sok év múlva, forradalmi ifjúságára emlékezve így írt:

„Csak azt szeretném megjegyezni, hogy akkoriban a mi falusi szervezeteinkben kevés, nagyon kevés volt a tudatos szociáldemokrata. A többség egyszerűen forradalmi érzelmű parasztok közül jött, akik elolvastak néhány felhívást, pár brosúrát, és akik kizárólag az elégedetlenségtől indíttatva feladatuknak tekintették az általuk gyűlölt cárizmus és a földesúri-bárói iga lerázását. Sok volt bennük a forradalmi romantika, de kevés a tudatosság. Ennek ellenére az emberek nagyon elszántan harcoltak és becsülettel kockáztatták az életüket a forradalomért. Én magam akkoriban a forradalom extázisában éltem, és az elmélet tanulmányozásához csak a börtönben láttam hozzá."

E szavakat már a Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg élettapasztalatokban gazdag, tehetséges és józan, tudományos elemzésre is képes katonai vezetője írta le. Ám élete végéig forradalmi romantikus maradt . . .

3. „BENNÜNKET A FIATALSÁG KARDROHAMBA VITT . . ."*

Az igazi bolsevik élete, amilyen Peteris Kjuzis is volt, mindig elszakíthatatlanul összefügg a párt életével és harcával. 1917 februárjától kezdve pedig Peteris Kjuzis sorsa összekapcsolódik nemcsak Lettország, hanem az egész ország forradalmának sorsával.

Peteris Kjuzis az egyik első szovjet kérdőívnek arra a pontjára, hogy miként vett részt az októberi fordulatban, rendkívül szerényen

* *Eduard Bagrickij* „A pionír-lányka halála" c. verséből. – *A ford.*

így válaszolt: „Pétervárott a Központi Bizottság különféle megbízásait teljesítettem."

Mi áll e szavak mögött? Mindenekelőtt a forradalomnak ilyen harcosaira támaszkodott a fegyveres felkelés előkészítésében Lenin. Ilyen embereket gyűjtött maga köré a Téli Palota ostromára készülődő Antonov-Ovszejenko. E két bolseviknak Vlagyimir Alekszandrovics Antonov-Ovszejenkónak – a történelmi ostrom egyik közvetlen vezetőjének – és hűséges harcostársának, Peteris Kjuzisnak, sok tekintetben hasonlatos az életpályája. Antonov-Ovszejenko csak hat évvel volt idősebb Kjuzisnál. Antonov-Ovszejenko már katonaiskolás korában – két évvel előbb mint Kjuzis – kapcsolatba lépett a bolsevikokkal. Ő is egy harci csoport tagja volt és összeköttetésben volt a varsói bolsevik szervezettel. Őt is letartóztatták a szevasztopoli katonai felkelésben való részvételéért. Halálra ítélték 1906-ban, akárcsak Peteris Kjuzist, de az ítéletet húszévi kényszermunkára változtatták. Ő is megszökött. És 1917. október 25-én a katonák és matrózok viharos áradatával együtt hatolt be a Palota térre...

Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottsága tudta: Peteris Janovics Kjuzis, akinek álneve a pártban Papus volt, a száműzetés során hamisított dokumentumokat szerzett Jan Karlovics Berzin névre, és 1914 tavaszán az imperialista háború előtt megszökött Szibériából. Súlyos és veszélyes szökés volt ez, amely kudarc esetén örökös száműzetéssel fenyegette. Kjuzis-Berzin politikai száműzött akkor 24 éves volt...

Visszatért a hazájába, Jaunpilsben találkozott a hozzátartozóival. Apja ezt már nem érte meg – 60 éves korában meghalt –, az anyja betegeskedett. Rigában az illegalitásban Peteris azonnal aktívan bekapcsolódott a pártmunkába. Az elvtársak melegen fogadták. Jól tudták: Berzin szilárd bolsevik, leninista, engesztelhetetlen a mensevikekkel szemben. Márpedig a mensevikek elleni harc egyre erősebben tombolt Lettországban...

Kjuzis-Berzinnek segítettek, hogy munkát találjon – lakatostanonc lett. Büszke volt proletár mivoltára, mert tudta, hogy a proletár a jövő gazdája. Ám legfontosabb feladatának továbbra is a pártmunkát tekintette. Papus, a propagandista, egyre feltűnőbb alakja az illegális tömeggyűléseknek és találkozóknak, egyre többen figyelnek fel rá sztrájkok és munkásgyűlések során.

Amikor kirobbant a világháború, a mozgósítás elől elrejtőzött. A párt megbízásából agitációs munkát folytatott az északnyugati front dvínai szakaszának egységei között, terjesztette a *Lövészárok Pravdát*, arra szólította a katonákat, hogy szuronyukat fordítsák a cár ellen. Különösen hatékony volt propagandája a lett lövészszázlóaljaknál, földijei között, bár itt sok zavart okoztak a szeparatista urak, akik a lettországi „burzsoá paradicsomról" ábrándoztak. A kötözőhelyeken szenvedélyes viták zajlottak. Gyakran csodával határos módon menekült meg a biztos haláltól, a tisztek pisztolycsövétől és a titkosrendőrség ügynökeitől.

A háború körülményei között ördögien nehéz volt pártmunkát végezni. A lett vidék csaknem egész munkáslakosságát keletre evakuálták. Sok időbe telt a megszakadt pártkapcsolatok helyreállítása.

A titkosrendőrség állandóan a sarkában volt, így ismét felrémlett előtte a már ismerős szibériai börtön képe. Menekülnie kellett; először Pszkovba, majd onnan Pétervárra, ahol már minden forrt és pezsgett.

Jan Berzin lakatos, a viborgi kerület pártbizottságának tagja lett, újra sztrájkolt, verekedett a kozákokkal és aktívan részt vett a februári forradalomban. Ezután azonnal Rigába utazott, azzal a megbízatással, hogy vezesse a lett párt nyomdáját. Tagja lett a *Proletariat Cinja* című újság szerkesztőségének, felelős megbízatásokat teljesített . . . És ekkor jött Október. Hatalmas történelmi győzelem volt ez, de a bolsevik Jan Berzin nagyon is tisztában volt azzal, hogy a forradalom nem ért itt véget. És nem tévedett, bár aligha gondolta volna, hogy mekkora áldozatokba fog kerülni az októberi vívmányok védelme, milyen szüntelen, titáni munkát és milyen letörhetetlen energiát követel majd személyesen tőle a forradalom.

A Munkás- és Katonaküldöttek II. Összoroszországi Kongresszusán, amely november 7-én nyílt meg, megalakult a Munkás-Paraszt Szovjet Kormány V. I. Lenin vezetésével; Jan Berzint nemsokára az új kormány apparátusába küldték dolgozni. A helyi Igazgatási Népbiztosság irodájának vezetője lett, majd a Belügyi Népbiztosság helyi gazdasági osztályának titkára és helyettes vezetője. Ebben a viharos és zaklatott időben – egy év és négy hosszú hónapon át – dolgozott ezeken a posztokon a 27 éves bolsevik, teljes mértékben átadva magát e szokatlanul nagy munkának.

Mint a félrevert harang szava, jött a hír 1918 nyarán Jaroszlávljból: lázadás robbant ki, amelyet a fehérgárdisták és az eszerek szerveztek. Jan Berzin vöröskatonák alegységével együtt Jaroszlávljba érkezett. Harcot folytatott a lázadókkal az állomásnál, a folyó hídján, részt vett a lázadók törzsének ostromában ... Két hét múlva a felkelést teljesen leverték.

Jant a szülőföldjéről érkező hírek is aggasztották. 1918 novemberében a reakciós és antikommunista Ulmanis kikiáltotta a burzsoá Lettország „függetlenségét". Egy hónap múlva azonban a dolgozó nép megdöntötte Ulmanis klikkjét és kikiáltotta a szovjetek hatalmát. A Lett Szovjetköztársaság szovjetjeinek kongresszusa dekrétumot fogadott el a föld államosításáról. Lettország népi kormánya 1919. április 25-i dekrétumában száműzte Lettországból a bárókat, a földesurakat és a nemeseket. Az Oroszországi Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársaság elismerte a Lett Szovjetköztársaságot.

1919 márciusában Jan Berzin megérkezett Lettországba, szeretett szülőföldjére. Micsoda találkozások voltak azok Rigában, a pártbeli elvtársakkal, a bátyjával, a nővéreivel!... Valamikor bilincsben vitték el innen, azután menekült ezekről a helyekről, sarkában a titkosrendőrséggel, törvényen kívüli ember volt, szökevényként, száműzöttként, politikai bűnözőként kezelték, és most kinevezték a Lett Szovjetköztársaság belügyi népbiztosának helyettes vezetői posztjára.

Ám a szovjetköztársaság a frontok tűzgyűrűjében volt. Az ellenség közeledett. Egyre közelebb jutottak Szovjet-Lettország fővárosához. 1919. május 22-én a Vörös Hadsereg föladta Rigát... A városba ismét betörtek a bárók, a földesurak, a nacionalisták, akiket német csapatok támogattak. Vad leszámolás kezdődött. Ezrével pusztultak el a hazafiak. Az egykori volt belügyi népbiztos-helyettes, a rigai városi pártbizottság tagja azonnal puskát fogott, beállt a rigai munkászászlóalj soraiba, ahol sokan ismerték Berzint régi álnevén, Papus néven.

Egy hónap múlva Berzint kinevezték a zászlóalj törzsének főnökévé. A fehérgárdistákkal vívott harcokban ismét vérét ontotta a forradalomért, komoly sebet kapott. Ismét kórházba került. Azt a bizonyos kozákgolyót ezúttal sem vették ki a koponyájából – később se vették ki.

Alig gyógyultak be a sebek, a hadsereg parancsára kinevezték a

lövészhadosztály politikai osztályának vezetőjévé. Ez a hadosztály verte vissza a fehérgárdisták elkeseredett rohamait, hősies ellenrohamokat indított, feltartóztatta az ellenség veszélyes közeledését Pétervár felé. A döntő harcokban különösen kitűnt a politikai osztály főnöke, és Berzin már augusztusban a XV. hadsereg VCSK* különleges osztálya vezetőjének fontos és felelős posztját töltötte be . . .

1920. december 2-án a XV. hadsereg különleges osztályának parancsnoka sürgős távíratot kapott főnökétől – Feliksz Edmundovics Dzerzsinszkijtől, a VCSK elnökétől. Jan Berzint visszarendelték a Regisztrációs Főnökség rendelkezésére.

Hogy mi a „Regisztrup", ezt Berzin már tudta. Így hívták a fiatal Vörös Hadsereg történetében az első felderítő parancsnokságot.

Nem véletlen, hanem mélységesen törvényszerű és jelképes az a tény, hogy a csekista Berzint a katonai felderítéshez irányították. A VCSK elnöke „a forradalom kivont kardját" kovácsolva gondoskodott arról, hogy ennek a legyőzhetetlen kardnak kétélű legyen a pengéje. Az új típusú hadsereg nem létezhetett új típusú felderítés nélkül. F. E. Dzerzsinszkij pedig kitűnően ismerte Berzint, tudta, hogy a legfontosabb ügyeket is rábízhatja. A XV. hadsereg különleges VCSK-osztálya főnökének nemegyszer volt alkalma teljesíteni az elnök utasításait.

Berzin megérkezett Moszkvába, a „Regisztrup" székházába. Bugyonnij-sapkát, bőrkabátot viselt, és egy Mausert tartott fatokban. Az egyik osztály parancsnoka lett.

Azt mondják, Dzerzsinszkijnek röntgenszeme volt, átlátott az embereken, félelmetes érzékkel különböztette meg a barátot és az ellenséget, tudta, kiben bízhat és kiben nem. Nos, Berzin-Kjuzis elvtársban nem kellett csalódnia.

1921. december 27-én Pável Ivanovics Berzint kinevezték a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg törzse felderítő parancsnokságának helyettes főnökévé. Pável Ivanovics Berzint? Igen, így nevezték a felderítésnél és a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg egész törzsénél Pe-

* VCSK: Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Cseka) – a forradalom belbiztonsági szervezete. – *A ford.*

teris Janovics Kjuzis-Berzint. És másik neve az Öreg lett. Talán azért, mert korán megőszült.

Paulina Kjuzis, Peteris nővére – 1975-ben 89 éves volt – így magyarázza meg öccsének egyik álnevét, a Pável nevet:

– Ezt az orosz nevet Peteris 1909-ben választotta, amikor kijött a cári börtönből, 19 évesen és mégis ősz halántékkal, és ismét elmerült a forradalmi munkában. Mi, a hozzátartozói nagyon is jól tudtuk, honnan vette ezt a nevet. „Orosz Pávelnek" nevezték nálunk a faluban nagyapánkat, Pault, az apai ágon, aki 25 évig szolgált a cári hadseregben és részt vett Szevasztopol védelmében ...

Nyugtalan volt a világ az „utolsó háború"-t követően, a győztesek versailles-i lakomája után.

Elhallgattak az orosz polgárháború és intervenció utolsó lövései. A szovjethatalom kiállta a próbát és győzött. Az ellenség azonban folytatta mesterkedéseit. Gazdasági blokád, zsarolás, diverzió – mindent megpróbáltak, hogy felszámolják Október vívmányait. Ezért volt nyugtalan az élet abban az alacsony, barna színű házban, amely a számtalan moszkvai utcácskák egyikén rejtőzött.

Az egész világot látni akarta ennek a háznak az ablakából Jan Karlovics Berzin, más néven Pável Ivanovics, közkeletű nevén az Öreg.

4. „ÁM A FELDERÍTÉS PONTOSAN JELENTETT..."

Az Öreg megszokta, hogy figyelmesen hallgassa a pártot, hallgassa Lenint.

1921. augusztus 20-án Vlagyimir Iljics „Új idők, régi hibák új köntösben" című cikkében így vázolta fel a szovjetköztársaság helyzetét: „Az antant kénytelen (vajon hosszú időre-e) beszüntetni az intervenciót és a blokádot. A hallatlanul tönkretett ország alig-alig kezd magához térni, csak most látja egész nagyságában a pusztulást, a leggyötrelmesebb bajokkal küszködik, az ipar áll, a termés rossz és éhínség dúl, járványok dühöngenek."*

* *V. I. Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 97. old.

Minden módon erősíteni az ország védelmi képességét, éberen őrködni a forradalom vívmányain – ezt követelte Lenin.

És az Öreg bonyolult, nehéz munkába temetkezett. Szinte lehetetlent vártak tőle: hibátlanul és időben kellett tájékoztatni a szovjet parancsnokságot az ellenség esetleges új támadási kísérletéről. Mi több, tudnia kellett, milyen adukkal játszanak a valószínű ellenség vezérkarai. Tudnia kellett minél többet az agresszív államok katonai potenciáljáról, hogy milyen új fegyvert kovácsol az ellenség, milyen titkos összeesküvéseket szőnek Berlinben, Londonban, Párizsban, Rómában és Tokióban . . .

Mindez a szovjetek országának biztonságát szolgálta a kapitalista környezetben. A fiatal munkás-paraszt állam katonai helyzetéről szóló pontos és időben érkező tájékoztatás nélkül lehetetlen lett volna helyesen tervezni a népgazdaság újjáépítését és fejlesztését, az állami költségvetést, az ország iparosításának irányítását.

De honnan vehették volna az erőt ilyen hősies aszkétizmushoz? A 30 éves Öreg a frontról súlyos sebesülések nyomait, neuralgiát, krónikus bronhitiszt hozott magával, és épp ebben az időben kezdődött aktív tüdőbetegsége. Most éreztette hatását a partizánévek szenvedése, a cári börtön, a száműzetés és a front. Márpedig nincs mikor gyógyíttatnia magát, nem ezért hívták Moszkvába . . .

Az Öreg nem tartotta magát a katonaköpeny és a tőr lovagjának – a haza őrének tekintette magát. És az ő szemében nem volt megtisztelőbb ennél a szolgálatnál.

A távoli 1905-ös esztendőben a milicista Peteris Kjuzis puskával órákon át állt őrt az Intéző Bizottság épülete előtt. A házban forradalmárok gyülekeztek, ő, Peteris őrizte őket. És most Pável Ivanovics Berzin ismét a forradalom őre volt, csupán a ház, amelyet elvtársaival őrzött, magába foglalta az egész szovjetországot.

Berzin tisztában volt azzal, hogy nem eléggé képzett. Be kellett hát lépnie a proletár egyetemre, órákat kellett szabaddá tenni a tanulásra, éjszakánként – egészen a szürke moszkvai hajnalig – olvasnia kellett.

Az Öreg tisztában volt azzal, hogy nem ismeri eléggé az idegen országokat, hogy hiányzik belőle a külhoni körülmények közvetlen és eleven ismerete.

1922-ben eléggé hosszú ideig tartó utazásra indult – Berlinbe,

Prágába, Varsóba. Megpróbálták lebeszélni őt az utazásról a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg törzsénél. Miért vállalja ezt, mondták, miért tenné ki magát a veszélynek – nem akartak kockáztatni. Ő azonban, mint mindig, sarkára állt. Egészen más külsőt kellett öltenie: orrán aranykeretes cvikker, öltözete a nyugat-európai divat szerinti. A neve – Dvoreckij . . .

Az 1922-es szolgálati kérdőívben megjelenik egy sokat jelentő feljegyzés: „*Kérdés:* Milyen államokat tanulmányozott és hogyan? *Válasz:* Nyugatiakat, a felderítő parancsnokság szolgálatában."

1924. március 23-án Berzint kinevezik a felderítő parancsnokság vezetőjévé.

Az Öreg által hátrahagyott dokumentumoknak ma már nagy történelmi értéke van. Teljes mértékben megmaradt „J. K. Berzin elvtárs személyi anyaga", amelyet az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt moszkvai Hamovnyicseszkij kerület szervezete állított össze. Az első bejegyzés 1922. február 9-én kelt.

A megsárgult és törékeny papírlapokról, a kifakult, tintával írott sorokból, amelyeket maga az Öreg írt, a forradalom viharos tavasza néz ránk. Itt minden részlet fontos, az információ minden csöppje, amely segít rekonstruálni a Vörös Hadsereg egyik első felderítőjének nemes arcmását.

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt összoroszországi tagösszeírásának 76/1727. számú kérdőíve utal az Öreg párttagkönyvére, amelyet a XV. hadsereg politikai osztálya adott ki – 729 826 számmal. Ekkoriban Jan Berzin már 16 és fél éve tagja volt a pártnak és tagja volt a Régi Bolsevik Társaságnak.

Az Öreg e pokolian nehéz katonai szolgálat mellett is tevékenyen részt vesz a pártéletben. A parancsnokság pártsejtje, amelyhez ő tartozott, szilárd lenini álláspontra helyezkedik az akkoriban Trockijjal kirobbant harcban, amely nem volt kevésbé drámai és szívós, mint a front küzdelmei. Pedig Trockij egyenesen a fölöttese a köztársaság Katonai Tanácsában. Már a szakszervezetekről folyó szenvedélyes, heves vitákban a sejt zöme az Öreget követte Trockij ellenében. 1923-ban Berzin még nagyobb támadásra vezette a kommunistákat a trockisták ellen – erre szólította Lenin ügye iránti hűsége, igazi kommunista, bolsevik, szenvedélyes meggyőződése. Nyugodt, kiegyensúlyozott, bölcs szavára olyan ember is hallgatott, aki kora szerint az apja

lehetett volna. Persze ekkor már megmutatkozott a szüntelen, kitartó és célratörő tanulás eredménye és az ezzel párhuzamosan kitáguló, széles látóköre.

Pártosság – mindenekelőtt ez jellemezte az Öreg munkastílusát. Egyszer a parancsnokság egyik ülésén, a hadműveleti kérdések szokásos vitája közben az Öreg ránézett az összegyűltekre, és halkan, tünődve mondta:

– Én hiszek nektek elvtársak, mint kommunistáknak, és biztos vagyok abban, hogy odaát, bárhová kerültök is, mindig kommunisták maradtok és nem adjátok fel álláspontotokat.

Az Öreg szava törvény volt minden munkatársa számára. Az Öreg nem utasítgatott, az Öreg nem parancsolt, hanem kért. De ez elég is volt.

Berzin élete ebben az időben évről évre egy mindennapos szimultán sakkjátszmához hasonlított. A játék gyakran tisztán intuitív volt. A legjobb sakkozók, a nemzetközi sakknagymesterek is tudják, hogy milyen kimerítő szellemileg és fizikailag is egy-egy ilyen ütközet. Abban a játékban azonban, amelyet az Öreg folytatott napról napra, nem sakkfigurákkal, hanem emberekkel kellett dolgoznia, akiknek mindegyike a maga módján mester volt. Az Öreg ellenfelei pedig az agyaknak ebben a csatájában a brit Secret Intelligence Service, a német Abwehr és SD, a francia Sûreté Générale, a fehérlengyel Defensywa és „Dwujka", valamint a román Siguránță volt. Az Öreg valamennyi ellenfelét alaposan ismerte.

Amikor Jan Berzint a XV. hadsereg különleges VCSK-osztályán búcsúztatták, a csekista munkatársak komolyan elbúsúltak. Sajnálták, hogy meg kell válniuk ettől a jó és okos parancsnoktól. Búcsúzóul egy cigarettatartót ajándékoztak neki, amelybe belevésték a nevét, és egy szépen illusztrált levelet is írtak hozzá, amelyben ezek a szigorú, kemény emberek nem nagyon ügyesen, de hízelgés nélkül szóltak parancsnokuk iránti tiszteletükről. Egy kicsit furcsán hangzott azokban az időkben a Brezin elvtárs „humanizmusáról" szóló kifejezés. Valóban híres volt közvetlenségéről, rendkívül alapos és körültekintő magatartásáról bármely ügy kivizsgálásában, és általában az emberek iránti tiszteletéről. Mindez azonban az osztályellenséggel szembeni teljes kíméletlenséggel párosult nála. De sohasem tűrte

a forradalmi törvényesség legcsekélyebb megsértését sem, és haragosan ítélte el az ilyen eseteket.

Berzin nagyra értékelte és szerette Feliksz Edmundovics Dzerzsinszkijt, a forradalom kristálytiszta lelkű harcosát. Kezdettől tudatosan igyekezett követni azt az embert, akinek javaslatára őrá bízták a katonai felderítés vezetését. Mérhetetlenül tisztelte a VCSK elnökét. Dzerzsinszkijt követte a Trockij elleni harcában is, és állandóan konzultált vele. Ez az elvtársi együttműködés a munkában felbecsülhetetlen értékű gyümölcsöket hozott. Nagyon sokszor segítette ki őt Dzerzsinszkij, ötleteket adott neki, látszólag megoldhatatlan fejtörőket is megoldott. Dzerzsinszkij lassacskán megtanította a neki oly rokonszenves harcos lettet arra, hogy a nagyobb feladatokat mások segítsége nélkül is elvégezze.

Az Öreg, mint katonai vezető, együtt nőtt fel a Vörös Hadsereggel, annak törzsével, az egész országgal, és hétmérföldes léptekkel fejlődött. A Moszkva Területi és Városi Pártbizottság egyre gyakrabban hívta gyári és üzemi nagygyűlésekre. Persze kevés hallgatója tudta, hogy mivel foglalkozik ez a vörös parancsnok, akit a Városi Bizottság küldött, milyen okmányokat és rádióüzeneteket írt alá különleges vonalon az Öreg szolgálati fedőnéven.

1928. február 23-án a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg fennállásának 10. évfordulója alkalmából Jan Karlovicsot kitüntették a Vörös Zászló Renddel. Ezen a napon a föld egyhatod részének minden szögletében dicsérték a szeretett hadsereget és dalokat énekeltek tiszteletére: „A tajgától a brit tengerekig a Vörös Hadsereg a legerősebb!" De persze szinte senki sem tudta akkor, hogy ki vezeti ennek a hadseregnek a felderítését...

5. A LÁTHATATLAN FRONT HARCOSAI

Így nevezte Berzin a külföldre küldött Richard Sorgét, akit a nagyfokú koncentráltság jellemzett, az izgalmát ügyesen leplező Manyevicset és a vakmerő bulgárt: Ivan Vinarovot...

Évről évre az ő dolgozószobájából indultak útnak a párt és a haza ügyéhez végtelenül és mindvégig hű, önfeláldozó, ismeretlen emberek, a gáncs- és félelem nélküli lovagok.

Külföldre távoztak úgy, ahogyan ma mennek az ismeretlen veszélyekkel teli, titokzatos világűrbe a mindenség felfedezői. És az Öreg éjszakákon át nem aludt, amíg asztalán nem találta a türelmetlenül várt rádióüzenetet. Minden kezdet nehéz! És mennyi baj várt még ezekre a bátrakra, akik otthon hagyva nevüket és életrajzukat, szembenéztek a halálos veszélyekkel.

Rettenthetetlen felderítők vakmerően kihívták maguk ellen az ellenséges állam látszólag mindenható katonai és rendőri apparátusát, merészen egyenlőtlen harcba kezdtek, mert szentül hitték, hogy a hős egyedül is hős a harcmezőn.

A láthatatlan front eme harcosainak semmi köze nem volt és nem is lehet a Central Intelligence Agency vagy a Secret Intelligence Service ügynökeihez, mégkevésbé Fleming „hőseihez".

Mert ki a szovjet felderítő? Mindenekelőtt szovjet ember, hazafi és internacionalista, aki a béke és a haladás eszményeiért vállalja a felelős megbízást. Morálja teljes mértékben alárendelődött a munkásosztály érdekeinek, a szocializmus érdekeinek.

Amikor a japán börtönben Richard Sorge, az entellektüel és meggyőződéses antifasiszta kijelentette a nyomozónak, hogy Japánban folytatott felderítő tevékenysége nem volt a japán nép és állam elleni aknamunka, hanem megfelelt Japán legfőbb érdekeinek, mivel az általa vezetett csoport igyekezett elkerülni a pusztító háborút a Szovjetunióval, akkor a legtisztább igazat mondta – azt, amit Moszkvában az Öreggel folytatott meghitt beszélgetéseikből meríthetett közös munkájuk magasrendű céljairól.

Berzin mélységesen tisztelte és szerette segítőtársait. Úgy is mondhatnánk, hogy fejet hajtott előttük. És mindent megtett, ami emberi erejéből tellett, hogy segítsen nekik, hogy kihúzza őket a bajból. Nagy figyelemmel és érzékenységgel támogatta hazájában azoknak a hozzátartozóit, akik a hazától távol, „tartós külföldi megbízatásokon" voltak. Értette, milyen fontos az embereknek, akik idegenben óránként, percenként kockáztatták az életüket, hogy tudjanak arról, mi van otthon a családjukkal, hogy minden rendben van-e. Az Öreg mindent figyelemmel kísért, atyai módon gondoskodott munkatársai feleségeiről, szüleiről és gyermekeiről, őszintén együttérzett velük, sohasem feledkezett meg arról, hogy hírt adjon arról a

munkatársról, aki maga éveken át nem jelentkezhetett, nem írhatott haza.

Nem pszichológiai számításból, még ha helyes lett volna is ez a számítás, hanem szívből ölelte meg az Öreg búcsúzóul küldötteit. Mindannyian az ő neveltjei voltak – és mintha fiait küldte volna harcba. Eközben mindig értésükre adta, hogy hisz bennük, mint önmagában. És ez a lelki szövetség legalább olyan létfontosságú volt azoknak, akik feladatot vállaltak, akárcsak az Öreg baráti, oktató szavai.

Berzin elsőrendűen fontosnak tartotta a káderek helyes kiválasztását és elhelyezését, s e tekintetben a párt által kipróbált mércéket alkalmazott. Előtérbe helyezte a munkatárs hazafiságát, a haza és a kommunista párt iránti hűségét és politikai meggyőződését. Munkatársaiban becsülte az erős akaratot, a jellem szilárdságát, a megvesztegethetetlenséget és az önfeláldozásra való készséget. És persze a megfigyelőképességet, azt, hogy a finom részletekig tudják elemezni és értékelni az ellenség állásaiban látottakat.

Az Öreg legjobb segítőtársait a forradalom hőseiből, az Október és a polgárháború tüzében edződött harcosok csapatából válogatta ki. Nem volt elég, hogy vakmerőek legyenek ezek az emberek, hanem az is fontos volt, hogy képzelőerővel is rendelkezzenek, tudjanak önállóan gondolkodni és tájékozódni a legbonyolultabb helyzetben is.

Berzin ritka koncentrálóképessége, elképesztő munkabírása és ritka emlékezőtehetsége miatt nap mint nap rendkívüli gyorsasággal olvasta át a számos jelentést és összefoglalót, és fejében tartotta ezt az egész bonyolult, változékony és oly fontos kaleidoszkópot. Meg tudta őrizni háborítatlan hidegvérűségét és teljes külső nyugalmát kudarcok esetén is.

Amikor a munka túlfeszített ütemétől már nagyon rosszul volt, amikor a végtelen éterben hirtelen elnémult a távoli hang vagy valami más baj történt, az Öreg kilépett a dolgozószobából és azt mondta: „Lemegyek és lerázom az öregséget!" Lement a pincébe, ahol műhelyében dolgozott Szlavin, a lakatos, és ott barkácsolt valamit az esztergapadnál, ezután fokozatosan megnyugodott...

Nem igaz, hogy Berzin olyan egyszerű ember volt, amilyennek gyakran elragadtatással írják le őt közvetlen beosztottai. Igen, egy-

szerű volt a beszélgetésben, távol állt tőle minden nagyképűség és gőg, nem szerette a parancsoló hangnemet, minden munkatársával elvtársi, baráti viszonyban volt. Ha úgy adódott, elment a parancsnokság munkatársaival kirándulni a városon túlra, röplabdázott, tréfálkozott, nevetgélt velük. Ez igaz, de mint katonai vezető, aki fontos és felelős pozícióban volt, mint egy nagyszabású és sok munkát igénylő, rendkívüli fontosságú államügy szervezője, egyáltalán nem volt egyszerű. Ez az ember kimagasló, sokoldalú tehetséggel, kiváló elmével rendelkezett. Nem véletlen, hogy a Honvédelmi Népbiztosság számos ellenőrző szerve, miután sokoldalúan megvizsgálta a parancsnokság főnökének munkáját, változatlanul egy és ugyanazon következtetést szűrte le: „Teljesen megfelel az általa betöltött tisztségnek." Kicsit szárazon hangzik, de ne felejtsük el, milyen tisztségről van szó és könnyű-e találni olyan embert, aki ennek „teljesen megfelelne". Márpedig Berzin megfelelt . . .

Jan Karlovics Berzin szüntelenül érezte, hogy milyen hatalmas figyelmet fordít a párt az ő parancsnokságára, és az általa vezetett kollektíva minden cselekedetét és gondolatát a párt utasításainak végrehajtására koncentrálta.

Az Öreg szerette a munkáját, és teljes mértékben átadta magát az ügynek, mert nagyon is tisztában volt annak fontosságával. És még valami: nagyon szerette az embereket, hitt bennük, tudta, kire milyen terhet lehet bízni, és állandóan irányította, hogyan növelhető a politikai és katonai szakismeretek a kollektíva egészében, és minden egyes munkatársé külön-külön. Mindez biztosította a parancsnokság sikeres működését. Az Öreg meg volt győződve arról, hogy minden évvel közelebb jön a nagy háború, és sokat tett azért, hogy szolgálata a hivatása magaslatán álljon ebben a fő megpróbáltatásban . . .

1935 áprilisában Jan Karlovics Berzin hadtestkomisszár váratlanul új kinevezést kapott – a honvédelmi népbiztos parancsban kinevezte őt az OKDVA (Oszoboj Krasznoznamennoj Dalnej Vosztocsnoj Armii) – a dicsőséges Különleges Vörösszászlós Távolkeleti Hadsereg helyettes parancsnokává. A kinevezés kétségkívül megtisztelő volt. Az Öreg már régen ábrándozott arról, hogy közelebbről megismerkedjék a Kelettel. A Kelettel kapcsolatos gondolatok mind gyakrabban ébredtek benne attól kezdve, amikor odaküldte

Richard Sorgét, és amikor Ramsay első rádióüzenetét olvasta . . . És most a távol-keleti határkörzetben egyre inkább sűrűsödtek a viharfelhők . . . De hogyan hagyja ott a parancsnokságot – az ügyet, amelyhez 15 év alatt egész szívével hozzánőtt!

K. J. Vorosilov honvédelmi népbiztos ezt az értékelést adta Berzinről:

„Hűséges bolsevik harcos, rendkívül szerény, mindenki, aki munkája során érintkezésbe került vele tiszteli és szereti. Berzin elvtárs egész idő alatt minden erejét és gazdag forradalmi tapasztalatát a reá bízott rendkívül nehéz és felelős ügyre fordította . . ."

A parancs az parancs – indulni kell.

Andrej, az Öreg 14 éves fia kék szemű, sötét hajú, nagyon hasonlít az apjára, könyörgött, hogy vigye magával. A tajga, az usszuri tigrisek, a zsenzsen, minden olyan, mint Arszenyevnél, a „Derszu Uzalá"-ban!

– Nem, Adrjusa – felelte apja, megrázva deres fejét.

– Neked még tanulnod kell. Különben sem afféle csendes-óceáni fürdőhelyre utazom . . .

A felesége néma szemrehányással nézett férjére. Berzin hosszú éveken át teljes mértékben átadta magát munkájának, elsőnek ment be a munkahelyére és utolsónak – gyakran késő éjszaka – hagyta el azt. És most pedig a munkája miatt válni kell.

– Üljünk le az indulás előtt egy kicsit!* – mondta halkan a felesége.

Az Öreg az ablaknál ült, pillantása a két félgömböt ábrázoló falitérképre meredt. Az európai földrészen fenyegetően sötétlett a fasiszta Németország barna foltja. Mennyi idővel lehetne még kitolni a háború kezdetét? Nem tudhatta, hogy a sors neki – a még nem öreg, 45 éves tábornoknak – már csak két-három évet tartogatott, és fia, Andrej Berzin önkéntes húszévesen eléri, hogy felvegyék a hadseregbe, majd hősi halált hal ebben a háborúban.

Berzin felállt, gyorsan begombolta bolyhos, sötétszürke köpenyét, amelynek vörös hajtókáján ott díszlett a három „rombusz".

A bejáratnál már várták őt a vezérkariak.

* Orosz szokás szerint utazásra indulás előtt még egy búcsúpercre leülnek, kifejezve ezzel az óhajukat, hogy visszatérhessenek. – *A szerk.*

A Moszkva–Vlagyivosztok vonaton a vasúti kocsi ablakánál állva sokáig nézte a mellette elsuhanó külvárost.

Ideje volna, hogy megvonja a parancsnokságon végzett munkája mérlegét.

Hát igen! Ha kezét a szívére teszi, joggal mondhatja magának, hogy tökéletesen eleget tett feladatának és mindent megtett, olykor azt is, amiről azt hitte: lehetetlen. Rászolgált a párt és a parancsnokság bizalmára akik reá és embereire hallatlanul bonyolult, az állam és a szocializmus szempontjából létfontosságú feladatot bíztak. Munkájuk a Haza biztonságának egyik legfontosabb láncszemét képezte. Erős, lenini elveken alapuló szolgálatot hoztak létre, amely kezdettől új típusú szolgálatnak bizonyult, a világ első szocialista államának éles szemű és megbízható védelmezője lett.

Odakinn már Habarovszkot láthatta.

Komor táj, az égen sűrű felhő,
Síri csönd van, mint vihar előtt . . .

Sokáig nem tudta abbahagyni a töprengést legfontosabb feladatáról, a láthatatlan front harcosairól, bár kifogástalanul, megszokott gondossággal, ragyogó munkát végzett az új poszton. Sokat olvasott, részletesen ismerkedett a számára új vidékkel.

Habarovszkban Jan Berzin megbarátkozott Bljuherrel, a polgárháború dicsőséges hősével, a Vörös Hadsereg nagyszerű katonai vezetőjével. Csodálta Vaszilij Konsztantyinovicsot a megtett útért. A régi bolsevik, illegális harcos, a cseljabinszki forradalmi bizottság elnöke. Négy Vörös Zászló Rendet kapott a polgárháborúban tanúsított hősiességéért. A sebesüléseit már nem is számolja.

Az Öreg nagyon megszerette Bljuhert, ezt a ritka mód jólelkű, rettenthetetlen embert, ezt a nagy hadvezéri tehetséget. Bljuher pedig Berzinben tisztelte a párttapasztalatokat, a katonai gondolkodást, azt, hogy minden kérdésben, ami a külföldi katonai erőket és főleg, ami a Szovjetunió valószínű ellenfeleinek hadseregeit illette, rendkívül tájékozott. Gyakran találkoztak Bljuher nyaralójában, végtelen beszélgetéseik így vagy úgy a közelgő háború kérdését érintették . . .

Eltelt egy év, és Berzin életében ismét nagy változás következett be. 1936 őszén a Spanyolországba érkező szovjet önkénteseket a köz-

társasági hadsereg katonai főtanácsadója fogadta. Jan Karlovics Berzin volt az. Csakhogy most megint más nevet viselt: Grisin névre hallgatott. A három „rombuszos" gimnasztyorka helyett pedig jól szabott civil öltönyt viselt . . .

6. „EGÉSZ SPANYOLORSZÁG FELETT FELHŐTLEN AZ ÉG . . ."

Ezek a szavak bekerültek a történelembe. Az ártatlan meteorológiai jelentés – amelyet 1936. július 18-án spanyol nyelven közölt a Gibraltárral szemben, Spanyol Marokkó területén elhelyezkedő Ceuta város rádióadójának bemondója – egyeztetett jeladás volt a spanyolországi fasiszta lázadásra. A Köztársaság ellen, a népfront törvényes kormánya ellen felkeltek a spanyol reakció Franco tábornok vezette csapatai.

Gyorsan meg kellett szervezni a Spanyol Köztársaság védelmét. A kommunista párt által vezetett nép fegyvert követelt a fasiszta lázadás leverésére, a baloldali köztársasági polgári kormány pedig ingadozott, megpróbált egyezkedni a lázadókkal, akik ekkor már egyik várost a másik után foglalták el. A kormány kapituláns politikáját azonban meghiúsították a néptömegek. A munkások, a parasztok, az iparosok és az értelmiség egész Spanyolország felkelt a Köztársaság védelmére. A kommunista párt, amely ebben a harcban döntő erővé vált, állhatatosan követelte valamennyi antifasiszta akcióegységét.

A lázadást alapjában véve nemsokára leverték. Augusztus elején a köztársaságiak kezükben tartották Madrid, Valencia, Katalónia, Asturia, Murcia tartományát, a Baszkföldet és egy sor más körzetet. És ekkor a vereséget szenvedett lázadók segítségére sietett Hitler és Mussolini. Csapatokat küldtek Spanyolországba, nagy haditechnikai segítséget nyújtottak Francónak . . . Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó körei a „benemavatkozást" hirdették, de lényegében segítették az intervenciósokat abban, hogy elvégezzék sötét munkájukat.

Ebben a viharos időszakban világszerte kibontakozott a spanyol köztársaságiakkal való szolidaritás mozgalma. 1936 október–novem-

berében megalakultak az első nemzetközi brigádok – melyek kifejezői voltak számos ország dolgozói antifasiszta szolidaritásának. A Szovjetunió határozottan védelmére kelt a köztársaságiaknak. A lázadók elleni harcban szovjet önkéntesek is részt vettek, a szabadságszerető spanyol nép fegyveres segítséget kapott.

A frontokon súlyos harcok folytak. 1936 novemberében a fasiszta lázadók elérték Madrid elővárosait. A köztársasági csapatok, a nemzetközi brigádok harcosai és a város lakossága, élén a kommunistákkal, útját állta az ellenségnek. A főváros védőinek a jelszava az egész világot bejárta: „No pasaran!" – „Nem törnek át!"

Az országúton kifelé vonultak a fővárosból az öregek, az asszonyok és a gyerekek... a menekülők fekete szemében csupa keserűség, bánat, tehetetlen düh. Ez volt a 7-es számú műút, a Valenciába vezető út.

A menettel szemben haladt állandó tülköléssel a Hadügyminisztérium piros zászlóval díszített „Hispano-Suiza" gépkocsija. A vezető mellett a nyitott „Limuzin"-ban (a francia: limousine) ült egy ember; világosszürke mellényes öltönyt, nem túl élénk színű nyakkendőt, fekete sildes sapkát viselt. Komor arc, beesett szemek. Grisin tábornok volt az.

Az „Hispano Suiza" megállt – elöl az anarchisták tömege haladt. A teherautók és a személygépkocsik fölött az ibériai anarchisták gyászos fekete-vörös zászlói tarkállottak. Kiáltozás, lárma. A világoskék szemek szenvtelenül siklanak végig az egzotikusan kiöltözött anarchistákon, a gépkocsik üvegére festett koponyákon és Mausereken.

Eljut-e ő, Grisin, Madridba? Az országúton egyre sűrűsödött és akadozott az emberek és a gépek áradata. A spanyol utakon a teherautók és a személygépkocsik általában maximális sebességgel haladnak, és fordulatkor, kanyaroknál szinte égetik a sivító gumiabroncsokat. A kocsioszlopok most alig kúsznak az emberekkel teli országutakon.

Madrid felé haladnak a köztársaságiak felfegyverzett osztagai. A nagy tömeg egy nehézkes autóbuszt tol. Milicista csoport. Valamilyen más osztag. Mindegyik cippzáras kék kezeslábast visel, mindnek puskája van. Milyen nagy szükség van ezekre a puskákra Madridnál!

A biztosító berendezésről levett puskákra, amelyeket kemény kézzel szembefordítanak az ellenséggel.

Gonzales Córdobából. A „nagy kapitány" megvetően nézte a Hadügyminisztérium nagyszerű palotájának bejáratánál álló kőtalapzatáról a mellette elhaladó embereket.

A „nagy kapitány" keményen, gőgösen hátat fordít a Hadügyminisztériumnak. Különben az utóbbi napokban gyakran rázta meg egy sajátos remegés – tetőtől-talpig remegett, amikor a féltonnás német és olasz gyújtóbombák Madrid ősi utcáira hullottak.

Grisin tábornok kiugrott a kocsiból, elszaladt a córdobai Gonzales mellett. Senki sem őrizte a minisztérium bejáratát. Gyorsan fölszaladt a márványlépcsőkön az első emeletre, meg se nézte a régi gobelineket, lovagkorabeli jeleneteikkel. Nem is olyan régen ezekben a termekben élénk nyüzsgés volt, dolgozószobáikban pezsgett az élet, mely hangyabolyra hasonlított. Most elnéptelenedett a minisztérium. Elhallgattak a távíró- és az írógépek. Egy üres, hatalmas, kitárt ajtajú dolgozószobában, amelynek vastag szőnyegén szétdobált papírok és topográfiai térképek hevertek, hirtelen megszólalt a telefon. A huzat lomhán seperte a folyosón a papírhalmot. Grisin emlékezetében 20 éves emlékképek éledtek meg: üres, elhagyott minisztériumi épületek Pétervárott... Csakhogy ott Pétervárott győzött a forradalom, de mi lesz itt?... A nyitott ablakokon behallatszott a fenyegető ágyútűz.

Üres a volt hadügyminiszter dolgozószobája is. A Señor Miniszter innen próbálta vezetni a Franco elleni egész háborút, amikor megkezdődött a lázadás. A miniszter azt hitte, hogy minden magától rendeződik. Felfegyverezni a népet? Isten ments!... A miniszter nem hitt abban, hogy a dolgozószobáján túl valahol kirobbant a polgárháború, és ez a külföldi intervenció kegyetlensége miatt nemzeti, forradalmi háborúvá vált.

A háborúnak ez a harmadik-negyedik hónapja volt. A kommunisták fáradhatatlanul ébresztgették a népet, szervezték harcát a fasiszta szoldateszka ellen, a Bourbon-mániás hidalgók ellen, a fekete jezsuita csőcselék ellen, a külföldi intervenció ellen. A Hadügyminisztériumban féltékenyen figyelték Grisin tábornok kapcsolatait José Diazzal, a Spanyol Kommunista Párt főtitkárával, és az SKP más vezetőivel: Dolores Ibarurrival és Santiago Carillóval...

Augusztus végén az olasz–német bombák a Hadügyminisztérium kertjében robbantak, a miniszter ablaka alatt, aki még mindig nem hitt az intervencióban. A világháború óta a béke ellenségei első ízben bombázták egy európai ország fővárosát. A fasiszták Junkersei bombázták a békés fővárost, Ruhr-vidéki acélból öntött Krupp-bombák hullottak a népfront zászlajával díszített házakra. A robbanások kitörték a katonai főtanácsadó dolgozószobájának ablakát is. Grisin izgatottan kérdezte magától: „A fasiszták a békés Madridot bombázzák; meddig tudnak még elmenni, ha nem állítják meg őket?" Emlékezetében felbukkantak a Kreml-tornyok, a moszkvai belváros utcái, a városi sugárutak. Visszaemlékezett élete első bombázására, mely 1919 májusában volt, a Rigából való visszavonulás idején.

Megint emberáldozatok... Mennyi áldozat lesz még, ha nem verik ki a fegyvert a fasiszta gyilkosok kezéből?

Szeptember–október... Spanyolország egén egyre több Junkers és Fokke, egyre több Caproni és Savoya jelent meg.

Franco ünnepélyes ígéretet tett, hogy október 12-én, Amerikának Kolumbusz általi felfedezése évfordulóján, személyesen irányítja csapatainak szertartásos győzelmi parádéját. A madridi hazafiak azonban ezt a tervet meghiúsították...

Mihelyt Grisin megérkezett Spanyolországba, magával ragadta a háború lendületes vihara. Grisin azonnali és rendkívüli intézkedéseket javasolt a Köztársaság védelmére, és figyelmesen tanulmányozta az ellenséget, akcióit és terveit.

1936. szeptember elején a kormányt a szocialista Largo Caballero vezette. Emellett ő volt a hadügyminiszter, a köztársaság fegyveres erőinek főparancsnoka is.

A Spanyol Kommunista Párt vezetői kitartóan bizonygatták neki, hogy szükség van egy reguláris néphadsereg kifejlesztésére és megszervezésére, a rendkívül hiányzó parancsnoki káderek képzésére, a csapatokon belüli irányítás és összeköttetés megteremtésére. Nagyon nehéz volt együtt dolgozni Caballeróval és tábornokaival, akik nem hittek a forradalmi nép erejében. Grisin gyakran emlékezett vissza arra az időre, amikor V. K. Bljuherrel, a Különleges Vöröszászlós Távol-keleti Hadsereg parancsnokával, annak helyetteseként dolgozott, Galin-Bljuher tábornoknak, a Kínában dolgozó főtanácsadónak

is nehéz volt a dolga. Bljuher – szerencsére! – sok mindenre megtanította, sok értékes tanácsot adott neki, bőkezűen megosztotta vele tapasztalatait, amelyeket a legfeszítettebb szellemi munkával szerzett. Spanyolországban Grisinnek gyakran ugyanazok a problémái támadtak, mint Galinnak Kínában.

Mennyi erőt fordítottak arra a spanyol kommunisták és ő, Grisin, hogy meggyőzzék Caballerót: lásson már hozzá rengeteg elsőrendű fontosságú, konkrét kérdés megoldásához, amelyektől Madrid és a Köztársaság védelme, biztonsága és sorsa függött! Grisin-Berzinnek itt latba kellett vetnie a csicserini diplomácia minden manőverező képességét, Dzerzsinszkij türelmét és rugalmasságát. Leginkább mégis a lenini pártosság segítette – ez volt a fő iránytű, amely sohasem csalta meg.

... Innen, egyenesen a Hadügyminisztérium bejáratától indult a tábornok a frontra. Grisin javaslatai segítettek a köztársaságiaknak számos gyakorlati védelmi kérdés megoldásában, különböző szakaszok harci cselekményeinek megszervezésében, a csapásmérő erők minél hatékonyabb felhasználásában és a fegyelem megerősítésében.

Grisin tábornok a győzelmes Vörös Hadsereg tapasztalatait átadta a köztársasági Spanyolország fiatal hadseregének. A harcosok, különösen a kommunisták nagy érdeklődéssel tanultak a Vörös Hadseregtől. Micsoda lelkesedéssel nézték többször is Madridban és a front közelében levő falvakban a „Csapajev" és a „Kronstadti tengerészek" című filmeket. Ezekben a filmekben minden annyira hasonlított ahhoz, és mégis annyira különbözött attól, ami Spanyolországban történt!

Grisin tábornok jelentést tett Caballerónak, felvázolta a tényleges harci helyzetet, amely nagyon súlyos volt. A miniszterelnök és a hadügyminiszter néhány nap múlva végre aláírta a rendeletet a hadseregbiztosok intézményének felállításáról, és utasítást adott, hogy egy sor zászlóaljba és dandárba nevezzenek ki hadbiztosokat. Régen harcoltak már ezért a spanyol kommunisták. A katonai főparancsnokság irányítójává a szocialisták balszárnyának egyik vezetőjét, Julio Alvarez del Vayót választották ki. Grisin elérte, hogy a parancsnokságra kinevezzék az ő tanácsosát. Ez nagyon fontos volt. De Caballero, aki átcsúszott az antikommunizmus álláspontjára, mindent megtett, hogy akadályozza a katonai főparancsnokság működését.

Idézzük Kirill Afanaszjevics Mereckovnak, a Szovjetunió leendő marsalljának tanúságtételét Grisin tábornokkal történt madridi találkozásáról a novemberi harcok előestéjén, a főváros közelében. Emlékirataiban így ír erről:

„Megöleltük egymást, és azonnal hozzáláttunk a további munka menetének a megtervezéséhez. Jelentést tettem Berzinnek meghatalmazásomról, ő pedig kapcsolatba lépett a köztársasági parancsnokokkal, és közölte, hogy a szovjet katonai tanácsadók újabb csoportja érkezett. Ezután Jan Karlovics azt mondta, hogy a legközelebbi napok és hetek feladata Madrid erőddé változtatása. Szilárdan csak a kommunistákra, a Belügyminisztérium embereire és a város polgári lakosságára lehetett számítani. Berzin szétterítette az asztalon a térképet, és megmutatta a leendő védelmi építmények elhelyezkedési körzetét. Ezután Voronovval együtt a csapatokhoz küldött bennünket. Nekem Berzin azt javasolta, hogy E. Listerhez menjek az I. dandárba . . .

Berzin volt a Köztársaság katonai főtanácsadója, és számomra az ő rendelkezései elegendőek voltak . . . Berzin a védelmi erődítmények tervén gondolkodott. Minden rendben van-e? Emlékeztetett az orosz közmondásra: sima volt minden a papíron, csak a szakadékról feledkeztek meg, pedig ezeken kellett átmenni. Tévedéseket elkerülendő megbeszéltük, hogy másnap kora reggel hárman bejárjuk Madrid környékét. A terepszemle jóvoltából megállapíthattuk, hogy a védelmi terv jó. J. K. Berzin, hogy minél hamarabb megvalósítsa ezt a tervet, a spanyol kommunistákhoz fordult segítségért – mindenekelőtt Vicente Uribéhez, a köztársasági kormány kommunista tagjához és elvtársaihoz . . .”

7. „NO PASARAN!” – „NEM TÖRNEK ÁT!”

1936. október végén, amikor a lázadók újabb támadást intéztek a központi fronton és el akarták foglalni Madridot, a főváros vezető köreiben fokozódtak a defetista hangulatok, amelyek Madrid nyílt várossá tételét követelték. Grisin minden eszközzel ellenállt ezeknek a megalkuvó érzelmeknek mind a Hadügyminisztériumban,

mind pedig a vezérkarnál. A spanyol kommunisták elsőként keltek a város védelmére.

November elején Madrid elővárosaiban súlyos harcok bontakoztak ki. A népi milicia osztagai visszavonultak. Az ellenség közvetlenül megközelítette a fővárost.

Caballero sehogy sem tudott dönteni: védelmezze-e Madridot, vagy telepítse ki onnan a kormányt és a legfelső hadvezetést.

Caballero november első napjaiban közölte a döntését, hogy azonnal kitelepíti a kormányt, mind a húsz miniszterével Madridból Valenciába, mivelhogy szerinte a főváros helyzete reménytelen. Egyúttal, hogy ne diszkreditálják a kormányt, kötelezte Madrid elhagyására a népfront valamennyi pártjának vezetőjét, beleértve a kommunistákat is. A határozatot szótöbbséggel fogadták el a kommunistákkal szemben.

Grisinnek is javasolták, hogy hagyja el Madridot. Amikor elindult a fővárosból, nagyon pocsékul érezte magát, enyhén szólva.

A Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottsága úgy döntött, hogy nem szabad átengedni a fővárost a fasisztáknak, és Santiago Carillót nevezte ki megbízottjának Madrid védelmi juntájába (bizottságába). A katonai főtanácsadó tisztában volt azzal, hogy most nagyobb szükség van rá Madridban, mint Valenciában. Grisin ebben a nehéz pillanatban is a pártszerűség szerint cselekedett.

És most a Hadügyminisztérium üres épületében tartózkodott. A magas ablakokon túl füst gomolygott... Pezsgő munkában találta őt a következő nap is. Közölték vele:

– Az egész városban... csak a kommunisták maradtak. Mindenki a harci őrhelyén van. Lövészárkokban és barikádokon. A fasiszták nem törnek át!

Igen, Grisin jól tudta: a kommunisták az ellenséggel szembeni ellenállás lelkét és mozgatóerejét alkotják. A José Diaz által vezetett kommunista párt döntő erővé vált a fasiszta lázadók és az olasz–német intervenciósok elleni harcban.

Grisinnél éjjel két óra tájban összejöttek a Madridban levő tanácsadók, Madrid védelmi juntájának képviselői, egy sor vezérkari tiszt és tolmácsok. Halaszthatatlan kérdésekről döntöttek, a főváros védelmének feladatait határozták meg.

Odakinn ágyúdörgés, légvédelmi ágyúk tüze, géppuska kattogás hallatszott.

– Az ön feladata – mondta Grisin tábornok Xanti őrnagynak –, hogy aknázza alá Manzanares hídjait, hogy az ellenfél ezen a szakaszon ne törhessen be a városba . . .

Amikor Grisin tábornok az őrnagyhoz fordul, nincs szüksége tolmácsra. Xanti a Vörös Hadsereg önkéntese, Hadzsi Dzsiorovics Mamszurov, a leendő vezérezredes.

Senki sem ment aludni. Most nincs idő erre. Madrid hősi védelmének első éjszakája ez. A városért a harcot a spanyol kommunisták által vezetett osztagok irányították, amelyek arra szólítottak fel, hogy Spanyolország szabadságáért minden utcában, minden lakóházban verekedjenek. Mint mindig, ezúttal is az Ötödik-Ezred volt a legkiválóbb. Madrid hősei a Junkersek bombázása közben építették a barikádokat . . .

Álmatlan, haragvó, a köztársaságiak magasrendű hősiességével teli nappalok és éjszakák kezdődtek. A spanyol főváros védői között ott voltak a szovjet önkéntesek is. A Szovjetuniónak ezek a bátor képviselői életüket sem kímélve harcoltak váll váll mellett a spanyolokkal, megedződtek a háború kohójában, az igaz ügyért folytatott harcban. Bátran harcoltak a szovjet harckocsizók is T-26-osaikon. A köztársaságiakat a levegőből az I-816-os fürge vadászgépek támogatták. Madridban ezeket gyöngéden „Chatos"-oknak, azaz piszeorrúaknak nevezték. Madrid lakossága minden általuk lelőtt fasiszta gép után ujjongó lelkesedéssel köszöntötte őket. Ilyenkor sapkák, kalapok, sálak repültek a levegőbe. Grisin-Berzint földijeinek, honfitársainak minden sikere boldoggá tette, büszkeséggel töltötte el.

Spanyolországban hatalmas mennyiségű és jelentőségű munkát végeztek a szovjet katonai tanácsadók. Közülük sokan – pl. Batov, Voronov, Kolpakcsi, Kuznyecov, Malinovszkij, Mereckov, Rogyimcev – később a Nagy Honvédő Háborúban hős katonai vezetők lettek.

Minél közelebb jutottak a fasiszták Spanyolország fővárosához, annál tevékenyebben és eredményesebben működött együtt Grisin a Spanyol Kommunista Párt vezetőivel.

November 5-én végre sikerült közvetlen kapcsolatba lépni Moszk-

vával. És Grisinnek nagy kő esett le a szívéről. Olyan érzése volt, mintha az ostromlott Madridba megérkeztek volna a barátai.

Grisin megpróbálta általánosítani is a véren szerzett harci tapasztalatokat. Madrid védelme például azt bebizonyította, hogy az utcai harcokban a robbanó töltetű ütegekkel és gránátkötegekkel felszerelt gyalogság is tud súlyos veszteségeket okozni a harckocsiknak. Ekkor még természetesen nem lehetett előre látni, mire lesz jó ez a madridi tapasztalat Sztálingrádban.

Elmondhatjuk, hogy a sztálingrádi ütközet a Volgától távol, ott, a Manzanaresnál, Madrid alatt, 1936 novemberében kezdődött. Rogyimcev az izzó fémtől fortyogó Volgánál majd visszaemlékezik Madrid kétségbeesett védelmére, a föld alatt, a csatornában, szétlőtt házak között, a minden egyes emeletért folyó harcokra, amikor egy-egy emelet hol a köztársaságiak, hol a falangisták kezébe került.

Mihail Kolcov ezekben a napokban így írt:

„Nem szabad feladni Madridot. A végsőkig, az utolsó töltényig harcolni kell, azután az utolsó csipetnyi dinamitig, azután utcakővel, azután ökölcsel, azután, ha elfogják az embert, harapni kell . . . Érezzék meg, hogy mit jelent egy ilyen város elfoglalása. Carabanchelbe túl gyorsan törtek be, most mássszanak egy kicsit – legyen minden utca húsdaráló nekik . . ."

Madrid és Sztálingrád – hősi küzdelem. „Nem törnek át!" „Kommunisták – előre! . . ."

A sevillai rádió a Falange szerenádjai között már ünnepélyesen bejelentette Madrid bevételét, pedig Madridnak esze ágában sem volt, hogy megadja magát.

Füst és láng, bombák robbanása és lövedékek becsapódása között születtek Madrid védelmének hősei, akik élethalálharcra szánták el magukat. Az első sorokban haladtak a kommunisták.

Grisin érezte, hogy az ellenség Madrid végső ostromára készül, és ezért nem ülhetett ölbe tett kézzel. Látták őt a nemzetközi brigádok harcosai között, az egyetemi negyedben, amely csupa bombatölcsér volt, a holdbéli táj a Casa de Campo parkban, ahol a padokon nemrégiben még szerelmesek karolták egymást és az úriasszonyok előkelően tolták a babakocsikat. Itt most kegyetlen harc folyt, a spanyolokkal együtt szovjet önkéntes harckocsizók indultak a soron következő ütközetbe, még hozzá se szokhattak spanyol álnevükhöz.

November 8-án a Junkersek bombái ismét a Hadügyminisztérium mellett hullottak le. A légnyomás betörte az ablakokat... Grisinnek megsebezte az arcát egy üvegszilánk, a füle még sokáig zúgott. Odakinn füst gomolygott – a garázs égett. A tűzben odaveszett a ragyogó „Hispani-Suiza".

De este a tábornok, mintha mi sem történt volna, a fronttól 5 kilométernyire a „Monumental" filmszínház páholyában ült, az Októberi Forradalom évfordulójának szentelt ünnepi nagygyűlésen.

A „Monumental" hatalmas, 7000 férőhelyes filmszínház (nagyobb, mint a moszkvai „Udarnyik"), a madridiak véleménye szerint a legnagyobb európai moziterem. A közönség munkaruhában, bőrkabátban volt, fejükön pilótasapka, sildes sapka. A teremben körbe a Köztársaság lila-sárga-vörös zászlói. Grisin tábornok Marx, Engels és Lenin képeit nézegette és Dolores Ibarruit hallgatta. Az egyszerű spanyol bányász lánya az orosz forradalomról beszélt, az orosz tábornok pedig azokra a felejthetetlen nappalokra és éjszakákra emlékezett, amelyek a földgolyót új, forradalmi útra vezették, ahonnan már nem térhet le soha.

Vannak ritka találkozások az életben! A madridi „Haylord" szálló szobájában Grisin szovjet főtanácsadó találkozott a Szovjetunió barcelonai főkonzuljával, aki a fronton keresztül repülővel jött a fővárosba: V. A. Antonov-Ovszejenkóval. A régi lenini gárda harcosai, az egyik Rigából, a másik Varsóból, akik valamikor az ellenforradalom központját, a Téli Palotát ostromolták Pétervárott, most a spanyol főváros, Madrid ostromát verik vissza. Vlagyimir Alekszandrovics 52 éve dacára fiatalembernek látszott. Ugyanaz a gogoli orr, rövidlátó, szemüveges szem, csak a haját nyírta meg kissé. Eleven, jókedvű. Csak néha lehetett látni rajta az ólmos fáradságot.

– Gondoltam-e én, az öreg száműzött, amikor a cár halálra ítélt, hogy túlélem őt és a barcelonai napfényben fogok sütkérezni! – mondta elvtársának Antonov-Ovszejenko.

Grisin, amikor belépett szállodai szobájába, mindenekelőtt leeresztette a redőnyt, bár már esteledett.

– Jobb lesz így – mondta –, nemrégiben valamiféle mesterlövész a háztetőről megpróbálta megölni egyik tanácsadónkat. A golyó átütötte az ablaküveget, de szerencsére a feje fölött repült át. Meg kel-

lett erősíteni az őrséget. A város csak úgy hemzseg az ellenségtől. Nem egy követség valóságos darázsfészek . . .

– Szóval, mint Pétervárott Október után – jegyezte meg Vlagyimir Alekszandrovics.

– Először – mesélte Grisin, miközben a pincér által hozott kávét a csészékbe töltötte – a „XIII. Alfonz" elnevezésű szállodában laktunk, később a „Palace"-ban. Mindkét helyen többé-kevésbé nyugodt volt a helyzet. A „Palace"-t most katonai kórházzá változtatták. Már csak az első emelet a miénk. Milyen a munka Barcelonában?

Barcelonában – melyet a fasiszták Madridtól elvágtak – igen sok munka akadt. Antonov-Ovszejenko sok értékes tanácsot adott, hogyan lehet hatékonyabban és jobban harcolni a spanyolországi trockista szervezettel. Ennek a szervezetnek madridi bizottsága minden erejéből kárt okozott, uszított a szovjet katonai tanácsadók ellen és kémkedett ellenük, mindenütt le akarta járatni őket. A POUM (Partido Obrero de Unificacion Marxista – Marxista Egyesülés Munkáspártja), a trockista párt agitátorai szovjetellenes beszédeket tartottak, intrikákat szőttek, alá akarták ásni a népfront tekintélyét.

– Na és mi van itt Madridban? – kérdezte Antonov-Ovszejenko a fasiszta ágyúdörgést hallgatva. – Tartja magát?

– A népben rengeteg a lelkesedés és az önfeláldozás – felelte Grisin. – A kommunisták és a madridi munkások egyelőre mentik a helyzetet, de a Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottságában az elvtársak továbbra is állhatatosan követelik, hogy reguláris néphadsereget hozzanak létre, és ebben igazuk van!

A tábornokot nagyon aggasztotta egy nemrég történt eset. A toledói hídnál Carabanchel irányában az ellenség hirtelen támadása csaknem teljesen indokolatlan pánikot keltett a madridi védelmi juntában. Alig-alig sikerült rendbehozni a helyzetet.

– A köztársaságiak ellentámadásba mentek át. Igaz, nem érték el a kijelölt célt, de már maga az, hogy felvetették az ellentámadás kérdését, sok mindenről beszél . . . Valamikor a világ meg fogja tudni, hogy önkénteseink – a repülősök és harckocsizók, akik itt inkognitóban harcoltak – segítettek Madridnak megállítani a fasisztákat.

– Egyszer majd – jelentette ki komolyan Vlagyimir Alekszandro-

vics – megtudja a világ azt is, hogy ki volt itt a katonai főtanácsadó.

– Minél később tudja meg – mosolyodott el Berzin –, annál jobb az ügyre nézve.

– Hogy viselkednek az anarchisták? – kérdezte a főkonzul.

– Az anarchisták mindenütt anarchisták. Ám az anarchisták között vannak hazafiak is, például Durruti. A kétségbeesésig vakmerő ember. A forradalom fegyelemre tanítja, a háború gondolkodásra, bár enyhén szólva gőgös. Én mégis hiszek neki, megbízható tanácsadót adtam mellé. Nyújtson példát a mi kommunistánk az anarchista Durrutinak és egész Katalán Hadoszlopának.

Grisin elmesélte, hogy az ő tanácsára Buenaventura Durruti hadoszlopa egyenesen menetből indult el Casa de Campóhoz, magába a pokolba. Durruti megértette, hogy ez a bizalom jele.

– Én is hiszek Durrutinak – mondta a főkonzul.

Sok érdekes dolgot mesélt Spanyolországról Pável Ivanovics Batov hadseregtábornok – ez a nagyszerű elbeszélő, a maga ragyogó emlékezőtehetségével. Elevenen emlékezett az 1936-os őszi napra. A moszkvai bulvárokat már sárga lombok borították. Ezen a napon, Spanyolországba való elutazása alkalmából gratulált neki – mint a 3-as számú mintaezred parancsnokának – a moszkvai Proletárhadosztály parancsnoka. Egyenesen a GUM áruházban öltözött át civil ruhába. A Moszkva–Párizs nemzetközi gyorson együtt utazott egy elegáns, rokonszenves, ősz hajú ismeretlennel, akiről Madridban kiderült, hogy Grisin tábornok. Batov a november 6-ról 7-re virradó válságos és forró éjszakán is a spanyol fővárosban volt. Már akkor csodálta Grisin kitartását, hidegvérűségét és szilárdságát, noha őmagának is megvoltak mindezek a tulajdonságai. Batov először a 11. nemzetközi brigád tanácsadója volt, később Grisin rábízta, hogy vegyen részt egy új dandár alakításában Albacetében . . .

Madridi, forró novemberi napjaiban kitüntették magukat a Paul Greise őrnagy parancsnoksága alatt álló internacionalista harckocsizók is. A parancsnokot régi barátai 1925-ből mint Paul Armand-t, a párizsi rádióiskola hallgatóját ismerték. Grisin azonban tudta, hogy Armand Petr Tiltin, lett születésű, 1920-as kommunista. Armand és harckocsiszázada már október végén átesett a tűzkeresztségen Sesenge városnál, ahol szétverte az olasz Ansaldo

harckocsikat és a falangisták osztagait. A fasiszták a kudarcra válaszul kegyetlenkedni kezdtek. Szelickij hadnagynak, a harcban elesett bátor harckocsizónak, a fasiszták levágták a nyelvét, és a mellére szuronyokkal ötágú csillagot rajzoltak. Ez egyike volt a szovjet harcosokkal szembeni számtalan barbár fasiszta cselekedetnek. Hősiesen tartóztatták fel az ellenség dühödt előrenyomulását a carabanchel–altoi harckocsizók is, harcokat folytattak a La Coruña országút körzetében, a Toledo és a Princessa-hídnál. Felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak az önkéntes harckocsizók Madrid védelmében.

– Viva los tankistos! – kiáltották a madridiak. Passionaria lángoló beszédekben dicsőítette az orosz hősöket.

Grisin tábornok felterjesztésére 1936. december végén a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Elnöksége a Szovjetunió Hőse címmel tüntette ki Armand, Szelickij, Oszadcsij és Kuprianov dicső harckocsizókat...

1937 elején Grisin búcsút vett a hazájába visszatérő hőstől. (Itt jegyezzük meg, hogy Paul Armand a Nagy Hovédő Háború éveiben hadosztályparancsnok volt és 1943 nyarán a volhovi fronton hősi halált halt.)

1936 novemberében a lázadók gyors ütemben átkeltek a Manzanaresen, és az anarchisták szakaszán áttörték Madrid védelmét. Kézitusa kezdődött, vér festette a szuronyokat, a fehér burnuszokat és a kék monokat. Durruti és bajtársai úgy harcoltak, mint az oroszlánok, így jelentette az egyik spanyol tiszt Grisin tábornoknak.

Azután – a napok egybeolvadtak az éjszakákkal. Az egyetemi negyedben vívott harcok lidércálma, ahol a köztársaságiakkal együtt kitűntek a nemzetközi brigádok tagjai is. Madrid szörnyűséges bombázása és tüzérségi lövetése, a kórházak romjai, a hatalmas tűzvészek, amelyek egész lakónegyedeket nyeltek el, a szörnyűséges bombatölcsérek, amelyek lemeztelenítették a városi metró alacsony alagútjait... A városra a törött ablakok szemüregei meredtek. Néha a rések közül tűz tör elő és füst gomolyog. Égnek a nemzetközi szállodák és a szánalmas kunyhók. A gyújtóbombák palotákat pusztítanak el, múzeumokat rombolva le összes kincseikkel, amelyeket a Köztársaság a nép tulajdonának nyilvánított.

November 20-án este a tábornok dolgozószobájába egy végsőkig

elkínzott katonai tanácsadó tántorgott be és a karosszékbe vetette magát.

– Durrutit megölték – mondta halkan, közben tenyerével törölte izzadt, piros arcát.

A tábornok ökölbe szorította kezét.

Durrutit háromszor ítélték halálra – Spanyolországban, Chilében és Argentínában; börtönökben ült, és amikor kijött, folytatta a harcot, barikádokon küzdött . . . és ő védte meg Barcelonát is . . .

A háború az háború. Durruti nem rohamban halt meg, kezében a zászlóval. Kilépett a gépkocsiból a saját harcálláspontján és elesett egy véletlen golyótól.

Úgy tűnt, hogy a csata elérte tetőpontját. Franco generalisszimusz ismét hangzatosan ígérte, hogy egyik napról a másikra elfoglalják a makacs Madridot. A Spanyol Falange „díszszemléjét ezúttal november 25-ére tűzték ki a Hadügyminisztérium palotájánál". November 25-én este Grisin tábornok kinézett a minisztérium ablakán: a díszszemlét sehogy sem látta . . .

A komor, esős reggel a tábornokot az egyetemi negyedben, a 12. nemzetközi brigád parancsnokának törzsénél találta. Éppen ekkor nevezték ki parancsnoknak régi ismerősét – Lukács tábornokot, Zalka Máté híres magyar írót. Zalka, mint az osztrák–magyar hadsereg huszártisztje 1916-ban esett orosz hadifogságba. 1919-ben partizán volt Szibériában. 1920-tól a Vörös Hadsereg tisztje. A Vörös Zászló Rend lovagja, Dmitrij Furmanov barátja. Később a bolsevik Zalka két-három éven át a VCSK-nál dolgozott, ott ismerkedett meg vele Grisin. Ez a magyar ember azonban állandóan vonzódott a művészethez. 1925-től 1928-ig Moszkvában a Forradalmi Színházat vezette. Rég nem látták már egymást, a tábornok legutóbb telefonon beszélt Zalkával, ingyenjegyet kért valamelyik előadásra, de nem tudott elmenni – a felesége ment el. És most a két tábornok találkozott egymással. Oroszul és németül beszélgettek a Santa-Cristina templomnál a lövedékek becsapódása közepette.

– A spanyol tragédia – mondotta a Forradalmi Színház egykori igazgatója – a második világháború nyitánya.

Lukács tábornok mindent megtett annak érdekében, hogy meghiúsítson egy másik, ellenforradalmi színielőadást, amelyet egy nagyon is előkelő drámaíró „tervezett el": a lázadók madridi dísz-

szemléjét. A tábornok-írót nagyon mélyen érintette harcosainak pusztulása, a nemzetközi brigád tagjainak halála. Tudta, hogy ezek a veszteségek nem hiábavalóak, hogy e harcosok nemcsak Madridért, hanem Párizsért és Londonért, Varsóért, Budapestért, Moszkváért is adták életüket.

A nemzetközi brigádokban 54 országból több mint 35 000 katona harcolt. Az önkéntesek harci cselekményei a demokratikus, antifasiszta erők nemzetközi szolidaritásának ragyogó példájaként, egy korábban sohasem látott méretű tömeges hőstettként kerültek a történelembe.

A lengyel nemzetközi brigádok kommunistáinak igen fontos harci jelszava volt: „A mi szabadságunkért, a ti szabadságotokért!" Ezt a jelszót aranybetűkkel lehetett volna ráhímezni valamennyi nemzetközi brigád zászlajára.

Madrid védelmének 21 hősies napján lavinaként zúdúltak a fasiszták a főváros északnyugati elővárosaira, harcot indítottak az El Pardo királyi park körzetében. Húsz nappal ezelőtt egy ilyen áttörés pusztító lehetett volna a köztársasági Madridra nézve, most azonban elég gyorsan sikerült lokalizálni a főváros védelmi juntájának vezérkara által, a hadoszlopok között létrehozott összeköttetés, irányítás révén. Itt már megmutatkozott a madridi védők megerősödött harci szelleme is. A város védelmének szilárdsága a kommunista párt összefogó erejének köszönhető, akinek komisszárjai és politikai megbízottai oly erősre próbálták edzeni a harcosok szellemét, hogy az a toledói acéllal vetélkedjék.

A „Telefonica" madridi felhőkarcoló 16. emeletéről, a főváros légvédelmi központjából és legfőbb figyelőállásából követte Grisin a Casa de Campónál folyó makacs harcot. A fasiszták újra és újra rohamra indultak. A tábornok mellett a tüzérségi megfigyelők telefonon pontosították a köztársasági tüzérség tüzét, a légimegfigyelők ugyanitt a tetőn optikai eszközök segítségével figyelték a hegyeken túl az ég alját – idejében észrevették az ellenséges repülőket, és riadóztattak. A tábornokot lehívták – a közelben lövedékek robbantak –, a frontvonal mögül fasiszták lőtték a „Telefonicát". A Pénzügyminisztérium pincéjében ülésezett a védelmi junta. Spanyol vezérkari tiszt tett jelentést. Grisin tábornok oldalt ült, és a tolmácsnőt hallgatta. Már több mint egy hónapja védekezik kétségbeesetten Mad-

rid. A fasiszták most mérik a fő csapást Brunete körzetéből, a védők csapatai kimerültek. Pihentetni kellene őket, de képzett tartalék nincs...

Grisin feszülten gondolkodott: döntő cselekedetekre volna szükség. Méghozzá sürgősen.

Nemsokára Valenciába utazott, a Köztársaság ideiglenes fővárosába. Grisin tábornok javaslatokat vitt magával – támadási terveket dolgozott ki, hogy minél messzebbre verjék vissza a lázadókat a sokat szenvedett fővárostól.

Benicarlo, a régi kastély. Őrök. „Hispano-Suiza"-kocsik.

Caballero elég korrekt módon fogadta. Most ő is támadásról beszélt, és meg akart ismerkedni a vezérkar terveivel. Grisint az érdekelte, milyen tartalékokat gyűjtött a parancsnokság az alatt az idő alatt, amíg ők sok-sok vér árán Madridot védték. Papíron csaknem elegendő volt a tartalék...

Grisin Valenciában mindenekelőtt összegyűjtötte „a mexikóiakat" – konspiratívan így nevezték a spanyolok a szovjet haditanácsadókat és más szakembereket.

Grisin az ülést megnyitva pontosan és tömören vázolta az ország katonapolitikai helyzetét. Kiemelte a spanyol kommunisták szerepét a lázadók elleni harcban. A tábornok részletesen is kitért a katonai tanácsadók feladataira.

Erről a valenciai tanácskozásról később így beszélt K. A. Mereckov, a Szovjetunió marsallja: „J. K. Berzin először tanácskozást hívott össze Valenciában. Mint mindig, az ülést pontosan és energikusan vezette. A Vörös Hadsereg felderítő parancsnokságának egykori vezetője nem szerette elherdálni az időt. Berzin, ez a vállalkozó szellemű, kemény és erős akaratú ember minden tudását és gazdag élettapasztalatát a fasiszták feletti győzelem megszervezésére fordította..."

Az ülésen mindenoldalúan megvitatták egy olyan reguláris hadsereg létrehozásának problémáit, amelyet hadoszlopokból és dandárokból, hadosztályokból és hadtestekből alakítottak volna.

Mereckovot bízták meg, hogy állandó kapcsolatot tartson fenn a vezérkar főnökével.

A légierőről Douglas tábornok – Jakov Vlagyimirovics Szmuske-

vics, a Szovjetunió későbbi kétszeres Hőse és a Vörös Hadsereg légi főparancsnokságának vezetője tartott beszámolót.

Sok év múlva Ilja Ehrenburg is mélységes tisztelettel emlékezett meg Grisin tábornokról és a „mexikóiakról": „Azoknál az embereknél, akikről szóltam, sem gőgöt, sem ingerültséget nem tapasztaltam, pedig erre könnyen lett volna okuk: szakavatott katonai vezetők találkoztak itt zűrzavarral, anarchistákkal, naiv parancsnokokkal . . ."

A következő két hónapot Grisin megfeszített munkával töltötte a vezérkarnál, gyakran utazgatott a frontra, üléseken vett részt a köztársaságiak katonai vezetőivel. Ezen erőfeszítések eredményeképpen egységes vezetés alatt egyesítették a Madridot védő csapatokat és a központi front csapatait, megteremtették az összeköttetést köztük és a valenciai főparancsnokság között. Ez nagyon komoly eredményeket hozott: a köztársaságiak megvédték magukat a hosszú, kitartó és véres jaramai ütközetben, a fővárostól délkeletre, és nagy mennyiségű ellenséges katonai haditechnikát tettek tönkre.

Harcok és bombázások közepette múlt el Spanyolország első háborús tele. Beköszöntött az reménységek és az új aggodalmak tavasza.

A Grisin tábornok által hatalmas munkával létrehozott felderítés 1937. március elején jelentette: az olasz feketeingeseknek, Abesszínia hóhérainak hadosztálya, amely Cadizban partra szállt, megérkezett a guadalajarai frontra. Caballero, aki nemrég még azzal fenyegetőzött, hogy szétveri a fasisztákat Madridnál, most nagyon elszontyolodott, minden elveszett, állította . . .

Grisin hatalmas kitartással és akaraterővel, sokat és kitartóan dolgozott a harci cselekmények tervein, beszélgetett az emberekkel, és optimizmust, lelket próbált önteni a köztársaságiakba.

Március közepén megérkezett az önkéntes szovjet harckocsizók újabb csoportja. Valenciát ilyen jelszavakkal borították: „Viva los camaradas sovieticos!" – „Éljenek a szovjet elvtársak!"

A lázadók oldalán a „Kondor" légió válogatott fejvadászai harcoltak Sperrle, később Richthofen és Volkmann tábornokkal az élén, valamint több tízezerre tehető katona és tiszt. Göring a „spanyol gyakorlótéren" próbálta ki az új repülőgépeket, és sorban, egymást váltva tanultak Spanyolország egén, a Luftwaffe későbbi mesterrepülői. A szétbombázott Guernica lett Varsó, Coventry és Minszk vé-

res előjátéka. A berlini tüzérek a Krupp-féle 88 mm-es ágyút próbálták ki. A nácik a haditechnika kipróbálásával egyidejűleg a Wermacht katonai doktrínáját, taktikáját is ellenőrizték a csatamezőn, és kidolgozták a csapatnemek együttműködését.

Hitler sok millió birodalmi márkát fordított a „spanyol gyakorlótérre".

Mussolini sem akart lemaradni a Führertől, és hadseregének legjavát küldte Spanyolországba. Mintegy 150 000 olasz katona harcolt a köztársaságiak ellen.

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok kormánya a „be nem avatkozás" hamis zászlaja alatt lényegében segített a fasisztáknak a köztársasági Spanyolország elleni harcban. Az amerikai monopóliumok titokban üzemanyagot és teherautókat küldtek a Köztársaság ellen lázadóknak ... Ugyanakkor az Egyesült Államokban betiltották a köztársaságiaknak szánt fegyver, haditechnika és üzemanyag eladását.

Ebben a nehéz időszakban a Szovjetunió továbbra is hatalmas erkölcsi és anyagi támogatást nyújtott Spanyolország népének nemzeti-forradalmi háborújában. A Szovjetunióban összegyűjtött sok millió rubelért élelmiszert és gyógyszert szállító hajókat küldtek Spanyolországba. Egyre újabb csoportokban érkeztek a szovjet önkéntesek, főleg repülősök és harckocsizók. A köztársaságiakkal együtt ők védték Madrid egét és feltartóztatták az ellenség dühödt rohamát.

Madrid falainál elkeseredett harc folyt a szabadságért és a demokráciáért, a fasizmus, a reakció és a háború erői ellen. Az ellenség ellen a fronton és a mély hátországban egyaránt folyt a küzdelem.

Felderítés ... Ha valaki, Grisin tábornok, az egykori partizán, a párt aktivistája, a csekista, a sokéves tapasztalattal rendelkező felderítő nem becsülhette le a felderítés szerepét a háborúban.

Spanyolországban az első napoktól kezdve legfontosabb feladatai közt tartotta számon az ütőképes és különféle véletlenszerű elemektől mentes felderítő szerv létrehozását a köztársasági hadsereg számára. Grisin igen nagy munkát fordított erre.

Spanyol földön fészkeltek a német és az olasz hírszerzés rezidensei. A fasiszta kémek és diverzánsok ott ültek az illegális búvóhelyeken, megpróbáltak behatolni a kormányapparátusba és a frontok

törzseibe... Spanyolország Kommunista Pártja volt az ihletője és a vezetője az ellenük folyó harcnak.

A lázadók által elfoglalt körzetekben partizánmozgalom fejlődött ki. A gerillák osztagait fokozatosan bevonták a Spanyol Kommunista Párt által vezetett, szervezett partizánmozgalomba. Hatalmas szerepe volt a párt komisszárjainak abban, hogy a gerillák katonai jelentősége növekedjen. A partizánoknak nagy segítséget nyújtottak a Szovjetunióból jövő katonai tanácsadók.

Grisin igen sokszor maga találkozott a partizánok vezetőivel, és azonnal megtalálta velük a közös nyelvet. A gerillák és a városi illegális partizánok Franco hátában tevékenykedve meggyőződtek arról, hogy Grisin nagyszerűen eligazodik a partizánháború legbonyolultabb kérdéseiben.

A partizánok jelentései José Diaz és Ibarruri asztalára kerültek, akik különleges figyelmet fordítottak az ellenség hátában folyó harcra, és felderítő csoportokat szerveztek legjobb és legbátrabb kommunistákból.

Kigyulladt a toledói tölténygyár, égtek a náci Kondor-légió repülőterein a gépek. Córdobától északra levegőbe repült egy vasúti híd. Számtalan csapdában pusztultak el a hitleristák és Mussolini feketeingesei. Zaragoza mellett, Estremadurában, Huescától északnyugatra a spanyol hazafiakkal együtt harcoltak azok is, akik később Ukrajna sztyeppéin és Belorusszia erdőiben partizánportyázásaik által lettek híressé. Az olajfák és a narancsligetek között, pihenés közben, tábortűznél olykor az amúri partizánok dala is hallatszott.

A farncóisták elleni harcban nagy segítséget nyújtottak a szovjet csekisták táborából toborzott önkéntesek. Közöttük voltak a Szovjetunió leendő hősei is, akik az ellenség hátában végrehajtott hőstetteikkel szereztek maguknak hírnevet a Nagy Honvédő Háború éveiben – Kirill Prokofjevics Orlovszkij, aki később a Szocialista Munka Hőse lett, Nyikolaj Arhipovics Prokopjuk és Sztanyiszlav Alekszejevics Vaupsaszov.

Grisin tábornok és harcostársai harcba léptek a Führer nácijaival, a Duce fasisztáival és a Caudill falangistáival. Grisin számára a Spanyolországban végzett egyévi munka időszaka állandó feszültségekkel volt terhes.

K. A. Mereckov, a Szovjetunió marsallja emlékezéseiben így nyilatkozott Grisin tábornokról:

„Hazánk e nehéz körülmények közepette is mindent megtett, amit tehetett, hogy segítsen a sok sebből vérző Spanyol Köztársaságnak. Sok minden függött itt az egyes helyszíneken működő személyek kezdeményezésétől. A találékonyság valóságos csodáit vitte véghez például Berzin. Miután hozzájárult Madrid megbízható védelméhez, Valenciába utazott, ahol az összes odaérkezett tanácsadót és önkéntest az általa szervezett Parancsnokság köré gyűjtötte, és irányította a munkájukat. Az ő ellenőrzése alatt voltak a Valenciába és más kikötőkbe érkező kereskedelmi hajók is. Ezeknek rakományát egy pillanat alatt számbavették, elosztották és útnak indították . . .

Lett hazája ekkoriban burzsoá ország volt és Feliksz Dzerzsinszkij harcostársa a Szovjetunióban élve minden erejét a szocializmus szovjetunióbeli győzelmére fordította. Amikor Spanyolországban figyeltem őt, nemegyszer gondoltam arra, hogy ez a bátor ember a fasizmusra mért minden csapást úgy tekinti, hogy az közelebb hozza a lenini eszmék diadalát Lettországban és az egész világon. És így is lett."

8. ÉLETE HŐSTETT VOLT

A lázadók azt hitték, hogy a köztársasági hadsereg Madrid elkeseredett védelmének négy hónapja alatt teljesen kimerült.

Ám hirtelen, mint derült égből a villámcsapás érte őket a kudarc: az olasz hadtest guadalajarai veresége. A köztársaságiak ezt a hadtestet néhány nap alatt teljesen szétverék. A márciusi sárban horogkeresztes és a Savoya-dinasztia címerével ékesített zászlók hevertek. Az országutakon otthagyták az Ansaldo páncélosokat, páncélautókat, ágyúkat és Fiat-vontatókat. És holttestek, mindenütt holttestek, olasz katonák tetemei, akik idegen földön és idegen érdekekért pusztultak.

Az olasz fasizmus nagy katonai vereség volt ez. Éppen a „fasiszta korszak" 15. évfordulóján és a sztálingrádi bukás előtt öt évvel történt. És az egyik első szovjet tábornok, aki láthatott és kihallgatha-

tott fogoly fasisztákat – spanyolokat, olaszokat és németeket – Grisin tábornok, a Vörös Hadsereg komisszárja volt.

Ez a kommunisták által megteremtett köztársasági hadsereg katonáinak, tisztjeinek és tanácsadóinak győzelme volt. A komisszárok győzelme volt ez, akik oly magasra emelték a dandárok harci szellemét, és elsőnek indultak rohamra. A Köztársaság győzelme volt ez.

Nagy szerepet játszott a győzelemben a felderítés is. Már március 8-án észrevették a pilóták a levegőből az olaszok 15 kilométernyi hosszúságú gépkocsioszlopát, amely a zaragozai országúton haladt. A központi front tanácsadói időközben közölték Grisinnel, hogy az ellenség csapatokat von össze a Guadalajaránál. Erélyesen intézkedtek, hogy azonnal visszaverjék őket. Az öregek, az asszonyok és a gyermekek lövészárkokat és harckocsi-elhárító sáncokat ástak. Sürgősen kidolgozták az olasz expedíciós hadtest elleni hadművelet részletes tervét.

A guadalajarai győzelem sokat jelentett. Ideje volt, hogy a köztársasági hadsereg új, még hatalmasabb manőverező csapásokat mérjen az ellenségre, jóllehet csaknem 300 000 főnyi lázadó és intervenciós hadsereggel állt szemben. Átgondolt és jól összehangolt akcióra volt szükség minden fronton.

1937 májusában megbukott Largo Caballero kormánya. A népfronthoz hű új kormányt dr. Juan Negrín vezette és ő lett a honvédelmi miniszter is.

Segovia körzetében megkezdődött a köztársasági hadsereg támadása.

Valenciában tűrhetetlen volt a hőség és fojtogatóan fülledt volt a levegő. Grisin tábornok dolgozószobájában a telefon mellett ventillátor állt, amely reménytelenül kavarta a forró, párás levegőt. Homlokáról a térképre csöppent a veríték, a térkép vörös nyilai Huesca felé mutattak.

Csengettek. Jelentették:

– Lukács tábornokot terepszemle közben megölte egy akna szilánkja ... Fritz ezredes a lábán sebesült meg.

Fritz – Pavel Ivanovics Batov tanácsadó.

Batov ezredesről a 12. nemzetközi brigád parancsnoka úgy nyilatkozott, mint az egyik legjobb és legképzettebb parancsnokáról. Ugyanez volt Grisin véleménye is. Spanyolországból Batov dandár-

parancsnokként tért vissza, Lenin-renddel és Vörös Zászló Renddel tüntették ki, hadtestparancsnok, a Nagy Honvédő Háborúban pedig az egyik legkiemelkedőbb szovjet hadvezér lett.

Grisin nagyon mélyen gyászolta Lukácsot.

A háborúval járó veszteségek számos életben maradottat megtörtek volna, ha a harci feladat nem vonja el figyelmüket a gyászos gondolatokról és szomorú érzelmektől. A katonai főtanácsadó teljes lelkesedéssel dolgozott az új támadási terveken: Brutenél és Madridnál készült támadás.

1937. május végén Berzin utasítást kapott: „Azonnal térjen vissza Moszkvába."

Odakinn fenyegetően búgtak a szirénák – ismét légiriadó. És elkövetkezett a búcsúzás pillanata. Salud, Spanyolország! Grisin utoljára eresztette le a redőnyt a dolgozószobájában – a Kondor már megint bombázta Valenciát...

Moszkva az ő helyére „Grigorovics tábornokot", a híres katonai vezetőt nevezte ki – valódi néven Grigorij Mihajlovics Stern hadosztályparancsnokot, a japánokkal a Haszan-tónál vívott harcok későbbi hősét. Hátra volt még a hosszú és nehéz háború, két és fél évig tartotta magát Spanyolország fővárosa. Csak 1939 márciusában, Casado ellenforradalmi összeesküvésének következtében esett el a vörös Madrid. A fasiszta lázadás sokba került a spanyol népnek.

Berzin az idegenben töltött utolsó napokban értette meg, mennyire megszerette Spanyolországot, amely szinte második hazájává vált. Lelke mélyen mindig romantikus volt és ezért nem csoda, hogy a háború tüzében lángoló Spanyolország a maga komor romantikájával teljesen rabul ejtette őt. „Spanyolország a szívemben" – ezt a címet adta könyvének Pablo Neruda. És Berzin is Spanyolországgal a szívében indult haza.

Útközben Jan Karlovics mint mindig, ha felelős katonai feladatot teljesített, összefoglalta a történteket: a spanyolországi hősies harc feltartóztatta a Szovjetunió és más népek ellen irányuló fasiszta agressziót, megmutatta a világnak a fasizmus igazi arcát, az antifasiszta harc, az internacionalista akcióegység iskolája volt.

Berzin életének nemcsak spanyolországi időszakára emlékezett vissza, hanem egész pályáját felidézte. Negyvenhét év... Spanyolországban élte át élete negyedik forradalmát, negyedik háborúját...

A győzelembe vetett hittel utazott el és nem is gondolt a vereségre...

1937-ben, nyár elején J. K. Berzin visszatért Moszkvába. Itt már várta a Haza legmagasabb kitüntetése – az a rendjel, amely Iljics számára oly kedves: „A kormány megbizatásának teljesítéséért..."

És még egy nagy öröm érte az Öreget: K. J. Vorosilov, a Szovjetunió honvédelmi népbiztosa Berzin hadtestkomisszárt kinevezte a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Felderítő Parancsnokságának főnökévé.

Nemsokára megkapta a másodosztályú hadseregbiztosi rangot. Vállhajtókáján megjelent a negyedik „rombusz".

Már csak négy év volt hátra a Nagy Honvédő Háború kezdetéig...

Berzin tisztában volt azzal, hogy fel kell készülni erre a háborúra, s addig maximálisan ki kell használni az időt.

Moszkvában Jan Karlovics családjával együtt a kormány házába költözött – a Szerafimovics utcai nagy, szürke házban lakása ablakai a Moszkva folyóra néztek, és láthatta onnan a Kreml palotáit és kastélyait.

A dolgozószoba falát magas és zsúfolt könyvespolcok borították. Berzin éjjelente izgatottan olvasott, hallgatta a szabad Madrid rádióüzeneteit, nem mulasztott el egytlen hadijelentést sem. A reggeli lapok olvasását is a spanyolországi híreknél kezdte.

Gyakran nézte a spanyol filmhíradót, s könnyekig felzaklatta, amikor a filmvásznon meglátta az ismerős arcokat, a „Telefonica" épületét és a Casa de Campo-i lövészárkokat. Egyszer elment a Nagyszínházba, hogy megnézze a „Carment". A zene a lelke mélyéig felzaklatta – sokkal jobban ráismert ebben Spanyolországra, mint a melodramatikus cselekményben.

Berzin élete utolsó napjáig harci posztján maradt és nem maga miatt aggódott az Öreg, hanem a Haza sorsáért.

Fokozódó nyugtalansággal elemezte a Duce és a Führer németországi találkozójáról szóló jelentéseket. Hitler magával vitte Mussolinit az SS-díszszemlére és a mecklenburgi katonai hadgyakorlatokra, megmutatta neki a Rhur–vidéki hatalmas Krupp-műveket, bámulatba akarta ejteni a Ducét „Nagy-Németország" erejével. Hitler –

minden jelből ítélve – megpróbálta rábeszélni Mussolinit, hogy határozottan lépjenek akcióba Európában . . .

1937 novemberében Jan Karlovics megtudta, hogy a birodalmi kancellárián nagy jelentőségű, szűk körű tanácskozás zajlott. Hitler beszédet tartott Göringnek, a Luftwaffe parancsnokának, von Blomberg tábornagynak, hadügyminiszternek és a fegyveres erők főparancsnokának, báró von Fritsch vezérezredesnek, a szárazföldi hadsereg parancsnokának, Raeder tengernagynak, a flotta parancsnokának és von Neurath bárónak, a külügyminiszternek a jelenlétében. Hitler hosszú beszédében kijelentette, hogy szilárdan eltökélte magát: a közeljövőben le fog számolni Ausztriával és Csehszlovákiával, és provokálni fogja az európai nagyhatalmakat. A Wehrmachtot minél gyorsabban harci készültségbe kell helyezni . . . – mondotta.

Az Öreg a nála szokásos energiával látott hozzá az ellenintézkedések megtervezéséhez, szolgálatának keretén belül.

1938. július 29-én azonban Jan Karlovics Berzin szíve megszűnt dobogni . . . Egy nagyszerű ember és kommunista nagy és hősies élete szakadt meg ezzel.

A láthatatlan front hadseregparancsnoka továbbra is él tanítványaiban, a szovjet katonai felderítők új nemzedékeiben. A felderítés hőseinek ragyogó csoportja kitüntette magát a Nagy Honvédő Háború viharos éveiben. Közülük sokan ma már híresek, és emlékük tartósan gyökeret vert a szovjet emberek szívében.

A. Szgibnyev – M. Korenyevszkij

ZAIMOV TÁBORNOK HŐSTETTE

VLADIMIR ZAIMOVRÓL

A Hitler és Borisz cár közötti tárgyalások ideges hangulatban folytak: a Führer bolgár hadosztályokat követelt a keleti frontra, az uralkodó, amennyire tudott, ellenállt. Nem, nem sajnálta volna a háború húsdarálójába vetni „hűséges alattvalóit". De félt, hogy ez esetben veszélyes zavargások robbannának ki. Sajnos, országa nem léphet fel nyíltan a Szovjetunió elleni háborúban. Még a bolgár tisztikar jelentős részén belül is erős az Oroszország iránti hagyományos rokonszenv. Senki sem kezeskedhet arról, hogy a cár csapatai – még ha elküldik is azokat Keletre – nem fognak-e átszökdösni egész ezredenként a vörösökhöz. Borisz aggályai igazolására egy adut vitt magával, és az 1942. március 24-i esti tárgyaláson elő is rukkolt vele. A terembe, ahol a tárgyalások folytak, bejött Bulgária németországi nagykövete, és sürgős szófiai táviratot nyújtott át a cárnak. Borisz tettetett csodálkozással olvasta azt, amit már Berlinbe való elutazása előtt is tudott.

– Excellenciás uram! – kiáltott és Hitlerhez fordult. – Látja, épp most lepleztek le nálunk egy a bolsevikok javára szolgáló nagy katonai összeesküvést, letartóztatták Zaimov tábornokot!

A cár igyekezett mély benyomást kelteni. Nem tudta azonban, hogy Zaimov tábornokot innen Berlinből nyomozták ki. Hogy az ellene folyó hajtóvadászatban Canaris tengernagy ügynökei és Himmler birodalmi vezető legtehetségesebb ügynökei versengtek egymással. A Gestapónak külön le kellett folytatnia az ún. 4407-es számú akciót, hogy bizonyítékokat szerezzen a bolgár rendőrségnek,

amelyek elegendőek lehetnének az országban rendkívül népszerű ember letartóztatásához.

1942. március vége. A monarchofasiszta sajtó tombol: „Zaimov tábornok elárulta a cárt!", „A tábornokot hadbíróság elé állítják!"

Egy hónappal később Vladimir Zaimov mindenre büszkén válaszolt: „Azzal vádolnak, hogy elárultam Bulgáriát. Azzal vádolnak, hogy részt vettem a hitleristákkal szembeni ellenállás központjainak megszervezésében, a szláv országokban. Csakhogy, ha ezek a központok léteztek, akkor mondják meg, miféle kárt okozhattak országunknak törvényeink szempontjából? Mint bolgár és szláv, csak egy dolgot tettem: Bulgária és a szlávság iránti szent kötelességemet teljesítettem."

Vannak hőstettek, amelyeknek jelentősége messze túlmegy egy ország határain. Ezek kedvesek a testvéri népeknek. Milyen hőstettet hajtott végre az az ember, akit a Szovjetunió a legmagasabb kitüntetéssel, a Szovjetunió Hőse címmel jutalmazott?

Ki volt ő? Honnan jött? Hogyan élt? Milyen úton jutott el a nagy választáshoz: hogyan vált antifasisztává, a Hitler és kiszolgálói elleni aktív harc katonájává? Nekünk, kortársaknak, életrajzának minden sora drága, minden lépése, minden szava, mivel a hős élete – új hősök születésének és új hőstetteknek a forrása.

Vladimir Zaimov 1888-ban született Bulgáriában. A Bulgáriával és a szlávokkal szembeni kötelességérzetet még az anyja oltotta belé – egy orosz asszony, a moszkvai származású Klavgyija Polikarpovna Korszak, és apja – Sztojan Zaimov, a török iga elleni harc résztvevője, Levszki és Botev harcostársa. Vladimir fiatal korától kezdve táplálta magában a szeretetet a dolgozó nép iránt, és hitt annak leendő boldogságában. Apja nemegyszer tanította: „Csak a népet szolgálva tehet szert az ember igazi méltóságra." Fia tudta, hogy apja szentül követi ezeket az igazságokat. Sztojan Zaimov, a török megszállók által gyűlölt forradalmi demokrata kétszer is hallhatta saját halálos ítéletét, de soha nem hajtott térdet az ellenség előtt.

Sztojan Zaimov, miután otthagyta az állami szolgálatot, tagja lett annak a bizottságnak, amely a Bulgáriának a török betolakodók ellen segítséget nyújtó orosz harcosok hadi dicsőségét ápolta. Az ő gondoskodása és igyekezete révén számos városban és faluban nyíltak meg az orosz–bolgár barátság múzeumai, avattak emléktáblákat

és szobrokat a hősöknek. Az apja Oroszország és az orosz nép szeretetére nevelte a fiát. Ez természetesen kihatott Vladimir eszmei fejlődésére, szabadságszerető érzelmeire.

Az anya büszkén nézett az apára és fiára, akik olyannyira hasonlítottak egymásra. Ő maga is megerősítette: „Apád helyesen nevel téged, kövesd minden szavát." És a szülők rendszerint hozzátették, amikor a leendő Bulgáriáról volt szó: „Távol van tőlünk Oroszország, mégis a legközelebb áll a bolgár szívhez, csak az ő védelme alatt, az ő segítségével leszünk – ha eljön a nap! – örökre szabadok!."

Az általa olvasott Puskin-, Gogol- és Lermontov-könyvek a távoli, ismeretlen Oroszországot közelivé, szinte szülőhazájává varázsolták.

Vladimir még 12 éves sem volt, amikor tisztiiskolára küldték. Már gyermekként arról ábrándozott, hogy a hazáért hőstettet fog végrehajtani, és nagy érdeklődéssel foglalkozott a hadtudománnyal. Már akkor megmutatkozott tehetsége a harcászatban, és társai közül kitűnt becsületességével. Katonaiskolás társai megőrizték emlékezetükben azoknak az éveknek egy epizódját. Este volt. Éppen foglalkozás zajlott az osztályban. Odakinn hideg volt; a szél láthatatlan réseken át hatolt be a terembe. A fiúk vacogva ültek vékony egyenruhájukban. A kályhát bámulták. Tele volt fával. Csakhogy ez a fa a holnapi adag volna. Nem szabad begyújtani. És az egyik hadapródiskolás ekkor nem bírja tovább a hideget... serceg a gyufa...

Másnap a századparancsnok összehívja az osztályt. Megkérdezi, ki fűtött be. Hallgatás. A katonaiskolások tudják, hogy a „bűnös" kemény fenyítést kap. Márpedig mindannyian bűnösök.

– Én fűtöttem be!

Mindenki odafordul, ahonnan e szavak jönnek. Vladimir Zaimov volt az. A padsorok között elragadtatott suttogás hallatszik. Ekkor azonban jelentkezik az igazi „bűnös". Vladimir bátorsága és nemeslelkűsége olyannyira meghatja a parancsnokot, hogy Zaimovot az egész század előtt megdicséri.

A fiatal tiszt tehetsége a balkáni háborúban mutatkozott meg. Zaimov ütege bátran harcolt Drinápolynál, a Kalimáni magaslatokon. A fiatal parancsnok – kevesek között – rendjelet kap; arcképét

„Vladimir Zaimov – Kalimán hőse" felirattal Szófia kirakataiban és utcáin állítják fel. A főparancsnok táviratot küld az apjának: „Meghajlok az előtt, aki hősünket fölnevelte."

Alig nőtte be a fű a balkáni háború lövészárkait, 1914-ben kitört az első világháború. Vladimir Zaimov hőstetteiről beszélnek mindenütt, ismét kitüntetik őt. De nem örült sem a rendjeleknek, sem a dicsőségnek. A háború számlálhatatlan bajt zúdított a népre. Csak a fegyverkovácsok és különböző hadiszállítók nyertek rajta. „Ezért kell vérünket ontanunk?" – kérdezte Zaimov sajátmagától és bajtársaitól. És meggyőződéssel felelte: nem, ezért nem!

Nyíltan kimondja az igazságot a háborúról s annak céljairól tisztek és katonák körében. Hetven haladó érzelmű foglyot ment meg a leszámolástól, akiket kormányellenes felkelésben való részvétellel vádolnak. Ennek következtében a legfelső hatóságok szemében kegyvesztett lett. Régi sebesülése miatt „katonai szolgálatra alkalmatlannak" nyilvánítják. De ő nem adta meg magát. Elérte, hogy visszamehessen a hadseregbe. Zaimov egymás után megkapja a tüzérezred- és a dandárparancsnoki rangot. Sokat töpreng a tüzérség harcokban való felhasználásán, cikkeket ír katonai szakfolyóiratokba, előadásokat tart Hallgatnak rá. Fiatal, hazafias gondolkodású tisztek leveleznek vele és forrón üdvözlik haladó nézeteit.

1934. május 19-én Bulgáriában államcsíny ment végbe. Részt vett ebben Vladimir Zaimov is. De azonnal csalódott az új kormányban, amely népellenes irányvonalat kezdett követni. A kormánynak egyetlen cselekedetét helyeselte tiszta szívből azt, hogy felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

Zaimovot nemsokára tábornokká nevezik ki, a tüzérség felügyelőjévé. Hatalmas tekintélye van a csapatoknál. A lelke azonban nyugtalan. Furcsa dolgok történnek: egymás után pusztulnak el titokzatos „betegségekben" Zaimov harcostársai és elvbarátai. 1935 októberében maga a tábornok is az udvari intrikák áldozatává válik. Elbocsátják a hadseregből és börtönbe vetik. Miért? Hazaárulással vádolják, mégpedig puccs előkészítésével, amelynek célja a cár megdöntése volt. Hét hónapon át kihallgatások, megaláztatások, sérelmek. Zaimov lelkét azonban nem lehetett megtörni. A bíróság előtt is emelt fővel, büszkén állt Megcáfolja az összes vádakat, és szilárdan védi politikai hitvallását. A cár és az udvari kamarilla – a tisztikar

hangulatára való tekintettel – titokban javasolja a bíróságnak, hogy hozzon felmentő ítéletet.

Zaimov a börtönből ősz fejjel, de véglegesen kialakult nézetekkel tér vissza. Most már teljesen tisztában van olyan fogalmak lényegével, mint a „nép", az „uralkodó osztály" és a „monarchia". Mélységes ellenérzést váltanak ki belőle a cár és a politikai intrikák, a „népvezérek", akik a „cár kegyelméből" vezetnek.

A kegyvesztett tábornokot elhagyják régi ismerősei is, de sok új barátot szerez. És ami a legfontosabb: szoros kapcsolatba kerül a kommunistákkal. Ez a közelség segíti, hogy higgyen a haza holnapjában. A pártonkívüli Zaimov jelölteti magát a parlamentbe. Amikor azonban megtudta, hogy ugyanabban a körzetben egy kommunista is jelölteti magát, Zaimov visszavonja jelölését, és tevékenyen harcol a Bolgár Kommunista Párt képviselőjének megválasztásáért. Cola Dragojcseva, a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának tagja, a neves közéleti személyiség így emlékezik vissza erre: „Akkoriban sok kommunistának ajánlottam, hogy tanuljon a pártonkívüli Zaimov tábornoktól igazi forradalmi viselkedést, kitartást és fegyelmet."

Ám az élet egyre nehezebb lett. Természetesen más nyugalmazott tábornokok mintájára ő is vezethetett volna valamilyen részvénytársaságot vagy lehetett volna egy külföldi cég képviselője. Ő azonban fontosabbnak tartott másvalamit: egykori barátainak gúnyolódását figyelmen kívül hagyva munkás lett. Nyitott egy kartonkészítő műhelyt, ahol mindenkivel együtt dolgozott. A műhelynek a „Szlavjanyin" nevet adta; tudta, hogy ez a név úgy bőszíti a nácibarát, áruló vezetőket, mint a vörös kendő a bikát.

Zaimov szívében mélységes fájdalmat okoznak Hitler titkos és nyílt akciói. Tévedhetetlenül érzi: háború készül, és még azt is előre tudja: a fasizmus első áldozatai szláv országok lesznek. Az évek távlatából, mintha csak anyja és apja hangját hallaná: „Csak Oroszország védelme alatt és az ő segítségével válhat szabaddá Bulgária!" A fiú ezeket a szavakat jelszóként, végrendeletként ismételte. Igen, csak Oroszország, Szovjet–Oroszország, a Szovjetunió mentheti meg és védheti meg a testvéri népeket, csak a Szovjetunió – senki más – válhat az antifasiszta erők összefogásának központjává, s máris azzá is vált. „A Szovjetunióval való barátságért, egyesülésért folytatott

harcra – határozza el magát megalkuvás nélkül Zaimov – áldozom egész tudásomat, minden tapasztalatomat, egész szívemet. A szabadságért, a Hitler-feletti győzelemért."

És amikor már felcsapott a háború lángja, Zaimov elszántan a veszély, a kockázat és a megpróbáltatás útjára lépett. Katonai tehetségét, ismereteit, irigylésre méltó elemzőképességét a hitleri Németország feletti győzelem szolgálatába állította.

A hitleri páncélosok már Csehszlovákia országútjain dörögnek – Zaimov odaindul. Kereskedői névjegy van nála – a „Szlavjanyin" kartongyáros tulajdonosáé. Neki, a katonai szakembernek igen fontos saját szemével látni, hogyan működik a fasizmus.

A Wehrmacht megszállja Lengyelországot – Zaimov ott is megjelenik . . .

A fasiszták behatolnak Jugoszláviába. A nyugalmazott tüzérségi vezérőrnagy figyelmesen, értékelően nézi a hitleri szoldateszka és haditechnika által zsúfolt országutakat. Zaimov nagy katonai szakértő. Gondolatai, következtetése, előrejelzései igen értékesek. Íme néhány közülük:

„Jugoszláviában a német páncélosegységek sakktábla alakzatban támadtak. A gyalogság ment a tankok után. Vele együttműködtek az utászok, az aknavetősök és a lángszórósok. A lángszórók néhány tucatnyi méter távolságban voltak egymástól Carevo Selonál az ütközet alatt, a hadosztályparancsnok az egyik élpáncéloson tartózkodott, a törzs pedig a harcrendben. Stimme hadtestparancsnok az egyik hadosztály élén ült harckocsiban. Az együttműködést jól megszervezték. Még a kisebb páncélos alegységek parancsnokainak is állandó összeköttetése van a légierővel. A gyalogság könnyű fegyverzetben indul rohamra, tölténytartalékkal és sáncszerszámmal felszerelve. A katonatáska, a köpeny, a sátrak és egyéb teher a gépkocsikon marad, amelyek a támadókat követik."

„A németek a 15–20 mm-es ágyúkat 400–500 méteres közönként állítják fel a lőrések és egyéb rések ellen. A lövedékek robbanásakor magas hőmérsékletű gyújtókeverék folyik szét. Az ágyúk rendkívül pontosan és gyorsan tüzelnek."

„Görögországban a tartós tűzállásokat a németek vízzel árasztották el, amelyet patakokból és folyókból különleges szivattyúkkal gyűjtöttek össze."

„Folytatódik a németek Bulgáriába való **átdobása**, területünk támaszponttá válhat Németország számára, a keleti **hadjárat tervének** megvalósításához."

Ezeket az adatokat persze nem emlékiratok számára **gyűjtik.** Zaimov tábornok bátran keresi a kapcsolatot a Vörös Hadsereg parancsnokságával, mivel ebben látja az egyetlen erőt, amely képes ellenállni a Wehrmachtnak. Ugyancsak keresi a közeledés útját a bolgár illegális csoportokkal.

És sikerül kapcsolatot teremtenie! Van adóvevő és van megbízható rádiós. Akadnak hűséges segítőtársak is. Doktor Knote, Göbbels hivatalából, Sepp Dietrich a berlini SA-ezred parancsnoka, Magorlieff orvos, aki magát Göringet gyógyítja, Hittickhof báró, tartalékos tábornok és mások, a birodalom fővárosában nem sejtik, hogy a reájuk bízott titkok és adatok az illegális csoport tudomására jutnak. A kapcsolat kifogástalanul működik. Todor Prahov minden akadályt leküzd. A rádióadások idején szinte átlényegül, ragyog az örömtől: a fasizmus elleni harc első sorában érzi magát. Zaimov más harcostársait is megkedvelte. Volt közöttük németül és törökül tudó tengerész, villamosmérnök, egy volt „Potyemkin"-matróz fia és még egy olyan ember is, aki egyházi főiskolát végzett, de tiltakozásul Borisz cárnak Hitler előtti hajbókolása ellen, nem foglalta el hivatalát. Mindannyiukat egy törekvés egyesítette: a fasizmus ellen, a szabadságért folytatott harc. És ezért nem kímélték erőiket. És nem rettegtek a haláltól.

Az antifasiszta harcosok, akik többnyire névtelenek maradtak, sokat tettek az ellenséggel szembeni hazafias ellenállásért. Semmi sem kerülte el szemük pillantását, hallásukat. Nézze csak meg az olvasó az alábbi rádióüzeneteket, és megérti, milyen értékes volt a Vörös Hadsereg harcosai számára a bulgáriai barátok üzenete, segítsége, hősies harca:

„A német csapatok Bulgárián való átvonulása a dinai jégzajlás után kezdődik. A pontonhidakat a vasútvonalak irányába építik . . ."

„1940. december folyamán 260 német szerelvény érkezett Romániába. Csupán december 28–29-én Budapesten keresztül 12 000–15 000 német katona indult el a román határ felé."

„Ruszéban két speciális német hajón készítik elő a Duna aknásítását. A munkálatok csak éjszaka folynak."

„Május végére a németeknek ki kell vonniuk csapataikat a Balkánról. Csak három gépesített hadosztály marad: a 37. és a 38. Görögországban, a 40. Jugoszláviában . . ."

„A Dunán eddig 30 német tengeralattjáró indult el . . ."

És ekkor beköszöntött a végzetes nap.

– Németország megtámadta a Szovjetuniót! – kiáltott fel az adóvevő mellől fölugorva Todor Prahov. Minden óvatossági rendszabályról elfeledkezve rohant Zaimovhoz. Vladimir Sztojanovics már tudott a szomorú hírről. A két bolgár – a tábornok és a munkás – hallgatva állt egymás mellett, de mindketten ugyanarra gondoltak. Minden erejüket mozgósítani kellett a közös ellenség elleni harcra, a szovjet hadsereg megsegítésére. Fontos, hogy minden nap, minden óra, akárcsak a fronton harcolóké, tele legyen küzdelemmel, merészséggel és önfeláldozással!

És az illegális antifasiszták még aktívabb tevékenységbe kezdtek. Még a cár környezetében is akadtak emberek, akik önként segítettek e harcban. Szerelvények – mennyi, mit szállítanak, hova indulnak; az ipar militarizálása; a jól zárt ajtók mögött megvitatott intézkedések – mindez tudomására jut az antifasiszta csoport harcosainak.

Íme néhány sor Zaimov tábornok jelentéséből, amelyet nem sokkal a fasiszta Németország Szovjetunió elleni támadása után küldött el:

„Nagy erkölcsi hatást gyakoroltak Berlin elleni első bombázásaink. A berlini állatkertben légvédelmi ütegeket állítanak fel . . ."

Figyeljünk csak oda: „Bombázásaink!" A bolgár tábornok nem választja külön magát az ellenségre csapást mérő szovjet harcosoktól.

„Dragomán, Cserveni-breg, Sztara-Zagora körzetében német szerelvényeket robbantanak fel haditechnikával és élelemmel . . . Görögországban és Jugoszláviában szélesedik a partizánmozgalom. Nyugat-Szerbia és Bosznia partizánok kezén van."

A tömör, mély és szabatos hadműveleti, katonapolitikai szemlék, a csapatmozdulatokról, manőverekről és az ellenséges tervekről szóló adatok – mindez felbecsülhetetlen segítséget jelentett a fasizmus elleni harcban. Nem véletlen, hogy a szovjet parancsnokok az illegális hazafiakhoz fordulva ezt mondták: „Hálásan köszönjük nektek a segítséget. Ugyanúgy harcoltok, mint a frontokon. Minden üzenetetek egy-egy lövedék, egy-egy bomba!"

Zaimov nemsokára testvéri üdvözletet és köszönetet kapott Georgi Dimitrovtól. A meleghangú moszkvai beszélgetésről és a szovjet-német fronton kialakult helyzetről részletesen beszámolt Vladimir Sztojanovicsnak Cvjatko Radojnov, aki illegálisan tért haza a Szovjetunióból Bulgáriába. Ugyanaz a Cvjatko Radojnov, aki önkéntesként harcolt Spanyolországban, és magas kitüntetést kapott. Az 1941. augusztus 11-ére virradó éjjel egy szovjet tengeralattjáró fedélzetéről hazai partra szállt a bolgár kommunisták egy csoportja, köztük Kirill Vidinszki, Ivan Ivanov, Koszta Lagodinov és más forradalmárok. Ezt a csoportot vezette Cvjatko Radojnov, az M. V. Frunze Katonai Akadémia hajdani hallgatója, később tanára, a Bolgár Kommunista Pártnak 1913 óta tagja, a Voros Hadsereg ezredese. Az első lehetséges alkalommal – mint a Bolgár Kommunista Párt KB Katonai Bizottságának vezetője – találkozott Vladimir Zaimovval. Beszélgetésuk éjfélbe nyúlt. Világosabbá váltak a feladatok és megoldásuk módjai. Vladimir Zaimov sokat hallott Radojnovról, aki már minden frontot megjárt és rengeteg tapasztalata, harcias jelleme volt.

Nagy kár, hogy nem dolgozhattak tovább együtt úgy, mint ahogy megállapodtak ama emlékezetes találkozáskor. A Bulgáriát elözonlő gestapósok Zaimov minden lépését kovették. Logikus számítás szerint úgy gondolták: ilyen ember háború idején nem ülhet olbe tett kézzel. Zaimov híres volt Oroszország iránti rokonszenvéről, és természetesnek tartották, hogy titokban harcol a Birodalom ellen. De hogyan? Ki dolgozik vele?

Ekkor Csehszlovákiában a nácik iszonyú kínzásoknak vetették alá a letartóztatott illegális harcosokat. A Gestapónak így sikerült megtudnia a jelszót, amellyel meg lehetett kozelíteni Zaimovot: „Meleg üdvozlet Karol Mihalcsiktol."

Berlinből Szófiába kuldték Floriant, a hírhedt elhárítótisztet. A 4407. számú hadműveletet maga Muller Brigadeführer – Himmler egyik helyettese – hagyta jóvá.

1942. március 20-án Florian Zaimov lakasára érkezett:

– Meleg üdvözlet Karol Mihalcsiktól . . .

A jelszó helyes volt. Ám a „futár" nyomában beozonlottek a rendőrök. Reggelre a reakciós sajto már azt ordította: „Lelepleztek az összeesküvést . . ."

A tábori hadbíróság 1942. május 27-én kezdte el a pert. A tárgyalások zárt ajtók mögött folytak. Ám a kicsi és fülledt levegőjű terem zsúfoltnak hatott. Eljöttek a civilbe öltözött Gestapo-tisztek, a katonai és udvari felderítés, hírszerzés emberei. Eljöttek, hogy élvezzék a lázadó tábornokkal való leszámolás látványát; hogy lássák: hogyan törik meg szabad szellemét a „cáfolhatatlan bizonyítékok" súlya alatt. Ám a hóhérok elszámították magukat. A fogoly, akit a kínzások elgyötörtek és fizikai ereje végső határán volt, bátran vállalta az egyenlőtlen küzdelmet, és úgy folytatta a harcot, hogy nemsokára sarokba szorította ellenfeleit.

Arra a kérdésre, bűnösnek érzi-e magát, Vladimir Zaimov kategorikus nemmel válaszolt! És máris a bíróság elnökéhez fordult:

– Mindenekelőtt tudni szeretném, milyen bizonyíték gyanánt szerepelnek itt az ún. futár vallomásai, amelyeket most olvastak fel. Ki ez az ember – vádlott, tanú vagy Gestapo-ügynök? Ha vádlott, akkor miért nem ül a vádlottak padján?

Zavar támadt a bírói asztalnál. Az elnök dühösen kiáltotta oda:

– Most mi hallgatjuk ki magát, és nem maga bennünket!

– Ezt tudom – folytatja nyugodtan Zaimov. – Mégis azt kérem, hogy feleljenek. Ez segíthet a bíróságnak abban, hogy pontosabban állapítsa meg az igazságot, és én nem kétlem, hogy a bíróság érdekelt ebben.

A bírák kénytelenek szünetet tartani. Átmennek a szomszéd szobába „tanácskozásra". Ott a Gestapo képviselője beolvas nekik. Amikor az elnök ismét megjelenik az asztalnál, hangjából már hiányzik a korábbi keménység. Valamit motyog arról, hogy az illető csehszlovák állampolgár, és saját országának bírósága elé kerül. Ami pedig Vladimir Zaimov vádlottat illeti, ne ingerelje a bíróságot, hanem vallja be a teljes igazságot! – mondotta.

Hát ha igazságot, akkor igazságot! Zaimov mintha Georgi Dimitrovot látná maga előtt, aki a lipcsei perben emelt fővel állt az ellenség előtt. Ő sem rettegett a Hitler szolgái által már előre megfogalmazott ítélettől.

– Igazság csak egy van – jelentette ki a bírók előtt Vladimir Zaimov. – Szeretem népemet, hűséggel és önfeláldozóan szolgáltam egész tudatos életemben. Sohasem tettem semmit Bulgária kárára. Ha valaki kárt okozott országunknak, a fasiszták és kiszolgálóik

voltak azok, akik azt szeretnék, hogy a szlávok Hitler trágyái legyenek. Megrészegíti őket az a gondolat, hogy Németország győzni fog és meghódítja a Szovjetuniót. Elfelejtik, hogy minden hódító háború eleve kudarcra van ítélve, hogy semmiféle technikai eszközzel nem lehet megállítani az emberi társadalom fejlődésének törvényszerűségét. Önök azzal vádolnak engem, hogy szovjet kém voltam, eladtam hazámat. Nem vagyok kém. A kémek pénzért szolgálnak. És én senkinek, semmiért nem adtam el magam ... Mint katonatiszt és mint állampolgár úgy véltem és úgy vélem, hogy kötelességemet teljesítem. Nem szabad megengedni, hogy hadseregünk testvéreink ellen forduljon és a tisztikar a hadsereget zsoldoshadseregnek használja fel. Miért lennék én bűnös önmagammal szemben? Részt vettem olyan háborúkban, amelyeket hazug módon felszabadító és egyesítő háborúknak neveztek. Mindmáig szenvedünk az elmúlt háborúk következményeitől, és népünk valószínűleg még sokáig fogja ezeket érezni. Csakhogy részvételünk a fasiszták oldalán ebben az esztelen háborúban pusztító lesz ...

A bíróság elnöke tenyerével szándékosan befogja a fülét: hiszen ez propaganda! Emlékezteti Zaimovot, hogy már másodszor áll katonai bíróság előtt, és „Őfelsége, a cár és a haza elleni legsúlyosabb bűnökkel" vádolják.

Elnök úr, azt hiszem, Ön téved – a cár ellen igen, de a Hazával szemben nem – veti ellen Zaimov. Nem, számára a cár nem testesíti meg a hazát, hanem azok az emberek testesítik meg, akikkel a Gestapo börtöneiben találkozott. Ezek az emberek, akiket a fizikai kínzások látszólag már a kétségbeesésbe kergettek, akik között voltak egészen fiatalok, szinte gyerekek, még mindig találtak magukban erőt arra, hogy állják a legkegyetlenebb gyötrelmeket. Legyőzhetetlen katonák voltak ezek, amilyenekkel ő, a sokat tapasztalt tábornok, soha, egész életében nem találkozott. Ő Vladimir Zaimov, bármilyen rövid ideje van még hátra, ugyanilyen katona lesz ...

– Ön a kommunistákról beszél? – rikoltozza haragosan a bíróság elnöke. – Tőlük tanul? Ön, aki Őfelsége kegyelméből magas rangot szerzett a bolgár hadseregben? Micsoda szégyen! Már csak ezért egyedül is megérdemli a legsúlyosabb büntetést!

– Magamra vállalom ezt a szégyent a megszállt, de be nem hódolt Bulgária becsületéért.

– Áruló! Hazaáruló! – ugrik fel helyéről a főügyész. – A nagy Németország ellen mer beszélni, amely győzelmeivel Bulgáriát is naggyá teszi!

– Ezért a hazugságért én is drágán fizettem, ügyész úr! A lábamat szétlőtték és fejsebet kaptam, Bulgária pedig két nemzeti katasztrófát élt meg. Bíró urak, olyan régen lett volna ez, hogy már nem is emlékeznek rá? Hiszen nem vagyunk olyan messze az 1913-as és 1918-as évektől, amikor Bulgária szakadék elé került, és gyakorlatilag taszították e szakadék felé. Talán olyan nehéz megjósolni ennek a háborúnak a végét? Megég benne a régi világ, amely a gondolat és az értelem virágzásának korában nem talált békés módot ellentmondásainak feloldására. Azt hiszik talán, hogy milliónyi ember büntetlenül engedi azt a gaztettet, amit ez a háború jelent? Az egyszerű nép látja, amit Önök nem akarnak megérteni: Németországot, amely más népek rabszolgasorba döntésének és kirablásának útjára lépett, ebben a háborúban szét fogják verni. Németország, amelyet elvakítanak, megrészegítenek a tegnapi könnyű európai győzelmek, keservesen megbánja, hogy játékszerré vált sötét erők kezében, amelyek a német népet megsemmisítő, pusztító erővé változtatták. Pedig megérdemelné a népek tiszteletét és szeretetét alkotóereje és alkotó gondolkodása révén. De maguk a németek gondolkodjanak el ama szerencsétlenségen, amelyet a németek okoznak és amely holnap az ő fejükre száll vissza. Én Bulgária sorsán gondolkodom. A bolgár nép nem válhat cinkosává a sötét erőknek a rombolásban és az emberirtásban. A bolgár nép nem kíván részt venni az orosz nép – felszabadítója – elleni bűnös háborúban. Nem akar a német hódítók balkáni csendőre lenni . . .

– Elment az esze! – kiáltják a bírói asztalnál. – Nem. Egyszerűen a bolsevikok fizetett ügynöke!

– Nem helyes, ha a bíró urak ilyen ellentmondásokba bonyolódnak – jegyzi meg iróniikusan a tábornok. – Egy őrült nem lehet fizetett ügynök. Azt a munkát, amelyért halálos büntetés jár, nem lehet pénzzel megfizetni. Egyelőre a fegyvergyárak, a hadiszállítók, a hullarablók tömik a zsebüket pénzzel és nem azok, akik hazájuk becsületéért és szabadságáért harcolnak . . .

A sokat tapasztalt bírósági elnök újra és újra félbeszakítja Zaimovot, hol rákiált, hol fenyegeti, hogy megvonja tőle a szót, hol pedig

a Bulgáriát a hitleri Németországgal összekötő, felemelő „szövetségről" prédikál, hol váratlan kérdéssel szakítja félbe a védekezést. A bírósági tárgyalás jegyzőkönyve rögzíti ezeket a ravasz trükköket, ama szánalmas kísérleteket, hogy megzavarják Zaimov gondolatmenetét és ne engedjék kimondani, amit gondol.

Elnök: Maga talán nem szeretné nagynak látni Bulgáriát?

Zaimov tábornok: Más földek kifosztása és más népek rabszolgasorba döntése nem teszi naggyá Bulgáriát. Naggyá csak a rabszolgasorba döntött és szabadságukért, nemzeti függetlenségükért harcoló népeknek nyújtott segítsége teheti.

Ügyész: Ilyen szavakért az akasztófa is kevés!

Zaimov tábornok: A törökök is ilyen szavakért húzták föl népünk legjobb fiait.

Ügyész: Hallgass el, áruló!

Zaimov tábornok: Ez a sértés engem nem érint, mivel nem vonatkozhat rám. Nem a bolgár nép az áruló. Nem voltak árulók a sipkai önkéntesek sem, sem azok fiai, akik fölött most ítélkeznek és akiket meggyilkoltak azért, mert apjuk nyomdokain haladnak.

Elnök: Megvonom Öntől a szót!

Zaimov tábornok: A bírósági tárgyalás még nem ért véget, bíró urak. Egyébként milyen alapon ítélnek most el engem? *(A rendőrök megpróbálják erőszakkal elvezetni a tábornokot.)* Ez bíróság, és nem fogolycella, rendőr urak! *(A bírósághoz):* Legalább a bíróság becsületének látszatát tartsák fenn!

Elnök: A bíróság sértegetéséért megvonom a vádlottól a szót, amíg ki nem jelenti, hogy a továbbiakban csak a feltett kérdésekre fog válaszolni. Vádlott hallja?

Zaimov tábornok: Eddig is csak a feltett kérdésekre válaszoltam, elnök úr.

Elnök: Válaszoljon röviden és világosan: vétkesnek tartja-e magát abban, hogy bűnös kapcsolatokat tartott fenn a szovjet követségről jött emberekkel?

Zaimov tábornok: Nem tartom bűnösnek magamat ilyen kapcsolatok fenntartásában. Ha felszabadítanák a szovjet követséget a rendőrblokádtól, higgyék el, ezrével jönnének oda az ország minden részéből a hazafiak, hogy tanúsítsák: felháborítja őket az a szándék, hogy Bulgáriát a Szovjetunió elleni háború támaszpontjává teszik.

Moszkva maradt a világ népeinek egyetlen reménye. Moszkva ma a rabszolgasorba döntött, de be nem hódolt európai népek támasza. Moszkva minden olyan ember reménysége, aki szeretné, hogy legyen hazája...

Elnök: Elég a beszédből! Harminc éve vagyok hadbíró. Undorodom a vádlottak ilyen szavaitól. Micsoda esztelen ambíció kényszerítette Önt arra, hogy megtagadja a saját környezetét, megtagadja a magas rangú tiszt köztiszteletben álló és jólétet biztosító pozícióját?

Zaimov tábornok: Ezt a kérdést komolynak érzem, elnök úr, és komolyan is válaszolok rá, bár tudom, hogy nem fog megérteni. A privilegizált tábornoki környezettől való eltávolodásom legfőbb oka véleményem szerint a katonák hatása volt. Igen, a lövészárki, egyszerű katonáké. Két háborút harcoltam végig velük, fiaikkal is szívesen beszélgettem szolgálatom utolsó napjáig. Ezek a katonák jobban tetszettek nekem, mint a magasabb körök képviselői. Ezek az egyszerű katonák, ahogyan mi hívjuk őket, meg tudták különböztetni az igazságosat az igazságtalantól, a jót a rossztól. Különösen jól igazodnak el a katonák a politikában. Ön ugyebár a vádlottak beszédeit hallgatta, én pedig a katonákét. A vádlottak beszédeit Ön azért utálta, mert tökéletesen ellentétes álláspontón volt, mint ők. Én azonban azonos helyzetben voltam katonáimmal: együtt ültünk a lövészárkokban, harcoltunk és ugyanolyan esélyünk volt az elpusztulásra. És ezért sohasem unhattam meg a katonák beszélgetését. A lövészárokban és a harcban a parancsnok nem bíró, aki ítéletet hoz, hanem inkább vádlott: az ítélet attól függ, hogy vezeti a katonákat: győzelemre vagy a céltalan halálba.

Elnök: Ilyen beszédeket is hallottam már.

Zaimov tábornok: Akkor hallgasson még egy kicsit rám, mielőtt meghozná az ítéletet... Azt kérdezi, micsoda esztelen ambíció kényszerített engem, hogy lemondjak arról a környezetről, amelyhez tartozhattam volna, és ide kerüljek a vádlottak padjára, hogy felöltsem a rabruhát? Ezt felelem Önnek: semmiféle más ambíció, csupán az a becsületes kívánság, hogy hű maradhassak katonáimhoz, akik harcban végrehajtott hőstetteikért senkitől sem kaptak semmiféle elismerést. A bíróság azt követeli, viselkedjem úgy, hogy legalább a könnyű halált kiérdemeljem. De szégyen volna rámnézve, aki két nemzeti katasztrófát éltem át, ha nem érdekelne, még ha

életem árán is, hogy miért vonnak be bennünket a Bulgáriát pusztulással fenyegető háborúba? Aljas, gyáva ember volnék, ha nem mondanám meg Önöknek, hogy csak egy őrült hihet a Szovjetunió vereségében. Én meg vagyok győződve arról, hogy a Szovjetunió legyőzhetetlen. Ezért a hitért kész vagyok meghalni ... Árulással vádolnak. De talán elárultam Bulgáriát? Hol van a rendőrség által kikényszerített vallomásaimban a legcsekélyebb bizonyítéka is annak, hogy elárultam Bulgáriát? Nem követtem el semmiféle bűncselekményt a bolgár államhatalom ellen, nem sértettem meg országunk egyetlen törvényét sem. A kormány még nem adott ki törvényt, amely büntetéssel sújtana olyan embereket, akik nem hagyják jóvá a politikáját és kimondják véleményüket a háború kimeneteléről. Csupán Bulgária megszállóival szemben vagyok bűnös és azokkal szemben, akik elősegítették ezt a megszállást. Még itt, ebben a bolgár bírósági teremben is jelen vannak a hitleristák képviselői, akiket azért küldtek ide, hogy ellenőrizzék a bolgár hadbíróság munkáját. Vádlott vagyok, de fel vagyok háborodva és tiltakozom az ellen a megalázó helyzet ellen, amelybe Önök, bolgár tiszti egyenruhát viselő bírók hozzák magukat. Eljön a nap, amikor a nép fogja eldönteni, hogy ki volt az áruló ...

– Bíró urak – sziszegi foga között az ügyész –, azt hiszem a vádlott eme beismeréseihez nincs sok hozzátennivaló ...

– Az ellenem és bajtársaim elleni per – folytatja Zaimov – egyike ama pereknek, amelyek a hitlerista csapatok Bulgáriába való behatolása óta folynak. Mondják meg, mi adja az erőt és a bátorságot a nép ama fiainak, akik élve elrohadnak a börtönökben, a koncentrációs táborokban, akasztófa alá mennek és az Önök golyói alatt hullanak el ítélet nélkül az utcákon? Csak a Szovjetunió győzelmébe vetett hit ... Én is hiszek ebben a győzelemben, és nem bánom, hogy emiatt most az Önök bírósága előtt állok. Meg vagyok győződve arról, hogy a hitleri Németországot szét fogják verni és sorsunk, hazánk sorsa, Bulgária sorsa a mai magatartásunktól, a megpróbáltatások napjaiban tanúsított magatartásunktól függ. A népek elítélik, kiátkozzák és eltörlik a föld színéről az árulókat. De aki hősiesen esett el a haza szabadságáért, annak emlékművet emelnek.

– Elég! – veri dühösen az asztalt a bíróság elnöke. – Megvonom Öntől a szót!

1942. június 1-én reggel Zaimov tábornokot kivezették a tartalékos tisztek iskolájának lőterére. Egy oszlophoz kötözték, és hosszú ideig puskacsöveket szögeztek a testének, arra várva, hogy megrémül a közeli haláltól és kegyelmet kér.

A tábornok emelt fővel állt. Végül a hóhérok parancsot adtak. Csattantak a závárok. Zaimov így kiáltott:

– A Szovjetunió és a szlávok legyőzhetetlenek! Ezrek fognak követni! Halál Bulgária árulóira! Éljen a legyőzhetetlen Vörös Hadsereg – a népek védelmezője! Éljen a szabad Bulgária!

Mi történt? A katonák leeresztették a puskát. Nem akartak a hóhérok segítőtársai lenni.

– Köszönöm, katonák – mondta nekik a tábornok. – Halálom óráján számomra ez a legnagyobb kitüntetés . . .

Az elítélthez odarohant egy dühödt fasiszta tiszt, és közvetlen közelből rásütötte a pisztolyát.

Bulgáriában érdekes legenda járja: Zaimov tábornok kivégzésének pillanatában a frontokon a Barent-tengertől a Fekete-tengerig egy pillanatra elhallgatott az egész szovjet tüzérség, aztán ismét eldördültek az ágyúk, különleges haraggal lőtték az ellenséget. Ez volt a szovjet harcosok búcsúsortüze bolgár fegyvertársukhoz.

Valamivel később pedig megszólaltak az éterben a szavak: „Itt Moszkva . . . Moszkva beszél . . . Bolgárok, Szófiában ma kivégezték Bulgária és a szláv népek dicső fiát – Vladimir Zaimov tüzérségi vezérőrnagyot . . .”

Hogyan találjuk meg Zaimovékat?

A szófiai címjegyzékben legalább ugyanannyi Zaimov van, mint amennyi Ivanov van Moszkvában, de azonnal a csendes és kicsi Cnako Cerkovszki utcára küldenek bennünket, ahol Vladimir Zaimovnak, a fasiszták által agyonlőtt tábornoknak, hazafinak és internacionalistának, a Szovjetunió Hősének családja lakik.

Évek teltek el a Szovjetunió Legfelső Tanács Elnökségének a hőst kitüntető rendelete óta, de még ma is rengetegen – ismerősök és ismeretlenek – jönnek el a zöld kertek között épült, szerény kis házba, hogy kifejezzék tiszteletüket és büszkeségüket. És még mindig nehéz a levélkézbesítő táskája, aki számos országból hoz üdvözlő leveleket, képeslapokat, táviratokat.

– Jó napot kívánok – mondja lágyan, csengő hangon az osz hajú, középtermetűnél valamivel magasabb asszony, aki ajtót nyit nekünk. – Üdvözlöm Önöket!

Anna Zaimova ő, a tábornok özvegye, akinek ferje nem hajtott fejet az ellenség előtt. Mindig hűséges barátja és harcostársa volt férjének. Nemes és szép arcvonásai, mintha nem engednének a múló évtizedeknek. Látszik, milyen nehezére esik mosolyogni; szemében megállt a keserű és csillapíthatatlan gyász. Amikor férjéről beszélünk, Anna egészen megváltozik, szenvedélyesen szól Zaimov életéről, tetteiről, lelkének tisztaságáról és szenvedélyességéről.

– Volt már alkalmam – mondja Anna Zaimova – a szovjet kormányhoz és a szovjet néphez fordulni, hogy mélységes köszönetet mondjak nekik a Vladimir Sztojanovics iránti szeretetükért és figyelmükért, az antifasiszta harchoz nyújtott segítségének nagy megbecsüléséért. Számunkra a szovjetország, Lenin országának kitüntetése a legnagyobb megtiszteltetés! Ezért még egyszer hadd fejezzem ki a Szovjetunió és valamennyi polgára, testvéreink iránti őszinte hálámat... Önökkel egy családban virágzott fel Bulgária. Vladimir Zaimov gyakran mondotta: „Csak Oroszországgal testvéri szövetségben lehetünk szabadok és függetlenek!" Szava mint a végrendelet, átadom gyermekeimnek és mindenkinek, aki meglátogat engem.

Anna Zaimova ezeket a szavakat izgatottan, tűnődve és mégis kiérlelten mondja. Nem olyan szavak ezek, amelyeket valamely alkalomra betanulnak a protokolláris udvariasság kedvéért, belső hit és meggyőződés szülte őket. Annát, akárcsak férjét, Vladimirt, ifjú éveitől kezdve a szabadság szeretetére, az elnyomás gyűlöletére és arra nevelték, hogy joga van a dolgozó népnek ahhoz, hogy sorsának gazdájává legyen. Akárcsak Vladimirt, őt is a távoli és mégis a közeli Oroszország iránti tiszteletre, Puskin, Turgenyev, Tolsztoj – a nemesítő, ihlető és jó tettre hívó irodalom – iránti érdeklődésre nevelték.

Azután a Zaimov család plevnai múzeumában egy fiatal leány lelkes idegenvezetőként bemutatja nekünk Puskin kötetét, amelyet Vladimir és Anna már felnőtt korukban olvastak együtt – ceruzájuk leggyakrabban azoknál a verssoroknál állapodott meg, amelyek a harcos lelki erősségét, hajthatatlanságát, a rabsorban sínylődő nép-

vel való együttérzését örökítették meg. És megmutatja a „Háború és békét"; ott is azokon a lapokon találni a legtöbb széljegyzetet, amelyek a népi élet és a népi hőstett képeit örökítik meg.

– Mindig szerettük az orosz írók műveit – meséli Anna Zaimova. Nézze csak meg a könyvszekrényeket, itt is sok orosz szerző könyve van. Vladimir a huszas–harmincas években vette ezeket a könyveket, gyakran titokban. Különösen veszélyesnek tűnt otthon tartani és olvasni a szovjet korszak kiadványait. De nekünk mindig voltak Gorkij-, Majakovszkij- és Solohov-könyveink. Izgatott lelkesedéssel figyeltük, hogyan változott a szovjet emberek élete, hogyan győzött szinte napról napra és szilárdult meg a szocializmus . . .

A plevnai múzeum, milyen jó volna visszamenni oda! Mert ebben a városban nemigen van olyan ember, aki ne nézne be a gyümölcsfák sűrű árnyékában a csavarszerű venyigék és orgonabokrok között rejtőző fehér házikóba. Itt lakott Sztojan Zaimov, Vladimir apja – ez a nagyszerű és nemes lelkű ember, aki beírta nevét a bolgár nép hősi krónikájába. Hosszú éveken át itt lakott Vladimir Zaimov is – itt minden az ő emlékét hirdeti, láthatatlanul is jelen van forradalmi eszményeivel. A látogatók, a bolgár városok és a külföldi országok polgárai, érdeklődve nézik a fényképeket, az okmányokat, a rendjeleket, az érdemérmeket, az okleveleket és a fegyvert.

És csaknem mindenki, aki meglátogatja ezt a múzeumot, búcsúzóul az Emlékkönyv lapjai fölé hajol. Az első oldalon arany betűkkel vannak kinyomtatva a Todor Zsivkov beszédéből származó sorok:

„Vladimir Zaimov tábornok hűségesen szolgálta a nép ügyét, minden erejét a monarchia és a fasizmus ellen, a Szovjetunióval a hitleristák fölötti győzelemért folyó harcra fordította. A német hódítók és bolgár kiszolgálóik elleni hősi harcából, a fasizmus elleni harcban elesett katonák ezreinek önfeláldozásából, a győzelembe vetett megingathatatlan hitükből a dolgozók erőt merítenek a Népköztársaságunk békés szocialista felvirágzásáért folyó harcban.

Örök dicsőség Vladimir Zaimov tábornoknak, a lánglelkű hazafinak és a Szovjetunió hűséges barátjának!"

A bejegyzések, amelyeket most lapozgatunk, oldalról oldalra diadalmas himnusszá olvadnak össze a hősről és harcosról.

„Örök dicsőség a bolgár nép ragyogó fiainak – az idősebb és az ifjabb Zaimovnak.

A. GUNDOROV,
a Szovjet Hadsereg altábornagya"

„Mi, a 38. iskola tanulói, meglátogattuk Sztojan és Vladimir Zaimov emlékmúzeumát. Mélységesen meghatott bennünket, amit itt láttunk. Különösen meglepő számunkra, hogy milyen szerényen élték hétköznapjaikat e nagy bolgárok, akiknek fő céljuk az volt, hogy hűségesen és önfeláldozóan szolgálják népüket.

a csoport vezetője,
D. D. MANYEVA"

„Nagy érdeklődéssel és figyelemmel tekintettük meg Zaimovék emlékmúzeumát. El vagyunk ragadtatva, és büszkék vagyunk a szláv egység harcosaira.

Moszkvai turisták egy csoportja"

„Mi, a Georgij Benkovszkij Katonai Iskola hallgatói, meglátogattuk a Sztojan és Vladimir Zaimov emlékmúzeumot. Hősi életük lelkesíteni fog bennünket a tanulásban. Minden erőnket arra fordítjuk, hogy ha szükséges, megfékezzük Hazánk és az egész szocialista tábor ellenségeit."

Igen sokan lelkesen és figyelmesen olvassák és sokan le is másolják Ananisz Duskov Vladimir Zaimov tábornoknak szentelt versét. Mi is feljegyeztük noteszünkbe. Íme, a költői sorok:

Komor, szürke a júniusi ég.
Eső szemerkél. Köd üli a földet.
De benne lángoló gondolat ég,
S ajkán mosoly, mit semmi kín nem tör meg.

A fal előtt megáll fenségesen
Nyugodtan áll a csíkos rabruhában.
És büszkén néz, arcán nincs félelem
Áll a závárok kattanó zajában.

Hányszor nézett dacolva szembe ő
a zord halállal (teste csupa sebhely),
a szláv tábornok – a hont szerető,
de nem szóval, cselekvő szeretettel!

Hogy halna meg, ki hazájának élt?
Az igazságra hiába lövetnek,
Én meghalok imádott népemért
De majd a harcban milliók követnek!

Szemében végleg kilobbant a láng
Szívében nincs erő a dobbanásra,
Golyó lyuggatta karja már alá-
hanyatlik, mint a holt madarak szárnya.

De él tovább a bátor gondolat,
A testvériség eszméje feltámad,
Tetté válik és végül ránk marad,
És napsugárként fényli be hazánkat!

Az idős asszony elbeszélése lassan bontakozik ki. Férje hőstettnek is beillő drága életének mozzanatait örökre megőrizte emlékezetében. Szeme láttára érlelődött az a bátorság, amely Vladimir Zaimovot és barátait a fasizmus elleni harcosok táborába vitte. Gyakran – nagyon gyakran! – az ő jelenlétében folytak heves viták, értékelték az eseményeket és hoztak fontos döntéseket. Mintha ma volna, úgy emlékszik vissza 1917 októberére. „Pétervárott győzött a proletariátus!" – kiáltott fel Zaimov, miután visszatért az ezred kaszárnyájából. Rendkívül lelkes volt. Bulgáriába még nem jutottak el a forradalmi felkelés összes részletei, de Vladimir tisztában volt azzal, hogy történelmi jelentőségű, nagy esemény zajlott le, amelynek rendkívüli fontossága van Bulgária szempontjából is. Csaknem szaladva ment az apjához, akivel igen szenvedélyes és hűséges barátság kapcsolta össze: „Hadd örüljön az oroszországi híreknek!" Anna később nemegyszer hallotta apa és a fiú beszélgetésében az olyan szavakat, mint „szocialista forradalom", „Lenin" és „bolsevikok" ...

Azután más évekre emlékezett vissza. Valaki – meséli Anna

Zaimova – megajándékozta a férjét a Georgi Dimitrov elleni lipcsei pert ismertető könyvvel. A kiadvány, érthetőleg, illegális: a nyomtatás gyenge, a papír szürke és olcsó. Vladimir két estén át olvasgatta e könyvet, lelkesítette őt a leninista forradalmár rettenthetetlensége.

És vajon nem joggal gondolhatjuk-e, hogy éppen ez a könyv szolgált Vladimir Zaimovnak támaszul élete legnehezebb órájában?! A haláltól vissza nem riadó kommunisták példája volt számára a követendő példa. Vladimir Zaimovot kegyetlenül megkínozták, gyötörték, hogy megtagadja a meggyőződését. Büszkén felelte, hogy megtiszteltetésnek tartja, ha egy menetoszlopban lehet Bulgária hűséges fiaival.

Bizonygatták neki: elég, ha bocsánatot kér a cártól, kérjen tőle kegyelmet, és visszanyeri az életét – ám a hazafias tábornok kereken megtagadta, hogy bármiféle bocsánatkérést aláírjon. Anna meséli: a rendőrök minden találkozás előtt megpróbálták őt agitálni, hogy beszélje rá a férjét: hajoljon meg a cár előtt –, de Vladimir még azt is megtiltotta, hogy kitérjen a témára: „Nincs szükségem a cári kegyelemre! Bulgária ellen semmit sem vétettem!"

– Magam is tudtam – mondja Anna Zaimova –, hogy Vladimir semmilyen bűnt nem követett el Bulgáriával szemben, a népével szemben. Ellenkezőleg, örök szabadságot és örök boldogságot akart Oroszország népeinek és saját népének is. Nem is tehetett másként. Önfeláldozóan hűséges volt a hazájához, és nagyon szerette az Önök országát...

A kivégzés után átadták neki férje búcsúlevelét.

„Te, Anna, tudod... nem tagadhattam meg meggyőződésemet és nem szakíthattam oroszországi barátaimmal... Tudtam, hogy ez veszélyes, de tisztában voltam azzal, hogy még veszélyesebb, ha Bulgária orosz barátok nélkül marad.

Anna, leggyakrabban rád gondolok, a te tönkrement egészségedre és arra a kínra, amelyhez képest én megfeledkezem az enyémről. Mi a bűnöd neked, nemes barátnőm, hogy ennyi bajt éltél át? Most, kettőnk életének legnehezebb napjaiban kérlek, bocsáss meg nékem mindent. Tudnod kell, hogy csak te és senki más nincs a szívemben. Te foglaltad el benne az anyám iránti szeretet helyét, és csak a gyerekek vehettek el egy karéjt ebből a szeretetből, senki más nincs

a szívemben . . . Higgyétek el, hogy meggyőződésem szerint cselekedtem, és a jövő meg fogja mutatni, hogy igazam volt . . ."

– Igen, ő nem tehetett másképp – mondja halkan, büszkén Anna. Ebben a pillanatban csengetnek. – Biztosan a gyerekek jöttek meg. – Ezután megmutatta férje utolsó levelében a gyermekekhez szóló sorokat:

„Sztyopa, sokat gondolok rád. Micsoda rosszat tettem veled! Folytathatod-e a szolgálatot ott, ahol apádat csak szidni és rágalmazni fogják? Önálló lettél, megérted-e még a szlávokról szóló eszmémet? . . .

És te, kedvesem, Klavuska, milyen nehéz neked! Apád tudja, hogy szereted őt, és hogy mindig kész voltál mindent feláldozni érte. Ám a rossz emberek erősebbek, elválasztottak minket egymástól. Nem láthatjuk egyhamar egymást, és neked még sokáig egyedül kell lenned. Sok kívánságodról le kell mondanod. Sajnos, az ember akar valamit, aztán másképp sikerül. De bármi legyen is, Te nagyon okos vagy, jó szíved van, továbbra is öröme és támasza leszel anyádnak, bátyáddal együtt megvigasztalod őt, és amennyire lehet, megszépíted nehéz napjait, amelyeket át kell élnie. Ne gondoljatok rám sokat! Nekem elég a ti forró szeretetetek, és ez is vigasz lesz számomra nehéz jövőmben."

„Jónapot! Üdvözlöm önöket! Mindig örülünk a moszkvai vendégeknek." Klavdija és Sztojan Zaimov nagyszerűen beszél oroszul, a legcsekélyebb idegen kiejtés nélkül.

Elhalmoznak bennünket kérdéseikkel: mi újság a folyóiratoknál és a színházakban, hogy halad a Naberezsnije Cselni-i hatalmas autógyár építkezése, nem okoz-e kárt a hőség a gabonának? Különösen sok kérdés hangzik el űrhajósainkról. Mint Bulgária-szerte mindenütt, nemcsak a családnevüket, hanem a keresztnevüket is tudják . . .

– Mindannyiukat – mondja Anna Zaimova – forrón üdvözüljük. És új győzelmeket kívánunk nekik!

Azután levelet ír a Szovjet Hadsereg N. számú rakétaegységének harcosaihoz, akiknek üdvözletét mi hoztuk el Zaimovékhoz.

„Legyetek a haza hűséges fiai! Legyetek éberek és fáradhatatlanok, bátrak és erősek, mint apáitok és nagyapáitok, anyáitok, testvéreitek és nővéreitek voltak, akik végrehajtották a szocialista forra-

dalmat, felépítették a szocializmust és megmentették a világot a gyűlöletes fasizmus pestisétől. Reménykedve néz rátok az egész emberiség!"

A levél alatt az anya aláírása mellett ott van a leányé és a fiúé. Valamivel lejjebb a fiú a maga nevében hozzátette:

„Testvéreim a Szovjet Hadseregben!

Minden erőnkkel meg fogjuk szilárdítani szövetségünket, családunkat. Sohase hagyjon el bennünket a nagy barátság, a forradalmi éberség és a népünk, nagyszerű szocialista világunk iránt érzett fiúi felelősség!

SZTOJAN ZAIMOV
vezérőrnagy"

Búcsút veszünk a vendégszerető háztól, meghatva mindattól, amit láttunk-hallottunk.

V. Kurasz

FEDŐNEVE: ALTA

ILSE STÖHBÉRŐL

Az alábbi elbeszélés német antifasiszták csoportjának önfeláldozó munkájáról szól, akik segítettek a szovjet felderítésnek fontos információkat szerezni a hitlerista Németországból, amelynek vezérei hitszegő támadást készítettek elő a Szovjetunió ellen. Ezt a csoportot Ilse Stöhbe vezette. A Központ irataiban Alta fedőnéven szerepelt.

I

Helmut von Moltke gróf, aki német nagykövet volt a földesúri Lengyelországban, kisebb fogadást adott, amelyen csak a követség felelős hivatalnokai vettek részt. A fogadásra az adott alkalmat, hogy országjáró útjáról visszatért Varsóba Wolfgang, egy német vegyipari konszern varsói leányvállalatának a vezetője.

Von Moltke tisztelte Wolfgangot, aki – véleménye szerint – az állami szempontokat figyelembe véve jól látta és értékelte a környezetét, és emellett meg tudta őrizni józan észjárását, szerénységét és tárgyilagosságát.

– Én és legközelebbi munkatársaim szeretnénk, kedves Wolfgang, ha ön beszámolna nekünk Lengyelországról, mivel biztosan sok érdekes és hasznos dolgot tud . . .

Azon az estén von Moltkénél a vendégek között ott volt Rudolf von Schelia, a követség titkára, a nagykövetnek még diákkori barátja.

Wolfgangot és Scheliát bemutatták egymásnak, és attól kezdve

rendszeresen találkoztak. Wolfgang elmondta von Scheliának megfigyeléseit, és néhány adatot is közölt, amely a diplomata számára érdekes volt. Szinte magától értetődött, hogy von Schelia, amikor jelentéseket készített Berlin számára, gyakran folyamodott segítségért Wolfganghoz.

Ebben nem volt semmi különös. Elvégre más munkatársak is, mindenekelőtt von Moltke nagykövet gyakran hasznosították különböző Berlinnek szánt jelentések kidolgozásakor Wolfgang segítségét. Ezt még a követség gyorsírónői is teljesen természetesnek tartották.

Wolfgang, aki szerényen viselkedett és mindig kész volt segíteni barátjának jó tanáccsal, már-már a követség saját emberének számított. Sohasem tagadta meg, hogy szűk körben elmondja véleményét egyik vagy másik eseményről. Márpedig rengeteg ilyen esemény adódott.

1933. január 30-án Berlinben hatalomra jutottak a fasiszták. Von Schelia élénken megvitatta a különböző intrikákat, amelyeket most a náci vezetők egymás ellen szőttek. E beszélgetések során mindenki elmondta a maga véleményét. Wolfgang előrejelzései őszinte elragadtatással töltötték el von Scheliát. Wolfgang a maga részéről mind mélyebben megismerte új barátját.

A német diplomata már betöltötte negyvenedik életévét. Egy nagy sziléziai földbirtokos nemes egyetlen fia volt, édesanyja von Mickelnek, a Bismarck-kormány pénzügyminiszterének lánya volt. Von Schelia – származásának köszönhetően – jól ismert volt előkelő körökben, és közeli kapcsolatban állt számos német arisztokratával.

Az első világháború idején a sziléziai lovasezredben szolgált mint tiszt. A háború után befejezte tanulmányait és a Külügyminisztériumban helyezkedett el. A prágai német követség titkáraként dolgozott, majd Konstantinápolyban, később pedig Katowice lengyel városban lett alkonzul. 1932-ben von Moltke kívánságára, aki varsói követ lett, Scheliát áthelyezték Lengyelország fővárosába, és kinevezték követségi titkárnak.

– Gyűlölöm ezt a lengyelországi életet – panaszkodott nemegyszer Wolfgangnak von Schelia. De sikeresen dolgozott Varsóban.

Az vitathatatlan, hogy kifinomult ösztönű és óvatos ember volt. Miután a varsói német nagykövetnek közeli barátja volt, jó kapcso-

latai és ügyessége révén Schelia csakhamar fontos ember lett a követségen.

Von Schelia gyűlölte a kommunistákat, de csaknem ugyanígy viszonyult a fasisztákhoz, ráadásul az arisztokratikus megvetés egy árnyalatával. Megvetette a fasizmust, hacsak tehette, kigúnyolta a nácikat és vezérüket – a „felkapaszkodott káplárt".

Wolfgang elég jól kiismerte barátját. Az nem is sejthette, hogy Wolfgang, ez a jó üzletember, számos diplomata és katonatiszt barátja – meggyőződéses antifasiszta, szovjet felderítő.

„Schelia – jelentette Wolfgang a Központnak – ismeretségünk első napja óta mindenről tájékoztat engem, amit fontosnak tart. Amit mond, abban vannak politikai információk, személyes intrikák és pénzügyekről szóló történetek, valamint feleségével és a cselédeivel való saját konfliktusai. Adatait a követség épületében és a lakásán közli velem. Azokat a dokumentumokat, amelyek engem érdekelnek vagy fennhangon felolvassa, vagy megengedi, hogy én olvassam. Mivel tudja, hogy ezzel megsérti a szolgálati szabályokat, többnyire azt mondja: »Vegyen a kezébe egy újságot az óvatosság kedvéért. Ha valaki belép, fedje le újsággal a táviratokat . . .«"

Schelia bízott Wolfgangban. Ebben nagy szerepet játszott a diplomata hiúsága, az a kívánsága, hogy mindig legyen mellette egy elvbarát, egy kíváncsi hallgató és egy okos tanácsadó. A „kereskedőnek" a németországi rendszert érintő szellemes bíráló megjegyzései tetszettek von Scheliának. Persze leginkább Wolfgang széles körű nemzetközi tájékozottságát értékelte.

Egyszóval Rudolf von Schelia Wolfgangot nagyon tehetséges és okos embernek tartotta, akiről még nem lehet pontosan megmondani, hogy később milyen tisztséget tölthet be ezekben a (Schelia szavai szerint) Németország számára oly zavaros időkben . . .

A varsói német diplomaták még csak fontolgatták, hogy belépjenek-e a Nemzeti Szocialista Pártba, de Schelia, aki németországi útjáról visszatért, máris meghívta magához Wolfgangot, és mosolyogva mutatta neki a náci párttagkönyvet. Schelia hónapokon át titkolta barátai előtt, hogy belépett a Nemzeti Szocialista Pártba, sőt még a követnek sem mondta meg. Ezt a titkát csak Wolfganggal osztotta meg.

Nem sokkal később megkezdődött a követség munkatársainak tö-

meges belépése a náci pártba. Scheliát néhány kollégája felkereste s megkérdezte, nem akar-e ő is belépni a pártba. Egyikük-másikuk titokban azt gondolta, hogy az arisztokrata Schelia elutasítja ezt, és ezzel az ő örömükre kárt okoz magának. Schelia a látogatókat meghallgatva gőgösen nézett rájuk, elővette a páncélszekrényből náci párttagkönyvét, és gőgösen kijelentette:

– Én ezt a kérdést már Németországban megoldottam. Mellesleg, sokkal korábban, mint önök, uraim ... Heil Hitler! ...

Az arisztokrata Schelia azonban egy ideig meglehetősen feszült viszonyban volt a varsói német kolónia Nemzeti Szocialista Párt szervezetének vezetőjével. Schelia csak elképesztő hízelgési művészetével tudta ezt a helyi „Führert" jobb belátásra hangolni maga iránt.

De Wolfgang látta, hogy Schelia szívesebben barátkozik azokkal a német arisztokratákkal, akik egyáltalán nincsenek elragadtatva a hitleri rendszertől.

És ez az ember, Schelia, anélkül, hogy tudta volna, fontos információs forrása lett Wolfgangnak a vele való ismeretség első napjától kezdve.

1936-ban, egy márciusi kora reggelen Wolfgang, szokása szerint, belépett von Schelia dolgozószobájába.

– Mi újság?

Von Schelia szemmel láthatóan izgatott, rosszkedvű volt.

– Ez a hisztériás Führer meg van őrülve ... 24 óra múlva csapatokat küld a Rajna-vidékre. Igaz, az egységek parancsnoksága még nem kapott utasítást, de hát én már tudok róla ... Wolfgang még vagy negyven percig hallgatta, hogyan szidalmazza von Schelia a hitleri kormányt és a náci pártot, amely ilyen veszélyes játékba kezdett, majd eszébe jutott, hogy valamilyen halaszthatatlan dolga van és búcsúzkodni kezdett. Sürgősen közölni kellett Moszkvával Hitler terveit ...

– Nekünk nincsenek területi követeléseink Európában, mi pontosan tudjuk, hogy az európai feszültséget nem lehet háború útján megoldani – jelentette ki Hitler március 7-én a birodalmi gyűlésben. Ám ugyanazon a napon, hajnalban a hitleri csapatok már végre is hajtották a demilitarizált Rajna-vidék megszállását.

A Führer látva, hogy milyen könnyen sikerült ez a hadművelet, ujjongott. Étvágya az új földek meghódítására nőttön-nőtt.

Wolfgang tisztában volt azzal, hogy milyen hasznot hajthatnak a Szovjetuniónak a Scheliától származó értesülések, és ezért azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy a diplomata önként segítse őt a nácik elleni harcában.

Von Schelia Varsóban lakott feleségével és két lányával, nagyon szerette a színházat, a vadászatot és a kis dizőzöket. Arra számított, hogy egy idő múlva szülei birtokának örököse lesz. Vagyona ekkoriban csaknem félmillió márkát tett ki. Schelia azonban, aki igyekezett nem lemaradni az arisztokrácia életszínvonalától, úgy vélte, hogy ez a vagyon nem elegendő. Rudolf von Schelia állandóan pénzhiányban szenvedett.

Ezért 1937 elején eladta 350 000 schillingért bécsi bérházát. Schelia a német pénzügyi felügyelet félrevezetésére 150 000 schillinget Berlinbe utaltatott át, a többi 200 000 schillenget azonban elrejtette, hogy majd valahol egy külföldi megbízható bankba helyezze. Wolfgang, ha arra gondolt, hogy Schelia ezt az ügyletet munkatársai elől eltitkolja, és csak neki mondta el, elmosolyodott. Elégedett volt: Schelia jobban bízott benne, mint követ barátjában.

Schelia nem is olyan régen, lakásán azt mondta Wolfgangnak, hogy szívesen otthagyná a diplomáciai szolgálatot, ha lehetősége nyílna valami más, jobban fizető területen dolgozni. Miután elmondta, hogy felesége nővére férjhez megy az ausztriai Krupp-gyárak tulajdonosának második fiához, Schelia komolyan megtárgyalta Wolfganggal, nem kellene-e átmennie Krupphoz, aki a régi ismeretség alapján ragyogó anyagi helyzetet tud neki biztosítani. Elég sokáig tartott, míg sikerült erről lebeszélni a Hitler-rezsim diplomatáját.

Wolfgang tisztában volt azzal, hogy von Scheliának igen éles szeme és jó szimata van. Nem véletlen, hogy őszinteségi rohamaiban a diplomata rókához hasonlította önmagát. És ez nemcsak üres szóbeszéd volt. Wolfgang látta, hogy Schelia ellenfeleivel szemben kegyetlen. És ebben a harcban Schelia minden eszközt megfelelőnek tartott. Intrikától, vesztegetéstől, tettetéstől sem riadt vissza.

Minél többet gondolt rá Wolfgang, hogyan közelíthetné meg Scheliát, annál világosabb volt számára, milyen nehéz feladat ez. És mégis volt valami esélye.

Hogy Schelia hajlandó lesz közölni a követség titkait, vagyis a

hitleri Németország vele ismertetett titkait, erre mindenekelőtt Scheliának a fasiszta rendszerrel szembeni elégedetlenségéből, továbbá csillapíthatatlan pénzszomjából lehetett következtetni. El kellett szánnia magát. Hosszú beszélgetés után von Schelia beleegyezett, hogy Wolfgang ellenszolgáltatás fejében információkat szállít.

A Scheliával folytatott beszélgetés eredményéről a felderítő jelentést tett Ilse Stöhbének.

2

Ilse Stöhbe német újságírónő nagy bizalomnak és megbecsülésnek örvendett a varsói német kolónia köreiben. Különben nehéz lett volna másképp viszonyulni ehhez a fiatal, elragadó és okos nőhöz, aki meglepően könnyen tudta megnyerni az emberek rokonszenvét. Kinevezték a helyi „Führer" kulturális referensévé, és megbízták azzal, hogy a varsói német nőket a nemzeti szocializmus szellemében nevelje. Mint akkoriban a német hivatalnokok feleségei beszélték, elődeitől eltérően a magas poszton is kedves és szívélyes maradt.

Mielőtt Ilse Stöhbe Varsóba érkezett volna, a helyi „Führer" már elolvasta a prágai újságban róla közzétett hírt: „Gyönyörű hölgy Berlinből. Prága, 1935. szeptember 8. A *Lidové Listy* közli, hogy egy Berthold nevű, a Gestapónak való kémkedés miatt letartóztatott német társaságában gyakran láttak egy fiatal, szép hölgyet... E hölgy neve Ilse Stöhbe, hajadon, 1911-ben született Berlinben, német állampolgár, újságírónő. Gyakran járt Csehszlovákiában. Tavaly Prágában a »Kék csillag« szállodában szállt meg. Gyakran hagyta el a várost. Különösen olyan helyeken járt, ahol német emigránsok élnek. Sikere volt. Mindig talált rokonlelkeket. Rövid beszélgetés után Stöhbe elindult más helyekre. Ez többször megismétlődött. Újságírással persze nemigen volt ideje foglalkozni...

Utoljára Stöhbe kisasszony július 30-a és augusztus 5-e között járt Prágában és a »Centrál« szállodában szállt meg. A szálloda személyzete csak »titokzatos külföldi nőnek« nevezte. Igen tartózkodó volt, naponta postát kapott Németországból, de senki sem látogatta meg. Reggel 9-től estig távol volt és azt monda, Prágában tanul. Bertholddal augusztus 4-én és 5-én találkozott egy étteremben... Augusztus

5-én Stöhbe távozott a »Centrál« hotelből, de Prágát csak augusztus 7-én hagyta el. Hogy e két napot hol töltötte, az nem világos. Augusztus 7-én Szlovákiába ment. Ettől az időtől kezdve nyoma veszett. Lehet, hogy Csehszlovákiában »dolgozik«, de lehetséges, hogy miután tudomást szerzett Berthold letartóztatásáról, külföldre szökött . . ."

Ez a cikk sok szempontból meghatározta a varsói német kolónia nemzetiszocialista szervezete vezetőjének Ilse Stöhbéhez fűződő viszonyát. És ez a viszony, meg kell mondani, egyenesen atyai volt.

Csak Wolfgang és a Központ moszkvai vezetői tudták, mennyire gyűlöli Ilse Stöhbe a fasizmust. Németországban hatalmas házakat látott, homlokzatukon horogkereszttel és látta a Horst-Wessel indulót éneklő megvadult tömeget, látta a razziákat, amelyeket az SA rendezett és a tereken a hatalmas könyvmáglyákat. Látta és reszketve gondolt arra, micsoda örvénybe taszítja a fasizmus az ő forrón szeretett hazáját, micsoda szörnyű sorsot készít elő Európa népeinek. De nemcsak gondolkodott erről, hanem cselekedett is más hazafias érzelmű németekkel együtt, akiknek drága volt Németország jövője és a munka embereinek nemzetközi testvérisége.

Ilse-Alta, itt Varsóban, Wolfganggal együtt harcolt a nácizmus ellen a láthatatlan fronton . . .

3

Wolfgang Zürichbe utazott, hogy találkozzon a Moszkvából jött emberrel. Szilárdan meg volt győződve arról, hogy határozottan közölheti a Központtal: ő, Wolfgang, mostantól mindent tudni fog a hitleri Németország nemzetközi és belpolitikájáról, ami tudomására jut Rudolf von Scheliának, a varsói német követség titkárának.

A sikeres zürichi út után Varsóba visszatérve Wolfgang – Ilse Stöhbe tanácsára – különösebb nehézség nélkül megtanította Scheliát a fegyelem rendszabályaira.

Schelia esküvel ígérte, hogy kifogástalanul betartja a szükséges szabályokat. Kezdetben azonban ez nagyon nehezére esett. Olykor, telefonon beszélgetve Wolfganggal, a hitlerizmussal szemben nyilvánvalóan ellenséges kijelentéseket hangoztatott. Nemegyszer „közös

munkájukról" is említést tett. Wolgang ilyenkor kénytelen volt „leállítani" a diplomatát.

Von Schelia hanyagsága olykor szélsőséges méreteket öltött. Egyszer ebéd után egyenesen Wolfgang lakására hozta az időszerű anyagokat. Mivel néhány nappal azelőtt egy utcai összeütközésnél lerobbant a kocsija, ezért Wolfganghoz a követ szolgálati gépkocsiján érkezett. Von Moltke díszes gépkocsiját horogkereszt ékesítette és a varsói német nagykövet személyi sofőrje, a Gestapo ügynöke vezette. Esztelen, teljesen indokolatlan kockázat!

És mégis meg kellett békülni mindezzel, hiszen Wolfgang és Ilse Stöhbe Schelia segítségével rendszeresen eljuttathatták a német diplomaták táviratainak eredeti szövegeit Moszkvába. Ezekből a dokumentumokból fontos következtetéseket lehetett leszűrni Németország katonai előkészületeiről. Hitler Ausztria megszállására készülődött.

Von Schelia felesége egy gazdag földbirtokos és nagyiparos leánya volt. Házasságkötésük után baráti kapcsolatokat teremtett az osztrák arisztokrácián belül. Mivel a porosz nemességet nem szívelhette korlátoltsága miatt, ezért a bécsi nagyvilági életet tekintette a kultúra és a nemeslelkűség netovábbjának, és mélységesen felháborodott azon, hogy Hitler megszállta Ausztriát.

Wolfgang és Ilse Stöhbe varsói élete egyre feszültebb és veszélyesebb lett. Most már a lengyel elhárítástól is tartaniuk kellett, amely mindenkit, aki a német követséggel szoros kapcsolatban állt, szigorúan megfigyelt.

Miután a hitleristák lerohanták Lengyelországot, a Központ Moszkvába hivatta Wolfgangot. A kezdődő háborús események zűrzavarában sikerült elhagynia Varsót. Wolfgang elutazása előtt megüzente von Scheliának, hogy Berlinben lépjen kapcsolatba Ilse Stöhbe újságírónővel, akit már jól ismert és aki a napokban Varsóból Németország fővárosába utazott. A Központ által Ilse Stöhbére bízott berlini feladatok végrehajtása megkövetelte, hogy Ilse állandóan kapcsolatban legyen Scheliával, a diplomatával. Ezért olyan munkát kellett keresnie, amelyet azonnal abba is hagyhatott, amennyiben von Scheliát áthelyeznék Berlinből. Figyelembe véve a Harmadik Birodalom új törvényeit, ilyen munkát nem találhatott egykönnyen. Ilse Berlinből Frankfurtba és Essenbe utazott. Ott meglátogatta azokat az újságokat, amelyeknek tudósítója volt Varsóban.

Tárgyalásai azonban kudarccal végződtek: Berlinben ezeknek az újságoknak az irodái már el voltak látva munkaerővel.

A *General-Anzeiger* című újság főszerkesztője Frankfurt am Mainban felajánlotta Stöhbének, hogy segít neki munkát találni Berlinben. Ismerősei révén helyet is talált Ilsének egy kis tájékoztató irodában, de nemsokára kénytelen volt elmenni onnan: a munka nehéz és unalmas volt, főképpen pedig akadályozta a Scheliával és az illegális antifasiszta csoport tagjaival való rendszeres kapcsolattartást.

Schelia életében váratlanul nehéz napok következtek. Fecsegő természete ismét bajt okozott. Megvádolták, hogy „német diplomatához méltatlan módon" együttérez a lengyelekkel. Követelték, hogy adjon magyarázatot a „lengyel ügyben". Ő egyenesen a miniszterhez fordult és Ribbentrop válaszát várta. Von Moltkéval együtt „Fehér Könyvet" állított össze a német–lengyel háború okairól Hitler, Göring, Goebbels és természetesen Ribbentrop kijelentéseinek szellemében.

Ilse Stöhbe ez idő alatt nem az édesanyjával lakott. Az semmit sem tudott lánya életének e másik legfontosabb oldaláról. Ilse alig győzte megnyugtatni az anyját.

– Csak egy ideig leszek Berlinben, anyám! Nincs értelme, hogy új lakást keressünk, a munkámhoz pedig szükségem van . . . a telefonra.

Ilse szobája kényelmetlen volt, de nem cserélhette fel jobbra. A rendőrség azonnal érdeklődni kezdett volna az anyagi forrásai felől.

Ilse gyötrődve kereste a számára megfelelő munkát. Minél hamarabb kellett volna olyan helyet találnia, amely megfelel neki: az ismerősei többször is kérdezték, hogy miből él.

Ilse lassan azon kapta magát, ami számára a legszörnyűbb dolog: idegeskedni kezd. „Szedd össze magad – a munka sikere most attól függ, mennyire bízol a saját erődben. Bármi történjék veled, bármi körülmények közé kerülnél, nem szabad idegeskedned. Határozottan, de hidegvérrel és mélyen átgondoltan kell cselekedned. Mindig nyugodtnak kell lenned! . . . Nincs okod idegeskedni! Nem szabad idegeskedned! Gondolkozz! Még egyszer gondolkozz! Ne hibázz!" –

ezzel a gondolattal feküdt le Ilse aludni és ezzel a gondolattal ébredt...

Ribbentrop, miután elolvasta von Schelia magyarázkodását a „lengyel ügyben" és megismerkedett a von Moltke által összeállított „Fehér Könyv"-vel, igencsak jóindulatúnak mutatkozott bűnbeesett diplomatája iránt. Scheliával való személyes beszélgetésében célzást tett arra, hogy esetleg Budapestre küldi őt.

Von Schelia esetleges budapesti kinevezése nagyon megrémítette Ilsét. Ilse most nem mehetett volna Scheliával együtt Budapestre. Megszakadt volna kapcsolata a Központtal és csoportjának többi tagjával. Ezért kérni kellett őt, hogy egy ideig még maradjon Berlinben.

A diplomata lemondott a budapesti munkáról. Március elején új állást kapott a Külügyminisztérium apparátusában. Közbenjárására nem sokkal később Ilse Stöhbe is munkát kapott a német Külügyminisztériumban. Engedéllyel hozzáférhetett minden olyan anyaghoz, amely a minisztérium tájékoztatási osztályához bejutott...

Most már magára is gondolhatott Ilse. Mindenekelőtt lakást cserélt. „Lakcímem: – közölte Moszkvával – Berlin, Charlottenburg, Wieland Strasse 37. Telefonszámom: 32-29-92."

Az Ilsét érdeklő adatok különböző forrásokból származtak. Azok az emberek, akikkel ő Berlinben kapcsolatban állt, tekintélyes hitleristákkal találkoztak. A hitleristák némelyike olykor szívesen közölte beszélgetőpartnerével, amit tudott és amit hallott.

Egyszer a berlini csoport egyik tagja telefonon felhívta Ilsét. E beszélgetés után a Kozpont az alábbi jelentést kapta:

„Kurt végre parancsot kapott, amely megerősíti azonnali áthelyezését Berlinből Moszkvába. Ott 14 óra és 14,30 óra között tárcsázza a megadott számot. Azt, aki felveszi a kagylót, németül fogja megszólítani: »Itt Herr Schmidt, Petrov urat kérem a telefonhoz...« A megbeszélt helyre könyvvel a kezében érkezik, és a könyv lapjai között egy újság lesz...

Alta."

Kattogtak a Berlin–Moszkva expressz kerekei. Messze mögötte maradt Németország. Ő, mint német hazafi, szerette hazáját – Kepler és Humboldt, Bach és Beethoven, Goethe és Heine, Marx és

Thälmann országát. Mint antifasiszta forrón szerette népét, és fogadalmat tett, hogy mindent megtesz a nácizmustól való megszabadítása érdekében.

Minél tevékenyebben harcolt azok ellen, akik Hitlert követték, annál nagyobb veszélynek volt kitéve. Ám egyetlenegyszer sem gondolt a visszavonulásra. Hogy közelebb hozza a fasizmus feletti győzelmet, felajánlotta segítségét a szovjet katonai felderítésnek. Azért vállalkozott erre, mert nagyon is tisztában volt vele: hosszú, kitartó és nehéz harcot kell folytatni a hóhérokkal szemben, akik az ő országában magukhoz ragadták az államhatalmat, olyan gyilkosokkal, amilyeneket még nem látott a világ.

„Kedves Kurt!

Szeretném őszinte köszönetemet kifejezni azért a hatalmas és értékes munkáért, amelyet Ön hosszú évek során végzett . . ."

Kurt sok évvel ezelőtt kapta ezt a rövid levelet a Központtól. Miután elolvasta, azonnal elégette, de még most is szóról szóra emlékszik rá. Néha mint antifasiszta felderítőnek valóban nagyon nehéz pillanatokat kellett átélnie. És akkor gondolatban mindig felidézte a levél sorait.

. . . A moszkvai német követség munkatársai között jó szokásnak számított, hogy mindent, ami a Szovjetunióban történt, szidalmazzanak és ócsároljanak. Ezt Kurt már Moszkvába érkezésének első napján megállapította. Isten ments, hogy más véleményt hangoztatott volna. Az „árulót" azonnal a gyanakvás és a bizalmatlanság légköre vette volna körül.

Odakinn pezsgett a moszkvai élet. Kurt odalépett a tükörhöz és figyelmesen végigpillantott magán. Külseje olyan volt, ahogy megbeszélték: sötétszürke felöltő, szürke kalap, jobb kezében könyv, benne félbehajtott újság . . .

Kilépett az utcára és felszállt a metróra. A kék vasúti kocsi elvitte őt az „Aeroport" állomásra. Az órájára nézett: húsz óra ötvenöt. Leült a kispadra: „Most még öt percet kell várni . . ."

– Jó estét, Schmidt úr. Petrov vagyok.

Kurt megfordult. A mellette álló ember barátságosan rámosolygott, mint régi ismerősre.

Mind a ketten felmentek a felszínre és beültek egy kocsiba. Erős kézfogás.

– Hát üdvözlöm, elvtárs!

Az izgalom elmúlt. Kurt halkan, nyugodtan megszólalt:

– Itt van a jelentés... Beszéljük meg máris az állandó kapcsolatot.

– Amennyiben sürgős találkozást óhajt, telefonáljon a már ismert számon 14 és 15 óra között.

– Nagyszerűen beszél ön németül. Hol tanulta meg?

– Spanyolországban... A Thälmann-zászlólajban...

Szóval Spanyolországban is járt. Harcolt ott Göring suhancaival. Igen, ezek az emberek tudják, hogy milyen fenyegetést jelent a világnak a fasizmus! A mellette ülő embert még közelibbnek érezte magához...

4

Ilse Stöhbe már régen nem találkozott von Scheliával. A német diplomata Olaszországba utazott. Rómából hazatérve hivatta Ilsét, és sokat beszélt ottani benyomásairól. Római tartózkodása meggyőzte őt arról, hogy Hitler és Mussolini barátsága napról napra erősödik. Norvégia megszállásával kapcsolatban röviden, de kategorikusan kijelentette:

– Ez mindenekelőtt a bendő érdekében történt... Németországnak szüksége van élelmezési és nyersanyagbázisának kiszélesítésére. Ezenkívül Norvégia talán kiindulópontja lehet az Anglia elleni légitámadásnak... Na, de most érdekesebb dolgokról. Jegyezze meg... feltételezem, hogy a közeljövőben várható katonáink Hollandia elleni előnyomulása...

Schelia izgatott lett:

– Barátném, ha tudná, milyen nehéz volt megszereznem ezeket az adatokat. Mostanában azoktól az emberektől, akik azelőtt mindenről értesülve voltak, alig lehet valamit megtudni. Minden a véletlenen múlik, de ezek egyre ritkábban fordulnak elő.

– Miért, mi történt? – tettetett meglepett arcot Ilse.

– Hát nem tudja? Különben ezt csak a Külügyminisztérium munkatársainak szűk körével közölték. Különleges utasítás jött ki. Katonai jellegű instrukciót ezentúl csak olyanokkal közölnek, akiknek

közvetlenül közük van az utasítások végrehajtásához. Az utasításokat úgy adják, hogy éppen csak végrehajtásukra van idő. Nehéz, nagyon nehéz lett a munka . . .

Nem sokkal e beszélgetés után Rudolf von Schelia meghívta Ilsét új lakásába. Ez volt az első találkozása Scheliával azóta, hogy a fasiszták betörtek Hollandiába és Belgiumba. A diplomatát nagyon komolyan aggasztották a hitlerista csapatok nyugati sikerei.

Egész munkaprogramot állítottak össze közösen. Von Schelia megígérte, hogy naponta feljegyzéseket készít mindenről. Ilse hetente kétszer járt dolgozószobájában vagy lakásában anyagokért, és további feladatokat adott. Von Scheliának minél szélesebb körű társadalmi kapcsolatokat kell kiépítenie és rendszeresen kell fogadnia barátait otthonában. Végül Ilse elmondta azt, amit utoljára kívánt hagyni:

– Elfelejtettem gratulálni Önnek, kedves barátom! Megbíztak azzal az üzenettel, hogy az Ön értesülése Németország Hollandia ellen tervezett akcióiról időben érkezett, érdekesnek, fontosnak tartották . . .

Von Schelia izgatottan járt föl-alá a szobában:

– Reméljük, barátaim, hogy a Nyugatnak sikerül összeszednie magát és megállítani a barna pestist. Ma egy vezérkari tiszt bizalmasan azt mondta nekem: „Rudolf, ha Belgiumban nem sikerül villámtámadást indítani, akkor ott megrekedünk! . . ."

Ilse felsóhajtott:

– Istenem, milyen jó volna! . . .

– Ezeknek a horogkeresztes suhancoknak – mondta felháborodottan von Schelia – semmi sem szent, még a gyerekekre is lőnek. Ha a belgiumi események nem úgy fognak alakulni, ahogy ezt a mi „őrmesterünk" akarja, ki kezeskedik arról, hogy ez a mániákus nem használ gázbombákat? Nekem azt mondták, hogy tele vannak a raktáraink.

– Lehetetlen – mondta borzongva Ilse. – Hitler ezt merné?

– Azt hiszem, maga rosszul ismeri ezeket a vadállatokat – mondta Schelia komoran. – Göbbels egy szép napon megírja az újságokban, hogy az angolok valahol Németország fölött gázbombát dobtak le . . . na és akkor persze a nácik ezt nem hagyják viszonzatlanul. Mindent el lehet róluk képzelni! . . .

– Igaza van – erősítette a beszélgetést Ilse –, mindent el lehet várni tőlük. Reggel találkoztam egy ismerősömmel, aki a televízió-fejlesztési társaság mérnöke. Elég jól, alaposan ismeri a titkos fegyvernemeket. A Hollandia és Belgium elleni támadásról beszélgettünk. Tudja, mit mondott? „Most már csak Bruggét kell elfoglalnunk. És akkor lövethetjük Londot..."

– Ez az. A fronton elért sikerek megszédítették őket. Most mindenki hazafi. Még azokat is megsüketítették a győzelmi indulók, akik gyűlölték a nemzetiszocializmust. Különösen a katonákat. Most bíznak a Führerük hadvezéri zsenijében, nem úgy mint novemberben... Most még Hitler eltávolítása sem hozna semmi eredményt...

Ilse megpróbálta száműzni arcáról a fáradságot. Elmosolyodott.

– Azt hihetnők, Ön azért hívott, hogy megvitassuk a Führer elleni összeesküvést! Pedig én még nem is láttam a maga új barlangját... Hogyan sikerült ilyen kedves kis lakást találnia?

Rudolf von Schelia önelégülten húzta ki magát:

– Adjon nekem bármilyen feladatot, és meglátja, mire képes egy öreg lovassági tiszt!

– Hát, próbáljuk meg... Mit szólna ahhoz, ha megkérném, hogy szerezze meg a rejtjelkulcsot?

Schelia lassan elsápadt.

– A rejtjelkulcsot? – kérdezte vissza zavartan. – Miféle rejtjelkulcsot?

– Ribbentrop rejtjelkulcsát...

„Tyűha! – gondolta Schelia. – Ez a kisasszony sokat akar!... Micsoda lépés!..."

És nehogy Ilse szemében gyávának vagy fecsegőnek tűnjön, elkezdte bizonygatni, milyen bonyolult feladat ez.

– A német Külügyminisztériumnak – kezdte ünnepélyesen, sőt, már-már büszkén – többnyire olyan rejtjelkulcsai vannak, amelyeket váltanak. Minden német követségnek saját rejtjelkulcsa van.

A diplomata gyors pillantást vetett a karosszékben kényelmesen elhelyezkedő Ilsére, köhintett egyet, és részletesen magyarázni kezdte az általa ismert nagyköveti rejtjelkulcsok elveit.

Ilse leplezetlenül ásított:

– Ehhez én úgysem értek...

– De meg kell magyaráznom . . . Kérem, értsen meg engem.

Nincs is kapcsolatom a rejtjelfőosztállyal. Különben azt mondják, hogy ott minden külföldi táviratot megfejtenek, kivéve az angol és az orosz táviratokat . . .

Von Schelia elhallgatott. Azután valamit még szeretett volna mondani, de csak legyintett.

Ilse felállt: ideje távozni.

– Viszontlátásra, lovag! – és cinkosan rápillantott a még mindig zavart diplomatára. – Akármit mond maga, az emberek mégiscsak megöregszenek. Például maga is. Egy hölgy egyetlen kérését nem tudja teljesíteni. Viszontlátásra, kedves barátom. Majdnem elaludtam a maga előadásától . . .

Ilse Stöhbe a lépcsőn lefelé haladva elmosolyodott. Valójában nagyon figyelmesen hallgatta Schelia magyarázkodását.

5

Ilsének egész nyáron annyi munkája volt, hogy alvásra is alig maradt ideje. Igen értékes adatokat küldött a Központnak, különösen fontosak voltak néhány más ország német követségeinek távirati jelentéseiről készített másolatai.

A hatalmas idegfeszültség nem múlt el nyomtalanul. Súlyosbodott a vese- és májbetegsége. Augusztus végén Ilse Moszkva sürgetésére Karlsbadba utazott. Hat fürdő után már járni sem tudott. Az orvos megszüntette a fürdőket. Berlinben a gyógykezelés drága és kínzó volt. Nagyon sokat szenvedett. Prágán keresztül ismét Karlsbadba utazott.

„Prága – írta Wolfgangnak Moszkvába – amolyan cserbenhagyott, elhanyagolt és kipusztult házra hasonlít. A régi házak, kapuk és tornyok ma is állnak, rengeteg apró utca még nem kapott német nevet . . . A Vltava vize a Károly-híd rácsához csapódik, a Vár pedig olyan, mint a pont az i-betűn. Igaz, odafönn idegen zászló leng, de ez lentről nem látható. Ha nem tudná az ember, nem is venné észre. De azt, hogy mindenki tud róla, az arcokon le lehet olvasni . . . Az utcákon felállított hangosbeszélőkből német mondattöredékeket visz

a szél: »Parancs, rendelet, körlevél.« A szél könnyeket csal elő az emberek szeméből. Vajon csak a szél? . . ."

Betegségét végül is nem tudta kikezeltetni. Ilse Wolfganghoz intézett levelében nem leplezi, hogy éjszaka, amikor magára marad és vad, szörnyűséges fájdalmak lepik meg, félni kezd. Magáért is és azért is, hogy a betegsége miatt nem folytathatja a munkáját. Ám mégis, erejét összeszedve, minden nehézséget leküzdve harci posztján maradt.

Ilse egy alkalommal postaládájában bélyegző nélküli csomagot fedezett fel. A csomagban két élénk vörös szegfűt talált. Ilsét elöntötte a boldogság. Barátai nem feledkeztek meg születésnapjáról . . .

És folytatódtak a feszült, állandó veszélyekkel teli napok. Ilse Stöhbe megint rendszeresen találkozott az embereivel, ismét különböző óvatossági intézkedéseket tett, nehogy a Himmler-rendőrkopók megfigyelése alá kerüljön.

– Azt hiszem – mondta egyik segítőtársának –, a Gestapónál néha nálam erősebb emberek sem állták meg a helyüket. Rajta leszek, hogy ne tudjanak megtörni. Ha letartóztatnak, még a saját írásomat is le fogom tagadni.

Von Schelia az Ilsével történt májusi találkozó óta leplezetlen tisztelettel nézett erre a nőre. Ám a kiegyensúlyozatlan és szeszélyes diplomata Franciaország veresége után pánikba esett. Ebben az időben nem volt könnyű találkozni és beszélgetni vele. De Ilse mindent megtett, hogy a diplomata ne béküljön meg a nácizmussal.

Berlin fölött szúrós eső szemerkélt. Ilse Stöhbe kora reggel meglátogatta barátnőjét, aki nemrégiben műtéten esett keresztül. A lakása az Anhalt Bahnhof közelében volt.

Arról beszélgettek, hogyan szerezzenek meg egy ritka orvosságot, továbbá a Külügyminisztérium új híreiről is szó esett. Hirtelen a félig nyitott ablakon behallatszottak az Internacionálé hangjai. Ez szinte megfoghatatlan volt. Hiszen a Gestapo a proletárhimnusz énekléséért haláltáborokba küldött embereket.

– Mi ez? – kérdezte ijedten Ilse barátnője. – Te is hallod?

– Mindjárt megnézzük – felelte Ilse, és lassan odalépett az ablakhoz. Ha tudta volna a barátnője, milyen sokba került Ilsének nyugalmát megőrizni ezekben a pillanatokban. Hiszen legszívesebben

odarohant volna az ablakhoz, kihajolt volna rajta vagy kirohant volna az utcára.

Odalenn a téren sok katona állt. Néhány civil ruhás ember is volt közöttük. Ilse messziről megismerte Ribbentropot.

– Az oroszokat várják – mondta. – Megérkezett Berlinbe a küldöttségük . . .

Veszélyes dolog volt sokáig állni az ablaknál. Pedig Ilse éppen azért kérte el magát a munkahelyéről, és azért kereste fel beteg barátnőjét, hogy az ő szobájából hallhassa a világ proletárjainak harci himnuszát.

A téren díszszázad vonult végig. Egy nagy, fekete gépkocsi, amelyet acélsisakos motorkerékpárosok kísértek, elindult a Brandenburgi Kapu irányába. A kocsi hűtőjén kis vörös zászló lengett, rajta arany sarlóval és kalapáccsal. 1940. november 12-ét írtak.

6

Abban az időben a moszkvai német nagykövetség élete különösebb események nélkül zajlott. A munkatársak már hozzászoktak kollégájuk, Kurt pontosságához és nagy tárgyismeretéhez. Maga a követ is többször megdicsérte szabatos, „igazi német" munkájáért.

– Az oroszoknak – mondta Kurtnak, amikor este munka közben találta dolgozószobájában – van egy közmondása: „Nem farkas a munka, nem szalad el az erdőbe!" Ugye maga tud oroszul? Azt akarom, hogy ne feledkezzék meg erről a közmondásról. Tudni kell pihenni! Járjon gyakrabban színházba. Különben így a nyelvet is jobban meg tudja tanulni. És tudja mit, nem kellene a tanácsossal elmenni egy kicsit horgászni? Épp ma mesélte nekem, hogy a Kljazma folyóban sok süger van!

A tanácsos már több éve élt a Szovjetunióban. Ragyogóan beszélt oroszul, és talán ezért is nevezték ki Hitler tolmácsává az oroszokkal folytatott berlini tárgyalásokon. Amikor onnan visszatért, sokáig hallgatag volt. De horgászás közben egyszer csak Kurttal beszélgetve ezt mondta:

– Führerünk nagy terveket forgat a fejében. Anglia napjai meg vannak számlálva.

Ilse Stöhbe Drezdában, az egyik legnagyobb vegyipari konszern reklámosztályán dolgozott. Módja nyílt arra, hogy szabadon utazgasson egész Németországban és még külföldre is eljusson.

Drezdától Berlinig az út mindössze két óráig tartott. Von Scheliával rendszeresen találkozott.

Az új helyen azonban nagyon nehéz volt a munka. A konkurrencia megkövetelte, hogy a cég bátrabban és kitartóbban reklámozza áruit. Ilse órákon át diktálta a titkárnak a hosszú és bonyolult leveleket, nehéz tárgyalásokat folytatott a hozzá beosztott grafikusokkal, tervezőkkel és szövegírókkal. Gyakran maga írta és dolgozta át a szövegeket.

Drezdában nem egykönnyen talált a munkahelyéhez közeli lakást. Ilse minden reggel 6 órakor kelt. A konszern gazdái nagyon meg voltak elégedve új munkatársukkal, még a fizetését is felemelték.

Ilse egyszer megismerkedett az I. G. Farbenindustrie konszern külföldi reklámosztályának tapasztalt vezetőjével. Amikor a férfi megtudta, hogy milyen tisztséget tölt be, kijelentette:

– Ha a Lingerwerk cég ezt a munkát Önre bízta, csak azt mondhatom: Le a kalappal ez előtt a nő előtt!

Hátha még tudta volna az üzletember, hogy milyen bonyolult és veszélyes munkát folytat a nácik ellen ez az elbűvölő mosolyú, törékeny asszony!

A Szovjetunió volt a fő akadály a nácik világuralmi törekvéseinek útjában.

Ilse, a bátor német antifasiszta tájékoztatta a Központot a hitleristák néhány katonai intézkedéséről és terveiről.

1941 áprilisának utolsó napjaiban Ilse ismét találkozott von Scheliával. A diplomata elégedetten dörzsolte a kezeit:

– Azt hiszem, Anglia most lélegzethez fog jutni... Télen, amikor lemondtunk az angliai partraszállásról, sokan azt hitték, hogy „őrvezetőnknek" már nincs semmiféle határozott terve. Most azonban, mint tekintélyes körök mondják, minden világossá vált... a Szovjetunió elleni támadás került minden háborús intézkedés középpontjába...

Ilse kérdő tekintetet vetett rá. Von Schelia igenlően bólintott:

– Az általános politikai helyzetről és a közeljövőben várható eseményekről beszélgettem Ribbentrop szárnysegédjével . . .

Ilse figyelmesen jegyezgetett.

8

Alacsony, zömök ember civilben Valódi nevét, akárcsak dokumentum-elbeszélésünk néhány más hősének a nevét, egyelőre nem közölhetjük.

Tábornok. Már nem fiatal, de arányos testalkata, figyelmes tekintete, nyílt, barátságos arca arról tanúskodik, hogy ez az ember tele van energiával és erővel. A tábornok emlékszik még arra, hogy sok évvel ezelőtt, mint műszaki százados Petrov néven találkozott a német követség egyik munkatársával – ezzel az okos, bátor és óvatos emberrel, aki nehéz munkát végzett a hitleristák között, önzetlen volt és forrón szerette népét; emlékszik még a Kurttal az illegális antifasisztával való találkozására. Az 1941-es év háború előtti hónapjaiban gyakran látták egymást Moszkvában . . .

A háború már küszöbön állt.

Kurt pedig folytatta bonyolult és veszélyes munkáját, amelyet mint antifasiszta és hazafi kötelességének tartott.

Németországban Kurtnak nagy családja volt. Tudta, nemsokára neki magának is Berlinbe kell utaznia, hogy a hitleristák barlangjában folytassa munkáját. Micsoda bátorságra, a fasizmussal szembeni mekkora gyűlöletre és az igaz ügybe vetett mekkora hitre volt szükség ahhoz, hogy vállalja ezt a kockázatot! . . .

9

1941. június 22-ének reggele volt. Göbbels és Ribbentrop már elugatták rádiónyilatkozatukat: „A keleti hadjárat megmenti a világ civilizációját a bolsevizmus halálos fenyegetésétől! . . .”

Mindenre elszánták magukat . . .

Valahol Keleten már bombák hullottak, ágyuk dörögtek, szovjet

emberek haltak meg és németek ezrei pusztultak el, akiket a fasizmus fegyverbe szólított.

Ilse keserű érzéssel tisztában volt azzal, hogy milyen súlyos és kegyetlen háború lesz ez, de hitt a hitlerizmus fölötti győzelemben.

Erre gondolt a Szovjetunió Németország általi megtámadásának első napján. Ezt ismételgette magában, amikor az újságok ujjongó híreket közöltek a hitlerista csapatok oroszországi sikereiről, amikor az étert betöltötték a győzelmi indulók és Göbbels hisztérikus hencegése. Továbbra is ezt bizonygatta magának, amikor tudomást szerzett kommunisták letartóztatásáról, amikor a suttogva elmondott híreket hallotta a koncentrációs táborok szörnyűségeiről. És ez a hit adott neki erőt, hogy éljen és dolgozzon . . .

A háborús légkör még inkább élesítette eszét, még pontosabbá tette megfigyeléseit. Ilse most mindent megtett, hogy segítse a Vörös Hadsereget azokkal az adatokkal, amelyekhez hozzájutott. Ám a Központtal megszakadt a kapcsolata. És ezekben a nehéz napokban úgy érezte, hogy kívül rekedt a fasizmussal szembeni aktív harcon. És ettől nagyon szenvedett. Nem szokott hozzá, hogy az események és a tények egyszerű megfigyelője és rögzítője legyen. Harcos volt.

Ám a kapcsolat Moszkvával sehogyan sem állt helyre. Ilse várt.

10

Petrov műszaki századost éjjel három órakor hívták fel a lakásán. Petrov, akinek családja éppen nyaralójukban lakott és akit egy nappal ezelőtt ágynak döntött egy súlyos influenza, ajtót nyitott.

A lépcsőházban a liftnél az ismerős sofőr állt:

– Százados elvtárs, azonnal menjen be a parancsnokságra! A tábornok azt mondta, hogy maga nélkül vissza se jöjjek . . .

A tábornok fáradt, gyulladásos szemmel nézett rá.

– A helyzet a következő: tudom, hogy beteg vagy, de senki másra nem bízhatom a dolgot. Kurt ismer téged. Holnap reggel az egész német követség elutazik. Márpedig Alta Berlinben kapcsolat nélkül maradt. Ezért csinálj, amit akarsz, de ezt az illegális lakcímet juttasd el Altának! Minden segítséget megadunk. Cselekedj!

Petrov a pályaudvaron a szerelvény parancsnokától megtudta,

melyik vasúti kocsiban utazik Kurt. Valahol Szerpuhovónál Petrov belépett ebbe a kocsiba. Kurttal összevillant a szemük. Kurt kifejezéstelenül pillantott rá!

Húsz perc múlva azonban Petrov a kocsi előterében átadta Kurtnak az apró, vékony papírdarabot. Még néhány perc, és Kurt az előtérben álló Petrov mellett elhaladva értésére adta, hogy minden rendben van.

Petrov megkönnyebbülten felsóhajtott.

II

Berlinben tömeges letartóztatások kezdődtek. A Gestapo ezrével fogta el az illegális antifasisztákat és kommunistákat.

Ebben a helyzetben rendkívül veszélyes és bonyolult feladat volt kapcsolatba lépni a rádióssal. Alta rettenetesen szenvedett ettől. „Mekkora szükségem volna most a Központtal való kapcsolatra! – gondolta Ilse. – Mit érek én győzelmünk szempontjából e kapcsolat nélkül!..."

Most éppen egy német újságkonszern berlini irodájának vezetője volt, és mindennap beszélt telefonon Stockholmmal. De miképpen használhatná fel ezt a lehetőséget a Moszkvával való kapcsolat helyreállítására, ezt el sem tudta képzelni.

Ilse megpróbált haditudósítónak jelentkezni, hogy kijuthasson a keleti frontra. Tudta, hogy nem sok esélye van erre, de reménykedett a sikerben. Azt hitte, hogy ott majd átszökhet a frontvonalon... De nem vették fel.

Az oroszországi hadiesemények alakulása miatt – a fasiszta csapatok már Sztálingrád felé törtek előre – egy antifasiszta harcos számára se éjjel, se nappal nem volt nyugalom.

1942. szeptember 12., szombat volt. A Gestapo délután 3 órakor jött a lakására.

– Maga Ilse Stöhbe?

Megmotozták Ilsét és átkutatták az egész lakást, de semmit sem találtak.

– Öltözzön föl!...

Egy különleges gépkocsin, amelyet két további gépkocsi kísért,

gestapósokkal telezsúfolva. Ilsét elvitték az Alexander-platzra, a rendőrség börtönébe: Berlinben nem volt külön börtön a biztonsági szolgálat által letartóztatott nők számára.

Az őr úgy lökte be a cellába, hogy az asszony a padlóra zuhant. Tántorogva kelt föl. Szeme szikrázott a fájdalomtól.

– Követelem, hogy vegyék le a bilincset!

A börtönőr gúnyosan válaszolta:

– Ezek a karkötők a biztonságodat szolgálják, gyermekem... Az öngyilkosság a legkönnyebb kiút az ilyen helyekről!

Csaknem azonnal megkezdődött a kihallgatás, melyet ravasz és tapasztalt SS-nyomozó vezetett. Ő maga mondta Ilsének, hogy 1933 óta dolgozik a Frankfurt am Main-i politikai rendőrségen. Biztosan még ezzel is ijesztgetni akarta...

Az első kihallgatás három napon át folyt, szünet nélkül. Ilsét nem hagyták aludni, nem kapott sem enni, sem inni... A gestapósok egyetlen csapással akarták megtörni az akaratát. A nyomozó egy tucatnyi fényképet rakott le Ilse elé:

– Kit ismer ezek közül az emberek közül?

A Gestapo különösen gyakran mutatta egy német repülős tiszti egyenruhát viselő férfi portréját. Sok nevet említett.

– Hol hallott róluk azelőtt? Ki az az Öregasszony? Mikor ismerkedtek meg? Mit tud erről a hölgyről?

Ilse mindent tagadott.

Válaszait a titkár jegyezte fel.

Kurt felhívta Ilsét a munkahelyén és megtudta, hogy az asszonyt letartóztatták. Az idő kínzóan lassan telt. Kurt számolgatta a napokat és heteket. Ilsére gondolt: „Kibírja-e?"

Az antifasiszta asszony letartóztatása után kb. egy hónappal Kurt mintegy véletlenül bement von Scheliához, aki régi ismerőse volt a német Külügyminisztériumból. Az éppen visszatért svájci újtáról. Kurt dolgozószobájában találta, amint bőröndjein ült.

Beszélgettek Genfről, a berlini hírekről. Végül Kurt közönyös hangon megemlítette, hogy Ilse Stöhbét letartóztatta a Gestapo. Schelia elsápadt, a keze reszketett. Még a cigarettára se tudott rágyújtani. A beszélgetést nem lehetett folytatni.

Von Scheliát a személyzeti osztály vezetője aznap este hívatta és

dolgozószobájában letartóztatta. Kurt erről csak néhány nap múlva szerzett tudomást...

Von Schelia letartóztatása után Kurt észrevette, hogy követik. Nehezére esett megőrizni a nyugalmát és úgy tenni, mintha semmit sem venne észre. De meg se próbálkozott azzal, hogy lerázza az őt követő ügynököket. Három hét múlva a megfigyelés megszűnt. Kurt megértette, hogy Ilse nem árulta el őt.

12

A Gestapo bűnügyi felügyelője elégedett lehetett a sikerrel. Maga Himmler, a Birodalmi Biztonsági Hivatal főnöke jelentette be egy értekezleten, hogy a „Stöhbe-ügy a Gestapo által az utóbbi időben végrehajtott legsikeresebb akció..."

A nyomozó személyes sikere oly nagy volt és a főnökség dicséretétől olyan ragyogó jókedve támadt, hogy a következő kihallgatáson karosszéket nyújtott oda Ilsének, és elégedett mosollyal mondta:

– Büszke vagyok arra, hogy sikert arattam a maga ügyében...

Nem, most már nem akart bújócskát játszani ezzel a „vörös" nővel. És miközben győzelmét élvezte, dohányfüstöt eregetett a mennyezet felé, megszólalt:

– Maga okos nő, Stöhbe asszony. Azt is mondhatnám, hogy okos és erős nő... Mint olyan nyomozó, aki már csaknem tíz éve dolgozik a Gestapónál, elmondhatom, hogy ezeken a kihallgatásokon maga egyszerűen rendkívüli módon viselkedett. Ez az öreg diplomata, von Schelia, bezzeg azonnal berezelt. Ha maga önként hajlandó volna nekünk dolgozni, nagy nőt csinálnánk magából! Na, de most térjünk rá a tényekre...

A jóindulat kifejezése eltűnt a nyomozó arcáról. Ismét kemény és haragos lett.

– Sikerült megfejtenünk korábban elkapott rádióüzeneteket. Az egyikben említést is tesznek Önről.

A nyomozó felállt, kinyitotta a páncélszekrényt, francia konyakkal félig megtöltött egy poharat és felhajtotta. Megint asztalhoz ült és folytatta:

– Ez a rádióüzenet sokáig az egyetlen bizonyíték volt Ön ellen.

... Ön persze ezt nem tudta, de helyesen tette, amikor mindent tagadott... Csaknem hét héten át hazudott nekünk. S mi valóban sok mindent nem tudtunk bizonyítani. Rendkívül részletesen ellenőriztük a „Lingerwerke" cég igazgatójának belgiumi útját, mivel Ön ott dolgozott. Az ellenőrzés nem járt eredménnyel...

A nyomozó hátradőlt a karosszékben, és közvetlen közelről Ilse arcába nézett.

– Nem is olyan régen – és a gestapós hangja fenyegetően csengett – megváltozott a helyzet. Magának már nincs kártyája. Ha okos ember, meg kell értenie, hogy nincs értelme a további hazudozásnak...

Ilse meg se moccant, majd zavart arckifejezéssel suttogta:

– Felügyelő úr, ezerszer mondtam már hogy ez valami tragikus hiba lehet!...

– Hiba? – ugrott fel a nyomozó és dühödten elrúgta magától a széket. – Idenézzen...

A nyomozó hozzászokott, hogy a letartóztatottakból fenyegetésekkel és kínzásokkal vegye ki a beismerést. De most óriási élvezetet okozott neki, hogy más eszközökkel is győzelmet arathat.

Ilse, amikor rápillantott von Schelia saját kezűleg aláírt beismerésére, megdermedt. „Mindent elárult!... Ez az egyenruhás majom igazat mond. Most aztán nem úszom meg élve!..."

Hatalmas erőfeszítéssel összeszedte magát: „Schelia csak engem ismer. Most csak időnyerésre van szükségem. Meg kell menteni az elvtársakat. Ennek a fasisztának igaza van, nem lehet mindent tagadni. Minden bűnt magamra kell vállalnom és egyetlen más nevet sem szabad mondanom..."

Hét múlt hétre. A kihallgatások és a von Scheliával történt szembesítések, amelyek alkalmával a diplomata teljességgel megtört, nap mint nap folytatódtak. A nyomozó is kimerült. Ilse azonban csak mondta a magáét: senki mást nem ismer.

A gestapós és beosztottjai már régen megfeledkeztek a kihallgatás kifinomult módszereiről. „Ezt a vörös nőt nem lehet lélektani eszközökkel elkapni!"

Ilsét nap mint nap ájultra verték. Fellocsolták vízzel és újra kínozni kezdték, egész testét véraláfutások borították. Alig tudott járni, ám a legvadállatibb kínzásokkal sem tudták megtörni az akarat-

erejét. Ilse cellatársa mesélte, hogy Ilse Stöhbe, miután magához tért a kihallgatás után, még mosolygott is.

Az ítélethozatal előtt két nappal megengedték, hogy találkozzék a testvérével és az édesanyjával. Verésektől elgyötört arcát nem lehetett reszketés nélkül nézni. Ilse szemében azonban a visszafoghatatlan öröm szikrái gyúltak: már tudott a Vörös Hadsereg sztálingrádi sikereiről. Biztos volt abban, hogy ez fordulópontja a háborúnak . . .

Ilse Stöhbét a Birodalmi Hadbíróság 1942. december 14-én halálra ítélte. Bátran fogadta az ítéletet.

– Nem követtem el semmi igazságtalanságot – jelentette ki az utolsó szó jogán Ilse. – Törvénytelenül ítélnek halálra!

13

A tárgyalás után testvére rövid levelet kapott Ilsétől: „Semmi mást nem vártam tőlük. Most elégedett vagyok, és teljesen nyugodt . . . Aki ismert engem, az azon a véleményen lesz, hogy becsületes vagyok . . .”

Néhány nappal a halálos ítélet végrehajtása előtt az antifasiszta asszony ezt mondta cellatársának:

– Kibírtam. Senkit sem árultam el.

Ilse ügye igazába vetett hitének és hatalmas akaraterejének köszönhetően viselte el a Gestapo poklának minden gyötrelmét. Ilse az anyjához intézett búcsúlevelet gótikus írással írta, bár ez nem ment könnyen neki, de azért tette, mert tudta, az anyja könnyebben olvassa a gótikus írást, mint a latint.

A levelek nagyobb része elveszett a ravensbrücki koncentrációs táborban, ahová a gestapósok Ilse Stöhbe édesanyját elhurcolták. Az öregasszony magával vitte lánya búcsúlevelét. Csodával határos módon megmaradt a levél egy darabja, néhány sora. Ez így hangzik: „1942. december 22-e. Drága édesanyám! Hálás vagyok neked azért, hogy teljesítetted utolsó kívánságaimat. Ne légy szomorú, ilyen esetekben nincs helye a gyásznak . . . És kérlek, ne viselj fekete ruhát! . . .”

Ilse Stöhbét 1942. december 23-ról 24-re virradó éjszakán guillotine-on végezték ki.

Ilse Stöhbét, hazájának hős lányát, a dicső antifasisztát a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendeletére posztumusz a Vörös Zászló Érdemrenddel tüntették ki.

A. Brinszkij

MAX

JOZEF SZOBESZJAKRÓL

A Max név Jozef Matvejevics Szobeszjaknak, a Lengyel Népköztársaság dicső katonai vezetőjének partizánneve volt.

1942 őszén ismerkedtem meg vele, amikor a parancsnokság utasítására osztagommal Voliny felé indultam, hogy ott felderítőmunkát végezzek a szárni, koveli és zdolbunovi vasúti csomóponton, továbbá a Rovno és Voliny megye néhány járásában. A Voliny vidékén működő partizánegységek között volt Max osztaga is. Max partizánjai segítséget nyújtottak nekünk az ellenséges csapatokról szóló adatok gyűjtésében.

Amikor megismerkedtünk a helyi partizánosztagokkal, helyettesem, Ivan Naszekin, Max osztagáról beszélve ezt mondta:

– Nem tudom, hogyan viselkedjem vele: lengyel tiszt. És a legkülönösebb, hogy az osztag többsége ukrán, orosz, egy-két lengyel van ott, és mégis lengyel a parancsnok!

– És hogyan viszonyulnak a partizánok parancsnokukhoz? – kérdeztem Naszekint.

– Jól viszonyulnak, tisztelik őt – felelte. – És az osztagnál rend van.

Másnap jártam Max osztagánál. Megismerkedtem az emberekkel, a partizánok életével. Magát Maxot akkor nem láthattam: éppen harci feladatát végezte.

Az osztag 13 nemzetiségből toborzódott, és egy soktörzsű testvéri családra hasonlított, amelyet a hitlerista megszállók elleni harc erőfeszítései egyesítettek. Volt köztük polgárháborús partizán, Szilvesztr Mitkalik, aki még Scsorsz katonája volt, itt volt Lukjancsuk, a

régi illegális harcos Iván Danilcsenko százados, aki a kommunista Butkó vezette határőr csoport, a Pável Mitkalik és Malomedik komszomolisták vezette csoport...

Látni lehetett, hogy ezek az emberek nemcsak becsülik, hanem szeretik is parancsnokukat.

Másnap ebéd után jelentették nekem, hogy táborunkba érkezett Max. Kiléptem a kunyhóból, és megláttam a közeledő partizáncsoportot. Elől a magas növésű, jó alakú, szép szőke férfi haladt. Arca nyílt, derűs. Szürke felöltőt viselt, derekán széles katonaöv, azon pisztolytáskában, hosszú láncon pisztoly volt, a hátán pedig karabély.

– Jozef Szobeszjak osztagparancsnok, más néven Max – mutatkozott be erős lengyel akcentussal, ukrán nyelven. Eközben két ujját kopott, fekete, de szépen viselt sildes sapkájához emelte: így tisztelegnek a lengyel hadseregben.

– Brinszkij osztagparancsnok, más néven Petya bácsi vagyok – feleltem Max bemutatkozására.

Kezet fogtunk.

Behívtam a földkunyhóba és kérdezgetni kezdtem a partizánok helyzetéről, arról, hogyan szökött meg a németektől, amikor a koveli Gestapóhoz vezették (erről az osztagban már meséltek).

Max közlékeny, barátságos beszélgetőpartner volt, tetszett nekem a nyíltsága, a politikai és katonai helyzetre vonatkozó nézetei. Bizonyos lettem abban, hogy jó barátra tettem szert, és első benyomásaim később beigazolódtak.

Vacsora közben megkérdeztem Maxot:

– Tiszti rangja van?

– Altiszt vagyok – felelte ő.

Én is meséltem Maxnak magamról, meséltem osztagaink munkájáról és megkérdeztem, hajlandó-e hozzánk csatlakozni. Max igennel válaszolt. A beszélgetés befejezéseképpen elmondtam, osztagunkban az a hagyomány, hogy a jó ismeretséget és barátságot a harci cselekmények erősítik. Max mosolyogva megjegyezte, hogy ez kiváló hagyomány.

– Megismerkedésünk örömére adok magának két aknát – folytattam én. – Magával megy egyik tapasztalt parancsnokunk. Fel kell robbantani két vonatot. Csak kérem, ne tekintse ezt ellenőrzésnek.

– Megegyeztünk! – felelte Max.

Már személyes találkozásunk előtt tudtam róla, hogy a lublini vajdaság krasznosztavi járásában szegényparaszti családban született, gyerekkorában zsellér volt egy földesúrnál, majd munkás lett egy üzemben. 1939 szeptemberében, amikor a hitleri Németország behatolt Lengyelországba, Jozef Szobeszjak a hadseregben szolgált és harcolt a fasiszta betolakodók ellen. Az országot rövidesen megszállta az ellenség. Max nem kívánt a fasiszták hatalmában maradni és átment szovjet területre. Üzemben dolgozott, a koveli traktor és mezőgazdasági gépműhely igazgatója volt.

Amikor a hitleri Németország megtámadta a Szovjetuniót, Szobeszjakot a Vörös Hadsereg visszavonuló egységei az ország keleti részébe telepítették. Később több ízben kérte a kiegészítő parancsnokságot, hogy küldjék el a harcoló hadseregbe; végül lehetővé tették számára, hogy részt vegyen a hitleri betolakodók elleni harcban.

Max az ellenség által megszállt Manyevicsi városba tért vissza, Koveltől nem messzire. Itt senki sem ismerte őt, lakatos lett az egyik magánműhelyben, majd kapcsolatba lépett az illegális csoportokkal. Felajánlották neki, hogy menjen át a járási nyomdába, had legyen ott a partizánoknak embere.

Nemsokára röplapok jelentek meg, amelyek a fasiszta megszállók elleni harcra szólítottak föl. A röplapok nagy zavart okoztak. A polgármester és a rendőrkapitány minden intézkedést megtett, hogy kinyomozza az antifasisztákat. Razziák, letartóztatások, kihallgatások követték egymást; megkezdődtek a kivégzések is. A rendőrség sokáig nem tudta leleplezni az illegális szervezetet. Végül azonban Maxot mégis letartóztatták. Miután a kihallgatáson semmi eredményt nem értek el, elküldték őt a koveli Gestapóhoz. A megkötözött Maxot hét policáj kísérte Kovelbe. Világos volt, hogy Kovelben felismerik és felakasztják, ezenkívül a felesége és két gyermeke is elpusztul, mivel ők is ott rejtőzködnek.

Ahogyan ott összekötözve feküdt a szánon, egyre csak a szökésre gondolt. Ha nem volna megkötözve, bevethetné magát a sűrű bozótba az országút mentén, elrejtőzne az erdőben és aztán újra harcolna! Mitévő legyen? Valahogy el kell altatni a kísérők éberségét. Max megpróbált velük szóba elegyedni, cigarettát kért, de azok nem válaszoltak. A rangidős megtiltotta neki, hogy beszéljen. Ekkor Max

énekelni kezdett, és meg kell mondani, hogy énekelni nagyon jól tudott.

Először vallásos dalokat énekelt. A rendőrök nem tiltották meg, hogy tovább énekeljen. Aztán ukrán dalokba fogott. A rendőrök fülelni kezdtek. És máris hallatszott a gyöngéd, fülbemászó dallam:

Sej-haj, kozáklány, múlnak az évek,
De rég szerettük egymást veled!

Az egyik policáj átvette a nótát:

S te akkor engem átöleltél;
S azt súgtad forrón, hogy szeretsz . . .

A következő szakaszokat már mind együtt énekelték. Messzire hallatszott a dal, az erdő visszhangzott . . .

A rangidős kísérő a fogoly szájába dugta a tiltott cigarettát

– Na, szívj egyet, aztán tovább énekelünk – mondotta.

A kísérők beszélgetni kezdtek Maxszal, de a kezét nem oldották meg. Márpedig Kovel egyre közelebb volt . . . Izgalmát semmivel sem árulta el, és megőrizte nyugodt, magabiztos tartását, arckifejezését. Az egyik policáj még sajnálkozott is, hogy milyen unalmas lesz ilyen vidám fogoly nélkül hazatérni.

– Ostoba félreértés az egész, a fene vigye el, kivel nem történhet ez meg manapság? Csak ott volnánk már Kovelben, ott majd minden tisztázódik; együtt megyünk vissza Manyevicsibe – közölte Max gyanútlan együgyűséget tettetve.

Félúton megálltak egy tanyán, hogy megetessék a lovakat és ők is harapjanak valamit. Öt policáj bement a kunyhóba, kettőt pedig a fogoly mellett hagytak. Később az egyik policáj kijött és így rendelkezett:

– A foglyot oldozzák fel és vezessék a kunyhóba. Max kinyújtóztatta zsibbadt karját és lábát, hirtelen körülnézett: egészen közel volt a sötét erdő. „Szökni, szökni . . . nem, nem lehet: három fegyveres rendőr is áll itt . . ."

A rendőrök a kunyhóban már egészen jól berendezkedtek: az asztalon három üveg kisüsti, uborka és szalonna volt. A kemence mellett a félénk gazdasszony sürgölődött. Egy kis tepsiben rántotta sült

– Ülj le – rendelkezett a rangidős kísérő és kisüstit töltött a fogolynak, Max kiitta és evett is hozzá valamicskét.

– Na, de most énekelj – mondta a rangidős.

Max eldalolt néhány ukrán dalt, a részeg policájok pedig vele énekeltek.

– Jól énekelsz, bár a Gestapótól úgyse szabadulsz meg – mondta gúnyosan a policáj.

Max énekelt, és közben a szökés tervét szövögette. A policájok részegek, három már alig forgatja a nyelvét. A puskák az ajtó mellett a sarokban állnak. Csakhogy a policájoknak pisztolyaik és gránátjaik vannak. Odarohanni az ajtóhoz, ebből nem lesz semmi, közben lelőhetik. Akkor szökhetne meg a legkönnyebben, amikor kivezetik a kunyhóból, mert akkor kihasználhatja a torlódást. Mitévő legyen, mi a jó megoldás? „Gyorsan kell dönteni!" Max pillantása hirtelen az ablak felé fordult, amely a veteményeskertre nézett. Odakinn almafák nőttek. Távolabb, a kerten túl kezdődött az erdő.

Max rázendített a kedvenc dalára:

Pénzért nem kapsz boldogságot,
de a szíved úgyis fájhat . . .

Dalolt és az ablakot nézte, lázasan mérlegelt magában: ez az egyetlen lehetőség, hogy megmeneküljön a kínzástól és a haláltól. Szemével felmérte a távolságot. „Mi van akkor, ha azonnal odarohanok és a testemmel kilököm az ablakkeretet? Elvégre, nem véletlenül voltam sportoló. De csizma nélkül kell menni, hogy könnyebben futhassak."

– Öltözz, megyünk! – parancsolt a policáj.

– Engedje meg, hogy levegyem a csizmámat, mert a lábam teljesen elzsibbadt.

– Na, vedd le, de gyorsan. – A két policáj fogta a puskát és kilépett a kunyhóból, a többiek közben öltözködtek, szedelőzködtek.

Max levette a csizmáját és a kabátját, gyapjúzokniban, szvetterben és füles sapkában állt ott.

Gyors ugrás. Megreszketett az ablak, kettétört a keret és Max szabad volt! Úgy tűnt, hogy nem zuhant a hóra csak épp megérintette, felpattant, mint egy acélrugó, és egyenesen az erdő felé rohant a puha márciusi hóban.

A kísérők között egy pillanatra zűrzavar támadt, nem is értették, mi történt. Azután az ablakhoz rohantak, kiugráltak az udvarba, kiáltoztak, lövöldöztek.

Max hátra sem fordult, hallotta a kiáltásokat, a lövéseket, futott, futott és már az erdőben is volt.

Itt már nehezebb a futás, de biztosabb. Sokáig üldözték Maxot a policájok, azután megszűnt a kiáltozás és lövöldözés; az üldözők elmaradtak mögötte. Max mintegy nyolc kilométert futott.

Egy másik tanyán kapott csizmát, ruhát, és segítettek neki, hogy eljusson Końskie lengyel településre.

Ekkor három antifasiszta csatlakozott Maxhoz. A hitleristák azért lőtték agyon a rokonaikat, mert enni adtak a bekerítésből kitört szovjet katonáknak. A csoportba azután belépett Bulik és Nikoláj Konyiscsuk Griva faluból... Így alakult Manyevicsi járásban Max parancsnoksága alatt egy új partizánosztag. Később osztaga más osztagokhoz hasonlóan –, amelyik akkoriban Voliny és Rovno vidékén tevékenykedtek – csatlakozott hozzánk. Továbbra is ő vezette az osztagot és helyettesem volt a lengyel lakosság körében végzendő munkában.

Max fáradhatatlan volt. Gyakran beszélt a lakossághoz, még aktívabb és bátrabb harcra hívta a népet a fasizmus ellen, röplapokat írt, antifasiszta csoportokat alakított, találkozott illegális harcosokkal, hadműveletekben vett részt, vonatokat robbantott. A partizánok Kovelben, Luckban Pinszkben és Bresztben csapásokat mértek a fasisztákra. Max bátor harcosainak legendája messze túljutott Voliny határán.

Szobeszjakot rövidesen századossá nevezték ki.

1944 elején Volinyban megalakult a lengyel partizándandár lengyelországi harci cselekmények céljából. Maxot nevezték ki a parancsnokává. Ő vezette a partizánharcot lengyel földön, egészen a hitleri megszállóktól való felszabadulás napjáig.

Sokat lehetne róla mesélni, de most csak közös munkánk néhány eseményére térek ki.

Egyszer Max elmondta nekem, hogy találkozni akar vele egy Sevcsuk nevű mérnök – a Manyevicsi járási elöljáróság egykori titkára. Megengedtem Maxnak, hogy találkozzék a mérnökkel, de emlékeztettem hagyományunkra: ha Sevcsuk barátkozni akar velünk, akkor törjön borsot az ellenség orra alá. Max két mágneses aknát vitt magával, hogy átadja a mérnöknek.

A találkozás egy ismerős erdész házában zajlott le. Az elöljáróság

volt titkára egyedül jött, pisztollyal, puskával és gránátokkal felszerelve.

Belépett a kunyhóba, szótlanul az asztalra tette a fegyvert, majd ezt mondta:

– Nagyon kellemetlen dologról akarok beszélni, pán Szobeszjak... nem is tudom, hogy mondjam el... Lehet, hogy maga agyonlövet engem, és ez lesz a helyes... Annak idején meg akartam ölni Önt, mint bandität, de kiderült, hogy nem maga a bandita, hanem én...

– Szóra sem érdemes – szakította félbe Max –, a legfontosabb a mai nap és az, hogy mi lesz holnap... Közölték velem, hogy Ön segíteni akar nekünk. Hát erről beszéljünk.

– Ezért is jöttem. Eddig a kommunisták ellen harcoltam, most pedig a fasizmus ellen fogok harcolni, mint kommunista.

A mérnök valóban bekapcsolódott a hitleri megszállók elleni harcba. A Maxtól kapott aknákat valóban arra használta, amire javasolták: az egyikkel megsemmisített egy benzinszállító szerelvényt, amely nem messze Szárnitól robbant fel, a másikat egy fegyvert szállító vasúti kocsiban helyezte el. A járási elöljáróság egykori titkára adatokat juttatott el hozzánk a német helyőrségekről, az ellenséges csapatok és szállítmányok mozgásáról a Kovel–Szárni vasútvonalon. Megbízatásunkkal járt Rovnóban, Luckban, Kovelben. Segített kapcsolatot teremteni a lengyel illegális csoportokkal.

Sevcsuk 1943. január közepén közölte, hogy az egyik közeli járás rendőrfőnöke akar találkozni Maxszal, és fontos adatokat akar közölni. Ez váratlan volt számunkra. A parancsnok hírhedt antikommunista, Hitler hű kiszolgálója, a szovjethatalom dühödt ellensége volt, egyike a szovjet emberek elleni tömeges leszámolás szervezőinek. Ezt a parancsnokot már régen halálra ítéltük. S erre az ellenség találkozni akar áldozataival, akiket vert, kínzott és pusztított. Mi ez? Az ellenség újabb ravaszsága? De lehet, hogy valóban fontos adatokat közöl velünk.

Tudtuk: amikor a hitleri megszállók helyzete rosszabbra fordul, embereik gyakran kezdenek kacérkodni a partizánokkal, érdemeket szeretnének szerezni maguknak a későbbi kegyelemhez. A Vörös Hadsereg Sztálingrád alatti támadása sokaknak felnyitotta a szemét.

Bele kellett egyeznünk a találkozásba. Bonyolult idő volt ez szá-

munkra. A hitleristák nagyobb szabású büntető hadműveletbe kezdtek. Persze reménykedtünk abban, hogy valamit megtudunk erről a parancsnoktól. Az erdőben jelöltük ki a találkozás helyét. A találkozóra Max és egy tapasztalt felderítőnk ment el.

Óvintézkedéseket is tettünk. Max és a felderítő korábban ért a megadott helyre és tüzet gyújtott. Nem kellett soká várnunk. A néptelen földúton egyszer csak szán bukkant fel, amelyen az egykori elöljárósági titkár és a parancsnok ült. Mindkettő odalépett a tűzhöz.

– Magukat biztosan meglepi, hogy én kértem ezt a találkozást – kezdte a parancsnok. – De már nem bírtam tovább ... Maga Szobeszjak úr, szerencsés ember. Helyes utat választott, én pedig rossz lóra tettem ... Szeretném valamivel jóvátenni bűneimet.

– Ki akadályozza ebben? – kérdezte Max. – Tegye jóvá.

– Tudom, hogy nem érdemlek mást, mint ítéletet és megvetést, de sokat tudok és segíthetek maguknak.

– Mit tud a készülő razziáról? – szólt közbe Max.

– Mindent. Ezért is jöttem. Nálam van a hadművelet terve – és kivett a zsebéből egy összehajtott papírt, amit átadott Maxnak.

– Fogja! Ismerkedjen meg a tervvel, ez a másolat. Biztosíthatom, hogy hiteles.

A parancsnoktól megtudtuk, hogy a partizánok növekedő Voliny és Rovnó környéki tevékenysége aggasztja a betolakodókat. A napokban a parancsnok Rovnóban járt egy értekezleten, amelyet Koch, Ukrajna gauleitere, hitlerista helytartója vezetett. Fölolvasott egy berlini táviratot. Hitler ebben követelte, hogy azonnal végezzenek a partizánokkal ezekben a körzetekben és minden módon biztosítsák a vasutak normális munkáját, amelyek a frontra élőerőt és haditechnikát szállítanak.

Hitler Voliny és Podolja főkormányzóját megrótta a főkormányzóságban tapasztalható „zavargások" miatt. Miszerint az ő földjein – valahol Pinszktől délre – kellett lennie a fasiszta parancsnokság véleménye szerint a partizánmozgalom központjának.

A főkormányzó megígérte, hogy feléget minden falvat, agyonlövet mindenkit, aki a legcsekélyebb gyanút kelti, de senkinek nem engedi meg többé, hogy megbontsák a Birodalom által bevezetett „új rendet". Az értekezlet után azonnal kidolgozták a Sztír, Sztohod és Turija folyók között működő partizánok megsemmisítésének tervét.

A büntető hadművelet január 15-én kezdődött ellenünk, 22-ére kellett volna befejezni a bekerítést, és 25-ére az egész hadműveletet le kellett volna zárni.

És ekkor – micsoda siker! Max megszerezte és elhozta nekünk a razzia tervét, amelyben német pontossággal a legapróbb részletekig leírtak mindent: milyen csoportnak, kinek a parancsnoksága alatt, hányadikán és mely időpontban kell elindulni és elfoglalni meghatározott lakott helységeket és pontokat. A parancsnokra az egyik csoport vezetését bízták.

A terv összeállítói úgy vélték, hogy mindent figyelembe vettek, minden előzetes intézkedést megtettek, és hogy a partizánok nem törhetnek ki a gyűrűből. Sikerükben bízva már a hadművelet kezdetén kibocsátották a röplapokat, amelyben azt ajánlották fel nekünk, hogy saját érdekünkben tegyük le a fegyvert, hagyjuk el az erdőt és adjuk meg magunkat, azzal fenyegetőzve, hogy ellenkező esetben elhullunk, „mint a legyek".

A parancsnok által átadott terv azonban teljes mértékben felfedte az ellenség kártyáit. Mi egy ellenterv szerint cselekedtünk és ezzel az ellenfél elgondolását teljesen semlegesítettük.

Jól emlékszem egy másik esetre is. Volinyban a Kameny-Kasirszkij járásban élt egy jószágigazgató – egy N. nevű lengyel földbirtokos. Tudtuk, hogy ennek az egykori nagy mágnásnak csak Volinyban három birtoka volt. 1939 szeptemberében azonban el kellett hagynia britokait és át kellett települnie a Bughoz a németekhez, akik akkoriban megszállták Lengyelországot.

1941-ben, amikor a hitleri Németország megszállta Volinyt, N. födbirtokos visszatért, de egykori birtokainak már nem gazdája, hanem csak jószágigazgatója volt. Tudtunk arról, hogy N. úr közel áll a németekhez, számos ismerőse és barátja van köztük – Voliny és Podolja főkormányzóság és ukrajnai birodalmi biztosság tekintélyes hivatalnokai között. Ugyanakkor arról is hallottunk, hogy gyűlöli a német megszállókat.

Maxot bíztam meg, hogy találkozzék N-nel.

Eltelt néhány nap. Egy kora reggel Max belépett a földkunyhóba. Amikor levette a bekecsét, észrevettem, hogy Max lengyel tiszti egyenruhát visel, és a mellén lengyel rendjel díszlik.

– Mit jelentsen ez? – kérdeztem.

– Orlinsky százados vagyok – mutatkozott be mosolyogva Max. – Épp az imént találkoztam N. úrral.

– Honnan szerezte az egyenruhát és a rendjelet?

Max elmondta, hogy amikor megkapta a feladatot, hogy találkozzék N. úrral, varrattatott magának egy lengyel tiszti egyenruhát és még néhány katonai egyenruhát. Valaki a bajtársak közül megnézte az átöltözött Maxot és megjegyezte, hogy jó volna még egy rendjelet is tűzni a ruhájára. Miféle százados az, akinek nincs háborús kitüntetése?

Max emlékezett arra, hogy az egyik erdésznek, volt katonának van olyan érdemkeresztje, amellyel még Piłsudszki tüntette ki 1920-ban. Amikor kincseket gyűjtöttek a Nagy Föld számára, hogy ott partizánszázadot alakítsanak, az erdész fölajánlotta ezt az érdemkeresztet. Ekkor Max nem fogadta el, de most „kölcsönkérte" a keresztet.

Sötét januári éjszaka volt, amikor a partizánok Maxszal az élen elindultak a birtok felé. Körös-körül csönd, a földbirtokos házában sötétség honolt, csak az egyik ablakban égett homályosan gyertyafény. A partizánok alig jutottak el a házhoz, amikor a tornácon megjelent egy öregember, vadászfegyverrel a kezében. Amikor meglátta az egyenruhás lovasokat, az öreg leeresztette a fegyverét és meglepetten morogta:

– Matka bozka Częstohowka, matko bozka, pan Jezus. (Częstohowai szűzanya, Jézus Krisztus Urunk irgalmazz.)

Max leugrott a lóról, és odalépett az öreghez.

– Jó estét atyám! Fogadd a vendégeket.

– A jószágigazgató úr alszik – mondta az öreg.

– Ébreszd fel a jószágigazgató urat. Jelentsd neki, hogy Orlinsky százados érkezett meg.

Az öreg bekopogott az ajtón.

– Ki az? – kérdezte egy női hang.

Az öreg jelentette. Az ajtót egy magas, karcsú, fekete ruhás asszony nyitotta ki. Háta mögött gyertyával a kezében egy férfi állt, úgy látszott, a lakáj.

Maxot bevezették egy nagy szobába.

Az oldalajtóból magas, testes férfi lépett be tarka selyemköntösben. Az asszony feléje fordult:

– Jószágigazgató úr, Önt keresik.

– Orlinsky százados – mutatkozott be Max, és úgy összecsapta a csizmasarkát, hogy a köntöst viselő férfi is kihúzta magát.

– N. főhadnagy. Kérem a százados urat, tegye le a kabátját. Max levette a köpenyét, a kalapját, amelyeket azonnal elkapott a lakáj. A jószágigazgató és az asszony csodálkozva nézett Maxra.

– Az úr egyenruhát visel! – mondta lelkesedéssel a jószágigazgató.

– Igenis, főhadnagy úr! Szolgálati ügyben jöttem a főhadnagy úrhoz. Szolgálatban vagyok.

– Kérem, fáradjon a dolgozószobámba.

– Bementek a ragyogóan megvilágított, csukott redőnyű szobába. A jószágigazgató asztalhoz ült, Maxot pedig magával szemben, a karosszékben kínálta hellyel. Rágyújtottak.

– Hogy jutott el ide a százados úr? Körös-körül németek vannak.

Max egyetértett azzal, hogy nem volt könnyű ide eljutni, szünetet tartott és titokzatos ábrázattal közölte, hogy a főhadnaggyal igen fontos kérdést kell megvitatnia.

A jószágigazgató felállt. kinyitotta az ajtót, és meglátta, hogy az előszobában katonák vannak. A századosra nézett.

– Ezek az embereim, főhadnagy... remélem tudja, hogy a német hatóságok a lengyeleket egy szálig ki akarják irtani. Lényegében idefelé kaptuk a hírt, hogy a népirtás már meg is kezdődött. Védekezni kell...

Max csaknem hajnalig beszélgetett a jószágigazgatóval, s az elmondta, hogy Kovelben van egy barátja – német tiszt, százados. Volt a keleti fronton és súlyosan megsebesült. Egészségi állapota miatt a hátországba rendelték gazdasági munkára. A százados gyűlöli Hitlert, a fasisztákat és hajlandó segíteni a lengyel partizánoknak.

Max szeretett volna kapcsolatba lépni ezzel a tiszttel, és megkérte N. urat, hogy tudja meg, nem segítene-e a százados az emberei számára fegyvert és lőszert szerezni és nincsenek-e adatai a hitleristák koveli helyőrségéről.

A jószágigazgató megígérte, hogy a napokban Kijevben jár majd

és beszél a századossal. Ugyanekkor beszélték meg a következő találkozás helyét és időpontját.

Max első találkozása a jószágigazgatóval sikeresen zajlott. Türelmetlenül vártuk a következő találkozást, amelynek N. Kovelből történő visszaérkezése után kellett lezajlania.

Az új találkozásra egy kis faluban került sor, ahová N. úr egy ismerőse meglátogatása végett utazott. Nem jött üres kézzel. A fontos információkon kívül a német tiszttől mintegy két tucat puskát és néhány láda lőszert is szerzett.

Max érdeklődött N.-nél, nem tudna-e a századoson keresztül néhány kilogramm trotilt (robbanóanyag) szerezni.

– Alighanem lehetséges, de csak ellenszolgáltatás fejében – felelte N.

Másnap átadtunk N.-nek 100 régi, még a cári időkből való aranyrubelt és egy köteg megszállási márkát. Nemsokára megkaptuk a robbanóanyagot a tiszttől.

Max egyszer izgatottan jött vissza a jószágigazgatótól.

– Mi történt? – kérdeztem.

Max elmondta, hogy N. járt Rovnóban, Luckban és megtudta, hogy a fasiszta megszállók és lakájaik új leszámolásra készülnek a lengyel lakossággal.

Megvitattuk Maxszal az akciótervet. Mindenekelőtt sürgősen közölni kell Vaszilij Andrejevics Begmével, az illegális megyei bizottsági titkárral a dolgot, utasítást kell adni az osztagparancsnokoknak, hogy az agitációs munka mellett a partizánok egy részét a lakosság védelmére bocsássák rendelkezésre. Guta-Sztyepanszkajába küldték a Danyilcsenko százados vezette partizánosztagot. Ivan Gudovannijnak, az osztag parancsnokának, aki Zdołbunovóban tartózkodott, parancsot adtak, hogy azonnal telepedjék át Guta-Sztyepanszkaja körzetébe, és ott szervezze meg a lengyelek önvédelmét. Felhívást dolgoztak ki a lakossághoz, hogy az emberek fokozzák harcukat a hitlerista megszállók ellen.

Néhány nap múlva jelentés érkezett Gudovannijtól: „Guta-Sztyepanszkajában ... néhány lakott helységben a hitleristák erőszakkal toboroznak a rendőrségbe. Aki nem akar belépni, azt mint partizánt lövik agyon. Rendet csinálok ... A falvak többségében van fegyveres honvédelem, ezekkel kapcsolatba lépek ..."

Ivan Gudovannij azt írta, hogy Butejkiben a hazafiak szétverték az ellenség több mint 700 főnyi alegységét. A jelentés végén még kérte, hogy küldjék el Maxot, mert ő majd eligazodik a viszonyok között. És Max elindult Guta-Sztyepanszkajába . . .

Nemsokára tudomást szereztünk a körzet partizánjainak s illegális csoportjainak újabb sikeres hadműveleteiről. A büntetőosztagok tervei meghiúsultak.

Hozzáteszek még néhány szót N. jószágigazgatóról. Max egészen megbarátkozott vele, és N. mindig nagy igyekezettel próbálta végrehajtani a feladatot. A jószágigazgató széles körű kapcsolatai a hitlerista hivatalnokokkal, tisztekkel segítettek a partizánoknak, hogy behatoljanak a megszállók számos intézményébe. A lengyel hazafiak nagyon nagy segítséget nyújtottak nekünk. Mennyi aknánk robbant fel a vonatokon és a gépkocsikon, repülőgépekben, az intézményekben és a raktárakban, ahová barátaink segítségével kerültek!

Amikor N. már nem maradhatott tovább Kovelben, átküldtük Guta-Sztyepanszkajába Max rendelkezésére.

Maxot haditetteiért Lenin-renddel, Vörös Zászló Renddel, az I. fokozatú Partizán-érdeméremmel és sok más lengyel rendjellel tüntették ki.

A háború után Jozef Szobeszjak befejezte a Katonai Akadémiát, egységeket és kötelékeket vezetett, a Varsói Katonai Körzet légvédelmi parancsnoka volt, majd a Lengyel Haditengerészeti Erők főparancsnok-helyettese. Többször járt a Szovjetunióban, találkozott egykori harcostársaival. Élete utolsó napjáig a Szovjetunió hűséges barátja volt.

1971. november 17-én Jozef Szobeszjak ellentengernagy, a híres Max meghalt.

I. Pagyerin

SZEVASZTOPOLI LEGENDÁK

IVÁN DMITRISINRŐL

1. NEM VÉLETLEN „VÉLETLEN"

Iván Dmitrisinnek, a tengerészgyalogság egykori felderítőjének Jevgenyij Ivanovics Zsigyilov nyugalmazott altábornagy mutatott be, aki a fekete-tengeri flotta 7. tengerészgyalogos dandárjának parancsnoka volt Szevasztopol hősies védelme idején.

Valóban tengerészre valló termete volt: válla széles, arcvonásai erőteljesek, tekintete töprengő, ugyanakkor egyenes, mint a szurony. Először úgy éreztem, hogy nem sikerül vele őszintén elbeszélgetni. A felderítők inkább a gondolkodáshoz szoktak hozzá, s nem a beszédhez. De hirtelen előtört belőle ez a (mint ő mondta) „véletlen" történet.

1941. október elején történt. Az ellenséges bombázók egyre gyakrabban törtek át Szevasztopol légvédelmi övezetén, és terhüket a város különböző objektumaira dobálták le. Egyszer arra a háztetőre is bombát dobtak, amelyben a „Szevasztopoli Panoráma" volt. Az a veszély fenyegetett, hogy Rubónak, a tájképfestészet nagy mesterének festményei elpusztulnak. Ebben az órában Iván Dmitrisin a híradósok pincehelyiségében, a telefonnál ült, nem messze a „Panoráma" épületétől. Feje fölött a bombák sivítása már állandó búgássá erősödött. Iván Dmitrisin tudta, hogy az igazi veszélyt nem az a bomba jelenti, amely sivít, hanem amelyik búg, és ezért a padlóra vetette magát. Egy ilyen búgó bomba megrekedt valahol a pince bejáratánál. Megrekedt és nem robbant fel. Csupán a farokfelület felől tört elő sisteregve a sárga füstfelhő. Úgy látszik, gyújtóbomba, még-

pedig időzített. A talaj itt kemény. Néhány másodperc múlva alighanem robbanni fog. De vajon hány másodperc múlva? Alighanem késő már átugrani rajta, hogy kirohanjon a pincéből: bármely pillanatban felrobbanhat a bomba, és akkor darabokra tépi.

Nehéz megmondani, mennyi időt töltött így a robbanásra várva. Talán 2–3 vagy 10 másodpercet is. De minden pillanat valósággal egész örökkévalóságnak tűnt. Hátán hideg, ragacsos veríték csorgott végig. De a bomba még mindig nem robbant fel!

Később kiderült, hogy a bomba belsejében trotil helyett fűrészpor és homok keveréke volt. Dmitrisin máig sem tudja, kinek adjon hálát ezért az ajándékért, de ma is örömmel gondol rá. És akkor igen fontos következtetést szűrt le: reá, Dmitrisinre azonnali halál leselkedett volna, de az az ember, aki ezt a bombát homokkal és fűrészporral tömte meg, pontosan a trotil súlyának megfelelően, valahol talán kínhalálra kárhoztatta magát a Gestapo börtöneiben. Vannak tehát az ellenség hátában emberek, akik önfeláldozóan segítenek harcunkban az igaz ügyért! Internacionalista kötelességüket teljesítik ők, a szovjet nép hűséges barátai, ezért – mondta magában Dmitrisin – te se kíméld erődet, véredet és ha kell, az életedet a hitleri megszállók elleni harcban. Hozd közelebb a fasizmus feletti győzelmet, segítsd megvalósítani azoknak a barátaidnak a reményét, akik ilyen bombákat gyártanak . . .

Iván Dmitrisin, mintha halálából támadt volna fel, ettől az eseménytől kezdve megváltozott az életről és saját feladatáról a világban vallott felfogása, és ez az esemény különös jelentőséggel bírt a maga tevékenysége számára.

. . . Szevasztopol fölött, a tengerparti hegyek sziklás meredekjein túl az ég kékjét foltok borítják. A légelhárító lövedékek szilánkjai mintha szétszaggatták volna a felhőket. A német bombázók, amelyeket láncban és szétszórtan követnek a légvédelmi ütegek fehér és fekete lövedékei, vaktában bombázzák Szevasztopol városát.

A bombázók olykor büntetlenül távozhatnak, a lövedékek robbanása és a bombacsapások fekete füstoszlopa pedig komorrá festi az eget; mintha csak ráncok borítanák, ahogy ráncokkal borítja a bánat és a tehetetlenség az édesanyák arcát, amikor elháríthatatlan baj fenyegeti gyermeküket.

És a tenger, akárcsak az ég, komor. Hullámaik hol gödrösek, hol pedig hegyes tarajokká nőnek, és a partra csapódnak a szevasztopoli öblöknél, mintha óva intenének – veszély fenyeget! És bár Szevasztopolt a tenger felől nem lehet megközelíteni, mégis szomorú nézni ezeket a felzaklatott hullámokat.

Lehet, hogy Szevasztopolra ugyanaz a sors vár, ami már kilencven évvel ezelőtt elérte a krími hadjárat idején? Nehéz az ember szíve ezektől a gondolatoktól. Az ember sóhajt és nehezen tud kiegyenesedni, mintha görcs bántaná. Iván Dmitrisin természettől fogva erős legény. Teherbírása kettőnek is elég lenne. Apjától és anyjától egészséges szervezetet örökölt. Szinte követ lehetne törni a hátán. Keze ügyesen tartja a puskát, szeme az irányzék nyílásától egészen a láthatárig nem téveszti a célt, csak töltény legyen elegendő. Senki nem törheti meg az igaz ügybe vetett hitét. Ilyennek nevelte őt az iskola, a Komszomol és az egész élet, az egész szovjet valóság. Podolja vidékéről való, parasztok gyermeke, 1922-ben született, komszomolista. Hét osztályt és egy hajógépész szakiskolát végzett. Egyelőre rádiós, de már eltökélte, hogy oda fog kerülni, ahol a fasizmus elleni közvetlen harc ügyét nagyobb haszonnal szolgálhatja.

Október 30-án reggel, hajnali 4 órakor megszakadt a telefon-összeköttetés a zászlóaljjal... Végre megkapta a harci parancsot: a zászlóalj vonuljon ki a védelmi terepszakaszra – Duvankaja falu nyugati szélére.

A hajnal a szimferopoli országúton, a Mankenzie-hegység lábánál érte a tengerészgyalogosokat. Az ég ezúttal világoskék volt. A világoskék szín mindig megnyugtat. Körös-körül csend, idilli hangulat. Dmitrisin most nem szívesen gondolt arra, hogy háború van, hogy közeledik a szigorú tűzpróba, de mindenre készen állt.

Visszapillantva Szevasztopolra, az éjjeli ellenséges légitámadás óta füstölgő városra, az északi öböl égő raktáraira, Dmitrisin megértette, hogy ez a reggeli idill és a kék ég csak a krími természet ajándéka, rövid emlékeztető arra az időre, amelyet a háború elvett tőlük, és úgy látszik, hosszú időre fosztotta meg őket tőle...

Szevasztopol, Szevasztopol... Ha az ember a Mackenzie-hegy csúcsáról nézi a várost, sokszor úgy tűnik, mintha valaha régen, még a Krím-félsziget kialakulásának idején, valamilyen mesebeli óriás a tenger felé nyújtotta volna karját. Mintha odanyújtotta volna, bele-

mártotta volna ujját a tengerbe, és megkovult volna. Az idő – milliónyi év –, a víz és a szél deformálta ennek a hatalmas óriásnak a tenyerét, elgorbítette az ujjait, de nem rombolhatta le, nem verhette szét. Így keletkezett a kópart. Minden egyes ujj, egy-egy dombvonulat kozott képzódtek az oblok. A huvelykujj és a mutatóujj közotti obol neve Északi, a mutatoujj és a középso kozott a Hajos-obol, a kozepső és a gyűrűsujj kozott a Déli, a kisujj és a gyűrűsujj kozott pedig a Vesztegzár-obol terul el.

Arra gondolt, ha nem ma, hát holnap megélednek ezek az ujjak, hatalmas okolle formalodnak, vagy mar okolbe is szorultak – és a fasiszta hordak úgy utodnek hozzajuk, mint valami felelmetes sziklahoz, amely kíméletlenul megtorolja gaztetteiket . .

Ivan Dmitrisin most nem is gondolt másra: szívére hallgatva indult el a peremvonal felé, hogy ott legyen a fasisztak elleni harc sűrűjében, s beváltsa a Szovjetunio hú barátainak hozza fuzott remenyeit.

2. IVÁN DMITRISIN KINEVEZESE FELDERÍTŐNEK

Miután Dmitrisin, a hírados nehez korulmenyek kozott ki tudta küszobolni a vonalszakadást, és raadásul sikerult lovéssel végzett egy hitlerista kémmel, hivattak a dandar politikai osztalyara.

A beszelgetés azzal végződott, hogy Ivan Dmitrisin még aznap atkerult a felderítők foldkunyhójaba.

Fjodor Jermosin fohadnagy, a felderítő szakasz parancsnoka furkésző tekintettel fogadta ot. A parancsnok negyven év koruli lehetett, a halántéka már ószult. Nem mondható széles vállúnak, de amikor Dmitrisin jelentette, hogy megerkezett, kezet nyújtott neki és úgy megszoritotta a felderítójelolt kezét, hogy belefajdult. Mintha nem is ujjai volnának, hanem acélfogói. Dmitrisin azonban állta a kezszorítást és még el is mosolyodott. Jermosin ezek után megkérdezte tóle:

– Voltál-e már felderítő?

– Még nem.

– Akkor természettől vagy ilyen?

– Nem tudom mitől, olyan akarok lenni, amilyenekre maguknak a felderítésnél szükségük van.

Jermosin mosolygott, és azonnal nagyon röviden, rendkívül szabatosan megmagyarázta, milyen követelményeket támasztanak azzal az emberrel szemben, aki arra vállalkozik, hogy felderítő lesz.

– Senki sem lehet felderítő akarata ellenére. Késznek kell lenni a legnehezebb megpróbáltatásokra is. Arra is, hogy halottnak tettesd magad és feküdj, még ha forró vassal kínoznak is, feküdj, mint a kő, ne mozdulj. Tudnod kell halkabban járni, mint a macskák... A felderítő az éjszaka embere, de úgy kell cselekednie, mintha nappal volna – értelmesen és körültekintően. Az önkontroll és az önmagadhoz való szigorúság olyan fontos, mint a lélegzetvétel, különben túl gyorsan elpusztulsz...

A front életében az a mondás, hogy „elsőre ritkán sikerül", nem teszi lehetővé, hogy igazolják általa a hibákat és tévedéseket. Hiszen a harcban, különösen amikor a felderítő az ellenfél peremvonalába ér, a legcsekélyebb tévedés is vérbe, harcostársainak elvesztésébe kerülhet. Ezért a felderítők nem ismerhetik el „az első kudarcot", mert különben éppen az az ellenfél kezd dolgozni, amely magában az emberben rejtőzik: a félelem. Ez a félelem az első kudarc után, a második feladat végzésekor már zavarja az ember gondolkodását, a feladat helyes megoldását, teljes mértékben úrrá lesz az ember akaratán és gyávává teszi őt.

Így, vagy körülbelül így dolgozott Fjodor Pavlovics a szakasz előkészítésében, az első harci feladat megtervezésében. És bár a helyzet a peremvonalban napról napra bonyolultabb lett, és a szakaszt terepről terepre dobták, mintha közönséges lövészek lettek volna, a szakaszparancsnoknak mégis sikerült megtartania a foglalkozásokat, az edzéseket a csapatfelderítés valamennyi tantárgyából. Az egész éjszaka rendelkezésére állt és ő felderítőiből úgyszólván kipréselt mindent, amit lehetett, sőt még többet is, ahogy mondani szokás, hét bőrt nyúzott le róluk. Ha az ember már összeesett a fáradtságtól, nem baj, szedje össze magát, erkölcsi erejét, szellemét edzve – mert ha ez a szívósság hiányzik belőle, akkor fabatkát sem ér.

Mi mindent el nem végeztetett az újoncokkal! Vaksötétben, rohanva kellett átmászniuk négysoros szögesdróton! Ha az ember beleakad, ha megsebzi a lábát – egy hangot sem szabad adnia, és nem

szabad elmaradni az elöl haladóktól. Később, amikor már átvergődtek a négy dróton, Jermosin újra parancsot adott:

– A csizmám a szögesdrót alatt maradt. Találjátok meg! Két perc idő van rá!...

Maga ezalatt fél lábon áll, a másikat térdben behajlítja, úgy vár mezítláb. A föld sötét, a csizma színe hasonló hozzá, hogyan találják meg? Minden kis domborulatot ki kell tapogatni. Hirtelen valaki jelenti:

– Megvan!

– Hogy találtad meg?

– A szagáról...

– Derék legény vagy!

Máskor a legjobb szemű emberek közül valakit beültet a lövészárokba, a géppuska tüzelőállásához, a többieket pedig különböző irányokba küldi. A parancs így hangzik:

– Fogjatok „nyelvet" a lövészárokban. Csak vegyétek figyelembe, hogy a „nyelvnek" szabad lőni is egy jelzőpisztollyal a felfedett veszélyre. És talán gvalogsági ásót is tart a kezében. Minden sebesülésért és zúzódásért őrségben állás háromszor a büntetés.

És bizony előfordult, hogy zúzódásokkal vagy sebekkel tértek vissza.

A teherbíró képesség, az a képesség, hogy az ember észrevehetetlen tárggyá váljék az országút közelében, úszás a jéghideg vízben, majd miután az ember maga melegítette meg a testét, elsősegélynyújtás, a legfontosabb német szavak ismerete, a kés és a szurony használata, a veszélyes övezet elhagyása – mindennek egy a célja: az ember tudjon „nyelvet" fogni és elvezetni őt az egységhez.

A „nyelv" elfogása – a felderítés legnehezebb, legbonyolultabb és legveszélyesebb művészete. Nem frázis ez. Művészetről van szó, mert a dolognak nincs semmiféle határozott szabálya, nem szól róla tudományos értekezés. Csak a kijelölt „nyelv" foglyul ejtésében szerzett személyes tapasztalatok nyújtottak Dmitrisinnek olyan lehetőségeket és megoldási módokat, amelyeket nem lehet élő szóból megtanulni. Minden egyes esetben mások a feltételek, minden pillanatban figyelembe kell venni a „nyelv" viselkedését. Megölni ezerszer könnyebb, mint foglyul ejteni. Nem bot, nem bábú, amelyet ládába dugtak. Mindene megvan, ami a védekezéshez szükséges. Míg azonban

ő felhasználhatja a kezében levő fegyvert, a felderítő nem teheti ezt, mert élve és zajtalanul kell őt foglyul ejteni. El kell vonni a figyelmét valamilyen látványos mutatvánnyal, hamis zajjal, az elképzelt megoldást megelőző reakcióval. Csak a felderítő tudja, hogy ez milyen bonyolult a konkrét harci helyzetben.

A parancsnok a „nyelv" foglyulejtésére irányuló edzést többnyire hajnalban tartotta, amikor a fizikai és erkölcsi erő már fogytán volt. Bevette magát egy lövészárokba és önmagát nyilvánította foglyul ejtendő objektumnak.

– Ejtsen foglyul az egész raj!

Az első ilyen leckék leginkább vak macskakölykök nyüzsgésére hasonlítottak az anyamacska mellett, és az újoncok gyakran kerültek a mellvéden túlra, ahol aztán kapkodhattak levegő után. A szakaszparancsnokkal folytatott küzdelmeik során szűknek érezték a lövészárkot, míg a parancsnok tágnak, állandóan csúszott a kezükből, mint a higanycsepp az ember ujjai közül.

Dmitrisinnek néhány fogás elsajátításával sikerült foglyul ejteni a szakaszparancsnokot, de mennyi munkával! Dmitrisin addig erősnek és nagy teherbírásúnak tartotta magát, de a Jermosinnal folytatott birkózások után ugyancsak belátta, hogy azelőtt túl nagyra értékelte önmaga ügyességét. Jermosin úgy gyűrte, gyömöszölte őt, ahogy akarta, és Iván Dmitrijevics a domború, kemény mellkasával úgy vergődött acélos kezében, mint valami szalmazsák. Úgy látszott, Jermosin mozgékonysága és ügyessége kimeríthetetlen tartalékokkal rendelkezik.

És ekkor Dmitrisin megfogadta, hogy nem henceg többé az erejével. Egyre fontosabbnak tartotta, hogy mindent úgy tudjon, ahogyan a szakaszparancsnok, Fjodor Jermosin főhadnagy. A felderítésnél enélkül semmit nem lehet elérni, és az ember élete igencsak rövid lesz.

3. „NYELV"-VADÁSZATON

Az ostromlott Szevasztopol új megpróbáltatásokra készült: von Manstein csapatai, amelyeket a város kapujánál megállítottak, hatalmas öklökké tömörültek a városhoz vezető útvonalakon, hogy kü-

lonböző irányokból merjenek faltörő csapásokat. Az öklök közötti terepeken alig voltak ellenséges csapatok. Ezeket a terepeket azonban a magaslatokon elhelyezett géppuskások állandó megfigyelés alatt tartották és sűrűn alá is voltak aknázva. A felderítők feladata a következő volt: nem szabad észrevétlenül hagyni az ellenség előkészületeit, „nyelveket" kell zsákmányolni és rá kell vezetni a harci cselekmények térképére az aknamezőket és az ellenfél tűzállásait.

November közepén a felderítők portyát készítettek elő a 103-as magaslatról, amely az egész belbeki völgyet uralta. November 16-án éjszaka észak felől óvatosan feljutottak a hegy meredek lejtőjén. Vannak katonák, akiket semmiféle veszély nem állít meg, márpedig az aknamező előtt meg kell állni. A fasiszták Szevasztopolnál főleg gyalogságelhárító aknákat állítottak fel. Közöttük sok ugróakna volt. Ezek méter magasban robbantak fel: a szilánkok ilyenkor a katona hasába vágódnak . . .

Veszélyes, egyenesen lehetetlen leküzdeni ilyen aknamezőt kockázat és áldozatok nélkül. Mit kell tenni, hogy ezt a veszélyt a minimumra csökkentsék?

A magaslat oldalán hirtelen ellenséges lövedék sivított fel. Nem ért el hozzájuk. De segített megoldani egy bonyolult feladatot: a robbanás helyéről kövek gördültek lefelé. Az egyik felrobbantott egy aknát, és ez adta nekik azt az ötletet, hogy ilyen görgetegekkel tisztítsák meg az utat az aknamezőn át. A felderítők fél tucat követ szedtek össze, kivárták az új robbanásokat, és egyszerűen legurították ezeket a köveket. Minden egyes görgeteg új köveket sodort magával. Két további akna robbant így fel. Az ellenfél megriadt. Fölsüvített egy rakéta. Kattogni kezdtek a géppuskák és a géppisztolyok. Csakhogy géppuskával nem lehet zuhanó követ megállítani. A hitleristák a harmadik kőgurítás után megértették, hogy az aknamezőn nem emberek járnak, hanem kövek gurulnak. Ezeket nem lehet agyonlőni.

Jermosin az ellenfelet figyelve megállapította, hogy a 220,6 magaslat és Duvankoj falu között van egy ösvény, amelyen a hitleristák híradósai és katonái gyakran ereszkednek le a lakott helységbe és azon is térnek vissza a magaslatra. A szakaszparancsnok megbízta Dmitrisint, hogy menjen előre, gondosan tanulmányozza az ös-

vényhez vezető utakat, jelölje ki a csapda helyét, és egyáltalán, készítse elő a „nyelv" foglyul ejtését ezen az ösvényen.

Egy nap múlva Dmitrisin a felderítők csoportját a saját terve szerint útnak indította. Leereszkedtek a szorosba. Síri sötétség volt. A felderítők meg-megbotlottak a kövekben és dühösen káromkodtak. Itt még lehet, hanem a peremsávon túl inkább a nyelvüket harapják el, de mindenképpen csukva kell tartaniuk a szájukat.

Minél közelebb van az ember az ellenséghez, annál szigorúbban kell magára ügyelnie. Ez az övezet próba elé állítja az ember körültekintését és kitartását.

Hirtelen megálltak.

– Micsoda meglepetés . . .

Az irányt mutató csodával határos módon észrevette az ösvényt átszelő vezetéket. Vékony volt, mint a hegedűhúr. Világos, hogy itt feszítő aknák vannak: ha az ember megérinti a húrt – működésbe lépnek a robbanófejek. Csakhogy, ha átlépnek az aknamezőn – valószínűleg nem túl széles –, akkor a felderítők biztonságban vannak. Ott, ahol aknákat állítanak. az ellenfél semmitől sem tart.

Dmitrisin ujjával könnyedén földhöz szorította a vezetéket, hogy az irányt mutató kényelmesebben átléphessen rajta.

– Óvatosan emeld a lábad! – mondta a következőnek. Lépd át, most emeld fel a másik lábad . . . Pontosan lépj az irányt mutató után . . .

Mire az utolsó felderítő is átlépett a vezetéken, Dmitrisin háta teljesen megmerevedett, és úgy érezte, hogy nem tud kiegyenesedni.

A felderítők, miután átlépték a vezetéket, már sokkal magabiztosabban haladtak előre a hegyi tölgyek között, amelyek a sötétségben furcsa, csúf látomásoknak tűntek. Valahogy el sem akarták hinni, hogy mellettük fut az ösvény, amelyet patkolt német csizmák tapostak, az az ösvény, amelyet távolról már több napja figyeltek.

Ezek után kiválasztották a csapda helyét. Elrejtőztek. Dmitrisin teljesen belemerült a roham előkészületeibe és a sötétséget kémlelte. Előttük feküdt Duvankoj falu. Az ablakokból homályos fény világított. Talán ott, ahol ez a fény világít, helyezkedik el az ellenséges törzs, vagy talán . . . mindenesetre „nyelvet" kell fogniuk, akkor majd kiderül, hogy mi a „lehet" és mi a „talán" . . .

Messze mögöttük dörögtek a szevasztopoli hajók ágyúi. Lövedékeik a fejük felett szálltak el és Duvankoj mögött robbantak fel. Visszhangjuk fel-feldörgött a hegyekben, majd elhalt a szorosban.

Az elviselhetetlenül hosszú várakozás órája következett. Már-már el is veszítették reményüket, hogy „nyelvet" ejthetnek. Reggelig nem ücsöröghetnek itt.

Ám hirtelen – ez a „hirtelen" gyakran fordult elő a háborúban – Dmitrisin észrevette, hogy egy pityókás, sildes sapkás német katona közeledik a csapda felé. Minden lépés után kivehetően hallatszott a lovassági sarkantyú pengése.

Csak tiszt lehet. De, mint valami vad, megérezte a veszélyt és oldalt pillantott. Dmitrisin nem bírta tovább, és utánarohant. Mint a hegyi párducok, rohantak oda a felderítő társai. A német tiszt futtában és rémületében megfeledkezett a pisztolyáról vagy egyszerűen nem tudta kinyitni a pisztolytáskát, Dmitrisint először egy, majd még két felderítő érte utol. Dmitrisin megállt, átkozódott. szidta magát a csapda rossz megszervezéséért. Jermosin nem tűrt volna ilyen összevisszaságot.

A német nyögni kezdett, de a felderítők már betömték a száját. A fogolynak térde alatt a lábából kés meredt elő. Azov, a magas növésű és szikár belorusz, aki úgy látszik, már nem remélte, hogy elkapja a tisztet, utána dobott egy kést és talált... Most már legfőbb ideje, hogy visszaforduljanak.

Világosodott, látni lehetett a mosolyt a felderítők arcán. Ritkán mosolyogtak a katonák a fronton.

A zászlóalj egészségügyi részlegében egy orvos ügyeleteskedett. A hitleristákat úgyis ki nem állhatta és most egyszer csak egy fogoly német tiszt került a műtőasztalra. De mitévő legyen, az elfogott „nyelvnek" orvosi segítségre volt szüksége, különben hallgatni fog. A sebész jól kitisztította a sebet, injekciót is adott és bekötözte.

Egy óra múlva a fasiszta sarkantyúját pengetve bemutatkozott a szovjet tisztnek, majd engedélyt kért, hogy leülhessen. Megkezdődött a kihallgatás.

– Régóta van Szevasztopol alatt?

– Nem, összesen öt napja.

– Honnan jött?

– Franciaországból. Szimferopolban raktak ki bennünket.

– Melyik egységnél szolgál?
– A 22. gyaloghadosztály utánpótlása vagyunk.
– Mikorra készül a Szevasztopol elleni támadás?
– Pontosan nem tudom, de nemsokára.

Megszólalt a telefon. A telefonos átadta a kagylót a zászlóaljparancsnoknak. A földkunyhóban jól lehetett hallani a dandárparancsnok hangját.

– Küldje ide a „vendéget".
– Igenis.

A tiszti váll-lapot viselő „nyelvet" Iván Dmitrisin vezette kihallgatásra a dandárparancsnokhoz.

4. ÉLŐ KÖVEK

A harci felderítés napján, november 23-án meghalt a szakasz egyik fiatal felderítője, Pavel Hudobin. Iván Dmitrisinnek bajtársa volt még a híradós szakaszból. Hűséges barátjának elvesztése nem hagyta nyugton sem nappal, sem éjszaka. Bármit is tett, gondolatai szüntelenül Hudobin halála körül forogtak. Milyen büntetést találjon ki magának azért, hogy magával vitte a híradós szakaszból a felderítőkhöz? Persze tudta, hogy lesznek még veszteségek, az ilyesmit meg kell szokni, tűrni kell – a háború az háború, de az első veszteség, a legjobb bajtárs elvesztése elviselhetetlenül nehéz.

Dmitrisin titokban elment Pavel Hudobin sírjához, meghajolt előtte és három órán át köveket gyűjtött, hogy valamiféle emlékművet emeljen neki. Másfél méteres piramist rakott fel kövekből. Amikor az utolsó, a legnehezebb követ rárakta, úgy érezte, hogy a kövek életre kelnek. Dmitrisin a földkunyhóba visszatérőben a másodvonalbeli lövészárok mellett kőről kőre lépkedett, majd megállt, és hirtelen határozottan érezte, hogy valaki van mellette. Arrébb ugrott. Bámult. Egy alvó matróz arcát látta, a matróz köpenyt viselt. Visszanézett. Látni lehetett cipőjének fehéres lenyomatát. Az agyag a cipője talpán még Pavel sírjáról való. Előtte az egész lövészárok tele van matrózokkal. Halálosan fáradtak, mélyen alszanak.

– Mit akarsz itt? – kérdezte egy hang mögötte.

Dmitrisin megfordult.

– Maga kicsoda?

– Tartsd nyitva a szemed és hagyjál aludni . .

Egy bajuszos tengerész zászlós állt előtte. Mellén láncon csillogó síp lógott. A tengerész zászlós hangja távoli mennydörgésre emlékeztetett. Dmitrisin bemutatkozott és elmondta, honnan jött.

– Rendben van, menj el, holnap találkozunk. Harci felderítést végzünk . . .

Ez a hír szíven szúrta: újra harci felderítés . . .

A harci felderítés az ellenfél peremvonalon levő harci erőinek és tűzeszközeinek legegyszerűbb és legnehezebb felderítési módja. Egyszerű, mert az emberek rohamra mennek és ezzel magukra vonják az ellenség tüzét; nehéz, mert a felderítésnek ez a formája ritkán megy végbe veszteségek nélkül.

Az ellenfél, amely egy időre beszüntette az aktív harccselekményeket, a Szevasztopol elleni támadásra készült. De azt nehéz volt kideríteni, hogy hol és milyen irányban. A parancsnokság ismét harci felderítést határozott el. Összevonták a tengerészgyalogosok tartalék századait.

Riadóztatták a szakaszt. A felderítőknek kellett elöl haladniuk.

. . . Éjszaka. A szél sűrű ködöt hajt a tenger felől és beborít minden magaslatot. Ez jó is, meg rossz is a felderítőnek. Jó, mert a köd eltakarja őt az ellenfél szeme elől és rossz, mert ködben könnyen elveszítheti tájékozódását.

Jermosin szakasza lassan, kúszva halad a semleges zónában. Valahol egy kis láng megcsillant, majd kihunyt. Nem lehet tudni, hogy tényleg eltűnt-e vagy csak a köd borította be.

Szájharmonika cincogása hallatszott, majd el is hallgatott.

Világos, hogy a felderítők már az ellenség elhelyezkedési körletében vannak. A szakasz megállt. Dmitrisin és két másik felderítő azt a feladatot kapta, hogy nyomuljanak közelebb a közelben látható kis dombhoz. Dmitrisin felkúszott a dombra és ott mozdulatlanságba dermedt. Kéményt látott maga előtt. A kéményből szikrák pattantak elő. A földkunyhóból zaj hallatszott. Különös helyzet: odalenn a kályha mellett németek melegszenek, a kémény mellett pedig szovjet felderítő figyel.

Dmitrisin a gránát fogantyúját tövig hátrahúzta, és így eresztette

le a kéményen, majd mint a nyíl, arrébb ugrott. Három másodperc múlva a földkunyhóból robbanás hallatszott . . .

A felderítők összeszedték a halott katonák iratait, elbújtak a kövek között, amelyek halomban hevertek a hegy lábánál. Itt kellett kivárniuk a tengerészgyalogos-zászlóalj rohamának kezdetét. Hirtelen susogás hallatszott. Mint a villám, villant beléjük a gondolat: az ellenfél felderítői is kihasználták a ködöt és álcázva haladnak a mi lövészárkaink felé.

Ritkán fordul elő, hogy így találkoznak a felderítők. Némán és életre halálra verekszenek.

És megéledtek a kövek. Felderítőink mint a vihar, vetették magukat a fasisztákra. Ezután már csak hörgés, nyögés, a fém tompa csengése és a puskaagy koppanása hallatszott. Dmitrisin távetette magát egy fasisztára, megpróbálta őt torkon ragadni, az azonban erősnek bizonyult és késsel kellett elintézni. Odarohant egy másikhoz, öklével támadt neki, mintha csak ki akarná próbálni az erejét. A fasiszta fejét a kőhöz verte, majd torkon ragadta és megfojtotta. Haragjában forrt a vére . . .

Az ellenséges felderítőkkel vívott ütközet ugyanolyan gyorsan fejeződött be, ahogyan elkezdődött. Kiáltozás és foglyok nélkül. Felderítőink ismét a kőhalmok közé húzódtak, maguk is szinte mozdulatlanul kövekké változtak, bár készek voltak bármely pillanatban határozottan es vakmerően cselekedni.

5. A CSAPATFELDERÍTŐK HÉTKÖZNAPJAI

A hadműveleti szünet véget ért. Hitler parancsot adott Manstein tábornoknak, hogy legkésőbb december 22-én vegye be Szevasztopolt. A német hadvezetés ezzel próbálta enyhíteni csapatainak Moszkva alatt elszenvedett súlyos vereségét.

És Manstein tábornok ismét azzal hencegett, hogy Szevasztopol elfoglalása csak néhány nap kérdése. Meg kell jegyezni, hogy a fasiszta propaganda már több ízben „bevette" ostrommal Szevasztopolt és több ízben „megsemmisítette" légierejével a várost.

Az új támadás híre lövedékek és bombák robbanásával jutott el

a felderítők földkunyhójába. Jermosin szakaszparancsnok nem leplezte izgalmát.

Így szólt:

– Megvárjuk a tűzesőt és aztán mindenki a harci helyére . . .

Mintha tudta volna, hogy ez lesz az utolsó ütközete. Különben a tapasztalt felderítők úgy érzik a veszélyt, mint a madár a vihart.

Így is történt: az Azisz-Oba magaslat körzetében a 22. német hadosztály támadó egységeivel vívott harc közben Jermosin hirtelen megtántorodott és térdre bukott. Dmitrisin a karjába vette, fedezékbe vonszolta és bekötözte szilánk szaggatta lábát.

Dmitrisin az egészségügyi szolgálat felé tartva találkozott egy egészségügyi gépkocsival. A raktérben egy felcser és néhány sebesült volt. A vezetőfülkéből kiugrott a katonaorvos.

– Te felderítő vagy, mit keresel itt?

– A felderítő parancsnok megsebesült.

– Jermosin?

– Ő . . .

A felcser és az orvos odarohant, ahol Fjodor Jermosin feküdt. Meg kellett válni a bátor parancsnoktól. Dmitrisin fölé hajolt, homlokon csókolta. Jermosin átadta neki derékszíját a pisztolyával.

– Vidd el emlékbe.

Dmitrisin sokáig nézett a kocsi után, amely lassan beleveszett a hegyi út kanyarulataiba.

Szevasztopol védői nagy veszteségek árán új védelmi vonalra, a Mackenzie-hegyekbe vonultak.

Itt a Mackenzie-hegyekben Dmitrisint kinevezték a felderítő szakasz ideiglenes parancsnokává, és megbízták azzal, hogy a szakaszt bocsássa a zászlóalj jobbszárnya védelmének a megerősítésére, mivel ott heves harcok folytak.

A feladat világos volt, de fejében mégis üresség honolt. Most, hogy Fjodor Pavlovics dőlt ki a sorból, úgy érezte, mintha a szakasz minden felderítője egy fejjel alacsonyabb lenne, elárvult, elveszítette azt a harci bölcsességet, amelyre oly nagy szüksége van a felderítőnek; mintha most nem is felderítő volna, hanem közönséges tengerészgyalogos. Fjodor Jermosinnal együtt persze nem gondolt volna erre . . .

Bekoszöntött december 28-a hajnala. Feldörögtek az ellenfél nehézágyúinak és hatcsövű aknavetőinek lövedékei. A levegőben, az állások fölött megjelentek a Junkersek. Csoportosan öt-hat repülőgép jött, lejjebb ereszkedett, kioldotta bombáit, majd újra fölemelkedett, új célpontokat keresett. Felbukkantak a páncélosok. Ezek fedezték a gyalogság rohamra induló sűrű láncait. A legnagyobb csoportosulás feltartóztathatatlanul nyomult előre a Szofja Perovszkaja szovhoz irányába. Bekövetkezett a legnehezebb pillanat, az ellenség Szevasztopolra mért második rohamcsapásának elhárítása.

A tömegsír mellett robbanógolyók kattognak. A temetőben az 1854–1855-ös szevasztopoli hadjárat hősei nyugszanak. Dmitrisin a Hruljev tábornok sírjára vésett szavakat olvassa: „... mindenki lássa, hogy a dicső harcokban és a sírban sem hagyott ott bennetteket! Zárjátok szorosabbra soraitokat, szevasztopoli csatánk hősei és vitézei!"

A temető északi részének kőkerítésénél a felderítők tartani tudták az előző délután elfoglalt állásokat.

A felderítő szakaszt a zászlóalj maradványaival együtt délután öt órakor sikerült átdobni a 30. part menti üteg elhelyezkedési körzetébe. Lám, hogyan változik a helyzet! Egy héttel ezelőtt ez az üteg segített a dandárnak egy századdal, ma pedig a tengerészgyalogosok mentik a 30. üteget.

Harcból harcba. Több napon át. Ilyenek a hadsereg felderítőinek hétköznapjai.

Végül Dmitrisin feladatot kapott: derítse fel az ellenfél védelmének peremvonalát és kicsit riassza meg, keltsen pánikot és jegyezze meg a tüzelőállásokat.

A felderítők éjfélig vártak, aztán elindultak. Lábuk alatt csikorgott a hó. A sötétség mindent elrejtett, ami ötméteres távolságon belül volt.

Nagyon lassan haladtak.

Íme, az ellenfél lövészárkai. A behavazott hegyoldalban sötét hasadékoknak tűntek. A fedezék mellett a veszélyről mit sem sejtve állt egy őr. A fedezékben nyüzsögtek a fasiszták. Ebben a pillanatban jobbról géppisztolysorozat hallatszott. Az őr berohant a fedezékbe.

„Nem szabad tovább várni" – gondolta Dmitrisin. Körülnézett.

A felderítők már rohamra készültek. Dmitrisin mellett egy burját földről származó újonc állt, aki magát Bajkálon túli kozáknak nevezte. Az már fölemelte a kezét, benne a gránáttal. Dmitrisin megállította: hátha célt téveszt, és maga dobta el a tojásgránátot. Nem talált – a tojásgránát a fedezék oldalának ütközött. Ugyanebben a pillanatban Azov dobott be egy gránátot a fedezékbe. Mesterlövészre való dobás volt! A fasiszták ezt nem várták, még csak magukhoz sem térhettek, amikor a felderítők már a fedezékben voltak. Egy tiszt azonban mégis rá tudott lőni Dmitrisinre, szerencsére nem talált: a golyó csupán a vállánál fúrta át a köpenyt. Dmitrisin azonnal géppisztolysorozattal válaszolt.

Reggelre tüzéreink már a felderített célpontokra tüzeltek, és meg is hiúsították az ellenség következő rohamát.

Szevasztopol körzetében csend támadt. Az ostromlott város és helyőrsége szilárdan ellenállt és nagy veszteségeket okozott az ellenfélnek. Mint később kiderült, az ellenfél vesztesége rövid idő alatt: 1941. december 22-től 30-ig több ezer halott és sebesült volt.

Ebből az alkalomból a *Pravda* 1941. december 31-i számában így írt: „Bevehetetlen sziklaként áll Szevasztopol, a szovjet haza feketetengeri őrszeme. A fasiszta hollók hányszor károgtak már arról, hogy Szevasztopol elkerülhetetlenül elesik! A város védőinek önfeláldozó bátorsága, acélos eltökéltsége és szilárdsága volt az az áttörhetetlen fal, amelyen oly sok dühödt ellenséges roham meghiúsult. Üdvözlet Szevasztopol dicső védőinek! A haza ismeri hőstetteiteket, a haza megbecsüli, a haza sohasem felejti el őket!"

6. MEGLEPETÉSEK

Dmitrisin jól tudta, hol haladnak el az ellenséges lövészárkok a Gaszfort-hegység keleti lejtőin, de sokáig nem tudta megállapítani a tüzelőállások elhelyezkedését. Meg kellett szerveznie a portyát az egész szakasszal a senkiföldjén. Éjszaka indultak, a lejtőn ásták be magukat. Eltelt egy óra, eltelt a következő is, de egyetlen tüzelőállás sem adott hírt magáról.

Mitévők legyenek? Visszatérni a feladat teljesítése, az ellenség tűzrendszerének felderítése nélkül? Ez esetben harci felderítést kell

végrehajtaniuk, vagy ahogy mondani szokták, „véres felderítést". A felderítők tehetetlensége miatt matrózok fognak elpusztulni. Nem, ezt nem szabad megengedni.

És Dmitrisin úgy döntött, hogy saját erejéből oldja meg a kérdést. Bevetette úgynevezett zsebtüzérségét. A gránátok robbanása megriasztotta az ellenfelet. Felkattogott egy géppuska, balról, aztán jobbról... és megkezdődött a lövöldözés az egész szakaszon.

A felderítők menet közben lövöldözve nyomultak előre. Az ellenség megzavart katonái nyüzsögtek a közlekedőárkokban.

Dmitrisin beugrott egy lövészárokba és ott megpillantott egy felderítőt a „nyelv"-fogó csoportból. A fiatal és kevéssé tapasztalt Grisa Tokarjev felderítő volt az. Kezét a melléhez szorítva hirtelen a lövészárok mélyére zuhant. Dmitrisin fölemelte. Grisának a mellén keresztülmenő seb tátongott. Dmitrisin szívét aggodalom szorította össze. Nem akart hinni semmiféle baljóslatnak, amely szüntelenül szorongást okozott, de ez a kezdet nem ígért semmi jót.

Néhány perc múlva elcsendesedett a lövöldözés. A hitleristák elhagyták állásaikat, nem tudták, hogy mennyi tengeri ördög támadt rájuk, ezért nem mertek ellenrohamra indulni. Nem véletlenül mondják: sötétben minden tehén fekete. A felderítők hirtelen támadása alighanem egy egész zászlóalj rohamának tűnt az ellenséges katonák szemében... De most mitévők legyenek? Hívatni kellene ide egy századot, hadd erősödjenek meg. Nem szabad harc nélkül visszaadni az elfoglalt állásokat.

Dmitrisin otthagyta Kaplanovot, a legidősebb és legtapasztaltabb felderítőt, aki németül is tudott, és embereit visszavezette lövészárkaikba, Grisa Tokarjevet akkor már sátorlapon vitték, arccal a csillagok felé fordult, de nem látta a csillagokat. Csak időről időre próbált felkönyökölni és inni kért.

– A mellem, a mellem ég...

Dmitrisin mellette haladt, és látta, hogy fehéredik el a fiatal felderítő homloka. Némán, kínlódva haldoklott.

Tokarjevet elvitték az egészségügyi részlegbe és Dmitrisin elment a törzshöz, hogy jelentést tegyen a történtekről. A korai óra ellenére a zászlóalj törzse már működött. Az éjszaka a fronton többnyire nem pihenésre szolgál, hanem munkára, különösen a törzsparancsnokoknak.

A kis vaskályha mellett ült a hadbiztos és Golovin törzsfőnök. A komisszár valamit magyarázott, de amikor Dmitrisin arcán meglátta az izgalmat, abbahagyta:

– Ülj le, felderítő és mondd el, mi baj van?

Dmitrisin mindenekelőtt jelentette, hogy a Gaszfort-hegyen kiverték a fasiszták harcelőőrsét.

Golovin azonnal telefonált a tartalékszázadnak, és megparancsolta, hogy küldjenek a magaslatra egy szakaszt két géppuskával.

Egy óra telt el. Hirtelen a törzs földkunyhójába berohant egy termetes német. Mögötte, mellén géppisztollyal, felderítő bukkant fel, ő vezette a foglyot.

Kaplanov az elfoglalt állásokat megtekintve egy mély hasadékban pillantotta meg a rejtőzködő fasisztát. Az, úgy látszik, nem volt valami bátor legény, és a többiektől elmaradva nem akart kimászni az árokból – attól tartva, hogy netán golyó éri.

A zászlóaljparancsnok hozzálátott a kihallgatáshoz. A fasiszta először szemtelenül viselkedett. Megpróbálta megvetését éreztetni a környezetével. A gyászvitéznek azonban igencsak szánalmas volt a külseje. Fejét valami női kendővel takarta, köpenyére civil kabátot vett – talán levetkőztetett egy halottat vagy kirabolt egy élőt. A fogoly azután fokozatosan beszélni kezdett. A krími frontra került és örült neki, mert valaki azt mondta, hogy Oroszországban mindenütt Szibéria van, csak a Krímben van meleg.

Nemsokára telefonáltak a dandártól és megparancsolták, hogy szállítsák oda a foglyot. A komisszár vezette el őt az ügyeletes matrózzal együtt.

Azután még egy meglepetés történt.

Az őr a földkunyhó bejárata előtt hívta a felvezetőt.

– Mi történt?

– Valamiféle katonák erre tévedtek – felelte az őr.

Néhány perc múlva az ajtóban megjelent egy mosolygó őr, mögötte pedig egy német katonaköpenyt viselő, hosszú és vékony ismeretlen ember. Fel akarta emelni a kezét, de nem tudta, mert a földkunyhó mennyezete túl alacsony volt. Mögötte állt még valaki.

Látva, hogy senki sem kiabál rájuk és nem fenyegeti őket fegyverrel, az idegenek megnyugodtak. Két román katona volt. A törzsparancsnok az irataikat kérte. Az első hamarabb értette meg, miről

van szó és köpenyének felső gombját kigombolva, átnyújtott egy rózsaszínű papírlapot.

Szovjet röplap volt, a Vörös Hadsereg Moszkva alatt elért sikereit ismertette. A röplap azt is közölte, hogy aki megadja magát, annak nem esik bántódása.

– És hol van a katonakönyvetek?

Ezt is fordítás nélkül megértették és készségesen előszedték a katonai irataikat.

Dmitrisin Belomor cigarettával kínálta a románokat, gesztikulálva és néhány német szóval próbálta megértetni magát, de nem sikerült. A románok egyetlen szót tudtak németül, azt, hogy „kaput". Végül elvezették őket a dandár törzséhez.

A meglepetések éjszakája azonban még nem ért véget. Azov felderítő visszatért a semleges övezetből.

– Parancsnok – mondta Dmitrisinnek –, lehetőség van arra, hogy német aknákkal bővítsük a tartalékunkat.

– Hogyan?

– Gyere, megmutatom.

Dmitrisin és Azov a hajnal beköszöntével észrevette, hogy a német aknászok egy egész aknaraktárt tartottak a Gaszfort-hegy lábánál, egy kanyargós vízmosásban. A raktárat egyetlen őr őrzi. Nem nehéz odajutni: vannak rejtett útvonalak. Megérlelődött a terv: éjszaka leütik az őrt és kezükbe kaparintják a raktárat. Dmitirisin jelentést tett a tervről a parancsnokságnak.

– Hát akkor cselekedjetek – mondta a zászlóaljparancsnok.

Eljött az éjszaka, és Dmitrisin szakaszát kivezette a peremsávra. Az időjárás kedvezett az elgondolásnak. Az alacsony felhők egészen a hegy lábáig borították a magaslatot.

Sötét volt, eső szemerkélt, semmit sem lehetett látni. A felderítők Azov után haladtak, de hirtelen megálltak.

– Mi történt? – kérdezte Dmitrisin.

– Egy német . . . – felelte Azov.

Dmitrisin körülnézett, meglátott egy német katonát, aki a ponyvával borított lőszeresládák mellett járt fel és alá, s géppisztolyát hátravetve dünnyögött valamit. Óvatlansága arra vallott, hogy nem vett még részt igazi ütközetben. Dmitrisin macskamód, puha léptek-

kel közeledett az őrhöz. Ekkor megrezzent egy ág. A fasiszta megriadt.

– Halt!... – ezt nyilvánvalóan ijedtében kiáltotta az éjszaka sötétjében.

Dmitrisin egyetlen ugrással leteperte az őrt, és az meg se tudott mukkanni.

A felderítők odakúsztak a rakáshoz és fölemelték a ponyvát. Ott sötétlettek a gyalogság elhárító aknákkal teli ládák.

– Lám, mennyi hasznos holmit készítettek ki nekünk – nevetett Kaplanov.

A bátrak szakasza láncba fejlődött. Az aknák felderítőtől felderítőig jutottak el a mi védelmi vonalunkhoz.

Bár az éjszaka hosszú, de még sok munka volt hátra. Egy harcost el kellett küldeni a századhoz segítségért. Telt-múlt az idő. A felderítők derekasan dolgoztak. Ám az aknákat tartalmazó ládák lassan ürültek.

A felderítők, akik nem szakmájukba vágó dologgal foglalkoztak, nem veszítették el éberségüket, és időben észrevették, hogy a túlsó oldalról három katona közeledik feléjük. Úgy látszik, eljött az őrségváltás ideje. A hitleristák majdnem egész közel jutottak hozzájuk, és amikor megértették, hogy itt oroszok vannak, visszarohantak. Az egyik felderítő rövid géppisztolysorozatot eresztett közéjük. A fasiszták elzuhantak. Egyikük felkiáltott. Az éjszaka sötétjét azonnal sárga rakéták fénye vágta át. A tűzállásokból vaktában kattogtak a géppuskák.

A felderítők nem tudták befejezni a német raktár „átrakását", de azt a rengeteg aknát, amelyet át tudtak vinni a mi oldalunkra, és az elő „nyelvet" a törzs kétszeresen váratlan ajándékként értékelte.

7. A KÖTELESSÉG PARANCSÁRA

1942. április elején Iván Dmitirisin a városban járt. A Panoráma körkép mellett haladt el, és benézett abba a pincébe, amelynek bejáratánál még ott volt a fel nem robbant, a „trotil helyett fűrészporral és homokkal" töltött bombától származó gödör.

Ebben a pincében lakott a Panoráma körkép őre. Ő mondta el,

hogy Rubo festménye, a Panoráma körkép a helyén maradt – nem szabad hozzányúlni –, de a körképhez tartozó természet utáni egész modellkompozíciót leszedték és valószínűleg áttelepítették a hátországba.

Körös-körül romok, letépett szerelvények, törött téglák, a házak, mint az üres dobozok. De a város él és élni fog! A romok között gyerekek szaladgálnak iskolatáskákkal, könyvekkel, füzetekkel. Mennek a föld alatti iskolába. Ez meghatotta Dmitirisint. Hogy a gyerekek tovább járhassanak az iskolába, példákat oldhassanak meg, tollbamondásokat és fogalmazásokat írhassanak, ezért kész volt lemondani az alvásról és a pihenésről, dühödt harcot kényszeríteni a fasisztákra, nem irgalmazni se nappal, se éjjel.

Április. A krími kertek virágzásának, a szőlőskertek buja zöldellésének hónapja, de Dmitrisin lelkében komor ősz honolt. Az utóbbi három hétben egyetlen kereső csoport sem talált jó „nyelvet", aki beszámolhatott volna arról, hol gyülekeznek az ellenfél tartalékai. Hogyan teljesítse a parancsnokság utasítását? Menjen „nyelvért" az ellenség hátába? Igen, talán ez az egyetlen megoldás.

Dmitrisin összegyűjtötte a katonákat, és elmondta nekik tervét. Készülődni kezdtek a következő hadműveletre.

– Kaptok német egyenruhát – mondta azoknak, akik elindultak az ellenség hátába.

És már éjszaka, az ellenfél peremsávján áthatolva ismét azt mondta barátainak:

– Feladatunk, hogy minél több adatot nyerjünk az ellenség friss tartalékainak elhelyezkedéséről, és okvetlenül ellenőrző „nyelvvel" térjünk vissza . . .

A felderítőknek egyetlen szövetségese a vakmerőség, minden egyéb ellenük dolgozott, de a feladatot feltétlenül teljesíteniük kell.

Hajnalra sikerült behatolniuk a Csernoja folyó töltésén túlra és elrejtőzni a tengeri ezred volt parancsnoki állásának fedezékében. Ezt a terepet az ellenfél decemberi támadásának napjaiban hagyták el. Úgy léptek be a fedezékbe, mint valami szomorú időkben elhagyott szülői házba.

Német egyenruhába öltöztetett őrt állítottak. Aki ránézett, nem hitte volna, hogy a mi felderítőnk az.

Világosodott. Ibolyaillat áradt. A magaslat oldalán sok ibolya nyílt. Felkelt a nap. Ez nem volt jó dolog, zavarta a felderítőket, mert már nem maradhattak éjjeli kísértetek.

Igen, itt az ellenség hátában minden ellenük volt, még a napsugár is. És Dmitrisin életében először nem örült a napfénynek. De milyen erő bírta őket a megadott feladat teljesítésére? Mi segített nekik, hogy minden kockázatot vállaljanak? Csak ezt lehet válaszolni: a kötelesség parancsa.

Az ellenség hátában, ahol bármely pillanatban az ellenfél karmaiba kerülhettek, a kötelesség és a lelkiismeret érzése különösen világosan jut kifejezésre.

A felderítő mindent alárendel az önmaga, hazája és bajtársai iránti felelősség érzésének. Az ellenség hátában a felderítő különösen szigorúan elemzi a saját és a bajtársai lépéseit. Itt minden az egyetlen, a lelkiismeret kontrollja alá került. Lelkiismeret! Mint egy belső szempár figyeli az ember lelkének minden rezdülését, elítéli az embert a félelemért és ezzel segíti, hogy bátorrá tegye. Nem kímélheted magadat, az idősebb bajtársak példáját kell követned.

Nekünk van miért harcolni, van kit követnünk. Nagyapáink és apáink sem adták oda hazájuk földjét, mi sem adjuk oda. Mellünkkel védjük a szovjetek országát!

Dmitrisin erre gondolva látcsövébe nézett, de azonnal elvette azt a szemétől. Túl közelről látta a fasiszták arcát. A páncélosok esetlenül dőltek egyik oldalról a másikra, eltűntek a hegyek ráncai között, Szevasztopol irányában.

Tovább kellett volna menni, de az veszélyes volt. Nemcsak a hitleristák, hanem a partizánok is célba vehették a német egyenruhába öltözött katonák csoportját.

A sötétség beálltával tovább indultak.

Egész idő alatt nagyon kellett vigyázniuk. Az ellenfél őrszemei mindenütt fel-felbukkantak. Őrizték az erdők bejáratát, hogy a partizánok ne kerülhessenek kapcsolatba a lakossággal.

Felemeltek egy friss röpcédulát, amelyet Göbbels propagandistái szórtak széjjel. Sajnos igazat mondtak: „A német csapatok a vörösök makacs ellenállását leküzdve elfoglalták Feodoszija városát." Nehéz szívvel olvasták ezt a közleményt.

A fasiszták az egyik község szélén egy furnértáblát állítottak fel,

ezzel a felirattal: „Németellenes meggyőződéséért és a német hadsereg rágalmazásáért agyonlőttük Nyikoláj Grosilin polgárt, aki Szimferopol városában . . . lakik . . ."

Szevasztopol felől módszeresen lőttek az ágyúink. A Herszoneszfokról a 35. számú üteg dobott le nehézlövedékeket. A felderítők a lövöldözés elől menekülve az olasz temető előtt egy vízmosásban rejtőztek el. Itt egy távíróvezetékre bukkantak és azt átvágták. Az egyik végét a bokrokba vezették be és odakötözték, a másikat korábbi helyén erősítették meg, és vártak.

A hegy mögül kinézett a hold. A vízmosásban két alak volt látható. Híradósok. Valahol a közelben lehet az ellenfél törzse.

Megállapodtak abban, hogy az elsőt élve fogják el, a másodikkal végeznek.

Pontosan dolgoztak. Hang nélkül végeztek az egyikkel és elfogták azt, aki elöl haladt a vezeték mellett. De az olyan erővel kezdett rohanni, hogy magával rántotta az őt tartó Dmitrisint. A bajtársak segítettek: a fogoly fejét leszorítva betömték a száját.

Az ellenség hátában könnyebb „nyelvet" fogni, mint a peremvonalban. De nem könnyű elvinni a rendeltetési helyére.

A foglyot bekötött szemmel vezették. Siettek a frontvonal felé. Sokszor néztek szembe a halállal. Csak három nap múlva tértek haza. A feladatot teljesítették.

A „nyelvet" azonnal a dandár törzséhez vezették. A kihallgatáskor elmondott mindent, amit tudott és még arra is panaszkodott, hogy a „fekete ördögök" – az orosz matrózok – az elemi szabályokkal dacolva viselnek háborút. Hogy lehet éjszaka betörni idegen lövészárkokba? Hogy lehet csapdába csalni és megölni a Führer katonáit? És a kézitusa? Hát nem barbárság ez?

A fogoly kihallgatása segített parancsnokságunknak abban, hogy pontosabban rögzítse: a 7. tengerészgyalogos dandárral szemben a 117. német hadosztály gyülekezett. A 154,7 magaslattal szemben – védelmünk bal szárnyán – az ellenség lövészhadosztálya készült támadásra. A jobb szárnyon egy másik, gépesített hadosztály gyülekezett. A 7. dandár és jobb oldali szomszédja között a 72. hadosztály működött.

Ugyanekkor tudtuk meg, hogy Bahcsiszeráj előtt két hatalmas „Karl" mozsárágyút és egy kísérleti „Dóra" ágyút állítottak fel.

Nem sokkal később a 30. üteg körzetében két „Karl"-lövedék esett le, de nem robbant fel.

Ott az üzemben, ahol ezeket a hatalmas lövedékeket összeszerelték, valószínűleg voltak internacionalista kötelességüket tudó emberek; ezek mindent megtettek, ami tőlük tellett, hogy győzelmet arassanak a gyűlöletes fasizmus fölött.

8. KÖTÉS AZ ALMAFÁN

Elkövetkeztek a legsúlyosabb megpróbáltatások napjai. Szevasztopol védői Manstein csapatainak új támadását várták. A páncélosok és a gyalogság elhelyezkedéséből, amelyeket kiinduló állásokba vontak össze, Iván Dmitrisin megérezte, hogy ha nem ma, akkor holnap dühödt rohamot indít az ellenség. Ám eltelt az első nap, a második, és a peremvonalban mind sűrűbb és tompább lett a csend.

– Kezdjétek már, disznók!...

De azok nem kezdték, mintha valamire vártak volna. Csak a légierő fokozta a csapásait. Az ég valósággal fekete volt a légvédelmi lövedékek robbanásától. A levegőben vadászgépeink küzdöttek a fasiszta kalózokkal. Mint később kitudódott, a Krímben ezekben a napokban a „Junkers" és „Heinkel" típusú bombázók hatalmas tömegét összpontosították. A Mamajszkije Balaklaváig terjedő terepen kétszáz repülőgép jelent meg egyidejűleg. Mindezek tucatnyi különböző kaliberű bombát dobtak le, de sem a páncélosok, sem a gyalogság nem ment át rohamba. Az idegek kimerítése volt a cél, úgyszólván pszichológiai küzdelem volt ez.

A felderítők azonban nem vesztegették az időt. Az aknászokkal és a tűzszerészekkel együtt a következő hadműveletre készülődtek.

Egy század lövészegységei védelmi vonalat foglaltak el a Távíró-magaslat északkeleti meredekjének vonalán. Innen egész idő alatt „eleven köveket" dobáltak le. A felderítők most úgy határoztak, hogy ezt a lehetőséget másképp fogják kihasználni.

A harcosok egész nap lőporral, benzinnel pakurával teli vashordókat szereltek össze, majd ezekhez gyújtózsinórokat erősítettek, és afféle tüzes szekereket készítettek belőlük. Minden hordónak meg

kellett tennie a maga útját, és különböző időben kellett robbannia: a gyújtózsinórokat különböző hosszúságúra tervezték.

Az égő hordók „támadásának" kezdete előtt elegendő mennyiségű görgetegkövet szedtek össze, két hordót pedig – a zaj kedvéért – különösen dörgő hangú kövekkel teleraktak.

Éjfélkor a hegygerinc fölött vörös rakéta süvöltött fel. Először a kőgörgeteg hullott a hitleristák fejére, később a köveket tartalmazó hordók, majd a tüzes hordók. Az ellenséges géppuskások veszett tüzet zúdítottak a „harci szekerekre". A páncéltörő golyók áttörték a hordók oldalát és a láng mind nagyobb lett: a résekből lángnyelvek csaptak elő. Ez végleg meggyőzte a fasisztákat arról, hogy az oroszok új fegyvert vetettek be, valamiféle önjáró tűzvetőt.

Csaknem hajnalig tartott az égő hordók „támadása", amelyek útjuk végén felrobbantak és százfelé hajigálták a meggyulladt pakurát.

Dmitrisin és barátai, Szevasztopol minden védője biztos volt abban, hogy Szevasztopol állni fogja az ostromot.

A felderítők úgy vélték, hogy a hitleristák a fő csapást okvetlenül az ő szakaszukra mérik, mert nincs fenyegetőbb és veszélyesebb védelmezője Szevasztopolnak az ellenség szemében, mint Dmitrisin szakasza. És ez nem túlzás. Így gondolkodtak akkor a szevasztopoliak magukról és bajtársaikról.

– Szinte fizikailag éreztem – mondja Dmitrisin azokra a napokra emlékezve –, mennyi ágyú és géppuska összpontosul a mi szakaszunkra, szinte egyenesen a szívemnek szegezve. Vagyis úgy látszik, mégsem olyan keskeny az én mellem. Egész Szevasztopol, ez a szilárd és hajlíthatatlan város belefért.

És akkor, 1942. június 6-án nem tudta, hogy az ostromlott szevasztopoli helyőrség a maga alig 106 000, harcokban kimerült katonájával, 600 ágyúval és aknavetővel, nagyon kevés lőszerrel és aknával, 38 harckocsival, 53 repülőgéppel tartóztatja fel Manstein több mint 200 000 katonát és tisztet, 2045 ágyút és aknavetőt, 450 páncélost és 600 repülőgépet számláló seregét . . .

Végre megtudták, hogy mely napon és milyen órában kezdődik a hitlerista csapatok támadása. Elfogták Manstein parancsát: „Szevasztopol ostromát június 7-én, hajnali 3 óra 00 perckor kell kezdeni." Tüzéreink megelőzték az ellenfelet: 2 óra 55 perckor or-

kánszerű tüzet nyitottak a hitlerista csapatok kiinduló állásaira. Mindössze 5 percig tartott a megelőzés, többet nem tehettek: kimerítették volna a lövedékkészletet. De ezek a percek sokba kerültek a hitleristáknak.

Az ellenfél, akárcsak az előző év decemberében, a Mackenzie-hegységen át rohant Szevasztopol felé, és kamari körzetén át a Szapun-hegy irányába. Ez a szakasz a 7. dandár védelmi sávjában volt.

A levegőben minden szédítően zúgott-zengett. A „Junkers"-ek százával dobálták le gyújtó- és szilánkbombáikat a tengerészgyalogság állásaira. A nap úgyszólván elmerült a porban és a füstben.

Miután a légierő és a tüzérség csapást mért azokra a szakaszokra, ahol pedig úgy látszott, hogy már mindent letöröltek a föld színéről, veszettül felkattogtak hosszú sorozatokban a géppuskák, és azután . . . azután elindult az ellenséges gyalogság. Elindult, de szembe találta magát a tengerészgyalogosok tüzével, akik mintha holtukból támadtak volna fel. A füstölgő romok és szétvert lövészárkok közül gránátok röpültek a hitleristák felé.

Először az első, majd a második láncot söpörték el . . . Megjelent a harmadik, a legnépesebb. Ágyúk és aknavetők tüze támogatja. Az erők egyenlőtlenek, és bizonyos szakaszokon az ellenfélnek mégis csak sikerült betörnie állásaink körzetébe. A zászlóalj jobb szárnyán álló század magára vonta a fő csapást. Ennek a századnak a katonái egy lépést sem tágítottak és egytől egyig elpusztultak.

– Tábornok elvtárs, arra a szakaszra, ahol az első század állt, felderítőket küldök – jelentette telefonon a zászlóaljparancsnok Zsigyilov dandárparancsnoknak, aki ezeknek az eseményeknek előestéjén kapta meg a tábornoki kinevezését.

– Mondja meg a felderítőknek: bennük van minden reményem – felelte Zsigyilov.

Dmitrisin azonnal odarohant felderítőihez, és közölte velük a zászlóaljparancsnok és a tábornok beszélgetésének tartalmát. Bajtársai arcán a zavarnak árnyéka sem tükröződött. Készek voltak teljesíteni a parancsnokság bármely feladatát.

Dmitrij néhány rövid pillanatra minden katonájának jellemét és szokásait számba vette, és azon a gondolaton kapta magát: „Miért teszem ezt? Talán nem vagyok biztos abban, hogy élve megúszom ezt az ütközetet? Nem, mi helytállunk!"

A vasúti töltés fedezete alatt a felderítők gyorsan hatoltak előre az állomás raktárainak romjaihoz. Ott sok sebesült volt, a felderítők átadták nekik vízzel teli kulacsaikat. Ahogy közeledtek az első század lövészárkaihoz, egyre több sebesült és halott feküdt az úton. Nehezen jutottak előre. Jobbról, a lövészárok mentén német géppuskák tüze söpört végig. Az ellenfél el tudta foglalni egy tüzelőállásunkat és azt ellenünk felhasználta.

A felderítők egy domb mögött lapultak. Dmitrisin az ismerős ösvényt nézte, amely a Verhnyij Csorgun felé vezet; ott rejtőzött az ellenség. Ki kell verni a géppuskásokat a tűzállásból hát felőli csapással, ahonnan a hitleristák nem várják.

Dühödt lövöldözés kezdődött. Néhány perc múlva az ellenséges géppisztolyosok visszavonulásba kezdtek. Dmitrisin könyökére támaszkodva egy pillantással végigmérte szakaszát: úgy látszik, nincs veszteség. Pillantása megállapodott Azovon, és nem hitt a szemének, a harcos életét kockáztatva, térdelve kötözött egy sérült almafát.

Hirtelen Kaplanov megdermedt, mintha földbe ásták volna: elfogytak a töltényei. Odarohant hozzá egy felderítő, és ketten vetették magukat egy fasisztára, hogy elvegyék a géppisztolyát.

Azov befejezte az almafa kötözését, és a közlekedőárkon át rohant a tüzelőálláshoz, kezében gránáttal. Pontosan és messzire dobta a gránátokat. A hitleristák megrémültek és elrohantak.

Végül a tüzelőállás a kezünkbe került, az első század harci állásait visszaszereztük. Súlyosan megsebesült néhány harcos. Tizenhét fő maradt életben a felderítők közül, ezzel az állománnyal tartották az első század állásait másnap reggelig, amíg meg nem érkezett az erősítés.

9. SZAPUN-HEGY

Június 27-én reggeltől Szevasztopol védelmének központja a Szapun-hegy lett sok lépcsős, százötven méteres sziklájával, amely az egész völgy fölé emelkedett.

A tengerészgyalogosok által a Szapun-hegy meredek oldalán elfoglalt állások uralták a terepet, és még a tapasztalatlan szem is beláthatta innen, hogy mit csinál az ellenfél.

A felderítők szakasza Zsigyilov tábornok parancsnoki állásának közelében helyezkedett el. A tengerészgyalogosok dandárja szinte belegyökerezett a köves magaslatba.

A június 28-ára virradó éjszaka volt Dmitrisin számára talán a legkockázatosabb, bár a felderítők kockázat nélkül sohasem dolgoznak. Ezúttal azonban a kockázat valóban kétségbeejtő volt. A jaltai országúton, a Balaklava mögötti éles kanyarban aláfüggő szikla alatt a szovjet aknászok hatalmas gyújtóbombákat helyeztek el. Ezeknek akkor kellett működésbe lépniük, ha az aszfaltot a nehéz harckocsik és az ellenfél nagy ágyúinak nyomása éri. A légi felderítés azonban közölte, hogy akadálytalanul haladnak át arrafelé az ellenséges páncélosok és ágyúk. Az előhívott fotólemezeken látni lehetett az épen maradt sziklát is, mely ugyanúgy állt, mint több száz évvel ezelőtt. A szikla felső kiszögellésénél pedig – amint a topográfusok megállapították – valamilyen magas rangú parancsnok még figyelőállást is kiépített. Valaki azt mondta, talán maga von Manstein áll ott. Egyszóval Dmitrisin azt a feladatot kapta, hogy helyezze működésbe a gyújtóbombákat! . . .

A gyújtóbombák elhelyezkedésének és a robbantófejekhez kapcsolt vezetékének sémáját a műszaki osztályon adták neki át. Egyszerű, de finom munkára volt szükség: legalább egy robbantófejet ki kellett cserélni, a többi már a detonációtól is működésbe lép. Dmitrisin felmérte, hogy milyen úton juthatna el a sziklához, és úgy döntött: egyedül megy oda. Hogy miért egyedül? Ha az ember magával visz egy aknászt is a csak felderítők által ismert ösvényen, amely egy keskeny tű fokán áthúzható vékony cérnához hasonlított, ez azt jelenti, hogy még egy csomót is visz a háta mögött, amely valamely keskeny ponton ottreked és mindent tönkretesz. Két vagy három felderítőt magával vinni, ahogyan a dandár törzsénél javasolták, nem volt hajlandó: miért kockáztassa bajtársai életét, amikor van egy elkeseredett, de helyes megoldás egyetlenegy ember számára is . . .

És már ott is fekszik a megölt és sebesült ellenséges katonák között a jaltai országút kanyarulatában. Német altiszti egyenruhát visel. A száján véres kötés, feje alatt egészségügyi táska. Bal keze a mellén nyugszik és vérzik. Valóban vérzik, nem tettetés ez, nem tudták rendesen bekötni az új sebesülését. A kezét egy szögesdrótban sebezte meg és saját vére most segít befesteni szája sebkötésé-

nek színét is. Úgy látszik, mintha a torkát érte volna sérülés, vagy a tüdején sebesült volna meg... Így várja a temetőcsoportot vagy az elszállítókat. Ha ezek nem jönnek hamar, maga lép ki az országútra és az egészségügyi táskájával fog integetni a peremsávból visszatérő gépkocsiknak.

Fél óra telt el így. Ám de sem temetőcsoport, sem szállítók nem jöttek. A mellette fekvő és fején megsebesült fasiszta úgy látszik magához tért, vergődni kezdett, majd megfogta Dmitrisin táskáját és magához húzta, mintha azt akarta volna mondani, segíts, szanitéc.

Dmitrisin nem engedte ki kezéből a táskát – ebben voltak a robbantók! –, hanem fölállt és kiment az országútra. Az úton hatalmas „Diesel" közeledett üresen, teljes sebességgel, még a föld is csak úgy dübörgött alatta. Dmitrisin fölemelte a táskát, a „Diesel" csikorogva fékezett. Sok sebesült a zaj hallatára megmozdult, bár azelőtt úgy tűnt, hogy a legtöbbjük halott. Dmitrisin a sofőrnek a sebesültekre mutatott: vigyél el valakit. Az kinyitotta a fülkét, ketten bemásztak.

– Genug, genug [elég, elég] – kiáltotta a sofőr, és becsapta a fülke ajtaját. Dmitrisin a hágcsóra lépett és jelt adott: indulás!

Odaértek a sziklához. A meredek kanyarban Dmitrisin már-már úgy érezte, hogy most működésbe lépnek a gyújtóbombák. De nem történt semmi.

Dmitrisin a kanyarnál bekopogott a fülke hátsó ablakán, és a bal oldali ösvényre mutatott a sofőrnek: állj meg, nekem itt van dolgom. A sofőr fékezett és a felderítő leugrott a földre. A gépkocsi eltűnt a kanyarban. Most sietni kell: a júniusi éjszaka rövid, nemsokára hajnalodni fog, és Dmitrisinnek még meg kell találnia a térkép alapján a gyújtóbombák fészkeit, meg kell néznie azokat és aztán... látni fogja, mitévő legyen.

Csakhogy akárhogy tapogatta a fészkeket, a robbantófejeket nem találta bennük. A nyílások üresek voltak, a vezetékek végét föld borította. Hogy ki tette ezt – nem tudni. Ha a hitleristák felfedezték volna ezt az építményt, akkor a gyújtóbombák helyén üres gödrök maradtak volna. Lehet, hogy az aknász a harckocsik jövetelét várta, hogy azok megjelenésének pillanatában helyezze a gyújtófejeket a sziklák alá és magát is az omlás alá temesse a harckocsikkal, de...

nem sikerült neki, vagy golyótűzben esett el? Sok minden megeshet. Ki tudja?

Mitévő legyen most Dmitrisin?

Legalább egypár gyújtófejet be kellene rakni, majd kilépni az útra, megállítani egy kocsioszlopot a szikla előtt, még a robbanást megelőzően. A robbanás elállja majd a harckocsik útját. A kockázat kétségbeejtő, de nem értelmetlen. Jól tette, hogy egyedül jött ide.

Valahol a közelben már motorkerékpárok berregtek, majd elhalt a hangjuk. Egy gépkocsi ajtaját csapták be. Valaki, úgy látszik, fölment a szikla legtetejére. Mi van akkor, ha valóban magának Mansteinnek a figyelőállása van ott?

Az úton erősödött a harckocsik dübörgése. Dmitrisin gyorsan berakta a gyújtófejeket, és kilépett az országútra. Vagy 10 méterre állt meg attól a vonaltól, ahol a séma szerint elrejtették a nyomódásra működő mechanizmusokat, az elektromos lánc érintkezőit. Fölemelte most már üres egészségügyi táskáját. A harckocsik előtt személygépkocsi jött, benne cvikkeres, magas rangú tiszt. A kocsi megállt. Kiugrott belőle két tiszt, Dmitrisin odarohant a tábornokhoz és mutogatással magyarázta, hogy a kocsi előtt veszély van, várni kell.

– Wo, wo [Hol, hol?] – kérdezgették a tisztek. Dmitrisin valamit morgott a kötése alól, a kezével gesztikulált. Tudta, hogy fel kell tartóztatnia a hadoszlopot. Hadd szaladjanak ide a tisztek, talán fentről is lejön az, aki a figyelőállásba ment. A tábornok kéri, mondja meg, milyen messze van a veszély? Dmitrisin a tábornok arcához érinti egészséges és véres kezének szétterpesztett ujjait és több tucat métert számol le: 20–30–40. Lassan számol. Már száz méteren is túl van. A tábornok únja már a számolgatást, int a kezével – előre. Úgy látszik, még a sötétség leple alatt le akarta foglalni a kiinduló állásait.

Dmitrisin az országút mentén előre szaladt. Csak egy tiszt ment mellette megszeppenve. Tudni akarta, hogy milyen veszély van elöl. Dmitrisin megállt. A lihegő tiszt először a hátába ütközött, majd a késébe. Dmitrisin nem valami ügyesen ütötte belé, de nem hagyta, hogy elővegye a pisztolyát. Kedvelt módszerét kellett alkalmaznia: tarkójával az aszfalthoz verte a fejét – se kiáltás, se nyögés . . .

Most pedig Iván, eredj minél messzebbre az országúttól, dermedj meg a kövek között, és várd meg, hogy mivel végződik mindez! Ha

az oszlop elhalad, menj vissza, és újra alaposan ellenőrizd a séma szerint a csomópontokat és a vezetékeket . . .

Hiába kockáztatott volna? Nem, nem hiába! Hirtelen megingott alatta a köves föld. Ahogyan lágyan megingott, a köveket és a kis kavicsokat a legpompásabb tollazatnak látta. Aztán látta, hogyan emelkedik fel a szikla, hogyan reng az ég, mintha a rózsálló égbolt fejtetőre akart volna állni és . . . fülsiketítő, óriási erejű robbanás hallatszott . . .

A Szapun-hegyre sűrű füst- és porfelhő borult. Nagy ritkán, a füstfelleg részein át látni lehetett a homályos napot. Új nap kezdődött, a megpróbáltatások napja. Dmitrisin kötelessége teljesítésének érzésével tért vissza. Az ellenséges páncélosok tervezett támadása Herszon körzetében elmaradt.

A tengerészgyalogosok állásainak ostromát a betolakodók június 30-án éjszaka 2 óra 30-kor újították meg. A Szapun-hegy szokatlan időben morajlott fel. Ez a meglepetés arra kényszerítette a dandárparancsnokot, hogy felderítőket küldjön a Szapun-hegy lejtőjére, hogy ott segítsenek a halálosan kimerült tengerészgyalogosoknak. Dmitrisin jobbra futott, ahol a hitlerista géppisztolyosok megpróbáltak áttörni a szovjet állásokba. A lövöldözés a bal szárnyon is erős volt. Nem, nem aludtak el, nem tévedtek a tengerészgyalogosok az ellenség éjszakai támadásának kezdetét illetően. A felderítők itt harcba bocsátkoztak.

– Te rohadt, nem törhetsz át! – kiáltott Azov az átszaladó hitleristáknak, miközben géppisztolyából rájuk célzott. Egy golyó azonban leszakította a fülét, és arcának egyik felét vér borította. Egy közelében levő bajtársa sietett hozzá. Az is sebesült volt. Állát érte a lövés.

– Látod – mondta Azovnak, ujjával mozgatva a fogait –, hová célzott a német pontosság, a háború után még a pászkát sem tudom majd megrágcsálni . . .

– Sebaj – szakította félbe őt Azov –, tömd be a lyukat, mert csupa vér lesz a zubbonyod.

A fasiszták a szovjet harcosok tüze elől a földre vetették magukat.

– Nem, nem juttok fel, disznók, a Szapun-hegyre! – tört ki Dmitrisinből.

Ám abban az órában egy gonosz lövedék röpült felé. Áttörte a

mellvédet, és Dmitrisin lábainál robbant fel. Mintha megfordult volna a Szapun-hegy. Elhalkult a háború. Ez az átkozott háború a lövészárok mélyére temette a bátor felderítőt, lekaszálta erős lábát.

Amikor magához tért és kinyitotta a szemét, nem tudta, hol van és mi történt vele. Szemében összefolyt a lövészárok és az ég... mintegy álomban hallotta a géppisztolyok sűrű kattogását. Valami fájdalmat érzett a lábában. Szeme előtt sárga körök úsztak, ezernyi csillogó szilánk szóródott szét, s mintha csak madarakká változtak volna.

Nem, nem madarak, „Junkers"-ek ezek. Iván Dmitrisin azt gondolta, hogy most már nincs nála megfelelőbb célpontjuk: a Krímfélsziget egész földjét befedte a testével.

Átvitték a dandárparancsnoki figyelőállásba.

A harc folytatódott. Minden belefúlt a veszett tüzelés örvényébe. Úgy tűnt, mintha ezzel a tűzzel egy egész országot el lehetne törölni a föld színéről. A szapun-hegyi csata azonban még tovább folytatódott.

Vissza kell térni a peremsávba és verni a fasisztákat. Hiszen még van erő a karjában. Megpróbált a könyökére emelkedni, azután hirtelen mély sötétségbe zuhant.

Az egészségügyi gépkocsiban tért magához. A Szapun-hegy valahol messze elmaradt mögötte. Dmitrisin szíve összeszorult. Abban az órában vagy valamivel később érlelődtek meg benne azok a szavak, amelyekkel most hozzád fordulok, olvasó.

Ha majd Szevasztopolban jársz, okvetlenül menj fel a Szapun-hegyre – a hősiesség magaslatára. Itt a Nagy Honvédő Háború idején történelmi csata zajlott. Mélyen hajtsd meg a fejed azok előtt, akik ezen a szent földön életüket adták a szovjet haza szabadságáért. Emlékezz a tengerészgyalogosok dicső felderítőire.

Ha festő vagy – fesd meg őket, a híreseket és az ismeretleneket, lángok szirmaiban!

Ha szobrász vagy – támaszd őket életre gránitban!

Ha zeneszerző vagy – dicsőítsd őket lelket zaklató oratóriummal!

Ha költő vagy – zengj róluk himnuszt, örökkön élőt! És mondd el a szárnyaló hála szavát azokról, akik életük végéig hűek maradtak internacionalista kötelességükhöz.

A. Szgibnyev – M. Korenyevszkij

„KAPCSOLATOT TEREMTEK"

FARID FAZLIAHMETOVRÓL

Tudtuk, hogy erős ellenféllel van dolgunk, amelynek makacssága annál inkább fokozódik, minél mélyebbre hatolunk a területén. Arra kellett törekednünk, hogy ramadásunk ne torkolljon elhúzódó harcokba, hanem gyors legyen és feltartóztathatatlan, hogy az ellenség ne tudjon tervszerűen, előnyös terepszakaszokba kapaszkodva visszavonulni. Ezért fordítottunk nagy figyelmet mind az ellenséges védelem peremsávjainak, mind pedig mélyebben fekvő terepszakaszainak gondos felderítésére.

K. K. Rokosszovszkijnak,
a Szovjetunió marsalljának „Katonai kötelesség"
című könyvéből.

1. TALÁLKOZÁS A NAGY SZÍNHÁZNÁL

A tavasz ragyogó, napos idővel köszöntötte május 9-ét, a Győzelem Napját: az ég végtelen kék volt. A Nagy Színház előtti parkban, amely az egykori frontharcosok találkozásának immár kedvelt színhelye, buján zöldelltek az új hajtások. A szökőkút melletti fákon rengeteg kis tábla lógott, azokhoz hasonlatosak, amelyek a háború idején a fronton útbaigazították a katonákat.

És az ősz hajú, sebesülések nyomait hordozó, kitüntetésektől csillogó öltözetű emberek meghatottan álltak e jelzések előtt, hadseregüket vagy hadosztályukat keresve, majd közelebb érve fiatalosan és diadalmasan kiáltották: „Szervusztok, ezredbéli bajtársak!"

A körös-körül nyüzsgő embertömegben gyalogosok ölelték át a gyalogosokat, tengerészek a tengerészeket, repülősök a repülősöket.

Csak egy csoport – hét-nyolc ember – állt mintegy különváltan ettől a zajos nyüzsgéstől és a mindent átfogó örömtől. Az almafán, amely alatt a hallgatag, tartózkodó, komor harcosok gyülekeztek, semmiféle jelzés nem volt. Érezni lehetett, hogy valakit türelmetlenül várnak . . .

Ám a csoport hirtelen megélénkült, az arcok mosolyra kerekültek és hallani lehetett: „Fjodor, Fjodor!" – egy magas, vállas ember elmerült ezután a baráti ölelésekben. „Fjodor, kedves Fjodor!", – hallatszottak a kiáltások.

A magas, fekete hajú, kissé őszülő férfiút valójában nem Fjodornak, hanem Faridnak hívták. Abban a helyzetben azonban, amely több mint három évtizeddel ezelőtt ezeket a mostani „hallgatagokat" körülvette, a Faridnál alkalmasabbnak látszott egy olyan név, amelyet az ember nem jegyez meg azonnal, ha idegenek előtt kiejtik. Harminc évvel ezelőtt Faridnak olykor más álnevei is voltak, de bajtársai, akik a Nagy Színházhoz eljöttek, Fjodor néven emlékeztek rá. Emlékeztek rá számos dicső hőstette miatt, amelyeket az ellenség hátában több mint két éven át hajtott végre.

Nem években, nem is „több mint"-szerű kifejezésekkel, hanem napokban, órákban, percekben kellene kiszámítani ezt az elkeseredett, aknamezőként veszélyes időt. Az ember a legapróbb hibába is belepusztulhat – jó esetben. Mert a halálnál is rosszabb a kínzás a Gestapo börtönében. A hitleristák a „hórihorgas Fjodorért" (mert mégiscsak megtudták Fjodor elnevezését is) nagy összeget ígértek, valamint „birtokot két tehénnel és traktorral, jó állapotban". Az árulásra felhívó röpcédula felsorolta a „bolsevista ejtőernyős" különleges ismertetőjeleit, említést tett arról, hogy „jobb tenyerén, valamint jobb vállán és mellén is" golyó ütötte sebek nyoma látszik. Meg kell mondani, hogy az ismertetőjelek pontosak voltak. A „hórihorgas Fjodorra" minden jel szerint tapasztalt, régi elhárítók vadásztak. Igen, Farid háromszor is megsebesült az ellenség hátában tevékenykedve. Harmadik sebesülése különösen súlyos volt: a golyó a gerincét érte. De akkor is ott maradt a helyén, a partizánok meggyógyították, és nem volt hajlandó elrepülni a Nagy Földre, a moszkvai katonakórházba. Igen, ejtőernyős: hét ízben szállt le a frontvonalon

túl, különlegesen fontos feladatokat teljesítve. Sok mindent elértek a fasiszta nyomozók, de egyvalami nem sikerült nekik, minden erőfeszítésük dacára: nem találtak olyan sötét lelkű embert, aki vágyott volna arra a bizonyos birtokra és traktorra, ráadásként a tehénnel. Faridot jól elrejtették az emberek, az erdő és az anyaföld!

Elképzelésünk szerint egy ilyen ember nem feledheti el harcos múltjának legapróbb részletét sem: hiszen rendkívüli, kivételes a története.

– Szó sem lehet róla! – ellenkezik energikusan Farid Szalihovics Fazliahmetov. – A felderítők fronton töltött éveit ugyanúgy kell számolni, mint bárkiét – gyalogosokét vagy harckocsizókét, repülőkét vagy tengerészekét. Engem mindig lelkesített a rohamozó láncban előrenyomuló katona. Alekszandr Matroszov – ő mesélhetné el percekben és másodpercekben halálos harcának élményeit. De mi... mi olyanok vagyunk, mint a többiek: egyévi szolgálatunk háromévinek számított a fronton. És mint minden frontharcosnak, sok mindent el is kellett felednünk vagy helyére kellett tennünk az időben. Hogy pontosak legyünk, a dokumentumokba is bele kell nézni...

Mi betekintettünk azokba a dokumentumokba, amelyekről Farid Szalihovics beszélt. Hihetetlen értékű okmányok ezek, többnyire egy példányban gépelték őket a törzsparancsoksági írógépek ugráló betűivel, vagy kézzel írták zsákmányolt topográfiai térképek hátoldalára, amelyeket katonai távíró szalagján kopogtak le vagy éppen valamilyen anyagdarabra írtak. „Valamennyi egység parancsnokának! Fazliahmetov elvtárs megérkezéséről azonnal tegyenek jelentést a fronttörzs felderítő osztályán." Pecsét, aláírás.

Egy gyufaszálnál is vékonyabb kis csőbe begyűrtek egy ilyen szövetből vagy vászonból levő anyagdarabkát, és bevarrták a zakó aljába vagy gallérjába. Amikor a felderítő visszatér az övéihez, természetesen az illetékesek a bevarrt igazolvány nélkül is szerezhetnek értesülést mindenről.

– De azért, tudja, valahogy könnyebb tőle az ember lelke – mondja meghatottan Fazliahmetov –, mégiscsak szovjet okmánya van az embernek. Az egyetlen. Az se baj, hogy ki se lehet tapintani a vastag posztó alatt – olyan volt ez a felderítőknek, mint a Majakovszkij versében emlegetett „sarló-kalapácsos szovjet útlevél". Ez

szétszórta, megszüntette azt az érzést, hogy az ember mindentől el van szakadva, ami szívének kedves. Érezhette, hogy a Szovjetunió polgára! A haza dokumentumát hordozta magával.

Farid Szalihovics megsimogatja az igazolvány selymes szövetét, azután reménykedve kérdezi:

– És nem került a kezébe a levéltárban az „Alekszandr Matroszov" felderítő csoport anyaga?

– Dehogynem került, Farid Szalihovics, dehogynem. Minden feljegyzés és minden egyes jelzés megmaradt, ami odaátról jött.

És Farid Fazliahmetovval együtt most visszatérünk a múltba, a fronton töltött időszakba.

1944 decembere végéhez közeledett. Húsz nap volt hátra a 3. és 2. Belorusz Front és az 1. Balti Front bal szárnyának kelet-poroszországi stratégiai támadó hadműveletéig. A 2. Belorusz Front helyettes törzsfőnöke, az a tábornok, akiről K. K. Rokosszovszkij később azt írja „A katona kötelessége" című könyvében, hogy „ügyének mestere", a térkép fölé hajolva újra és újra átolvasgatta a lakott helységek neveit a készülő támadás övezetében, és félhangon mondogatta magában:

... Ez is teljesen világos ... Ez is ... Ez is ...

A tábornok hirtelen pillantást vetett az előtte álló Medvedovszkij őrnagyra.

– De itt egyelőre nem világos a helyzet – és aláhúzta annak a városnak az elnevezését, amely négy vasúti és vagy tucatnyi országút kereszteződésénél állt. Itt baj van!

– Tábornok elvtárs, éppen azért jöttem, hogy jelentsem: készen áll a csoport a Bytów körzetébe való átdobásra. A csoport vezetője Fazliahmetov alhadnagy ...

– Ki ez az ember?

– A Központ mint tapasztalt felderítőt ajánlja. Néhányszor már átdobtuk a frontvonalon túlra rövid időre, azután több mint két éven át a „Moszkva" különleges deszantosztag helyettes parancsnoka volt, és ez az osztag mélyen az ellenfél hátában tevékenykedett. A jellemzések szerint bátor és határozott.

Medvedovszkij szétnyitotta a mappát, elővette belőle Fazliahmetov alhadnagy katonai jellemzését és a tábornok elé tette. Mindössze féloldalnyi géppel írott szöveg.

– Milyen hibái vannak? – hunyorgott bizalmatlanul a front helyettes törzsfőnöke, és az elolvasott iratot az asztal szélére tolta.

– Tábornok elvtárs, Fazliahmetov minden lényeges hibája – a múlté. Ezért nem is tartottam szükségesnek . . .

– De azért csak jelentse. Bytów különleges körzet.

Az őrnagy újra kinyitotta a mappát és átadott a tábornoknak néhány gémkapoccsal egymáshoz erősített papírlapot.

– No, még csak ez hiányzott. A jó tulajdonságai egy lapon elférnek, a hibái viszont öt oldalt foglalnak el. Üljön csak le, Medvedovszkij, hadd olvassam el.

Ez az öt oldal egy tiszt jelentésének része volt, aki a Központ megbízásából elemezte a „Moszkva" különleges osztag tevékenységét. Főleg abban a periódusban, amikor az osztagot Fazliahmetov vezette, aki a Nagy Földre hívott parancsnokot helyettesítette. Fazliahmetov a jelek szerint nem nyerte meg a jelentéstevő tetszését: túlságosan heves vérű, fejjel megy a falnak ahelyett, hogy gondosan konspirálna, mindenféle ötlete támad, amely túlmegy az osztagra bízott feladatok keretén

A továbbiakban a jelentés olyan példákat sorolt fel, amelyek a tábornoknak néhány vidám percet szereztek.

„. . . Fazliahmetov azzal bízta meg a Marina Gorka-i elvtársakat, hogy lopjanak el a németektől egy gázgenerátoros traktrot, a talkii csoportot pedig utasította, hogy szerezzenek páncélt, mivel mindenáron egy harckocsit akart építeni, és azt el akarta rejteni az erdőbe, szükség esetére . . ."

Fazliahmetov, miután a harckocsival kudarcot vallott, egy katapultot próbált felszerelni, amely elgondolása szerint 400 grammos trotiltestet dobott volna mintegy 1000 méternyi távolságra. A Marina Gorka-i és talkai illegális csoport tagjait pedig mozgósította, hogy találjanak a katapulthoz alkalmas rugót.

Fazliahmetov parancsára az osztagban plakátokat és karikatúrákat készítettek a hitleristákról, amelyeket azután eljuttattak az ellenség helyőrségeibe, és látható helyeken kifüggesztették. A rajzokra ráírták: „A Vörös Hadsereg deszantosztagának kiadása . . ."

A beszámoló szerzője, aki nyilván tárgyilagos ember volt, szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy Fazliahmetov, bár megengedi magának, a felderítőnél megbocsáthatatlan ilyen heveskedés és lebecsüli

a konspirációt, de erős akaratú, rettenthetetlen ember és jelentős személyes harci érdemei vannak. Így például részt vett tizenhárom lőszert, haditechnikát és ellenséges élő erőt szállító szerelvény felrobbantásában. Felrobbantott egy vasúti hidat. Ő irányította a robbantócsoportokat, valahányszor a különleges osztag a hitleristák légibomba- és benzinraktárait támadta meg. A helyi lakosság körében – amely részt vett a fasiszta megszállók elleni harcban – megbízható és aktív felderítő csoportokat szervezett Marina Gorkában, Talka és Oszipovicsi állomáson, „bár a két utóbbi nem tartozott az övezethez".

– Tyű, de szigorú, aprólékos revizor! – állapította meg a tábornok, majd újra összefűzte az átnézett iratokat és átadta Medvedovszkijnak. – Micsoda nagyszerű hiányosságai vannak ennek az alhadnagynak, nem igaz? Hol van most?

– A csoportjával van. Egész héten át feszülten dolgoztak és ezért ma pihenőt adtam nekik. Hívassam?

– Nem, magam megyek hozzá.

A tábornok a felderítők földkunyhójához közeledve már hallotta a dalt:

Harcba indult egy szép legény,
Kikísérte a lány . . .

Fazliahmetov és bajtársai énekeltek . . .

A Nagy Színház előtt, a háborús veteránok ujjongó tömegében, hirtelen felcsendült a frontharcosok kedvelt dala. A dal egyre szélesebben hömpölygött, egyre több hang olvadt bele és a „hallgatagok" is átvették. Ekkor azonban meglátták egy mosolygó embert, aki feléjük tartott, és vagy tíz méterről széttárta karját, hogy már menet közben testvérien átöleljen valakit.

Fazliahmetov úgy tett, mintha nem ismerné meg az odalépő férfit, és szigorúan megkérdezte:

– Maga mit keres itt?

A mosolygós arcú hirtelen aggodalmas képet vágott és komolyan felelte:

– Bortniba megyek dohánymagvakért.

– Én meg Szénya vagyok – mondta Fazliahmetov.

Csak ezután a „szertartás" után ölelték át egymást, és elégedettek voltak azzal, hogy egyik sem felejtette el a valaha mindkettőjük számára fontos párbeszédet. 1943 májusában csak azt ismerték el saját emberüknek, a Nagy Föld küldöncének, aki alkonyatkor a kijelölt nap előtt elhaladt Popov Grjádtól 2 kilométernyire nyugatra, az erdész kunyhója mellett „Bortniba, dohánymagvakért". És csak az, aki megkérdezte: „Maga mit keres itt?" – és Szénya néven mutatkozott be, az várta valóban a találkozót, mint a „Moszkva" különleges felderítő deszantosztag képviselője.

2. AZ ÁLNÉV MEGVÁLASZTÁSA

A Fazliahmetov-csoportnak kiszemelt tágas földkunyhó meleg és kényelmes volt. A frissen gyalult deszkából készült asztal körül a felderítők egy gramofon hangjaival együtt dúdoltak, de a tábornok megjelenésekor gyorsan fölpattantak helyükről. Parancsnokuk, aki éppen úgy nézett ki, ahogy a front helyettes törzsfőnöke elképzelte magának, előrelépett, hogy jelentést tegyen. Valaki a gramofon lemeze felé nyúl:

– Nem kell kikapcsolni! Szívből dalol és szép a hangja – mondta a tábornok, s egyetlen mozdulattal megállította a jelentéstevőt. – Hová akaszthatom a köpenyemet? Megvendégelnétek egy teával?

„Mindenki, aki akkor ott volt a földkunyhóban – emlékezik vissza Farid Szalihovics – azt hitte, hogy ez a vendég ellenőrizni, vizsgáztatni jött bennünket. De ő csak odaült az asztalhoz. Azután jelt adott: rajta, énekeljetek ti is velem, és halkan dúdolgatni kezdte:

És a fronton a szép legényt
várta egy nagy család,
mindenütt csupa harcostárs,
mindenütt jóbarát . . .

Azután teázgattunk, és a tábornok szeretteinkről és hozzátartozóinkról érdeklődött . . ."

Azon az estén a front helyettes törzsfőnöke éppen csak érintette a felderítőkre bízott feladatot, megkérdezve Fazliahmetovot:

– Milyen álnevet választott ki magának?

Farid már nem emlékszik a névre, csak a végződésére: „. . .szkij".

– Nem nagyon tetszik. Szeretem, ha a felderítő álnevének értelme van. Nemrégiben például jelentették: Scsukar, felderítő csoport vezetője. Nem hangzik jól! Az ember szinte látja Solohov könyvéből a horogra akadt öregapót. Afféle rossz célzás ez. Megváltoztattam! Én a maga helyében az ő nevét venném fel – és a tábornok rámutatott a földkunyhóban függő plakátra, amely Alekszandr Matroszovot ábrázolta.

Fazliahmetov azt felelte, hogy ő sohasem merné felvenni a hős nevét. Túlságosan nagy a felelősség.

– Szánd rá magad! Mi majd jóváhagyjuk: Matroszov.

És témát változtatva a többiekhez fordult:

– Van-e valamilyen személyes kérdés vagy kívánság hozzám?

– Tábornok elvtárs – tökélte el magát Fazliahmetov –, már két hónapja nem láttam a barátomat, Alekszandr Cseklujevet. Odaát van?

– Cseklujev?

– Pontosan. Háromszor dobtak át vele az ellenség hátába, ugyanazzal a paranccsal tüntettek ki mindkettőnket . . .

– Szóval aggódsz? Ez jó, hogy bajtársaidra gondolsz. Cseklujevvel minden rendben van. Őt ajándékozták meg a Csukár csúfnévvel. Mi jó nevet adtunk neki és a dolgok azóta remekül mennek – tréfálkozott a tábornok. – Derék fiú ez te Cseklujeved. És benned is bízom, Matroszov.

Az utolsó éjszaka. Másnap átrepülnek a frontvonalon és mélyen az ellenség hátába kerülnek. Az ember ilyenkor majdnem mindig újraéli az életét, csakhogy a hónapok percekig tartanak, és néhány szívdobbanásnyi idő alatt egész nap telik el. Van akinél három, van akinél négy szívdobbanásnyi idő kell. Bonyolult, zűrzavaros egymásutánban idézi fel az emlékezet az éveket.

Illegális lakás. Morozov hadnagy rohan be. Sápadt, reszkető ajka alig mozdul, a szavait nem lehet érteni. Szedd már össze magad és jelents! Kiderült, hogy Priscsepcsik meghalt. Először megsebesítették a gestapósok, majd körülfogták. A felderítő megvárta, míg közel jönnek hozzá, néhány szót kiáltott, nem is lehetett hallani, hogy mit,

majd kirántotta a gránát csapszegét és tenyerén odanyújtotta a gránátot a felé rohanó fasisztáknak: nesztek, disznók!

Csodák nincsenek, de Fazliahmetov azon az éjszakán mégis elküldte az embereket, hátha életben maradt a bajtársa. Eredménytelenül tértek vissza. Mit mondhatott Priscsepcsik halála előtt? Úgy szerette volna hallani a hős utolsó szavait... Hiszen hónapokat, hosszú hónapokat töltöttek együtt... Igaz hazafi volt – hadd tudjanak erről a földijei.

És Szamujlik? Mire gondolt ez a felderítő, amikor megértette, hogy már csak egy perc van hátra az életéből? Mindig tréfálkozott, hogy egy igazi spanyol cigánylány védi őt a golyóktól. A fülbevalója akkora volt, mint egy csészealj. Varázsszavakat mondott, megcsókolta őt, és halhatatlanságot jósolt neki, a köztársasági hadsereg önkéntesének a fasiszták elleni harc előtt, Madridban. Oda is önkéntesként ment és a felderítéshez is önként csatlakozott. Félelmet nem ismerően bátor volt. Mint Szása Cseklujev. Ott, Spanyolországban valóra vált a cigánylány ígérete, itt nem...

Lihogyijevszkaja Lena. Vagy inkább Jelena Vikentyevna: nem volt már fiatal. Faridnál vagy tizenöt évvel idősebb. Belorusz asszony, pártonkívüli, sokgyermekes. Tudták, hogy jó ember, igazi hazafi, de nem hívták az osztagba. A gyermekei miatt. Maga jött, megbízható ajánlással, és könyörgött: adjatok feladatot, próbáljátok ki, mit tudok! Hiszen látjátok, hogy lángol édes hazám, Beloruszia. Pusztulnak a szeretett szovjet emberek. Hogyan állhatnék félre, hogyan ne legyek harcos?

Kezdetben aggasztotta őket az, ahogyan az asszony a feladatot felfogta. Úgy vélte, hogy a német és különösen a magyar, román és olasz katonákat és altiszteket érvekkel, lángoló agitációval kell a Vörös Hadsereg oldalára vonni. Hiszen többségük munkás és paraszt. Hogyan ne jutna el hozzájuk az igazság? Jelenát figyelmeztették: légy óvatosabb, agitátor elvtársnő! Most felderítő vagy és láthatatlan szálakkal kötődsz a „Moszkva" különleges osztaghoz. Ha elkapnak a fasiszták, esetleg megkínoznak. Nem mindenki viseli el a megpróbáltatást. „Nem is lehet elviselni – mondta Lihogyijevszkaja nyugodtan –, de ne izguljatok. Ha bekövetkezik a helyrehozhatatlan, rajtam kívül senki se lesz veszélyben."

Egyszer a megbeszélt helyre hozott egy magyar altisztet és az kijelentette a különleges osztag képviselőinek, hogy az első lehetséges alkalommal hajlandó megadni magát a szovjet katonáknak. Ennek a lépésnek a szükségességéről ő (Lihogyijevszkajára mutatott) győzte meg, ez a nagyon okos asszony. Ő maga a 151. magyar hadosztályból van, amely a 2. magyar hadsereg része. De híre járt, hogy ez az egység gyakorlatilag már megszűnt létezni; a 106. és a 108. magyar hadosztály számos katonáját a hitleristák lőtték agyon Brjanszknál géppuskával, mert nem voltak hajlandók tovább harcolni. A 151. hadosztály eljutott Oszipovicsiba és most Minszk felé halad. A törzs a tábori titkosrendőrség épületében helyezkedett el.

Az altiszt mindezt úgy mondta el, mintha félne, hogy nem fogják végighallgatni. Jelena Vikentyevna elmosolyodott: látjátok, az én agitátori módszerem eredményes! Igen, eredményes munkát végzett Jelena Lihogyijevszkaja és sok más hazafi, akik önkéntes felderítőkként halálos veszélyek közepette cselekedtek.

A hitleristák őrjöngtek, egymást követték a sortüzek és az akasztások. megpróbálták terrorizálni a helyi lakosságot, hogy az ne segítse a partizánmozgalmat, ne öntsön belé megújító erőket. „A banditákkal (így nevezték a fasiszták a partizánokat) és önkéntes cinkosaikkal való bánásmódban rendkívüli kíméletlenségre van szükség!" – parancsolta Hitler.

Ám a hitleristáknak a legbarbárabb intézkedések sem hozták meg a kívánt eredményeket: a hazafiak százával jöttek a partizánokhoz. Emberek százai a haláltól sem félve támadták meg az ellenséges helyőrségeket, robbantották a hidakat és az országutakat. Mintha élnének, úgy állnak előttünk a hősök, akik nélkül a különleges osztag semmiképpen nem ért volna el sikert, nem teljesítette volna megfelelően a harci feladatot. Fontos információkat szerezni – ez volt ezeknek az embereknek az életében a legfontosabb jelszó. Életük értelme!

Egyikük közli: Marina Gorka állandó elhelyezési körzetében az O/P–41. sz. légvédelmi tüzérségi iskola 1888 hallgatóját szállásolták be. Ugyanott van a 2635. számú gránátos ezred, személyi állománya 1571 fő. Egy másik igazolja: igen, egészen pontosan ez a 2635-ös ezred, tábori postaszáma 11 024. És hozzáteszi: Talka állomáson a hitleristák 32 vagonnyi légibombát raktak ki a vonatból.

A 12 vagonnyi bombát Medvedovkába és Mihajlovóba küldték raktárakba, a többi 20 vagon tartalmát pedig a puhovicsi repülőtérre . . .

Ezeket az adatokat szinte alig rejtjelezték, máris továbbította a központba Nyikoláj Grisin. 1943 májusától ő bonyolította le a „Moszkva" különleges osztag rádió-összeköttetését. Grisin, akit a Nagy Földről küldtek, hogy váltsa fel az elesett Vaszilij Zseleznyák rádiósát, egyike volt azoknak az embereknek, akik „Bortniba mentek dohánymagvakért" és akik, nem messze Popova Grjadtól találkoztak azzal a bizonyos Szényával.

1943. november 20-án pedig Grisin közölte a Központtal: „A mai napon a Gestapo letartóztatta J. V. Lihogyijevszkaját, azt a felderítőnőt, aki a helyőrséget és az oszipovicsi állomást tartotta szemmel. A börtönben öngyilkos lett, nehogy a kínzások miatt megnevezze a bajtársait . . ."

Nehéz, nagyon nehéz elaludni a harcba indulás előtti éjszakán, az ismeretlenbe készülve, amely számos váratlan megpróbáltatással fenyegeti az embert. Tudja a felderítő csoport parancsnoka, hogy bajtársai nem alszanak, csak elcsendesedtek, és ki-ki a maga dolgán töpreng, valami fontos feladatot old meg. De milyen feladatot old meg, Farid Fazliahmetov, az Ordzsonikidzéről elnevezett moszkvai repülőipari főiskola harmadik évfolyamának egykori hallgatója? Ő, aki önként jelentkezett a felderítésnél, amikor a fasiszták hazájára támadtak? Nem old meg ő most semmit, csupán esetekre emlékezik: különböző bonyolult esetekre, zavaros sorrendben . . .

Nem, nem is olyan zavaros a sorrend, veszi észre hirtelen Farid. Szigorúan válogat az emlékek között. Olyan eseteket választ ki, amelyek az élet és halál örök témájáról való gondolkodásra ösztönzik. Nem hiábavaló téma ez a katonának, nem okoskodó filozofálgatás. Vajon nem írják-e alá a katonák az esküt, amely arra kötelezi őket, hogy a hazát bátran, ügyesen, méltóságteljesen és becsülettel védjék, vérüket és életüket sem kímélve? Vajon véletlenül bukkant fel most emlékezetében ez a névsor: Priscsepcsik, Szamujlik, Lihogyijevszkaja, Zseleznyák . . . ?

Mi az értelme annak, hogy ő, Farid Fazliahmetov Alekszandr Matroszov néven indul a frontvonalon túlra? Nagy feladatot adtál, tábornok elvtárs! A nehézségét, a halálos kockázatát, netán a reménytelenségét akartad hangsúlyozni ezzel a névvel? Emlékeztetni

akartál az önfeláldozásra? Nem, nem! Az az értelme a feladatnak, hogy az „Alekszandr Matroszov" felderítő csoport ügyeiben kell realizálódnia a hős katona halhatatlanságának, aki testével fedte az ellenséges tűzállás lőrését Csernuski falunál, nem messze Loknya városától.

Farid a sötétségben megpróbálta kivenni a plakát körvonalait, amely az ötletet adta a tábornoknak jelenlegi álnevéhez, és úgy tűnt neki, hogy látja ezt az olyannyira ismerős portrét, olvassa az annyiszor olvasott és talán kívülről emlékezetébe vésődött szöveget.

Loknya Velikije Luki megyében van. Bytów pedig már Kelet-Poroszország. De Csernuski falunál, Loknya közelében nem ért véget Alekszandr Matroszov katonai pályafutása, ő lesz egyike azoknak az első szovjet katonáknak, akik az ellenség földjére lépnek.

Csönd van a földkunyhóban.

– Alszotok? – kérdezte félhangosan Fazliahmetov.

Senki sem válaszolt.

3. AZ ELLENSÉG HÁTÁBAN

– Figyelem, felkészülni! – Bármennyire várja az ember ezt a pillanatot, mindig váratlanul éri. Hiszen nem is olyan régen repültek át a frontvonalon, nem is olyan régen villogtak a gép eljegesedett ablakán túl a robbanó légvédelmi lövedékek formátlan csokrai.

Éles, rekedtes hangon búg a sziréna. És mintegy kiegészítésül, a pilótafülke fölött sárgás fényjel pislog. Vagyis megérkeztek, vagyis készen kell lenni! A leszállónyílás hangtalanul tárul. A hideg levegő az arcába csap. Zúgó sötétségbe lökték a légideszant zsákokat. Egymás után hagyják el a repülőgépet a felderítők. A parancsnok zárja a sort. Az első pillanatban úgy érezte, hogy mozdulatlanul függ a sűrű, jeges levegőben. Körülnézett: odalenn a fényjelek sokasodnak, nagyobbodnak, mintha vele szemben röpülnének. Fényjelek, de nem azok, amelyek biztatják az embert és azt mondják, hogy nincs egyedül, hogy várják odalent. Itt, Kelet-Poroszországban a felderítőket nem várták, nem nekik csillogtak a megmentő és hívogató fényjelek. Az ejtőernyősök idegen, ellenséges födre érkeztek!

Szerencsére a lentről megcsillanó fényjeleket nem követték lövé-

sek. Fazliahmetov simán, csendesen leereszkedett. Miután semmi gyanúsat nem hallott, felállt. Körülötte gyanús, ijesztő csönd. Homályos éjszakai táj. Jobbra, egészen közel, valamilyen kőóriás magasodik. Mikor hátrafordult, megpillantotta vagy inkább megérezte a térképen megjelölt erdőszélt. A kopár, átfagyott fák tompán, rosszkedvűen nyikorogtak. Nem sokkal később leesett a hó. Ez jó – elfedi a nyomokat.

Hirtelen feltrikoltott egy holló: egyszer, kétszer, majd harmadszor. Fazliahmetov megörült: Nyikoláj Grisin közeledik – ez az ő jele. Egy perc múlva, meghallva a válaszjelzést, Nyikoláj már mellette állt, izgatottan és elégedetten. Egymás után összegyűltek a többiek is, igaz, Mihail Kozics erősen megsebezte a lábát és alig tudott mozogni.

– Elbújunk az erdőben – rendelkezett a parancsnok.

Zsákjukat a vállukra csapták, fogták az ejtőernyőket, és halkan, mint az árnyak, elindultak az erdő mélye felé. Mire a falu fölött felkelt a nap, a felderítők már biztonságban voltak.

Fazliahmetov az ellenség hátában töltötte a fél háborút, de a haza földjén, még ha ideiglenesen elfoglalták is a megszállók, mindenütt az ő emberei voltak. Itt minden más volt: ellenséges és rosszindulatú fogadtatásra számított.

Az ejtőernyőket a közelben talált, gondosan felrakott szénakazalba rejtették: ebben a pillanatban alkalmasabb helyet nem találhattak. Már onnan, az erdő rejtekéből közölték a front törzsével: „Sikeresen földet értünk. Kezdjük a munkát. Matroszov." A Gazda válaszul köszönetet mondott a gyors közlésért, gratulált a sikeres leszálláshoz, és még egyszer emlékeztette őket: a körzet nehéz, legyenek nagyon óvatosak!

Egy nap múlva új rádióüzenet érkezett a törzshöz. Matroszov általános értesüléseket közölt. Ilyen és ilyen lakott helységek: a fasiszták meghosszabbítják a lövészárkok vonalát. Kelet-Poroszország és Lengyelország között a határt mindkét oldalon 100–150 méterenként tartós tűzállásokkal erősítették meg. Három sor lövészárok. Az utat drótsövénnyel zárták el. Bytów és Myszyniec városokat több lövészárok- és tüzelőállás övezi.

Képzeljük magunkat annak a parancsnoknak a helyébe, akinek ezt a jelentést küldték a felderítésből. Az őt érdeklő körzet messze

van, nagyon-nagyon messze, nem mehet oda, hogy szemrevételezze és nem tekintheti meg látcsövön sem. A felderítők adatai pedig mintegy életrekeltik a térképet, olyan közel hozzák, hogy az ember mindent lát és mindent el tud képzelni. Íme, ezek a megerődített falvak. Balra mocsarak, amelyeken sem ember, sem gép nem tud áthatolni. Jobbra, az országúttal párhuzamosan megjelentek a sokkilométeres lövészárok-vonalak, a tartós tüzelőállások. A tüzelőállások a határ mentén is tovább haladnak – itt vannak! – 100–150 méterenként. Bytów a maga sűrű vasúti és országúti csomópontjával szintén erődítést kapott. A parancsnok azonban nem gyönyörködhet sokáig a térképben, mert csapatainak máris támadnia kell ebben az irányban. Ezért olyan végtelenül hálás a mindenre elszánt fiúknak, akik magának az ellenségnek a barlangjában telepedtek meg, és így az ő mindent látó szemeivé, mindent halló füleivé váltak. Elsőknek érkeztek oda, kicsi, de tevékeny előőrsként.

Nem véletlen, hogy saját kezűleg írja és azonnal el is küldeti üzenetét nekik, az „Alekszandr Matroszov-csoport" harcosainak:

„Kedves Elvtársak! Forrón köszöntelek benneteket az új, az 1945-ös év – az ellenség vegleges szétzúzásának éve alkalmából. Kívánok nektek egészséget, erőt és sikereket nehéz harci munkátokban hazánk javára, hősi hadseregünk dicsőségére. Ölellek benneteket!"

Az erdőszélről, ahol a bázis előretolt őrhelye volt, háromszor hallották a bagolyhuhogást. A jeladás nem volt valami nyugodt, hanem követelőző, sőt mintha ideges is lett volna, legalábbis a parancsnok így vélte. A bagoly akkor adhatott jelt, ha a lakott helységben, amely egyenest az erdő szélén kezdődött, megjelentek a büntető egységek.

– Második variáns! – rendelkezett a parancsnok. Ez azt jelentette, hogy a településsel párhuzamos ösvényen haladnak, amely a településről nem látszik, majd továbbmennek egy elhagyatott, régi erdei őrházikóhoz, amelyet egy eltévedt lövedék lerombolt. Van ott egy mély, kettős kijáratú pince. Grisin ott átadhatja az információt, amelyet a nap folyamán szereztek. Van benne egy érdekesség: csökkent azoknak a katonai szállítmányoknak a száma, amelyek a csomóponton keresztül a frontra haladnak, ezzel szemben egyre gyakrabban, főleg éjszakánként száguldanak visszafelé a vonatok: a stráfkocsik tele vannak bőröndökkel, szekrényekkel, székekkel. Csak nem a frontvonal újabb „kiegyenesítéséről" van szó? De, úgy látszik. Ezt

fontos tudnia a parancsnokságnak. A kitelepülésre készülődő ellenség nyilván visszavonulásra készül. Ez a háború törvénye.

Koncentráltan gyors, izzasztó léptekkel haladtak. Aggódtak is. A parancsnok nem hitt azoknak, akik sziklaszilárdságukkal dicsekedtek. A felderítőt egyszerűen megtanította az élet, hogy uralkodjék magán, és mint mondani szokás, acélos kitartásról tegyen tanúbizonyságot. Akkor a veszély sem bénítja meg őket. Az ember gondolkodása élessé válik, pontosan érzékel és jól koncentrál. És még valami: Fazliahmetov a saját tapasztalataiból győződött meg arról, hogy a megpróbáltatás órájában segít a fegyelem. Különbözhetnek az emberek egymástól hajlamaikban, szokásaikban, gondolkodásmódjukban – a felderítésnél mindez elfogadható. Az ember nem születik felderítőnek, akárcsak katonának sem – hanem azzá lesz. A felderítésnél emberek szolgálnak és nem emberfeletti lények! Ám a fegyelem minden tudásnál, amit az ember a törzsnél megszerez, fontosabb. Ha nincs fegyelem, akkor sem a tudás, sem a fegyver nem érvényesül úgy, ahogyan és amikor kell.

Fazliahmetov boldog volt: csoportja a mindennapi életben, a munkában és egyéni magatartásában is szentül tartotta magát a fegyelemhez. Lám, most is. Még nem is emlékeztette őket valamire, ami ilyen helyzetekben rendkívül fontos, és a felderítők máris megnézték a bunkert, őröket állítottak és készülődtek. Grisin liheg a fáradságtól, neki jut ki a legtöbb a maratoni futásból: az adóvevő és a rádiótelepek ugyancsak nehezek. Ráadásul arra is gondolnia kell, hogy valamilyen alkatrész kárt ne szenvedjen. Amíg a rádiós a készülékkel bajlódott, a többiek már felállították az antennát.

Nikolaj Grisin mintegy stabil állapotba helyezte és bekapcsolta az adóvevőt, és amennyire tudta, megszabadult a zavarásoktól, mesterien kikereste a működő pontok káoszából a sajátját – az egyetlent, a hazait. A keze mintha zongoristáé volna – kár, hogy a rádiósok kezét nem énekelték meg a zenészek kezéhez hasonlóan. A fagytól vörös, a mértéken felüli súlytól fáradt kezek nem veszítették el könnyedségüket, repdeső mozgékonyságukat. Mióta földet értek, hányszor foglalta össze a rádiós bonyolult számsorokban és egyenletes, dallamos „tá-tá-tá, ti-ti-ti, tá-tá-tá"-jelekkel az ellenség és a hátország nyomolvasóinak munkáját.

Most Grisin bajtársainak védelme alatt informálja a Gazdát az

ellenséges hátország menekülésérõl. Siet, siet: hiszen a németek felderítõ rádiószolgálata sem alszik, az ismeretlen adóvevõ bármely jelzését megpróbálja bemérni. Bytów és Myszyniec utcáin és környékén Fazliahmetov nemegyszer látott kocsikat, tetejükön nehézkes antennákkal.

Visszatért Kozics. Elõzõ este ment el, hogy ellenõrizze, miért jöttek a Todt-szervezet építõ alegységei a határ menti faluba. Ott eddig csendõrökön kívül semmiféle katonai erõ nem volt. Ma éjszaka, jelentettte Kozics Fazliahmetovnak, földsáncásó technikát szállítottak ide, a katonák autógénnel hegesztenek valami fémkonstrukciót. Hajnalban kezdõdött a munka: az építõk több kilométeres lövészárkokat ásnak, a szárnyakon, az országút kanyarulatával szemben fémszerkezeteket állítanak fel és ezeket betonnal öntik le – valóságos páncéltorony sikeredett ki belõlük. Grisin alig jutott lélegzethez, máris átvette a parancsnoktól a keskeny papírlapot a szöveggel, gyorsan rejtjelezte azt, és olyan gyorsan, ahogyan csak az õ ügyességével rendelkezõ rádiós tudja, máris továbbította a hírt a front törzséhez. Nem félt, hogy a szokásosnál egy kicsivel tovább maradt az éterben – errõl a bázisról még nem folytattak adásokat, és a felderítõk el is mennek innen, mihelyt a bagoly elhuhogja a jelet.

Már majdnem este lett, ám a bagoly nem hallatott magáról. Miután látta, hogy a büntetõk kiürítettek néhány házat az övéiknek és aludni tértek, maga ment Fazliahmetovhoz. Átfázva, éhesen. De le sem ült, hogy egyen valamit, csak arra kérte õket, hogy csavarjanak neki papírba dohányt – a hidegtõl megdermedt keze nem engedelmeskedett neki.

– Jobban tennénk, ha elmennénk innen, parancsnok elvtárs! – mondta a felderítõ. – Azt hiszem, nyomunkra akadtak. Valami ejtõernyõt cipeltek és a lakosoktól kérdezgettek az erdõ felé mutatva . . .

Fazliahmetov is gondolt erre. Annál is inkább, mivel egészen közel van Lengyelország. Ott más emberek vannak, menedéket adnak és mindenben segítenek. De ide, ebbe a körzetbe csak „munkára" jönnének át. Grisin újra összeköttetést teremtett, közölte a Gazdával, hogy elõnyösebb átmenni a szomszédos bázisra, ahogyan a felszállás elõtt megbeszélték. A hírcsomópontnál Medvedovszkij õrnagy állt, tapasztalt, okos ember, azonnal beleegyezését adta.

Ismét útnak indultak. Óvatosan, puhán léptek a fagyott földön. Megkerülték a komor, nyomasztó tanyát: nehogy hátba támadják őket. Egy percet sem tétovázva, egyetlen rohammal áttörték az elhagyott határövezetet: lám, már itt húzódik a határ. Még egy tanya, de ez már lengyel: alacsony faházikók, rég nem tatarozták őket. Ezt is elkerülték, és Olstyn faluban állapodtak meg. Megfigyelésük szerint katonák és csendőrök nincsenek itt. Mihail Kozics megy felderítésre. Kiváló nyelvtudása segítségére van. Annál is inkább, mivel már járt Olstynban, egy héttel ezelőtt előzetes ismeretséget kötött a faluban.

A várakozás kínzó percei. A falu mintha kihalt volna. Nincsenek járókelők az utcán, nincsenek fények az ablakban. Csak egy kémény füstölgött – a tanya központjában, egy látszólag gazdag házban. Fazliahmetov ment a legközelebb a faluhoz, izgatottan hallgatott minden neszt.

A csendet léptek zavarták meg. Kemény, félelem nélküli léptek. Úgy látszik, Kozicsnál minden rendben van.

– Ismerkedjetek meg vele, jó barát – mutatott be Mihail egy széles vállú, 50 év körüli, eléggé megtépázott irhabundát viselő férfit. – Mindent elmond nekünk . . .

Fazliahmetov egész életében nem fogja elfelejteni a lengyeleket. Barátságukat, jóságukat, állandó segítőkészségüket. Ez az ember egyike az ezreknek. Melegen, testvériesen üdvözli. Bocsánatot kér, hogy nem fogadhatja otthon: a falu bírójánál, ahol a kémény füstölög, csendőrök laknak. Ma az egész falut végigjárták, tágasabb helyiséget kerestek: azt mondták, építők jönnek. Úgy látszik, meg kell erősíteni a határt. A lengyel egy tarisznyából krumplit és egy karéj kenyeret vett elő – bocsássatok meg, több nincs. Részletesen elmondott mindent, ami a környéken történik, ami az embereket foglalkoztatja. Azután elvezette őket egy éjjeli szállásra az erdő mélyére, ahol a német razziák esetére földkunyhókat ástak. „Itt nem kell félnetek!" – nyugtatta meg őket búcsúzóul. És elment, miután meghívta magához Kozicsot: őt elfogadják lengyelnek.

Reggel, alig hajnalodott, az erdő megéledt, emberi hangokkal és gépek zajával telt meg. Csak nem őket keresik? Fazliahmetov mindenkinek megparancsolta, hogy készen álljon, majd fától fáig kúszva kijutott az útra, amely az országútból eredt. Kocsik jöttek, de nem a

büntetőkkel, hanem utászokkal. Gyalog, kísérők megfigyelése mellett, lassan haladtak különböző életkorú férfiak, akiket, mint Farid kitalálta, kényszermunkára hajtottak. Fazliahmetov a földkunyhóba visszatérve ott találta Kozicsot lengyel barátjával. Előttük füzetlapokon a reggeli: két szem krumpli, egy-egy hagymagerezd és egy-egy darab kenyér jutott mindenkinek. Az üvegekben barnásan csillogott a tea: leszállásuk óta az első.

Mihail arra hivatkozva, hogy már evett, Fazliahmetov mellé ült és elmondott neki mindent, amit megtudott. Az utászokat azért hozták, hogy a régi erődítményeket növeljék. A csendőrök a helyi lakosokat védelmi munkálatokra terelik, azokat pedig, akik külön listán vannak, 50–60 kilométerre is elhurcolják. Benneteket – mondják nekik – nem hagyhatunk itt, mert el fogjátok árulni a Führer hőseit. Sokat koncentrációs táborba visznek a „szovjettel való együttérzésért". Bandis faluból több mint 50 embert, Zawada tanyáról 27-et hurcoltak el.

Egy faluban a letartóztatottak így kiáltoztak: „Úgyis megjönnek a szovjetek!" A csendőrök ezeket dühükben halálra verték. Ilyen falvak között – folytatta Kozics – az utászok a páncéltornyokban géppuskákat állítottak fel. Az országút kereszteződésének közelében, a mocsárnál egy harckocsi-elhárító árok jelent meg.

Fazliahmetov figyelmesen hallgatta őt. Mint tapasztalt felderítő, gondolatban ezeket az értesüléseket egységes egésszé rakta össze magában, hogy azután több száz kilométerrel arrébb, a Központ a lehető legteljesebb képet alkothassa róla. Farid tisztában volt azzal, hogy az ütközeteket nem a felderítők, hanem a nép, a hadsereg nyeri meg, de a felderítők a támadók láncolatában valóban az első harcosok. A felderítő a támadó, megtorló hullámot mélységben megelőzve nem géppisztolyával segít magán, hanem gyors és alapos gondolkodásával, éles szemével, azzal a képességével, amellyel a teljesen váratlan információt értékelni tudja, bele tudja képzelni magát az ellenfél gondolkodásába és meg tudja előzni annak lépéseit. Grisin mindjárt kész a reggelivel és ráállítja az adóvevőt arra a hullámhosszra, amely láthatatlanul összeköti őket a front törzsével. Terítsétek szét parancsnok elvtársak a térképet, és nézzetek: nálunk, a mi terepszakaszunkon az ellenség így és így érzi magát, ezt és ezt teszi. És holnap is hallgassatok bennünket a térkép fölé hajolva és holnapután is – nem

mulasztjuk el egyetlen vasúti szerelvény, egyetlen gépkocsioszlop, egyetlen nyiltan vagy álcázottan az erdei utakon és ösvényeken vonuló alegység mozgását sem; mindent pontosan értékelünk.

„A Gazdának. A myszynieci helyőrség létszáma majdnem megduplázódott. Két páncélos zászlóalj, egy gyalogsági ezred és egy híradós század érkezett. Matroszov."

„A Gazdának. Bytówon keresztül egy nap alatt 26 élő erőt és technikát szállító szerelvény vonult át – heten a technikát gondosan ponyvával takarták. A katonák valamilyen újdonságról beszélnek, amelyet a Führer talált ki és amely megmenti Németországot. Matroszov."

„A Gazdának. Kelet-Poroszországból Myszyniecen és Czarnián keresztül Olsztyn irányába és tovább, Baranowo felé elindult egy gépesített gyalogosokból, páncélosokból és gépkocsikból álló menetoszlop. Matroszov."

Zúg a határ menti erdő, amelyet megtölt a szél, az emberek zaja és a motorok berregése. Erősítik az ellenséges védelmi vonalakat. Mindent megtesznek, csakhogy végórájukat időben távolabbra helyezzék. Ám a német egységek és alegységek közelében, az erdő sűrűjébe rejtőzve egy szovjet rádiós kopogja le a híreket: „ta-ta-ta, ti-ti-ti"; nem késik a bosszú . . .

4. „AZONNAL SZÜKSÉG VAN AZ ADATOKRA!"

„Matroszovnak. Értékes adatokat kaptunk tőletek az ellenfél védelmi erődítményrendszerének kiépítéséről a front melletti övezetben. Nem kevésbé fontosak számunkra azok az adatok, amelyek a motoros gyalogság és a páncélos egységek kelet-poroszországi körzetekből a peremvonal felé való mozgására utalnak. Derék legények vagytok! A Gazda."

– Hadd olvassam el . . . Én is . . . én is . . .

Fazliahmetov nem hitte volna, hogy bajtársait ennyire izgatja a rádióüzenet. Valamennyiük jelenlétében ünnepélyesen, lassan, hangosan felolvasta. Kiderült, hogy ez is kevés. Parancsnok elvtárs, adja ide, hadd olvassuk el magunk, adjon egy percet, tartsuk a kezünkben, mint valami kedves kitüntetést! Aki már volt háborúban, távol

az egységétől, aki a frontvonalon túl teljesített szolgálatot, az nem róhatja meg a felderítőket lelkesedésükért, megérti lelkiállapotukat. „Derék legények vagytok!" Egy dolog, ha az ember az egység előtt hallja ezt, amikor mindenki állandóan jelen van, és más dolog, hogy az embert és rangidős parancsnokát száz és ezer kilométer választják el egymástól.

Fazliahmetov mindegyikükhöz odalépett, átölelte őket, és kedvesen mondta: „Köszönöm, testvérek!" Azután fogta a rádióüzenetet, meggyújtotta a maga készítette hamutartó fölött, és kiszórta a hamut.

– Nos, akkor lássunk munkához . . .

Hangja megint hétköznapi volt, mintha csak szülővárosában, valahol a gyárkapu mögött várná a munka. A parancsnok elosztotta a feladatokat, tanácsokat adott, hogy mire kell ma leginkább figyelmet fordítani és figyelmeztetett: maximális óvatosságra, harci fegyelemre van szükség! Olsztynban és Zawyasiban csendőrök állomásoznak. Tegnapelőtt és tegnap a falvakban megnéztek minden melléképületet, kitapogattak minden szénakazalt. Egy jó barátjuk közölte: különös érdeklődéssel faggattak mindenkit arról, ki jár az erdőbe a lakosok közül, akinek a nyomai elvezethetnek a vadonba. Vagyis nagyon óvatosnak kell lenni, különben könnyen baj érhet bennünket. Nehéz a földkunyhóban? Igen, nehéz! Hideg van. Nyirkos, nedves a kunyhó. Fűteni nem lehet. Nappal elhagyni nem lehet. De mit tegyünk? Már azért is hálásak lehetünk lengyel barátainknak, hogy vannak földkunyhók. Ezek a földkunyhók úgy vannak álcázva, hogy aki mellettük megy el, az se veszi észre őket. És hálásak lehetünk a kenyérért és a krumpliért, amelyet úgy megosztanak velünk, mintha családtagjaik lennénk.

A felderítők értették parancsnokukat: két napra elhagyja a bázist és természetesen aggódik. Nem magáért – mindenekelőtt őértük. A front melletti övezet valóban tele van csapatokkal, következésképpen az Abwehr, a német elhárítás egységei is ott vannak.

Fazliahmetov ment el elsőnek, neki még 6–7 kilométert kell megtennie, hogy találkozzék Borisszal, ahogyan a felderítők a fiatal lengyelt nevezték. Ez a lengyel vadul gyűlölte a fasisztákat. „Nem félek semmitől, mondta, bármilyen kockázatot vállalok, csakhogy legyőzzük őket!" Borisz gépész volt, gazdag családokhoz járt, háztartási

gépek karbantartását végezte. Útközben Borisz, aki rendkívül jó megfigyelő volt, megjegyezte a gépkocsik számát, és a legcsekélyebb változásokat is észrevette az őrök felállításában, vagy egy-egy szóból is sokat értett, amelyet a gestapósok az igazoltatás közben elejtettek.

Egy ízben Borisz elmesélte Fazliahmetovnak, hogy egy német katona az ellenőrző átkelőhelyen parasztszánokat nézegetett, hogy nincs-e véletlenül a szalmában fegyver vagy akna, hirtelen elsápadt és a társához fordult:

„Meistertod!" – és rémült, alázatos pillantást vetett egy közelgő személygépkocsira. A többi katona egy pillanat alatt szertefutott az országútról, és a járdán vigyázzba vágták magukat. Egy pillanat alatt fölemelték a sorompót, amely mintha csak fasiszta köszöntésre emelkedett volna. A gépkocsin egy őrnagy ült, ugyanaz, akinek tágas villája volt Myszyniec központjában: háza körül állandóan emberek ügyködtek, szüntelenül gépkocsik jöttek, az őrnagynál magasabb rangú tisztekkel, vagyis az őrnagy fontos figura lehet! Fazliahmetov csoportja Borisz nyomán jutott el az őrnagyhoz, és attól kezdve megfigyelés alatt tartotta. Kiderült, hogy ez az Abwehr helyi főnöke, akit „Meistertod"-nak, vagyis a halál mesterének neveznek. De akkor még Fazliahmetov sem tudta – később derült ki, amikor visszatért a front törzséhez –, hogy éppen az ő csoportja elleni vadászat céljából küldték ezt a „mestert" Myszyniecbe.

Borisz a találkozón kubikosnak öltözve jelent meg. Úgy nézett ki, mint aki éppen most hajtotta végre a csendőrök megbízatását és hazafelé tartott. Sapkája már nagyon régen érdemelhette meg a nyúlszőrsapka elnevezést, annyira elkopott; mellénye mint a mi oroszországi vattakabátjaink, csak több helyütt lyukas volt és a lyukakból kilógott a vatta; lábán ormótlan cipőt viselt. A huszonkét éves legény a munkában megtört férfiembernek látszott, csak a szeme ragyogott fiatalosan és kedvesen.

– Dzen dobry! [Jó napot!]

– Zdrasztvuj!

– A farakásnál. Egy óra múlva ...

A bozótokkal borított farakásnál maradt a vattakabát, az ásó és a sapka; Borisz megjelent a valóságos életkorához illő rövid kabátban, füles sapkában, kezében bőröndszerű táska volt, szerszámokkal.

Ismét gépész lett. A hidegben jó étvággyal fogyasztották a karéj kenyeret szalonnával. Borisz tudta, hogy szovjet barátja meglehetősen szűkös koszton él, és találkozásaikkor soha nem felejtette el, hogy valami jóval kínálja. Csak ezután jelentette katonás pontossággal, amit látott, hallott és megtudott. Czarnia faluban a tüzérek helyére, akik a peremsávba kerültek, egy harckocsiegység érkezett, mintegy 20 harckocsi, 10 különböző fajta műszaki szerelőkocsi, valamint 30 gépkocsi. Borisz már tudta, miről van szó. A gépkocsik üresek, csak sofőrök ülnek bennük. Egyébként a kocsik újak. Nem sokkal később az iskolából, ahol minden jel szerint a törzs elhelyezkedett, kijött egy hadbiztos, fogta a katonákat, egy egész különítményt, amely már várt rá, és elindult a bíróhoz, akit a rendőrőrsre idéztek. A hadbiztos köszönés nélkül követelte, hogy egy óra múlva az ebédlő udvarára hozzanak ki három malacot és borjat vagy bikát: a harckocsizók, mondta, elfáradtak és most azonnal fiatal, ízletes hússal kell őket etetni. Mondják meg a lakosoknak, hogy a Wehrmacht mindenért megfizet. És megnevezte az egységet, a 04765-D tábori postaszámmal.

– Honnan jöttek? – kérdezte Fazliahmetov.

– Bytówból, ez biztos!

– Milyen ismertetőjel volt a gépkocsikon?

– Ott, ahol a jel lenni szokott, mindent lefestettek ...

Fazliahmetov tudta, hogy a német egységek hadifelszerelésén, járművein különböző jelzések voltak: tölgyfalevél, vadkan, fekete kereszt ovális keretben, pajzs stb. Eszébe jutott, hogy a „Moszkva" osztag egyik felderítőjének sikerült a gépkocsikon a feszesen begombolt ponyvatakaró alatt felfedni a római „V" számjegyet, a számtól balra pedig egy nyitott farkaspofát. Vagyis ez azt jelentette, hogy vegyészek voltak.

– Borisz, nagyon veszélyes, de meg kell tudni, hogy milyen jeleket festettek át.

A parancsnok búcsút vett Borisztól, és maga indult el Czarniába. Szerencsére több száz helyi lakost küldtek ki sáncmunkára; ezek között minden nehézség nélkül el lehetett rejtőzni. A tüzérek, akiket nemrég maga látott errefelé, valóban nem voltak ott. A kisvárosba egyre több harckocsi érkezett. Ezekről, akárcsak a személy-

gépkocsikról, még nem kopott le a friss gyári festék. Fölmerült benne: mi volna, ha hivatnák a légierőt!? Miért ne?

A parancsnok visszatért a bázisra. Lába egészen elzsibbadt. Teste átfázott, úgy tűnt. keresztül-kasul összefagyott. Kínzóan éhes volt: Czarniában csupán egy kis lábos köleskását tudott szerezni.

– Mi újság nálatok?

– Zsákmányunk van – felelte a többiek helyett Grisin. És egymás szavába vágva jelentették, hogy tartalékba összevontak zászlóaljakat és ezredeket; beszéltek a tábori telefon új vonalairól; a sebesültek áradatáról – ezeket magánházaknál helyezik el. „Ezt pedig – mondotta elégedetten a felderítő – Verától kaptuk."

És átnyújtott a parancsnoknak egy borítékot, amelyet Vera – egy orosz lány – szedett fel a vasútállomás közelében; Ez az orosz lány a németek kényszermunkájáról szökött meg, és lengyelek rejtegették. A borítékra valaki gyors, ideges írással jegyezte rá a már ismerős tábori postaszámot: 04765–D.

– Adjunk egy kis munkát a pilótáknak? – kérdezte Fazliahmetov. Grisin megértette, hogy most rajta a sor. És mindenekelőtt – ezt már a korábbi adásokból tudta – fel kell sorolni a rejtett csapattartalékok pontos adatait. Pont, vonal, pont, vonal. Rádióüzenete beleillik a korábban kidolgozott tervekbe, részben korrigálja azokat, hogy a légierő kíméletlenül eltalálja a még friss, meleg célpontokat, ahogy a csoport parancsnoka kifejezi.

A következő nap hajnalát sűrű bombarobbanások tették emlékezetessé. Az égbolton fel-felvillantak a légvédelmi ütegek lövedékei, de már későn. A vörös csillagos repülőgépek a földet körös-körül valamiféle holdbéli tájjá változtatták. Égtek a harckocsik, égtek a gépkocsik. És sivítva, pokoli zajjal repedtek szét az üzemanyagot tartalmazó hordók. Tehetetlenül és vadul rohangáltak a faluban az ellenséges katonák és tisztek, félig felöltözötten, tébolyultan.

Az erdő borította földkunyhóban pedig a felderítők átölelték parancsnokukat és az őket. Lehet, hogy a soron következő ütközetben nem lesznek a rohamozók láncában, nem fogják nyomni a géppuska ravaszát, mégis, az ő munkájuk is benne van a holnapi győzelemben.

Azután ismét lőporfüsttel tele csend lett. Az álcázásról alig gondoskodva, sietve vonultak vissza a hitleristák Bytówból, Myszyniec-

ből, Praznyszból. Mellesleg Myszyniecben – ezt Fazliahmetov saját szemével látta – az Abwehr villájából bőröndöket hoztak ki, nyilván rablott holmival. A titkos dokumentációt aligha ezekben szállítják. A „Meistertod" személyesen irányította a holmik berakását, lovaglópálcájával türelmetlenül csapkodta csizmáját. Ha már az Abwehr is siet a bőröndökkel, akkor valóban közel a vég.

A berlini vezetőség minden módon álcázni próbálta a menekülést. Olsztynban Göbbels minisztériumának felelős munkatársa beszélt a csendőrök előtt. Semmiféle tényt nem hozott fel, semmi konkrétumot nem említett – csak verte az asztalt: „Visszakergetjük még őket!" A csendőrök a korábbi lelkesedés nélkül ordították: „Sieg! Heil!"

A várható ütközet miatt egyre nagyobb volt a feszültség. A Gazda arra kérte Matroszovot, szedje össze minden erejét, hogy mindennap informálni tudja: a csapatmozdulatokról, a tartalékok összpontosításáról, a szovjet légierő nagy célpontjairól. Mind gyakrabban végződtek így a feladatok: „Azonnal adatokra van szükségünk!" És a jelentések mentek, mentek . . .

„A Gazdának. A Hozsele miłomłyn szakaszon nagy harckocsiegységet fedeztünk fel: 40 harckocsi, 50 páncélelhárító ágyú, mintegy 70 motorkerékpár, 250 főnyi motoros gyalogság. Matroszov."

„A Gazdának. Megfigyelés alatt tartom egy harckocsiegység elvonulását Diewo körzetéből az Olsztyn–Myszyniec útvonalon: 30 páncélos, sok gépkocsi. Matroszov."

„A Gazdának. Hozsele körzetéből nagy harckocsiegység távozik. Figyeljük a további útját. Matroszov."

„Köszönöm az információt, állandóan tartsa szemmel a hadmozdulatokat . . . Különleges figyelmet szenteljen a harckocsik és a tüzérség csoportjainak. Gazda."

„A Gazdának. Csomópontunkon áthaladtak a »Grossdeutschland« hadosztály szerelvényei. Matroszov."

A front törzsétől feladatot kaptak: különleges figyelemmel és minden kockázatot vállalva szemmel kell tartani a „Grossdeutschland" harckocsi hadosztályt. A rádióüzenet közölte, hogy ezen a szakaszon ez a hadosztály a legerősebb, és ráadásul fanatikusan hűséges Hitlerhez. Fontos megtudni a harckocsioszlopok minden mozdulatát.

A felderítők megértették: minden erejüket össze kell szedniük, egész akaratukat, bátorságukat és tapasztalatukat latba kell vetniük, hogy a „Grossdeutschlandot" egy pillanatra se tévesszék szem elől. Ekkor működésbe léptek Fazliahmetovnak azok a segítőtársai is, akik más, távoli frontokon dolgoztak.

És már jött is az új rádióüzenet: ezeken és ezeken az országutakon Borisz által megfejtett jelzésű harckocsikat láttak, ugyanolyanokat, mint a jelentésekben szereplő szerelvényeken. A „Grossdeutschland" a korzetben összpontosult, ebből látható, hogy ellencsapásra készülnek.

Végül a levéltár sok-sok lapból álló kötetében megtalaljuk az utolsó rádióüzenetet, amelyet Matroszov kapott:

„Csoportjuk harcosai idejében felfedték a »Grossdeutschland« harckocsi hadosztály Kelet-Poroszországból a frontra való átdobását. A csoport egész személyi állományának köszönetemet fejezem ki. A Gazda."

Kelet felől erősödött a szüntelen, súlyos ágyúdörgés. Szinte az egész föld remegett, reszketett az erdő. Korós-korul hadifelszereléssel és katonákkal zsúfoltak az utak. De mar senki sem kialtja, hogy „Sieg, Heil!".

Fazliahmetov látta ezeket a pánikszerűen menekülő tömegeket, és eszébe jutott az az első útja, Moszkva környékén az ellenség hátában: A hitleristák akkor gőgösek és szemtelenek voltak. De most letörték a gőgjüket...

Olsztyntól nem messze pedig a füstből és az ágyúdörgésből már előtűnt a harcosok kedves arca; fules sapkájukon voros csillagok ragyogtak. Vízhatlan csizmájuk számtalan országút porát szívta magába. Az 139. század parancsnoka fogadta Farid Fazliahmetov jelentését, sokáig és valahogy szokatlanul ünnepélyesen tartotta kezében azt az igazolványt, amely a felderítőcsoport vezetőjét Alekszandr Matroszov néven jelolte meg, és az egybegyűlt tiszteket figyelemre sem méltatva, sorra átolelte a felderítőket, miközben ezt mondta:

– Hősök. Igazi hősök...

Fazliahmetov arról a napról már nem őriz több emléket. Azonnal elaludt, mint akit fejbe vertek, és alighanem átaludta a következő 24 órát.

De most ezek a nehéz napok majdnem teljes pontossággal újjá-

élednek az emlékezetében. Farid Szalihovics a felderítőkkel, frontharcostársaival való találkozásairól beszél. Mindannyian sikeresen dolgoznak.

Farid Szalihovics magáról hallgat, inkább másokról beszél, különösen kedvencéről Cseklujevről. Maga Farid Szalihovics tehetséges mérnök lett. A pártbizottság titkára mondta róla nekünk: „Nagyszerű munkatárs, nagyszerű kommunista. Nem kell ellenőrizni. Ő maga a saját maga legszigorúbb ellenőre. Csak egyért haragszom rá; egész idő alatt egy szóval sem emlékezett meg a fronton töltött napjairól, amely csupa hősiesség és bátorság volt. Ünnepeken felveszi a rendjeleket; az elvtársai megkérdik, miért kaptad ezt, Farid. Ő csak mosolyog, szemérmesen a vállát vonogatja, azt mondja: hát a háborúért, majd újra elhallgat . . ."

Ez igaz – Farid Szalihovics nem valami beszédes ember. Egyre csak azt mondja nekünk: mindenki harcolt, az egész ország, az egész nép.

Nemrégiben Lengyelországban járt, ellátogatott azokra a helyekre, ahol valamikor álcázva, titokban dolgozott, ahogy az felderítő harcosoknál szokás.

– Nem is lehet már ráismerni azokra a falvakra és városokra, amelyek 1944-ben menedéket nyújtottak nekünk – mondja tűnődve és meghatottan Farid Szalihovics. – Lengyelország felépült, megfiatalodott a nép áldott kezének köszönhetően. Mélyen meghajolok mindazok előtt, akik azokban az időkben segítségünkre voltak, és akik szeretettel fogadtak engem most is, akárcsak akkoriban.

Hadd jussanak el ezek a sorok lengyel testvéreinkhez is. Semmi sem merül feledésbe, szívünk szentül őriz minden emléket . . .

V. Zolotuhin

AZ Ő FRONTVONALA

ANTON BRINSZKIJRŐL

„... Az általa vezetett partizánosztagok, diverziós és felderítőcsoportok a Nagy Honvédő Háború éveiben több mint 800 ellenséges szerelvényt robbantottak fel, több ezer sikeres diverziót hajtottak végre, az ellenség ezernyi katonáját és tisztjét semmisítették meg. Az ellenség hátában tartózkodva jelentős mennyiségű felderítő információt juttattak el a Kozponthoz."

A szolgálati jellemzésből

A hitleristák mesés összegű vérdíjat tűztek ki a fejére, de ő megfoghatatlan volt.

Kicsoda ő, a Pétya bácsi, ahogyan szeretettel emlegették partizánjai; ő az „erdei farkas", ahogyan gyűlölködve nevezte az ellenség; és Bruck is ő, akinek az aláírásával a Központba érkeztek az ellenségről szóló információkat tartalmazó rádióüzenetek.

Ki ez az ember – ez a szovjet felderítő, a német fasiszta csapatok hátországában folytatott partizánharc egyik aktív résztvevője?

A neve – Anton Petrovics Brinszkij.

Brinszkij, a kommunista, a lenini Komszomol neveltje, a Szovjetunió Hőse, nyugalmazott ezredes és Luck város tiszteletbeli polgára és ma is csatasorban áll. Tagja a háborús veteránok szovjet bizottságának, igen sok választási periódusban tagja volt Gorkij város tanácsának ...

Brinszkij „A front túloldalán", „Partizánok futára", „Harcostár-

saim" című és más könyveiben, mint az általa leírt események résztvevője mutatta be, hogyan harcolt az ellenséggel a kommunista párt által nevelt soknemzetiségű szovjet nép, és minden gondolatát egyetlen célnak, a gyűlöletes fasizmus szétverésének szentelte. Hogyan alakultak az ellenfél által ideiglenesen megszállt területen nagyszámú partizánosztagok és csoportok, hogyan jöttek létre földalatti szervezetek, hogyan harcoltak a nemzetközi partizánosztagokban orosz, ukrán, belorusz, moldvai, grúz, örmény, kazah, üzbég és más nemzetiségű emberekkel együtt Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Jugoszlávia és más Hitler által rabszolgasorba döntött népek antifasisztái.

És levegőbe repültek az ellenséges szerelvények, a lőszerraktárak, folyóba zuhantak az áttört gerincű hidak, és gátolták az ellenség előnyomulását Moszkva, a Volga és a Kaukázus felé . . .

Ezzel járultak hozzá szovjet partizánok, az internacionalista antifasiszták a hitleri megszállók elleni harchoz.

A Központba, a Nagy Földre, az ellenség mély hátországából egymás után szálltak a rádióüzenetek:

„1943. november 15. Korosztyenyből Sepetovkába a hitleristák egy gyalogezredet dobnak át a 339. gyaloghadosztály állományából . . . Bruck."

„1943. november 20. Kovelben a német fasiszta csapatok gyalogos és tüzérségi egységeinek mintegy 25 000 katonája és tisztje összpontosul . . . Bruck."

„1943. november 21. Az ellenfél sietve telepíti ki Minszkből Lvovba az összes német intézményeket . . . Bruck."

„1943. december 7. December 5-e és 7-e között a német fasiszta csapatok 24. hadosztályát vasúton Rovnóból Kovelba dobták át. Ez idő alatt 189 páncélost, több mint 180 tüzérségi ágyút, 426 teher- és személygépkocsit, mintegy 70 motorkerékpárt szállítottak el. 182 személyszállító vasúti teherkocsit figyeltünk meg . . . Bruck."

„1944. február 1. A Kolkiból Vlagyimir-Volinszkijba vezető országúton a hitleristák páncélos és gépesített egységeket dobnak át. Luckban az ellenséges csapatok nagyarányú gyülekezése figyelhető meg, amelyeket Vlagyimir-Volinszkij körzetébe akarnak átdobni. A csapatok Rovno–Kovel vasútvonalon való mozgása megszűnt . . . Bruck."

„1944. február 10. Lublin irányába telepítik a német családokat és a sebesülteket lakott helységekből . . . Bruck."

„1944. március 4. Kovelbe Dubnóból és Szokálból megérkezett mintegy 3000 fasiszta tiszt és katona . . . Bruck."

1

A szovjet harcosoknak az a maroknyi csoportja, amelyet Brinszkij zászlóaljbiztos vezetett, az erdők sűrűjén, az áthatolhatatlan mocsarakon és nádasokon áttörve, megkerülve a sűrűn lakott helységeket, nyomult előre Beloruszia mélyébe – a legfontosabb vasúti csomópontok és összekötőutak felé, amelyeket már ellenséges csizmák taposták.

A német csapatok lavinaként rombolva, útjukban minden erőt megsemmisítve kelet felé nyomultak. Brinszkij harcosai pedig nyugatnak tartottak.

Igen, nyugatnak! A Wehrmacht hátába.

Brinszkij hadosztálykomisszár rendkívül sokat szenvedett attól, hogy most, amikor elvtársai a peremvonalban vérüket ontják, és így tartóztatják fel az ellenség dühödt rohamát, ő és csoportjának 17 harcosa nem lehet mellettük, de mit tegyen, így kell cselekedniök. A fasiszták által megszállt területeken is tovább kell folynia a háborúnak.

A párt őszintén beszélt a szovjet embereknek az országot fenyegető mélységes veszélyről, a várható súlyos és nehéz harcról. Erről volt szó az OK(b)P KB és a Szovjet Népbiztosok Tanácsának július 29-i felhívásában, amelyet a front környéki területek párt- és szovjet szervezeteihez intéztek, s ugyanerről beszélt Sztálin, az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke 1941. július 3-án rádión keresztül.

A szovjet emberek az ellenség mögött, a hátországban, kezükben fegyverrel, ugyancsak katonákként harcoltak. És minden általuk felrobbantott ellenséges szerelvény, minden általuk elpusztított fasiszta nagy segítség volt a frontnak. Egyszóval, mindenütt, a megszállóknak be nem hódolt népet be kellett szervezni a harcba. Ezt kellett tenniök néhány, a fasiszták által megszállt körzetben a Vörös Hadsereg 18 harcosának is, élükön a zászlóaljkomisszárral.

Brinszkij és bajtársai lövedékek robbanásától felszántott kolhozföldeken és tankok lánctalpai taposta réteken át, olyan falvak mellett haladtak el, amelyek után csak por és hamu maradt, harckocsielhárító árkok mellett, amelyek tele voltak asszonyok, öregek és gyermekek tetemével . . .

E látványra micsoda gyűlölet támadt a szívükben az ellenséggel szemben! Anton Petrovics és bajtársai hogy szerették volna azonnal rázúdítani dühüket az ellenségre! Hogy útját állják! Hogy megállítsák előnyomulását! De nem tehették. Fogukat keményen összeszorítva megkerülték az ellenséges helyőrségeket, egyre távolabb és távolabb jutottak a frontvonaltól. Ez volt a parancs.

Mire gondoltak ebben a zaklatott időben, mire gondolt Anton Petrovics? Pedig akkor még csak 35 éves volt. És alig volt harci tapasztalata, nem is beszélve a partizántapasztalatokról. Hiszen ettől fogva az ellenség által megszállt terület az ő számára harcmező volt.

Igen, nehéz út állt előtte. De vajon nem szokott-e hozzá a nehézségekhez gyermekkorától fogva? Hiszen Brinszkij ukrán szegényparaszti családban született. Még 8 éves se volt, amikor pásztorfiú lett. Mire emlékszik a gyermekkorából? A tüzérségi ágyúk tüzére? Az ellenséget megfutamító forradalmi lovasüteg lovainak dobogására? A kivont kardokra?

Viharos, zaklatott idők járták. Bizonyosan már akkor megfogant Brinszkijben a gondolat, hogy katona lesz és ráadásul lovaskatona. Mielőtt azonban a lovassági ezredbe került volna, még edzette őt az élet, az élet viharában megerősödött. Miután Kamenyec-Podolszkijban belépett a Komszomolba, visszatért a falujába és a banditák csapataitól, a gazdagok fenyegetéseitől sem félve magyarázta a szegényeknek a bolsevizmus igazságát, és arra szólította fel őket, hogy fegyverrel a kézben védjék a szovjethatalmat. Tizennyolc évesen vezette falujában a szegénység bizottságát. Egy idő múlva pedig a Komszomol Járási Bizottságának titkára lett. És amikor behívták a Vörös Hadseregbe, már kommunista volt.

Nem, nem volt könnyű a gyermekkora, serdülőkora, fiatalsága. De hitt az erejében, hitt a harcosaiban, akikkel együtt élni és harcolni kell az ellenség mögöttes területein.

De hol van a családja? Mi történt vele?

Amikor azon a bizonyos kora reggelen a tüzérségi ágyútűz dörgése felébresztette, még a családjáról sem tudott idejében gondoskodni. Csak odakiáltott a feleségének, hogy gyerekeivel együtt meneküljön minél hamarabb az óvóhelyre, és ő maga kiszaladt az utcára. Hiszen komisszár, a harcosok között a helye. Egysége, amely a határnál szolgált, magára vonta az első csapást.

És amikor kiszaladt az udvarra és meglátta a Grajewo járási székhely fölött a tűzvész bíborát, meglátta az égő Ruda falut, megértette, hogy kitört a háború. És akkor már vissza se térhetett családjához. Később elmondták neki, hogy azt a szerelvényt, amelyben családját keletre telepítették, szétbombázták a fasiszták... De akkor, 1941. június 22-én, amikor Brinszkijt egységparancsnoka egy gyalogsági szakasz élén, egy tucat páncélozott járművel Grajewóba küldte, ott mát dühöngött a harc a német fasisztákkal. A harcosok rettenthetetlenül vetették magukat rohamba. Brinszkij az egyik páncélozott jármű parancsnokának helyére ült, ágyúval lőtte a fasisztákat. Ez az ütközet volt a tűzkeresztsége.

Aztán jött a rudai csata, az osowieci erőd védelme...

Drágán szerezte meg a harci tapasztalatot. Az első időben az óvatlanság, a körültekintés hiánya miatt hányszor keveredett olyan ütközetekbe, amelyekből csak csodával határos módon került ki élve.

Július végén osztaga egyesült Vaszilij Nyeljubov osztagával. Attól a naptól kezdve az egyesült osztagot Gureckinek nevezték, arról a faluról, ahol elhelyezkedett. A parancsnok halála után Brinszkij vette át az osztag vezetését.

2

1941. szeptember vége volt...

Hideg szélrohamok ingatták a fák törzsét, lerázták a földre az elsárgult faleveleket. Az eget egyre gyakrabban borították be viharfelhők, nyomasztó, véget nem érő záporokat zúdítva a földre. A harcosok csoportja csaknem mindennap új feladatot hajtott végre: adatokat gyűjtöttek az ellenfélről, robbantásokkal zavarták az ellensé-

get az orszagutakon, megszakitották a telefon-összeköttetést, a lakott helységekben Brinszkij által szerkesztett roplapokat terjesztettek, amelyeken felszólitották a lakossagot, hogy csatlakozzék a partizánokhoz és ne bekuljon meg a fasiszta megszállással.

A Brinszkij-osztag számos harcosa megsebesult a buntetoosztagokkal vívott utkozetekben és orvosi segítségre volt szükség. Lőszer is kellett, de ami a legnagyobb baj volt – megszakadt az összekottetés a Nagy Folddel. Pedig milyen nagy szukség volt rá! Nem, nem azért, hogy segitséget kérjenek a parancsnokságtól. A maguk bajával majd csak megbírkóznak! Akadnak rendes emberek, akik ápolják a sebesulteket és egy időre el is rejtik őket, lőszert és meleg ruhát zsákmányolnak a nemetektol. A legfontosabb, hogy át tudják adni az ellenfelre vonatkozo ertekes informaciót, amelyre oly nagy szukség van ott, a Kozpontban.

A. P. Brinszkij szeptember végén Kurejsevo faluban találkozott a Belorusz Kommunista Part Kozponti Bizottságának Vityebszk területi meghatalmazottjaval, aki elmondta, hogy Orsától északra szeptember 17-ről 18-ra virradó éjszaka ledobtak egy felderítő deszantcsoportot Batja parancsnoksága alatt, és hogy ez a csoport működik most a kovalevicsi erdoben.

Később Anton Petrovics megtudta, hogy Batja-Grigorij Matvejevics Linykov muszaki ezredes, Orenburg teruletén szuletett, régi párttag, aki már a polgárhaború éveiben részt vett a Kolcsak és Dutov ataman elleni harcokban Batja csoportjának természetesen van adóvevoje, vagyis kapcsolatot teremthet a parancsnoksággal. Így teltek a napok Batja keresésével, eredmény nélkul. A deszantegységet mintha csak a fold nyelte volna el.

Végre október kozepén a partizánok egyik csoportja találkozott Batja felderitőivel.

Brinszkij kimondhatatlanul megorult, amikor ezt megtudta. Végre átadhatjak a Kozpontnak a náluk folgyult információt az ellenfélről, és lehetseges, hogy utasításokat is kapnak a további munkára vonatkozólag.

Október 20-án Brinszkij harcosaival megérkezett a kovalevicsi erdőbe, Moszkovszkaja Gora falu körzetébe, ahol Batja torzse elhelyezkedett Melegen udvozolték egymást. Leultek.

– Hat mi ujság, Anton Petrovics? – kérdezte Batja.

– Semmi jó, Grigorij Matvejevics – felelte Brinszkij. – Eszembe jutott a feleségem meg a gyermekeim. Azt mondták róluk, hogy a szerelvényüket a németek szétbombázták . . .

Batja meggörnyedt. Kék szeme, sűrű, bozontos szemöldöke alatt szomorúságot tükrözött.

– Ez az átkozott háború mindent összezavart. Én se tudok semmit az enyéimről.

– Azután abban reménykedtünk, hogy maguknak van adóvevőjük. A maguk segítségével szerettünk volna kapcsolatba lépni a Nagy Földdel. De most kiderült, hogy maguknak sincs összeköttetésük . . .

– Igen, rosszul áll a dolog a kapcsolattartással. A híradósok főnöke meghalt. – Batja sóhajtott, tenyerével törölte széles homlokát. – Persze a moszkvai rádiót hallgattuk, de ez kevés.

– Tenni kellene valamit!

– Persze, Anton Petrovics, persze . . . Valamit majd kigondolunk. – Batja elmosolyodott és merően nézett Brinszkij szemébe.

. . . A gurecki csoport belépett annak a különleges rendeltetésű osztagnak az állományába, amelynek vezetője Batja volt.

3

Október 25-én a Linykov vezette osztag megérkezett Nyeskovó tanya körzetébe, a belorusz nemzeti park egyik legelhagyatottabb helyére.

A tábort a tanyától néhány kilométernyire állították fel.

A partizánok az első napoktól kezdve aktív harci tevékenységet folytattak: csapdába csalták és szétverték az ellenséges menetoszlopokat. Hidakat robbantottak, megszakították a távíró- és telefonösszeköttetést, adatokat gyűjtöttek az ellenséges csapatokról.

Az osztag nap mint nap gyarapodott. Az erdőben itt is, ott is orosz, ukrán, belorusz, grúz, üzbég, türkmén beszéd hallatszott. A szovjet partizánok soknemzetiségű családja harcot folytatott a megszállók ellen.

„Nagyszerű emberek – gondolta gyakran Brinszkij bajtársairól. – Milyen önfeláldozóan harcolnak a haza szabadságáért! Ilyen népet

semmiféle ellenség nem törhet meg. Az ilyen nép feltétlenül győzni fog! Eljön az idő, biztos vagyok abban, hogy eljön, amikor szétverjük az ellenség csapatait. És Európa rabsorba döntött népei testvéri köszönetüket fejezik majd ki a fasiszta hóhérok elleni harcban nyújtott internacionalista segítségért."

A hitleristák, akiket alaposan megriasztott Batja osztagának tevékenysége, egy egész ezredet vetettek be ellene. Az osztag körül egyre szorosabbra zárult a gyűrű. Batja, hogy szétforgácsolja a büntetőosztagok erejét, három csoportra osztotta az osztagát, és megparancsolta, hogy mindegyik önállóan törjön ki a bekerítésből.

Az egyik csoportot Anton Petrovics Brinszkij vezette. Partizánjainak éjszaka, az áthatolhatatlan mocsarak között mesteri manőverezéssel csaknem veszteség nélküli sikerült kisiklaniuk a bekerítésből.

A Brinszkij-csoport november első napjaiban Lipovec falu közelében ütött tanyát. Nemsokára megérkezett csoportjával Batja. Rendkívül kimerültek voltak. Batja partizánjainak nem volt könnyű dolguk. A csoport Kraszascsin falunál kegyetlen harcot folytatott a büntetőkkel.

– Holnap át kell küldeni az embereket a frontvonalon túlra – mondta fáradtan Batja. – Három tapasztalt felderítőt küldünk ki, hogy állítsa helyre a kapcsolatot a Központtal. Maga, Anton Petrovics, kísérje őket Moszkovszkaja Goráig, azután menjen el a sztolbecki erdőbe, oda, ahol ezelőtt voltunk.

– Igenis, Grigorij Matvejevics.

– Ott vegye át az osztag vezetését. Töltse fel helyi lakosokkal. És cselekedjék. Tartson ellenőrzése alatt minden falut, országutat, hidat, a tanyákon hozzon létre harci egységeket, illegális csoportokat. Kövesse nyomon a csapatok átdobását... Próbáljon összeköttetésbe lépni Orsával... Én meg osztagommal együtt itt, Lipovecben dolgozom.

Anton Petrovics megértette Batja gondolatát: Grigorij Matvejevics minden módon szélesíteni akarta azt a zónát, ahol partizánharcot folytatnak.

Ebben az időben Batja osztagai már Vityebszk és Minszk terület határán, a lepeli, csasnyiki, cservenyi, begomljai, holopenyicsi és más kerületekben tevékenykedtek. 1942 tavaszán már Batja vezetése alatt állt hét osztag.

Anton Petrovicsnak még sokszor át kellett mennie Batja parancsára egyik erdei körzetből a másikba, hogy összegyűjtse a szükséges információt az ellenségről, hogy az új helyeken partizánbázisokat hozzon létre.

De egyelőre... Egyelőre három felderítő, az ellenség hátában végzett munkáról szóló jelentéssel és a partizánokat kitüntetésre felterjesztő listával – egyiküket, A. P. Brinszkijt Lenin-rendre terjesztették fel – kora reggel elhagyta a lipoveci tábort, és Batja parancsára kelet felé indultak, hogy a frontvonalon át eljussanak a Nagy Földre...

4

A tél a végéhez közeledett. Az erdőkben egyre gyakrabban csendült fel a madárdal. A partizánok kiléptek a fojtogató, nyirkos földkunyhókból, hunyorogtak az éles napfényben és élvezettel nyújtották ki zsibbadt tagjaikat. Arcuk ragyogott, szemükben vidámság csillogott. Hol itt, hol ott hallatszott tréfa, nevetés.

A téli hónapokban Batja osztagai jelentősen megszaporodtak. A partizánok és az általuk a tanyákra küldött emberek agitációs munkája nem volt hiábavaló. A partizánosztagokba új és új emberek jelentkeztek.

Ahhoz azonban, hogy az ember igazi partizán legyen, nem elég csak akarni. Jól kell kezelni a fegyvert, mind a hazai gyártásút, mind pedig az ellenségét, pontosan kell célozni, ügyesen kell bánni a robbanóanyaggal és sok mást is el kell tudni végezni. Ezért a kovalevicsi erdőben, ahol most Brinszkij bázisa volt, Batja afféle oktatási központot hozott létre, amelyet a partizánok kiegészítő parancsnokságnak neveztek.

Az újonnan érkezett harcosokat itt tanították hadművészetre és arra, hogyan verekedjenek erdei körülmények között az ellenséggel. És csak miután a fiatal harcosok eme „gyorsított tanfolyamát" kijárták, akkor szerveződtek csoportokba, osztagokba, amelyeket azután bevetettek hadműveleti területeken.

Teltek-múltak a napok. Brinszkij a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentéseiből tudta, hogy a Vörös Hadsereg már nemcsak megállította

Moszkva alatt a németeket, hanem át is ment támadásba, számos várost és falut megszabadított a betolakodóktól. A szovjet csapatok Velikije Lukinál, Rzsevnél, Orelnél, Gzsatszknál álltak . . .

Március végén a nyeskovói rezervátum elhagyatott vidékén ledobtak egy deszantcsoportot, amely robbanóanyagot, aknákat és géppisztolyokat hozott Batja osztagának. A legfontosabb azonban az volt, hogy a deszantosok kiépítették a rádió-összeköttetést Batja számára a Központtal.

Hogy meg volt lepve Brinszkij, amikor a deszantosok között felismerte Vaszilij Scserbinát, akivel a gurecki osztagból már ismerték egymást. Scserbina főhadnagyot akkor különleges feladattal dobták át az ellenség hátába, és Gurecen csatlakozott Brinszkij csoportjához. Egy csata után a harcosok egy részével elindult, hogy folytassa a harcot az ellenséggel a derazsenszki erdőkben. Kiderült, hogy Scserbina később partizánjaival együtt csatlakozott a Vörös Hadsereg reguláris egységeihez, és most ismét Anton Petroviccsal együtt fog dolgozni.

Grigorij Matvejevics még ugyanazon a napon rádióüzenetet küldött a Központnak, amelyben köszönetet mondott a parancsnokságnak az „ajándékokért", jelentést tett a végzett munkáról és közölte további terveit. A Központ válaszüzenetében kérte, hogy mérjenek nagyobb csapásokat azokra a vasútvonalakra, amelyeken a németek a Leningrádot ostromló csapatokat ellátják.

Két nap múlva a Vaszilij Scserbina parancsnoksága alatt álló osztag Vilejka körzetébe érkezett, ahhoz a vasúti fővonalhoz, amelyen szüntelen áradatban haladtak az ellenséges szerelvények Leningrád irányába.

– Nos, Anton Petrovics – lépett Brinszkijhez Batja –, magának már megint vissza kell térnie a kovalevicsi erdőbe és ott új partizánkádereket kell kinevelnie . . . Hogy is nevezik a mi bázisunkat? Kiegészítő parancsnokságnak?

– Igen, a partizánok kiegészítő parancsnokságának.

– Jó elnevezés. Így is van. Hány harci csoportot és osztagot készített már elő Ön a kiegészítő parancsnokságon az ellenséggel folytatott harcra! És hányat fog még előkészíteni! Most már valamivel könnyebb lesz a dolga. Van összeköttetés a Központtal . . .

– Természetesen, most egy kicsivel könnyebb lesz. De tudja, Grigorij Matvejevics, valahogy már meguntam, hogy örökké a kiegészítő parancsnokságon üldögéljek. Szeretnék már valami portyán részt venni. A saját kezemmel szeretnék már levegőbe röpíteni például hidat vagy felrobbantani egy szerelvényt, annál is inkább, mivel most elég robbanóanyagunk és aknánk van ...

– Hová gondol? Hiszen maga van a legfelelősebb munkahelyen! Meg aztán majdnem minden hadműveletben részt vesz! Hiszen a maga által előkészített emberek hajtják végre a diverziókat. Vagyis minden felrobbantott hídban, minden levegőbe röpített szerelvényben ott van a maga munkája is ...

– De csak a közvetett munkám.

– Ugyan már, közvetett! – Batja elmosolyodott, aztán azt mondta: – Jól van! Ha annyira viszket a tenyere, elküldöm magát az osztaggal a Boriszov–Orsa vasútvonalra és a Moszkva–Minszk országútra, ott majd akad dolga.

– Ez már valami – vidult fel azonnal Brinszkij. – Mikor indulhatunk?

– Valamikor április közepén, de egyelőre képezzen ki még egy osztagot a Polock–Vityebszk vasútvonal számára.

Brinszkij azonban már nem dolgozhatott Boriszov és Orsa alatt. Alig telepedett meg az általa vezetett új csoport a körzetben, Batja máris parancsot adott, hogy térjen vissza a bázisra.

Batja osztaga most jól volt felfegyverezve és már érzékenyebb csapásokat mért az ellenségre, ezért Batja a Központ beleegyezésével osztagát Nyugat-Belorussziába vezette, a legfontosabb vasúti csomópontokhoz: a mologyecsnói, a minszki, a baranovicsi, a breszti, a lunyinyeci és a kalinkovicsi vasútvonalhoz. Itt, a berezinai erdőkben kapták meg a helyi osztagok az akciófeladatokat.

Nem volt könnyű az átkelés. A partizánoknak 600 kilométeres utat kellett tenniök mocsarakon és sűrű erdőkön át, németekkel telezsúfolt körzetekben, és a biztonság érdekében az osztag csak éjszaka mozoghatott. De nemcsak mozognia kellett. Út közben állandóan harci feladatokat kellett végrehajtaniuk. Másfél hónapig tartott ez a hősies menetelés. Csak július elején ért véget. Út közben több tucat ellenséges szerelvényt robbantottak föl és néhány hidat is megsemmisítettek.

Batja az áthelyezés után törzsével együtt a Cservoni tónál helyezkedett el, a Bulevoje mocsárnál a természetes határon. Brinszkij pedig a Fehér-tó mellett. És újra elkezdődtek a harc hétköznapjai.

1

Rekkenő meleg volt. Napokon át kegyetlenül tűzött a nap, és a partizánok kínlódtak a hőségtől, még az árnyékban sem volt hűvös. Egyetlen vigaszuk a Fehér-tó tiszta, hűvös vize volt. Éjszaka a partizánokat a szúnyogok gyötörték. Iszonyú mennyiségben röpködtek errefelé. Mintha a világ minden tájáról ide gyűltek volna.

Bármilyen körülmények közé kerültek a partizánok, a harci tevékenységet egy pillanatra sem szüneteltették.

Anton Petrovics az új helyre érkezve már másnap kisebb csoportokra bontotta osztagát, és ezeket feladatokkal bízta meg. Éjszaka aztán Poleszjétől északnyugatra felrobbantak a partizánok lövedékei, és romhalmazzá váltak a hidak, levegőbe röpültek a lőszerraktárak, az ellenséges katonát és technikát szállító szerelvények, amelyek kelet felé igyekeztek.

Brinszkij felderítői július végén összetalálkoztak Sztyepan Pavlovics Kaplun, a hivatásos tiszt, a Vörös Hadsereg egyik magasabbegysége törzse munkatársának osztagából származó emberekkel.

Sztyepan Pavlovicsot bekerítették, ráadásul súlyosan megbetegedett, majd miután talpraállt, elment a partizánokhoz. Egy osztag parancsnoka lett. Kaplun partizánjainak nem volt könnyű dolguk. Nem volt elég fegyverük, hiányzott a kapcsolat más partizáncsoportokkal és a Nagy Földdel. A Brinszkij osztagával való találkozás nagyon is kapóra jött neki. Sztyepan Pavlovics örömmel fogadta el Brinszkij hívását, hogy csatlakozzék osztagához.

A partizánok által a hitleristák ellen használt egyik leghatékonyabb eszköz a robbanóanyag volt. A Központ ezt figyelembe véve, minden lehetségest elkövetett, hogy Batja csapatait ellássák „szappannal", ahogyan a partizánok tréfásan a trotilt nevezték.

Amikor július végén a Központ által küldött repülőgép a Bulevoje mocsár körzetében ledobta a soron következő adag „ajándékot", Batja hívatta Brinszkijt.

– Anton Petrovics, szeretném magát elküldeni a Vigonovszkij-tóhoz. Most elég robbanóanyagunk van. Dolgozzon egy kicsit arrafelé.

– A Breszt–Baranovicsi–Lunyinyec vonalakon és csomópontokon kellene dolgozni. De érdemes-e az egész osztagnak odamenni? Az osztag most nagyon megerősödött. Különösen Kaplun csoportjának csatlakozása óta . : .

– Nem, az egész osztagot nem küldjük oda. Részekre bontjuk a maga osztagát, és külön-külön indítjuk útnak. Maga viszi a legnagyobb csoportot. A helyettese Kaplun lesz. Adunk 100 kilogramm trotilt. Azt hiszem, ez kezdetnek elég lesz. Ha elfogy, adunk még. Megegyeztünk?

– Megegyeztünk, Grigorij Matvejevics.

– Akkor készüljön fel! Öt nap múlva indulnak.

Augusztus első napjaiban Brinszkij osztaga megérkezett a Vigonovszkij-tóhoz.

A Zabolotyei mocsaraknál vertek tanyát és azonnal hozzáláttak a harci feladathoz. Már másnap, Buda állomástól nem messze felrobbantottak egy páncélosokat szállító szerelvényt, és nemsokára robbanások hallatszottak a Lida–Baranovicsi, Breszt–Baranovicsi, Białystok–Baranovicsi, Breszt–Lunyinyec vasútvonalakon.

Sem nappal, sem éjjel nem hagyták nyugodni a partizánok a megszállókat. A rendőrörsparancsnokok minden jelentésben arról panaszkodtak, hogy a hátországban szörnyűbb a helyzet, mint a fronton, hogy mindenütt a partizánok golyói fenyegetik őket.

Mi mindent meg nem tettek a németek, hogy végezzenek a nép bosszúállóival! Átfésülték az erdőket és a mocsarakat, ahol a partizánok rejtőztek bevetettek reguláris egységeket. A repülőgépek egész erdőket bombáztak, gyújtóbombákat dobáltak le, hogy kifüstöljék a partizánokat az erdei földkunyhókból. A partizánokhoz menekülő hadifogłyok gyanánt kémeket és provokátorokat küldözgettek.

A Gestapo egyik ügynöke ezekben a napokban behatolt Brinszkij osztagába, azzal a feladattal, hogy semmisítse meg az osztag vezetőit és szervezze meg a rádiós és az adóvevő elfogását.

Az ő jelzésére egy esős októberi reggelen másfél ezer főnyi német menetoszlop vonult Brinszkijék partizánbázisa felé. Mire azonban

odaért, már csak elhamvadt tábortüzet, beomlott földkunyhókat talált...

A kémet a razzia előtt néhány nappal leleplezték. Kihallgatásakor jelentést tett Anton Petrovicsnak az osztag ellen készülő támadásról, és a partizánok még időben elhagyták bázisukat.

6

November volt. Brinszkij megkapta Batja parancsát, hogy azonnal jelenjen meg nála a Vörös-tónál.

„Mit jelentsen ez? – töprengett Anton Petrovics. – Mit tervezhet Batja? Tegnapelőtt Iván Csornijt hívatta, ma pedig engem..." Iván Csornij nem is olyan rég érkezett Moszkvából. Hivatásos katona, kommunista, katonaiskolát végzett. Azután elkezdte a Frunze Katonai Akadémiát, de már nem tudta befejezni, mert közben kitört a háború. A frontra ment. Fiatal kora ellenére – 26 éves sem volt még – Csornij a fronton a zászlóalj parancsnoka lett. Augusztusban Iván Nyikolajevicset különleges feladattal Batjához küldték. Amikor pedig Batját 1943 elején visszahívták Moszkvába, helyette Iván Csornijt nevezték ki parancsnoknak.

– Rég nem láttuk egymást, Anton Petrovics. Hogy szolgál a kedves egészsége? – szólalt meg Batja, kezét nyújtva.

– Köszönöm kérdését, Grigorij Matvejevics, az egészségemre egyelőre nem panaszkodhatom.

– Akkor jól van... Gyerünk csak be a földkunyhóba!

Batja levette esőáztatta bőrkabátját és sapkáját, ezeket fölakasztotta az ajtó mellett, majd az asztalhoz ült és egy kézmozdulattal Brinszkijt is odaintette.

Amikor Brinszkij leült, Batja az asztalon kiterített térkép fölé hajolt, és anélkül, hogy fejét felemelte volna, megszólalt:

– Anton Petrovics, én magát Ukrajnába szeretném küldeni.

– Ukrajnába? – csodálkozott Brinszkij.

– Igen, Ukrajnába... tudom Anton Petrovics, hogy maga sokmindent csinált errefelé. És a nép még sokszor meg fogja ezt magának köszönni. Most azonban Ukrajnában van a helye. Ott nagyon nagy szükség van a maga tapasztalataira... Nézze csak meg az ob-

jektumokat – és Batja ujjával a térképre mutatott. – Szárni, Kovel, Koroszteny.

– Ez persze így van, Grigorij Matvejevics, csak sajnálom, hogy búcsút kell venni Belorusziától. Hiszen több mint egy éve harcolok itt, megbarátkoztam a harcosokkal, jól kiismertem az itteni népet.

– Sebaj, azt hiszem, hogy a földijeit sem ismeri rosszabbul. Vagy száz embert visz magával az osztagából. Az első időkben ezekre támaszkodhat... Aztán egy kis idő múlva az új partizánosztagok híre, amelyeket maga szervez, eljut egészen Poleszjéig. Ebben biztos vagyok. Ugye így lesz?

– Nem tudom, Grigorij Matvejevics, nem tudom. Azt hiszem, maga túlbecsüli az én lehetőségeimet... Kaplun velem jön?

– Nem, Kaplun nem megy magával. Más feladatot kap. Adunk neki egy osztagot, és Bobrujszk irányába küldjük...

Azon az estén még sokáig üldögéltek együtt Batja és Brinszkij. Volt miről beszélgetniük. Linykov búcsút vett Anton Petrovicstól és tanácsokat adott neki.

Anton Petrovics mindeddig Batja vezetése alatt harcolt, akinek gazdag harci és szervezési tapasztalatai voltak. De most Brinszkij messzire kerül tőle. Nem lesz könnyű dolog! Lesz-e elég ereje? Megbirkózik-e a rábízott feladattal?...

7

Hideg őszi éjszaka. Egy hang sem hallatszik, egy fényjel sem pislákol. Csak azt hallani, hogyan csapódnak a vékony hóréteg borította parthoz a Pripjaty nehéz hullámai.

Hirtelen valamelyikük lába alatt megreccsent egy gally, aztán egy másik, a közelben egy ló horkantott és a Pripjaty partjára, a bokrokat óvatosan széthajtva kilépett két ember, géppisztolyát lövésre készen tartva. Körülnéztek, odaléptek a folyóhoz, egyikük még le is hajolt és a vízbe mártotta karját.

– No milyen? – kérdezte a társa.

– Nagyon hideg.

– Jól van, induljunk.

Brinszkij osztagának felderítő partizánjai voltak ők. Miután meg-

tekintették a partot és megtalálták az átkelő helyét, ugyanolyan zajtalanul, ahogyan megjelentek, el is tüntek a bozótok között. Az erdőből nemsokára néhány partizánfogat hajtott ki, amelyeken lőszereken, robbanóanyagon és különböző holmikon kívül csónakok is voltak. A fogatok mellett haladtak a partizánok.

Brinszkij, amikor az éjszakában meglátta a folyó fehér csíkját, levette sapkáját és megállt. A túlsó parton már Ukrajna van, az én Ukrajnám! Mi vár ott reám? Hogyan alakul az ellenséggel vívott harcunk?

Észrevette, hogy a harcosok is némán, megilletődve néztek a túlsó part sötétjébe. Anton Petrovics fölemelte kezét:

– Elvtársak, most megválunk szeretett Belorusziánktól, és Ukrajna szeretett földjére lépünk. Esküdjünk meg, hogy ott, Ukrajnában is utolsó lehelletünkig verekszünk az ellenséggel, és nem tesszük le a fegyvert, amíg szét nem verjük a fasiszta bandákat!

– Esküszünk! – hallatszott az éjszaka csendjében a partizánok hangja.

Befejezték az átkelést. Az osztag gyülekezett.

Brinszkij egy botra támaszkodva, minden lépést nehezen téve haladt előre, beteg volt, megfázott, régi betegsége is kiújult. A partizánok hordágyat akartak felszerelni, hogy egymást váltva vigyék, de ezt Anton Petrovics határozottan megtiltotta nekik.

– Sebaj... Kutyaharapást szőrével – próbált mosolyogni és tréfálkozni. – Majd csak kibírom valahogy... Nincs szükségem dadára, nem vagyok már kisgyerek...

A partizánok elragadtatottan nézték parancsnokukat, ismerték kitartását és bátorságát.

Szerencsére a roham hamar elmúlt, de Anton Petrovics tudta, hogy a betegség bármely pillanatban rosszabbodhat. Tudta, és semmit nem tehetett ellene. Petya bácsi – most így nevezték Brinszkijt – és osztaga persze nem egymagában érkezett Ukrajnába. A nyugati területeken már három osztag és Batja egyik csoportja tevékenykedett, amelyeket Batja korábban küldött ide. Sikeres harci cselekményeket hajtottak végre Ukrajnában a helyi partizánosztagok és csoportok is.

Anton Petrovics feladatai közé tartozott a felderítés, a diverzió, illegális antifasiszta csoportok szervezése városokban és falvakban,

ott pedig, ahol már illegális csoportok voltak, ezekből partizánosztagokat hoztak létre.

Az első ilyen osztag, amely később partizándandárrá fejlődött, december elején alakult a hocsini illegális harcosok segítségével. Az Ozerszk falu mellett összpontosuló kis osztagból létrehozták a második nagy osztagot, amelynek Brinszkij rendelkezésére bocsátotta embereinek egy részét...

Brinszkij nagy figyelmet szentelt az agitációs munkának. Ő maga is kiváló agitátor volt. A helybeli lakosságot rendszeresen tájékoztatta a front helyzetéről, a sok-sok röpiratból tudomást szerezhettek a partizánok sikereiről.

Anton Petrovics jól tudott ukránul, maga szövegezte a röplapokat, amelyeket aztán írógépen sokszorosítottak. Mivel partizánjainak akciókörzetében sok lengyel élt, lengyel nyelven is írtak röpcédulákat. Ezeket Jozef Szobeszjak lengyel kommunista, fedőnevén Max szövegezte, aki az egyik partizánosztag parancsnoka és Brinszkijnek a lengyelek körzetében végzendő munkával megbízott helyettese volt.

8

Berlinből Rovnóba, ahol Ukrajna birodalmi biztosa tartózkodott, csaknem mindennap táviratok érkeztek azzal a követeléssel, hogy végezzenek már a partizánokkal. Hitler megrótta Voliny és Podolja vidék főkormányzóját a zavargásokért. A főkormányzó ígéretet tett, hogy semmiféle intézkedéstől sem riad vissza, és január végére minden partizánt megsemmisít a kormányzóságban.

A fasiszta főkormányzó január elején megérkezett Kovelbe, és személyesen irányította a Sztir, Sztohod és Turja folyók között működő partizánok megsemmisítésére irányuló terv kidolgozását.

A németek a pártizánok megsemmisítésére irányuló hadműveletet január 15-től 25-ig akarták lebonyolítani. De január 18-án, a megvalósítás kezdete után három nappal az ellenséges hadművelet terve már Maxnál volt, és nemsokára Brinszkij asztalára került.

Anton Petrovics azonnal összegyűjtötte a partizánosztagok és csoportok parancsnokait.

– Elvtársak – mondta –, a németek szorosabbra húzzák a gyűrűt körülöttünk, meg akarnak semmisíteni bennünket, de nekünk kezünkbe került a büntető hadművelet terve, az összes részletekkel. Az a feladatunk, hogy ezt maximálisan kihasználjuk.

Anton Petrovics szétterítette az asztalon a térképet és odahívta a parancsnokokat.

– Ez itt szvaricevicsi körzet. Mint látjátok, kívül esik a büntetők gyűrűjén. Megparancsolom, hogy éjszaka minden osztag álcázva hagyja el táborát és vonuljon át ebbe a körzetbe. Itt elhagyatott helyek vannak és van hol elrejtőzni. – Brinszkij elhallgatott, majd mosolyogva mondta és megmutatta a helyet a térképen, ahol a központi bázison hamis védővonalat lehet felépíteni. Harcoljanak csak a fasiszták a bábukkal! – És hogy a titkunkat ne fejtsék meg túl gyorsan – mondotta –, hagyunk egy kis csoportot a bázison, amely zárótüzet zúdít az ellenségre és visszavonul az erdőbe... Egy másik csoport eközben hátulról csapást mér a hitleristákra. Továbbá – mondta Brinszkij – a vasútvonalak és hidak robbantására és aláaknázására, a felderítő információ gyűjtésére tervezett haditervek érvényben maradnak. Ez zavarba ejti a fasisztákat. Azt fogják hinni, gyűrűben vagyunk, hogy most nem harcolhatunk ellenük, és ekkor hol itt, hol ott hangzanak fel robbantásaink. Nos, mit szóltok ehhez?

Minden úgy is sikerült, ahogyan Brinszkij tervezte.

Amikor a Kameny-Kasirszk felől támadó büntetőosztagok menetoszlopa kiért a hamis védővonalra és ott a kis csoportnyi partizán tüzébe került, akiket a központi bázison hagytak, a fasiszták orkánszerű tüzet zúdítottak a rongybábukra, amelyeket ügyesen helyeztek el a lövészárkokban. A hitleristák másik menetoszlopa, amely Morocsno felől közelítette meg a védelmi vonalat és amelyet a partizánok lőttek, szintén tüzet nyitott a bábukra.

A kameny-kasirszki oszlop büntetői, akik a szembe jövő németeket partizánoknak nézték, tüzeltek rájuk. Ugyanezt tették a Morocsnó felől előrenyomuló büntetők is. A zűrzavar következtében a németek mintegy három órán keresztül dühödten küldözgették egymás hasába az ólmot.

Azután hátulról csapást mértek a partizánok. Ekkor már sötétedett. A németek között pánik tört ki. A büntetőknek, mit volt mit tenniök, minél gyorsabban el kellett takarodniok az erdőből.

Így tehát csődöt mondott a partizánok megsemmisítésének terve, amelyet maga Voliny és Podolja vidék főkormányzója dolgozott ki.

E sikertelen rajtaütési kísérlet után, amely igen sokba került a németeknek, még jobban féltek a népi bosszúállóktól. A büntetőket a jezerecki erdőben ért vereség a lakosság körében megerősítette a közeli győzelembe vetett hitet, fokozta a harci szellemet, és nemsokára még több helyi lakos csatlakozott a partizánosztagokhoz.

Január 25-én, ugyanazon a napon, amikor a fasiszta büntetők terve szerint Voliny és Rovnó partizánosztagainak már nem lett volna szabad léteziük, a rádiós elhozta Anton Petrovicsnak a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentését, amely közölte, hogy sikerült áttörni Leningrád blokádját, hogy a szovjet csapatok sikereket értek el a Donnál, az Észak-Kaukázusnál és más frontszakaszokon.

Alig egy hét múlva jött az örömteli hír – Sztálingrád alatt teljesen szétverték a németeket.

A partizánok ujjongtak, hogy az ellenség visszavonult. Örültek, hogy a lendületesen támadó szovjet csapatok nap mint nap újabb és újabb városokat és falvakat szabadítanak meg a fasiszta szennytől. Vagyis közel már az az óra, amikor a fasisztákat kiűzik az egész szovjet földről. És abban, hogy a Vörös Hadsereg ilyen lendületesen veri az ellenséget, benne van a partizánok és a partizán felderítők munkája is.

Brinszkij osztagai visszatértek a régi helyekre. A központi bázist szétrombolták az ellenséges aknavetők – egyetlen épület sem maradt meg. Most mindent gyorsan ujjá kellett építeni, hiszen küszöbön állt a tél.

9

A robbantó partizánok olyan aktívan tevékenykedtek, hogy rövidesen nem volt elegendő robbanóanyag. Mint kiderült, Moszkvának akkor nem volt lehetősége arra, hogy gyorsan feltöltse a trotilkészleteket.

Anton Petrovics törte a fejét. Mitévők legyenek? Hiszen a robbanóanyag a partizánok nélkülözhetetlen eszköze. Mitévők legyenek? Várjanak? Nem, azt nem lehet.

Brinszkij elhatározta, hogy „zsákmányolni" fog robbanóanyagot a fel nem robbant légibombákból és lövedékekből, amelyek elég nagy számban kerültek a partizánok szeme elé. Ezt a dolgot nemsokára olyan alaposan végezték, hogy az így kiolvasztott trotil teljesen elegendő volt a robbantóknak, és a fölöslegből Anton Petrovics még a szomszédos csoportoknak is juttatott.

1943-ban a Csornijhoz tartozó partizánosztagokból két dandárt szerveztek. Az egyik Szárninál tevékenykedett, Kaplun parancsnoksága alatt, a másikat – Kovel alatt – Brinszkij vezette. Az Anton Petrovics dandárjához tartozó partizáncsoportok aktív harci tevékenységet folytattak Voliny vidékén, Pinszk és Breszt területen.

Anton Petrovics már két esztendeje a legnehezebb körülmények között, megfeszített erővel, szakadatlanul dolgozott az ellenség mögöttes területein. Mindez természetesen kihatott az egészségére. Gyakorivá váltak a szívrohamok. Légnyomás is érte, amikor Belosztoknál egy lövedék telitalálatától kigyulladt a harckocsi, amelyen Brinszkij tartózkodott. A harckocsi elégett, Anton Petrovics csodával határos módon megmenekült. Az utolsó pillanatban, félig holtan szedték ki a járműből.

Csornij, figyelembe véve Brinszkij egészségi állapotát, megparancsolta Anton Petrovicsnak, hogy azonnal repüljön Moszkvába, egyrészt, hogy alaposan kigyógyíttassa magát, másrészt pedig, hogy jelentést tegyen a Központnak.

Anton Petrovics elkeseredett, amikor tudomást szerzett Csornij döntéséről. Hogy lehet ilyen időben elhagyni a dandárt? Mennyi feladat van még! De Csornij kérlelhetetlen volt.

A parancs az parancs. Brinszkij magával vitte a partizánok hozzátartozóikhoz és ismerőseikhez írott leveleit, feljegyezte a legkülönbözőbb kéréseket és a függő kérdéseket, amelyeket csak Moszkva dönthetett el. Július első napjaiban repülőgéppel elindult a Nagy Földre.

Moszkvában jelentést tett az ellenség hátában végzett munkáról. Nem keveset tett. Anton Petrovics osztagai csupán 1942 őszétől 1943 tavaszáig több mint 300 fasiszta szerelvényt és két páncélvonatot röpítettek a levegőbe, 12 vasúti hidat és 32 országúti hidat robbantottak fel, két harci szállító repülőgépet lőttek le, 16 ellenséges hadiüzemet tettek működésképtelenné, több ezer fasiszta katonát és

tisztet semmisítettek meg... Ezen kívül a Központnak átadtak nagy mennyiségű rádióüzenetet, amely értékes információkat tartalmazott az ellenségről.

A. P. Brinszkij két hónapot töltött a Nagy Földön. Ez idő alatt teljesítette a partizánok kéréseit és megbízásait, átadta a parancsnokságnak a partizánszázad fejlesztésére szolgáló pénzt, amelyet osztagai gyűjtöttek össze. Anton Petrovics egészségileg rendbehozta magát, és átvette azt a kitüntetést, amelyre még Batja terjesztette fel – a Lenin-rendet. Itt Moszkvában végre hírt kapott családjáról. Kiderült, hogy családja él és egészséges, és a szibériai Tulun kisvárosban tartózkodik.

10

Brinszkijt egy sötét szeptemberi éjszakán a repülőgép ismét elszállította, annak a dandárnak a körzetébe, amelynek parancsnoka Sz. P. Kaplun volt.

Anton Petrovics alig vonta össze az ejtőernyőt, amikor az éjszaka homályában meghallotta a partizánok kiáltozásait:

– Petya bácsi! Petya bácsi, hol van?

– Már nagyon vártuk! Féltünk, hogy valami baj történt – mondta Kaplun mély basszushangján, örömét nem leplezve, Brinszkij kezét erősen szorongatva.

– Gratulálunk a visszatéréshez.

– Köszönöm, Sztyepan Pavlovics, köszönöm. Nem is tudja elképzelni, mennyire örülök, hogy megint itt vagyok... Vegyenek csak, moszkvai... – Anton Petrovics egy doboz „Kazbek" cigarettát vett elő a zsebéből, és ezzel kínálta Kaplunt és a mellette álló partizánokat.

– „Kazbek" Moszkvából, nagyon jó. – Sztyepan Pavlovics kinyitotta a dobozt, megszagolta, elégedetten csettintett a nyelvével és odaadta a harcosoknak. Magának csak egy cigarettát tett félre: – Csak szívjátok, elvtársak. Ideje, hogy leszokjunk a szűzdohányból magunk csavarta cigarettáról, és felkészüljünk, hogy úgy mondjam a békeidőkre. Hiszen a háború vége már nem lehet nagyon messze. Nem igaz?

Brinszkij és Kaplun később egy kidőlt nyírfa törzsénél ült és beszélgetett.

– Hát akkor mondja el, hogy mi újság. Mit csinálnak? – kérdezte türelmetlenül Brinszkij.

– Nem állunk rosszul, Petya bácsi. Elég sok trotilt olvasztunk, és ezt valahol fel kell használni. Sztyepan Pavlovics elmosolyodott.

– Ugyanazokon az objektumokon dolgoznak?

– Igen. Mellesleg mostanában a koveli, breszti, a szárni, a lunyinyeci, a zdolbunovi és a keresztyenyi vasúti csomópontokat teljesen ellenőrzésünk alatt tartjuk. Ezeken a csomópontokon rajtunk kívül Begma, Fjodorov, Szaburov és Medvegyev osztagai is dolgoznak... Úgyhogy elég szűken vagyunk. Néha ugyanazt a szerelvényt több robbantócsoport is üldözi különböző osztagokból. Afféle munkaversenyben vagyunk.

– Ez nem baj. Ez azt jelenti, hogy olyan sok robbantónk van, hogy Hitlernek nincs hozzá elég szerelvénye! Akkor jól állunk... – Anton Petrovics a tenyerével a térdére csapott és hangosan nevetett.

– Úgy döntöttünk, ha már így áll a dolog, nem kell szétforgácsolni különböző utakra a robbantócsoportokat, hanem csak egyet, a legfontosabbat kellene kiválasztani és ott megbénítani a közlekedést. De teljesen megbénítani. Augusztus 15-e óta ellenőrzésünk alatt tartjuk a Szárni–Lunyinyec vonalat.

Elhallgatott.

– Hogyan fogadták magát Moszkvában, hogyan fogadták a beszámolóját a Központban, és mit hozott nekünk?

– Sok-sok hír van Sztyepan Pavlovics. – Brinszkij rágyújtott, majd lassan fel és alá járkált a kidőlt nyírfa mellett. Részletes jelentést tettem a Központnak. Tudja, mi a legfontosabb hír?

– Micsoda?

– A Központ megparancsolta, hogy itt ugyanolyan magasabbegységet hozzunk létre, mint amilyen Csornijé Belorusziában?

– Miket mond! – kiáltott fel örömmel Kaplun –, és ki lesz a parancsnok? Biztosan maga!

– Igen, engem nevezett ki a Központ. A helyettesemmé pedig magát nevezték ki, Sztyepan Pavlovics.

– Nocsak – füttyentett Kaplun. – És mi lesz a dandárommal? Azt hiszi, otthagyom a fiaimat? Csináljuk inkább így: én leszek a maga helyettese és egyúttal a dandár parancsnoka. Lehetséges ez, Petya bácsi?

– Biztosan lehetséges. Majd mérlegeljük a kérdést.

Egészen hajnalig ültek ott azon az éjszakán Brinszkij és Kaplun. Sok mindenről szó esett, Moszkváról, a dandárok magasabbegységgé szervezésével kapcsolatos várható munkájukról . . .

II

Brinszkijnek nehéz körülmények között kellett dolgoznia 1943 második felében, mivel közeledett a front. Az osztagai által ellenőrzött körzetekben újabb és újabb ellenséges csapatok érkeztek. Anton Petrovics vezetése alatt a felderítők gondosan figyelték ezeket a csapatátdobásokat. A Központba szüntelenül áramlottak Bruck rádióüzenetei az ellenfélről szóló információkkal.

„1943. november 2. Sz. helységtől 2 km-re délkeletre a németek sietve építenek egy repülőteret . . . Bruck."

„1943. november 5. Az ellenfél aknásítja az N. Volinszkij–Gorodnyica országutat . . . Bruck."

„1943. november 17. Az utóbbi időben az ellenség részéről megszaporodtak a vasúti szállítások Sepetovkán keresztül, a front irányába. November 15-én és 16-án három élő erőt szállító, három harckocsit szállító, négy üzem- és kenőanyagot szállító szerelvény haladt át ezen a területen . . . Bruck."

„1943. november 18. Kovelben védelmi állások kialakítása folyik . . . Bruck."

„1943. november 23. Egy nap leforgása alatt Sepetovkán keresztül Polonnoje felé átment 32 katonai szerelvény az ellenség harci fegyvereivel és élő erőivel. A Kovel–szárni vasútvonalon a front felé áthaladt 5 katonai szerelvény . . . Bruck."

„1943. november 24. Az ellenfél aktív árokásási munkálatokat folytat az Uborty folyó nyugati partján, Olevszk, lakott helység körzetében. Olevszkben minden polgári intézményt bezártak . . . Bruck."

„1943. december 3. Az elmúlt nap folyamán Sepetovkából Zsitomir irányába az ellenfél 12 »Tigris« harckocsit dobott át . . . Bruck."

„1943. december 8. A hitleristák Zsitomirból Korosztyeny irányába legalább egy ezrednyi gyalogságot dobtak át . . . Bruck."

Nyugat-Ukrajnában számos falu volt, amelyben csak lengyelek laktak. Ezek aktívan támogatták a partizánmozgalmat, maguk is létrehoztak néhány osztagot, amelyek sikerrel vették fel a harcot a németekkel.

Egy idő múlva a Brinszkij vezette partizánegységek internacionalista kötelességüket teljesítve Lengyelország és Csehszlovákia területén pusztítják majd a német fasiszta megszállókat. A szovjet partizánokat ebben a harcban segítik a cseh és a lengyel hazafiak.

Anton Petrovicsnak a moszkvai parancsnoksággal való találkozója előtt nem minden osztaga rendelkezett rádióállomással. Ezért a felderítési adatokat néha késve küldték, ami csökkentette ezek értékét. Moszkvában azonban Anton Petrovicsnak a lőszeren kívül rádiófelszerelést is rendelkezésére bocsátottak. Így, amikor újra megérkezett az ellenség hátába, Brinszkij már jól meg tudta szervezni a rádióösszeköttetést. Felderítési adatai most már késedelem nélkül is igen gyakran jutottak el a Központba.

„1944. február 2. Az ellenség 291. gyalogezrede elhelyezkedett a körzetben . . . Bruck."

„1944. február 2. Az ellenség 363. gyalogezrede védelmi állásba helyezkedett a Sztir folyó nyugati partján Rozsiscse körzetében . . . Bruck."

„1944. február 2. A Lublinból átdobott harckocsihadtest szétbontakozik a támadási vonalon . . . Bruck."

Február 5-én rádióüzenetet kaptak a Központtól, amelyben közölték, hogy A. P. Brinszkijt, I. N. Csornijt és N. P. Fjodorovot a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendeletére a Szovjetunió Hőse címmel tüntetik ki. Rendjeleket és érdemrendeket kaptak Brinszkij magasabbegységének partizánjai és felderítői is.

Az osztagoknál ünnepi hangulat uralkodott. A partizánok gratuláltak Anton Petrovicsnak a magas kitüntetés alkalmából, köszön-

tötték egymást, megfogadták, hogy továbbra is méltóképpen fognak harcolni az ellenséggel, és nem kímélik akár az életüket sem annak érdekében, hogy a gyűlöletes fasizmust teljesen szétverjék.

12

A Vörös Hadsereg reguláris egységei az ellenséggel verekedve nap mint nap egyre messzebbre nyomultak előre nyugat felé. Felszabadult Rovno, Luck, karnyújtásnyira volt már a Bug, ahol 1941. június 22-én reggel a németek első lövései hallatszottak, jelezve, hogy hitszegően megtámadták a békés Szovjetuniót.

Majdnem három év telt el azóta. E három év alatt népünk hősiesen harcolt a fasizmus ellen. És most megkezdődhet a bosszú!

Az ellenség nagy veszteségekkel vonul vissza. A Vörös Hadsereg győzelmesen nyomul előre nyugat felé. Nyugatra tartanak – csakhogy a reguláris egységeket megelőzve – a partizánosztagok is.

Előttünk a Bug! Mögöttünk Lengyelország és Csehszlovákia testvéri népeinek földje, amelyek várják már felszabadulásukat a fasiszta iga alól.

1943 októberében a Bugon való átkelésre felkészítették a Jozef Szobeszjak vezette osztagot. A Központ akkoriban nem engedélyezte az átkelést a Bugon. Később azonban Jozef Szobeszjak dandárt alakított, amellyel most már hazája földjén harcolt.

1944 elején még egy osztagot készítettek elő a Bugon való átkelésre. Az egyik Nyikolaj Fjodorovnak, a Szovjetunió Hősének, a másik Pjotr Vaszilenkónak a parancsnoksága alatt állott. Tavaszra már sok szovjet partizán és felderítő harcolt lengyel földön, internacionalista kötelességét teljesítve.

Átkelésre készült Brinszkij magasabbegysége is.

És ekkor – éppen ekkor fordult rosszabbra Anton Petrovics régi betegsége. Rohamai olyan erősek voltak, hogy már mozogni sem tudott. Nem sokkal később a Központtól rádióüzenet érkezett, amelyben a parancsnokság utasította a magasabbegységet, hogy keljen át a Bugon, Brinszkijt azonban azonnal küldjék vissza a Nagy Földre.

Elképzelhető, milyen nehezére esett ez Anton Petrovicsnak. Hát,

hogyisne! A magasabbegység, amelyet ő maga hozott létre, nélküle kel át a Bugon? Nélküle folytatja a harcot az ellenséggel? Micsoda utat tettek meg! És amikor a győzelem már közel van, akkor hívják vissza... Nem is akarta elhinni! De hát mitévő lehetett volna. Parancs!

Óh, ez az átkozott betegség!

És Anton Petrovics Brinszkij számára véget ért az ellenséggel a frontvonalon túl vívott harc. Mennyi erőt fordított erre a harcra! Micsoda felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak dandárjának harcosai saját népüknek, Lengyelország és Csehszlovákia testvéri népeinek a gyűlöletes fasizmus szétverésében!

A haza nagyra értékelte A. P. Brinszkij érdemeit, kitüntette a Szovjetunió Hőse címmel, három Lenin-renddel, a Vörös Zászló Renddel, a Vörös Csillag Renddel és számos érdeméremmel. A Lengyel Népköztársaság kormánya Brinszkijt a Grunwald Kereszttel tüntette ki.

Anton Petrovics a hátországból a Nagy Földre visszatérve, és egészségét valamelyest rendbehozva még egy ideig tovább szolgált a Vörös Hadsereg soraiban, egy lövészegységet vezetett. Később azonban egészségi állapota miatt nyugalomba vonult.

Anton Petrovics Brinszkij azonban ma is azért harcol, hogy béke uralkodjék az egész világon. Nem csupán üzemekben, gyárakban, művelődési házakban tartott felszólalásai vallanak erre, ahol a szovjet fiatalságnak az elmúlt háborúról, az ellenség hátában vívott össznépi harcról beszél, hanem könyvei is, amelyek felelevenítik felderítő társainak, a hős partizánoknak a tetteit. Hőstettük halhatatlan.

L. Vasziljevics

EL LEHET-E FELEJTENI?

NYIKOLÁJ SZUHOVRÓL ÉS BARÁTAIRÓL

I

A Nagy Honvédő Háború negyedik esztendeje volt. Lezajlott számos grandiózus ütközet, amely századokra dicsőségessé avatta a szovjet népet. A Vörös Hadsereg már kiűzte hazája földjéről a német fasiszta megszállókat, és most internacionalista kötelességét teljesítve elkezdte felszabadítani a fasizmus igája alól Kelet- és Délkelet-Európa népeit.

A 4. Ukrán Front törzsénél új ütközetekre készülődve pontosan meghatározták az egyes csapatok feladatait, megvizsgálták az egységek és magasabbegységek lőszerrel, üzemanyaggal és élelmiszerrel való ellátásának terveit. A felderítők elemezték a front csapataival szemben álló ellenséges erőkről szóló adatokat. Ezekben a napokban hivatták a törzshöz sürgősen Nyikoláj Szuhovot, annak a felderítőcsoportnak a parancsnokát, amely nemrégiben tért vissza a német fasiszta csapatok hátából.

– Alezredes elvtárs, Szuhov alhadnagy parancsára megjelentem! – jelentette az osztályvezető dolgozószobájába belépő kissé hajlott hátú, középtermetű, kemény arcú tiszt.

Az alezredes felpillantott az ormótlan íróasztalon szétterített topográfiai térképről, előlépett az asztal mögül, és jól megszorította az alhadnagy erős, kérges kezét. Az osztályvezető nagyra értékelte Szuhovot, aki már több ízben vezetett sikeresen működő felderítőcsoportokat. Tudta, hogy Jaroszlavl terület Ura falujában született. A középiskola hét osztályát, majd a ribinszki iparitanuló-iskolát végez-

te el, a Nagy Honvédő Háború előtt esztergályos volt egy üzemben. 1941 októberében Nykoláj Szuhov komszomolista önként kérte felvételét a Vörös Hadseregbe. A légidesszant egységéhez osztották be. Azután következett az első harc a megszállókkal, sebesülések és új ütközetek a fronton. A háború megedzette a komszomolistát, orrnyerge folé két mély ráncot vésett, fiatal arcára komor vonásokat festett.

Szuhovot, a bátor harcost 1943 májusában a felderítéshez osztották be...

– Nézzen csak ide, Nyikoláj Alekszandrovics Szuhov! – mondta az alezredes. – A frontvonal most éppen itt húzódik. – És az osztályvezető a ceruza tompa végével a térképre mutatott. – Figyelje csak meg ezt a szakaszt, a Szlovák-érchegység nyugati lejtőjét és a Garam folyó nyugati partját.

Szuhov leplezetlen kíváncsisággal nézegette Szlovákia térképét, a korábbi feladatokból már ismert néhány körzetet.

– A parancsnokság úgy dontött, hogy megváltoztatja az ön felhasználására vonatkozó korábbi tervet. – Az alezredes azonnal eloszlatott minden homályos kérdést... – Az ön lengyelországi útját töröljük a tervből.

A természeténél fogva nem túl beszédes alhadnagy csodálkozva nézett az osztályvezetőre, de nem kérdezett semmit.

– Kinevezzük önt egy felderítőcsoport parancsnokává, amelynek sürgősen le kell szállnia mélyen Csehszlovákiában, Észak-Morvaországban. Ön ott megszervezi az ellenfél csapatainak felderítését Vsetin, Valašské Meziříči és Frenštát városok körzetében.

Az alezredes részletesen elmagyarázta a csoport leendő akciókörzetében uralkodó helyzetet és a felderítők várható feladatait. Különleges figyelmet fordított arra, hogy a parancsnokság rendkívül érdekelt az ellenfél vasúti és országúti szállításainak, a Valašské Meziříči helységen át észak, azaz Moravská–Ostrava irányába folyó szállítások éjjel-nappal való ellenőrzésében.

– A felderítőcsoport állományára vonatkozó javaslatait holnap jelentheti. Öt-hat embert veszünk fel a csoportba. Javaslom, hogy vigyen két rádiós és egy olyan harcost, aki tud csehül és németül.

– Alezredes elvtárs, a csoport összetételéről akár már most is jelentést tehetek.

– Hallgatom önt.

– Engedélyt kérek, hogy bevonjam a csoportba mindazokat a harcosokat, akikkel a legutóbbi feladatot végrehajtottam. Nagyszerű felderítők. Jól dolgoztak . . .

– Ez annyit jelent, hogy a helyettese Filcsagin marad. Helyesen értettem önt?

– Igenis. Négy feladat végzése közben volt a helyettesem. Nagyszerű harcos. 1923-ban született, komszomolista. A háború előtt Gorkij területen élt, egy kolhozban dolgozott. Szorgalmas ember. Bátor, határozott, kitartó.

– Tudom, hogy ön nagyrabecsüli Filcsagint.

– Kérem, hogy vezető rádióssá nevezze ki Malisevet, másodrádióssá pedig Gomenkót.

– Nincs ellenvetésem. Különben milyennek mutatkozott Malisev?

– Ragyogó rádiós. Ő a legfiatalabb harcosunk. Amikor a háború kezdődött, csak 16 éves volt. Egy moszkvai iparitanuló-iskolában tanult. Nyikoláj Malisev kiváló ismerőjévé vált a szakmájának. A parancsokat pontosan teljesíti, komoly ember. Ő helyettesítette csoportunkban a törzsfőnököt.

– A másodrádiós lesz szerintem a tolmács is. Ha jól emlékszem, 1940-ig román állampolgár volt.

– Pontosan. Jelentem, hogy Gomenko parasztcsaládból származik. Körülbelül 30 éves. Jó ítélőképességű, találékony felderítő. Tud németül, ezért részt vehet a foglyok kihallgatásában. Másik tolmácsunk Janus Svab lesz. Mi Iványnak hívjuk. Pótolhatatlan ember.

– Látja, mennyire megváltozott a véleménye Svabról? – jegyezte meg mosolyogva az alezredes. – Emlékszem, milyen gyanakvóan fogadta 1944 nyarán, amikor javasolták, hogy ezt a szlovákot is vegye fel a felderítőcsoport állományába.

– Teljesen igaza van, akkor ingadoztam, nem hittem egy ilyen nevet viselő új harcosnak. Hogy is hihettem volna egy olyan embernek, aki még nem is olyan régen a fasiszta hadsereg soraiban szolgált. De Iván hamar bebizonyította, hogy nem véletlenül került hozzánk. A harcosok nálam gyorsabban kiismerték Iván lelkét, és bíznak benne. Nem is csalatkoznak . . . Jó harcos, hazájának hű fia, dühödten gyűlöli a fasisztákat.

– Emlékszem az első találkozásra Janus Svabbal. Akkor részletesen elmondta nekem nehéz életútját. 1939-ig csehszlovák állampol-

gár volt. Azután, mint tudja, 1939 márciusában a németek feldarabolták Csehszlovákiát. Cseh- és Morvaországot Németországhoz csatolták, mint protektorátust. Szlovákia egy részét úgynevezett önálló államnak nyilvánították, Szlovákia déli körzeteit pedig átadták Magyarországnak. Svab ily módon a burzsoá Magyarország állampolgára lett, amely szövetségre lépett Hitlerrel.

1942 októberében Svabot mozgósították, megtanították, hogyan kell géppuskával lőni, és átdobták a keleti frontra, hogy a németek oldalán harcoljon. 1944. július 28-a, ez a nap felejthetetlen lett számára. Janus akkor esett a Vörös Hadsereg fogságába. A fogság megváltoztatta nézeteit a háborút illetően, antifasiszta lett, szovjet géppisztolyt vett a kezébe, mert most életének céljául tűzte ki a gyűlöletes hitlerizmus elleni harcot.

– Ez volna hát csoportunk állománya – folytatta jelentését Szuhov. – Különböző nemzetiségekhez tartozó munkások és parasztok vagyunk. Én mint munkás büszke vagyok a társaimra.

– Úgy hallottam, hogy valaki a maga csoportját kis internacionálénak nevezte.

– Így is van. Igazi munkás internacionálé!

2

Reggel óta erősödött a szél, szétszaggatta és északnyugat felé terelte a Prága fölött úszó esőfelhőket. Két napig tartó szemerkélő eső után felragyogott a kék égbolt.

Délre a napsugár elöntötte városi utcákon, a felszáradt gránitkövezeten megélénkült a forgalom. Délután öt óra tájban az egyik csendes utcán, a gestapósok által őrzött villából kilépett egy sovány, középtermetű, igénytelen civil öltözetű, sildes sapkás férfi. Helmut Brüll volt az. Lassan körülnézett, és kezét hátratéve fáradtan elindult a közelben levő gépkocsihoz. A régi „Opel-Kapitän" első ülésére vetette magát, rágyújtott egy cigarettára, majd elővette a gyújtás kulcsát.

Az „Opel" a város szélét elhagyva a kanyargó aszfalton egy városon túli villa felé száguldott, amely a Cseh-Morva Protektorátus

Gestapo főnökségének birtokában volt. Brüll teljes kétségbeesésben volt: váratlanul új munkahelyre küldték a front melletti övezetben.

„Ez a félszemű gorilla a Czernin palotából – átkozta Karl Hermann Frank SS-Gruppenführert, a protektorátus államtitkárát – halálra rémült a szlovákok felkelésétől, ezért most a csehek elriasztására valami ravasz lépésre készült. Az államtitkár úgy látszik, új kitüntetésekre pályázik ... Nekem meg újra elhihető meséket kell kitalálnom az életemről, új életrajzot kell kidolgoznom és be kell hízelegnem magam ellenségeim kegyeibe. Nagy kockázat. Ezekkel a cseh fanatikusokkal nagyon óvatosnak kell lenni. Ha rájönnek, hogy ki vagyok, nem kerülhetem el a bosszút."

Az SS-Gruppenführert valóban rendkívül nyugtalanította az antifasiszta tevékenység komoly felélénkülése. Követelte a helyi biztonsági szervektől, hogy a legsürgősebb és leghatározottabb intézkedéseket foganatosítsák a rend fenntartására, halállal fenyegessék meg azokat, akik nem akarnak behódolni. Gyújtsák fel és égessenek hamuvá minden lakott helységet, amelyben illegális szervezetek ellenállnak az „új rendnek" vagy ahol partizánokat rejtegetnek.

Ugyanezekben a napokban a Wehrmacht 1. páncélos hadseregének törzsénél a biztonsági szolgálat képviselői kidolgozták azokat a terveket, amelyekkel megtisztíthatják magasabb egységeik hátországát a partizánoktól, az antifasiszta szervezetektől és felderítőcsoportoktól. Az SS, az SD, a Gestapo, a tábori titkosrendőrség, a csendőrség és a helyi szervek lázasan dolgoztak a büntető hadműveleti terven. Az éter ellenőrzésére különleges rádiótechnikai eszközöket bocsátottak rendelkezésre, bevonták a szárazföldi csapatok és a légierő lokációs szolgálatait. Frank reménységét főleg az álpartizánokba és a német biztonsági szolgálat mélyen elkonspirált ügynökségébe vetette.

Helmut Brüll nemsokára megjelent Hranica városban. Háromnégy nap múlva pedig már Valašské Meziříčiben volt. A következő napokon Brüll kopóként szaglászott Vsetinben. Rožnów, Frenštát és Příbor városokat is éberen figyelte. Járta a falvakat, községeket és tanyákat Morvaország keleti járásaiban, járt-kelt mindenfelé ez az udvarias, ősz hajú úriember, titokban a Gestapótól instrukciókat kapott és tekintélyes összegeket vett fel. Áldozatokat keres, visszaél az emberek bizalmával, akik nem is sejtik, hogy kivel van dolguk. De még a Gestapónál is igen kevés személy ismerte ennek az Alpinista

fedőnéven ismert régi ügynöknek az igazi életrajzát. 1934 óta álneveken élt. Először Kurt Werner névre szóló útlevéllel utazgatott Európában, újságírónak tüntette fel magát. Később, vagy úgy három év múlva az Újvilág szállodáiban John Ferguson néven, turistaként mutatkozott be. Később Helmut Brüll kereskedő lett. Brüll-Alpinista a Gestapo hűséges szolgálatával nem csekély pénzösszeget gyűjtött össze, és mivel nem tudta elhatározni, hogyan költse el a pénzt okosan, bankokban helyezte el. Egész életét betöltő pénzéhsége az évek múltán álnoksággá változott, és Brüll buzgón kereste újabb és újabb áldozatait. Néhány évvel azelőtt nyomára bukkant egy balkáni antifasiszta szervezetnek, és részt vett leleplezésében, később álpartizánosztagok létrehozásában működött közre Csehországban és Morvaországban. Az Alpinista mesterien elkonspirált angol kémszervezetet leplezett le a birodalomban ... Nem, nem érdemtelenül szerezte a fasiszta kitüntetéseket. Brüll maga is úgy érezte, hogy ördögi szerencséje van és magabiztosan közeledik Gestapo-karrierjének zenitjére, miközben növeli tőkéjét. Hanem a fronton a dolgok a fasiszták számára kedvezőtlen fordulatot vettek, és Brüll egyre gyakrabban gondolt arra, mitévő legyen? Az a fő, hogy ne mulassza el a döntő pillanatot! ...

3

A szovjet csapatok győzelmei a frontokon fellelkesítették a kommunisták által vezetett hazafias erőket a hitleristák által kifosztott és megalázott Csehszlovákiában. Az országban aktivizálódott az antifasiszta mozgalom. A tervezett akciókörzetben, ahol Nyikoláj Szuhov felderítőcsoportjának kellett tevékenykednie, szintén létrejöttek földalatti hazafias szervezetek.

Zasovában és más falvakban működni kezdtek az antifasiszták. Semmiféle fasiszta terror és megtorlás nem törhette meg többé az ellenségnek magát meg nem adó csehszlovák hazafiak szellemét.

Vidce falu a Tanecnica-hegység lábánál terül el, Rožnówtól délnyugatra, mintegy 4 kilométernyire. Mint a morvaországi falvak többségét, nyáron csupa zöld borítja, és csak november táján látni a

cseréptetős házak kopár kőfalait. A falu kicsi, de a német közigazgatás nem érzi magát biztonságban.

A csendőrőrsnek igen sok gondot okozott az 1945. február 20-ról 21-re virradó éjszaka. A szakasz ügyeletese izgatottan nyúlt a felcsengő telefonhoz. Mi történt? Megint összetűzés a banditákkal?

– Jelen! – kiáltotta az ügyeletes. – Itt a csendőrség főtörzsőrmestere.

– Rosszul dolgoznak, főtörzsőrmester! – Csattant fel Valašské Meziříčiből egy parancsoló hang. – Alszanak a csendőrei.

– Dehogyis! Éppen most jöttek vissza három tanya átfésülése után.

– Tud-e Ön arról, hogy a falu körzetében partizánok tevékenykednek?

– Egyelőre senkit sem sikerült elfogni.

– Épp az imént kaptuk a hírt, hogy Vidce közelében egy orosz repülőgépről néhány zsákot dobtak le. Ezeket valószínűleg a partizánoknak szánták. Azonnal keressék meg ezeket a zsákokat! Igyekezzenek pontosan kideríteni, kinek szánták őket! A feladat teljesítésének menetéről óránként jelentést kérek!

– Azonnal hozzákezdek a feladat végrehajtásához. – Az ügyeletes főtörzsőrmester az eseménynaplóba is bevezette a kapott rendelkezést: „Razziát tartani Vidcében, azután a küldemény megtalálásától függően cselekedni."

A vidcei tanyán a csendőrök néhány órányi keresés után megtaláltak egy élelmiszerrel teli zsákot, amelyet nyilvánvalóan repülőgépről dobtak le ejtőernyővel. És a csendőrőrs eseménynaplójába máris bekerült a megfelelő bejegyzés.

A főtörzsőrmester sietősen felvette a telefonkagylót, és jelentést tett a megtalált szállítmányról. Válaszul az új utasításokra helyeslően bólintott, mintha a mozdulatot látná a főnökség, és időről időre ezt mormolta: „Igenis", „Értettem", „Igen, igen, értettem". Amikor a beszélgetés véget ért, az ügyeletes dörgő hangon közölte:

– Törzsőrmester! Azonnal vitesse a zsákot és az ejtőernyőt Valašské Meziříčibe, és ott adja át a német csendőrségnek!

Az ügyeletes a főtörzsőrmester távozása után telefonált Vsetínbe, majd a következő bejegyzést írta a naplóba:

„Az ejtőernyőt és a zsákot átszállítottuk a német csendőrségnek

Valašské Meziříčí városba. Az erről készült írásbeli jelentést bemutatjuk a vsetíni rendőrség községi parancsnokságán."

Stritez falu csendőrőrséhez, amely Vidcétől északnyugatra 3 kilométerre van, szintén jelentések érkeztek arról, hogy ebben a faluban az égből valami zsák pottyant az utcára. Az SD, a rendőrség és a csendőrség azonnal nyomozni kezdett a partizánok után. Sürgősen megalakították a jól felfegyverzett Jagd Kommandót (vadászkülönítmény).

Azon az 1945. február 20-ról 21-re virradó nyugtalan éjszakán Észak-Morvaországban Rožnów falutól 5 kilométerre délnyugatra ért földet a szovjet felderítők deszantcsoportja. Nyikoláj Szuhov esztergályos, komszomolista; Alekszej Filcsagin kolhozparaszt, komszomolista; a még egészen fiatal, kék szemű Nyikolaj Malisev, komszomolista; a mindig jókedvű Janus Svab munkás; a kedves és tűnődő, kövér Anton Gomenko parasztember. Bármennyire különböző volt is az életük és a harci tapasztalataik, jellemük és ismereteik, a háború szorosan egymáshoz kapcsolta pályájukat, végül egyazon felderítőcsoporthoz vezette el őket. Valamennyien egyszerű és ugyanakkor különös emberek voltak. Számos ütközetben vettek részt. Átélték a kudarcok keserűségét és a siker örömét. Szorosan egymáshoz kapcsolta őket az internacionalista barátság, amely a fasizmus elleni közös harcban született.

A felderítők jegenyeerdőkkel benőtt hegyek között, a völgyben elterülő falu mellett szálltak le. Egy cseh parasztnál elrejtették a négy ejtőernyőt, kettőt magukkal vittek; nem vesztegették sokáig az időt, hanem elhagyták a falut, ahol mint a paraszt mondotta, egy német gyalogos alegység állomásozott. A repülőgépről ledobott két zsákot, amely a tartalék lőszert, élelmiszert és az adóvevő pótelemeit tartalmazta, mintha a föld nyelte volna el. Nem sikerült megtalálni. Micsoda kudarc! A deszantcsoport tagjai szótlanul, láncban haladtak a völgyben, a bozótok között, északnyugati irányban. Elöl nagy léptekkel haladt a parancsnok.

Nemsokára megpillantották a Bečva, a viharos hegyi folyó fekete szalagját. Jeges, hideg szél csapkodta arcukat. Ráadásul a hold is előbukkant a felhők mögül. A felderítők kis pihenő után gyors lép-

tekkel indultak lefelé a folyó mentén. A túlsó parton kis, fehér falú házikók álltak, a hegy lábánál megbúvó falu házai.

– Úgy tűnik, a faluban nyugalom van – suttogta Filcsagin, a parancsnokhelyettes Szuhovhoz fordulva.

– Jó, hogy nyugalom van. De hogy fogunk odajutni?

– Odajutunk. Nem olyan széles ez a folyó, 15–20 méter lehet, átússzuk.

– Menjünk még egy kicsit a part mentén. Alkalmas helyet kell találni az átkeléshez.

A parancsnok tett még néhány lépést, majd így rendelkezett:

– Lassabban! Ne siessünk!

– Miért, parancsnok? – hallotta Kolja Malisev halk hangját. – Mitől tartasz?

– Attól, hogy megfázol – tréfálkozott Szuhov. – Az átkeléshez előbb egy kicsit le kell hűlni. Nem szabad felhevülten belemászni a jeges vízbe...

Mintegy 10–15 perc múlva a parancsnok utasítást adott, hogy készüljenek föl a folyón való átkelésre. Mindenki gyorsan vetkőzött, a hátizsákba rakta holmiját, vízhatlan köpennyel borította és derékszíjjal kötötte át.

– Kezdhetjük az átkelést!

A felderítők a fagyott fűvön gyorsan leereszkedtek a viharos, szinte pezsgő hegyi folyóhoz. Utolsónak Szuhov ment. Bokáig lépett a vízbe, és mezítláb állt a síkos, köves mederben. Mintha tűz égette volna a talpát. Nyikoláj a bal tenyerével vizet merített és mellére fröcskölte. Megborzongott a hidegtől.

Csobbanás hallatszott. Filcsagin már derékig állt a hideg vízben. Tátott szájjal lélegzett, a hasát behúzta. Mögötte Anton Gomenko és Kolja Malisev rádiós haladt. A parancsnok Janus Svab mögött kelt át.

Nyikoláj Alekszandrovics egy pillantással végigmérte az előtte levő folyót, megszámolta a felderítők vízből kibukkanó fejeit. Közeledtek a túlsó parthoz. Kezükben a víz fölött tartották a géppisztolyokat és a hátizsákokat. Leginkább a fegyverek miatt aggódtak.

Szerencsére a folyó nem volt mély. Mindenki sikeresen átkelt és elrejtőzött a sűrű, part menti bozótban.

– Csak a mozgás ment meg bennünket – mondta a parancsnok.

Kozben gyorsan begombolta a kabátját – mindenképpen fel kell melegedni.

Amikor minden harcos felöltözött, halkan parancsot adott:

– Utánam, futás!

Az erdő felé rohantak, amely fekete szőnyegként borította a hegyoldalt. Lábuk alatt ropogott a jeges fű, recsegtek a gallyak.

– Mit gondolsz, nem viszi be az öreg az ejtőernyőinket a rendőrségre? Nem árul el bennünket? – kérdezte Malisev, amikor befutottak az erdőbe.

– Elunta volna az életét? Mellesleg, sok minden megeshet – mondta Szuhov –, de én bízom ebben a parasztban.

– Én sem hiszem, hogy elárul, de . . .

– Azt hiszed, véletlenül kértem tőle tejet?

– Őszintén szólva, nem értettem, hogy miért kértél tőle tejet. Gondoltam, csak az időt vesztegeted.

– Ugyan már, te fafej. A németek parancsot adtak, amelyben azzal fenyegetőznek, hogy bírósági ítélet nélkül agyonlőnek mindenkit, aki bármiféle segítséget nyújt a partizánoknak, például élelmiszerekkel ellátja vagy eteti őket. Azt hiszed, hogy ez a cseh most majd bejelenti a rendőrségnek, hogy szívélyesen megvendégelt bennünket?

– Ahá! Hát erről van szó! Micsoda parancsnok!

A csoport hajnal előtt az ösvényeken haladt, igyekezett minél messzebbre jutni a földet érés helyétől és elbújni a hegyek között a sűrű erdőben.

Reggelre friss, porhanyós hó hullott. Szuhov talált egy alkalmas pihenőhelyet. Sűrű, ágas-bogas jegenye alatt a köpenyekből sátrat vertek és azt álcázták. Alig pihenték ki magukat az erőltetett menet után, amikor Nyikoláj Alekszandrovics megparancsolta, hogy készítsék elő a rádiót az első kapcsolatteremtésre a front törzsével. Filcsagin és Svab az erdő szélén telepedtek meg az ideiglenes bázis őrizetére, Szuhov pedig segített a rádiósoknak kibontani az antennát és felállítani az ellensúlyt.

Alekszej Filcsagin figyelmesen vizsgálta látcsövén a maguk mögött hagyott völgyet. Hirtelen látóterébe egy csoportnyi német katona került, akik a hegy felé indultak, éppen a felderítők ideiglenes bázisának irányába. Figyelmeztette a többieket a veszélyre. Szuhov megparancsolta, hogy tartsák szemmel a németeket. Egy idő múlva az

alhadnagy és Filcsagin a terep mélyedésében rejtőzve, bozótok és fák között új helyre indult, ahonnan kényelmesebben folytathatták a megfigyelést. Egy régen kidőlt vastag fenyő törzsénél lapultak.

– Nézd! – mondotta halkan Szuhov bajtársához fordulva, és egy kifordult fatörzs felé bólintott . . .

– Egy tiszt.

– Felénk tart – suttogta Filcsagin. – De úgy látszik, nem lát bennünket. Hogy kapjuk el?

– Egyelőre csöndben maradunk.

A német megállt a kifordult fatörzs mellett és rágyújtott. Még egy lépést tett, a hegy csúcsát bámulta. A felderítők nem moccantak. A tiszt lassan kivette pisztolytáskájából a pisztolyát. Azután óvatosan mászott fölfelé. Filcsagin a hegy csúcsára pillantott és alig észrevehetően elmosolyodott, odafent egy karcsú zerge állt. Messzire nézett, úgy látszott, nem érzékelte a veszélyt.

„Kár, hogy elpusztul egy ilyen szép vad" – gondolta Filcsagin. Ám az állat egyszer csak veszélyt érzett, felszökkent és eltűnt. A kéretlen vendég visszatette pisztolyát a táskába, és gyorsan haladt a völgy felé vezető ösvényen.

– Köszönet néked, zerge – mondta megkönnyebbült mosollyal Filcsagin. – Ki tudja, mivel végződhetett volna ez a találkozás . . .

A fasiszta mellől, mintha csak a földből bújt volna elő, ekkor kilépett egy középtermetű, civil ruhás, sildes sapkás ember. Valamit mesélt, és széles gesztusokkal a hegyeket borító sűrű erdőkre mutogatott.

A rádiósok közben nyugodtan kiépítették a kapcsolatot a Nagy Földdel. Amikor a készüléket felállították, Malisev rákapcsolta az elemeket és a behangoló fogantyúhoz nyúlt. A fülhallgatóban sípoló, zörgő hangok hallatszottak. A nagyszerű rádiós azonban hamar megtalálta a megfelelő jelzést. Maga elé helyezte a papírlapot a rádióüzenet szövegével, és elkezdte beszélgetését a front törzsével. Ezekben a pillanatokban különösen szépnek tűnt Anton Gomenkónak barátja, Nyikoláj Malisev. Különös volt lángoló pillantása, amellyel a Központ hívójeleit fogadta. Diadalérzés fogta el Nyikolájt, duzzadt, ifjúi ajkán mosoly jelent meg. A távíró kulcsán fekvő csuklója meglepően gyors és pontos mozdulatokat végzett, amelyekből az éterben lendületesen röppentek a Morse-ábécé jelei. Egy kis idő kell még és

a parancsnokság elolvassa a Jurij által aláírt 1. számú rádióüzenetet: Jurij volt Szuhov fedőneve.

A rádióüzenet így hangzott:

„Sikerrel földet értünk Valašské Meziříči városától délkeletre, 7 kilométernyire. Átkeltünk a Bečva folyón, jelenleg a kijelölt célpont felé haladunk a morva–sziléziai Beszkidek között . . ."

A hóvihar nappal sem csitult és éjszakára egészen kegyetlen lett. A felderítők a sötét éjszaka leple alatt a hegymeredélyek, völgyek és vízmosások között eljutottak Zubrzi falu körzetébe, egy tanyára. Szuhov és Svab egy kis kőházhoz közeledett, óvatosan bekopogtattak az ablakon, egy perc múlva nyikorogva nyílt az ajtó. A küszöbön megjelent egy magas, kicsit görnyedt asszony. Behívta az éjszakai vendégeket. A meleg, fűtött előszobában a gazda fogadta őket.

– Szeretnénk tudni, vannak-e ebben a körzetben német csapatok? – kérdezte csehül Svab.

– Ezért a beszélgetésért a német hatóságok fölkoncolhatják egész családomat – felelte lassan és kedvetlenül a gazda, és mellén összefonta könyökig mezítelen, izmos karjait.

Janus elfordult, mintha szégyellné, hogy ilyesmit hall egy honfitársától.

– Értsétek meg, a jövetelekről jelentést kell tennem a rendőrségen – mondta a paraszt. – Különben valamennyiünket megölnek és a házunkat is felgyújtják.

– Ha kedves a maga és a családja élete, akkor senkinek se szóljon a jövetelünkről – tanácsolta Szuhov. A tanya gazdája elmosolyodott, az orosz beszéd hallatán. Ez váratlan volt.

– Nem lehet, parancs, a parancsokat pedig teljesíteni kell – mondta rövid gondolkodás után a zömök cseh férfi, és az ismeretlen arcába bámult. „Ki tudja, kik vagytok? Barátaink vagy álpartizánok, és azután leszámoltok velünk?" – gondolta, és még egyszer megismételte: – A parancsokat végre kell hajtani . . .

Amikor az éjszakai vendégek elhagyták a házat, a gazda mintegy mellékesen mondotta:

– Ha nagyon szeretnétek találkozni a német tisztekkel, akkor Zasovába, Rožnówba vagy Valašské Meziříčibe menjetek . . .

– Köszönöm a jótanácsot, öregapám – felelte Szuhov.

4

A felderítők lassan másztak fel a hegyre. Óvatosan lépkedtek, géppisztolyukat készenlétbe tartották. Görnyedve haladtak, szorosan követték egymást, arcukat a szél elől a kabátjuk felhajtott gallérjába rejtették. Sapkájuk fülét leeresztették, egészen az állukig húzták. Hátizsákjuk mintha ólommal telt volna meg. Csizmájuk alatt ropogott a hó.

A forgószél egy kissé enyhült, de a fagy erősödött. A sűrű felhők közül, a szögletes hegycsúcsok sipkája fölött kibukkant a hold. Hideg sugaraival bevilágította a behavazott erdőt és a hegyi utat, amely kanyarogva tartott egyre följebb, a csúcs felé.

A Beszkidek valóságos hegybirodalom. A természet ügyesen kapcsolta egymáshoz az Alacsony, a Sondecki, a Közép, a Szlovák, a Morva és a Sziléziai Beszkideket... Hány erdő nőtt itt fel, micsoda kincset rejt a mélyük! Hány folyó kezdi gyors futását ezekről a csúcsokról! Sok mindenről mesélhetnének a beszédes, hidegen csobogó vizek.

A szél fütyülése és üvöltése közepette odalenn a hegy lába alól a gépkocsik moraja hallatszott fel. Időnként hallani lehetett a kerekek ütemes kattogását, a vasúti szerelvények robogtak valamerre „Mit szállíthatnak a németek? Hová viszik? – töprengett Szuhov. – Minél hamarabb le kell táborozni és hozzá kell látni a munkához. A törzs már várja tőlünk az adatokat!"

Reggelre a felderítők kijutottak egy fennsíkra. Itt pihenőt tartottak. Szuhov és Malisev megfelelő helyet keresett a bázishoz. Több erdős hegyoldalt megnéztek, míg végre beleütköztek egy ritkás erdővel benőtt meredek vízmosásba a Hostýn-hegyen.

– Úgy látszik, megtaláltuk, amit kerestünk – mondta fellélegezve a parancsnok.

Nyikoláj Szuhov alig túrt fel a lábával a csenevész bokor alatt egy kis helyet, amikor valaki megszólalt:

– Vacak erdő ez: nappal teljesen áttekinthető. Nincs errefelé valami rendes bozót?

– Miért ne volna? De itt biztonságosabb. A sátrakat egyenesen a földön állítjuk fel, leborítjuk az ejtőernyő kupolájával és hóval fedjük be. A fasisztáknak eszükbe se jut, hogy itt csücsülünk.

– Halkabban! – szólalt meg óvatosan Gomenko. – Azt hiszem, riadójelzés hallatszik . . .

A távolból, a csendet szétszaggatva sziréna búgott fel. Azután egy mozdony füttye hallatszott. A zajokat elfojtotta egy arra szálló repülőgép motorjának berregése.

– Szovjet repülőgép. Úgy látszik, eltévedt – szólalt meg Gomenko gondterhelten.

– Keletre ment, vagyis nem tévedt el – felelte Svab.

Az utolsó háborús év februárjának 23. napja volt. A morvaországi hegyekben télen különösen szeszélyes az időjárás. Ismét hideg szél fújt, a forgószél percről percre erősödött. Minden elsüllyedt a havas forgatagban. Csak reggel 9 óra tájban szaggatta fel a szél a havas fellegeket, előzte őket és elcsendesedett. A kék nyíláson át a Nap bámult rájuk. A hegyek fölött repülők szálltak át. Valahol a távolban légvédelmi ütegek lövései hallatszottak.

Gomenko és Svab a vasútvonal felé nézett.

– Errefelé is sípolnak a gőzmozdonyok – felelte Gomenko. – Úgy látszik a háború nem tanította meg a fasisztákat arra, hogy elhallgáttassák a vonataikat.

– Éppen ez a jó – szólalt meg Svab –, így könnyebb ellenőrizni a szerelvényeket. Nem mulasztjuk el: a kanyarnál mindig megszólal a síp és a kitérővágánynál is jeleznek.

A Hostýn-hegyről látni lehetett a behavazott völgyet. A vasút a hegy lábánál haladt el. Mellette, mint valami kis kígyó kanyarog az ellenséges teherautókkal és fogatokkal telezsúfolt országút. Északnyugaton, a kanyaron túl néhány kilométerrel arrébb Morzkov állomás, attól mintegy 6 kilométerre Versavice hegycsúcsától délnyugatra Krgova állomás. Ez nem több mint 5 kilométerre volt innen. A hegy másik, déli oldalán van Zubrizi falu, távolabb pedig Zasova falu. A felderítők később megtudták, hogy az ellenség csaknem valamennyi környező faluban és községben reguláris csapatokat és rendőrséget helyezett el.

A felderítőcsoport hozzálátott a harci feladat teljesítéséhez. Mindenki pontosan, összehangoltan dolgozott, fél szóból is megértették egymást. Kettesben vagy egyenként indultak el a bázisról, hogy adatokat gyűjtsenek az ellenségről. A Valašské Meziříči–Frenštát

vasútvonalon, valamint a mellette elhaladó országúton túl egész napos megfigyelést tartottak. Janus Svab az éppen megoldott feladatról visszatérve a bázisra, az erdőben találkozott valakivel. Ez egy öreg cseh volt Zasova faluból, aki egészen közlékenynek mutatkozott. Elmesélte, hogy a közelben szedi a rőzsét, és legalább egy hónapra való – vagy talán több is – munkája van.

Másnap Svab megint elindult az ismerős ösvényeken. Óvatosan haladt, benézett minden bozótba, értékelte a helyzetet. Végre megtalálta a zasovai csehet, aki igen ügyesen és óvatosan vagdosta a száraz gallyakat. Így csak az tud a fejszével dolgozni, aki szakember. Svab körös-körül semmi gyanúsat nem észlelt, odament a favágóhoz. Az barátságosan fogadta Svabot. Beszédbe elegyedtek. Janus elmondta, hogy partizán, és nagy szüksége van a favágó segítségére élelmiszerek beszerzésében. A cseh favágó gyanút fogott, mindenféle anyagi nehézségekről beszélt, a megszállási rendszer szigorúságát említette és néhány jelentéktelen kérdést tett fel Svabnak. Svab nevetett magában – nagyon együgyű volt a tapogatózás – és megdicsérte a csehet éberségéért. A munkás óvatos volt. Ki tudja, lehet, hogy a partizánként bemutatkozó ember provokátor! Igen nagy a tét: az élete. A cseh famunkás a beszélgetés végén valamelyest megnyugodott, és minden nála levő élelmiszert odaadott Svabnak. Megígérte, hogy másnap még hoz valamit.

Később, amikor az események már közelebb hozták egymáshoz Svabot és a favágót, nevetve emlékeztek saját határozatlanságukra és túlzott óvatosságukra. De mi mást tehettek volna? Mindketten féltek a lebukástól: és mindkettejüknek megvoltak a maga emberei.

Egyszer a favágó megígérte, hogy Janust és barátait bemutatja a 46 éves Ludvík Kubjatnak, a Zasova falubeli antifasisztának.

Este Szuhov és Svab elhagyta a bázist és elindult Zasova faluba. Az utcán már sötét volt, amikor észrevétlenül odaértek a kerti fák között rejtőző, deszkapalánkkal körülvett házhoz. Jellegzetes morvaországi földszintes, kisablakos, kőalapú faház volt, kéthajlású, magas cseréptetővel.

Szuhov átlépte a küszöböt, és egy pillanatig az öröm, a kíváncsiság és a hirtelen rázúduló aggodalom érzése keveredett benne. Elszokott már az otthon hangulatától. Most úgy érezte, hogy ott kint

az erdőben van a szabadság, itt az épületben azonban szorítják a falak. Egy idő múlva szédülni kezdett a forró ételek illatától. Szívét kedves emlékek öntötték el . . .

A felderítőket egy alacsony, már nem fiatal, de eleven, szeme alatt sugaras ráncokat viselő asszony fogadta. A vendégek köszönését mosollyal fogadta. Szuhov erősen megszorította a munkában megkérgesedett kezet. A szomszéd szobából belépett a gazda, mögötte megjelent a barátja, egy magas, sovány, őszülő, kockás inges férfi, aki inge fölött sötétszürke mellényt viselt. Ez volt Ludvík Kubjat. Az első találkozásra a szovjet felderítőcsoport képviselőjével nem egyedül jött el. Három aktív antifasiszta volt vele.

Az alacsony házat a sűrűn lefüggönyözött ablakokkal és a gyenge asztali lámpa fényével hamarosan betöltötte a cigarettafüst. Kinyitották az előszoba ajtaját, és a hideg, éjszakai levegő felfrissítette az izgatott arcú embereket.

Szuhov, amint a csontos arcú és sovány Kubjatra először ránézett, azonnal észrevette, hogy annak nem lehetett könnyű az élete. A megtorlások és a nélkülözések alaposan aláásták egészségét. Tekintete azonban eleven és határozott maradt.

Kubjat, amikor véglegesen tisztába jött azzal, kikkel ül egy szobában, még hevesebben vágyott arra, hogy aktívan harcoljon a németek ellen, akik elfoglalták hazáját, és bosszút álljon rajtuk közeli barátainak haláláért.

Elvtársairól Ludvík Kubjat a büszkeség leplezetlen érzésével beszélt.

– Nálunk Zasovában egyelőre nem sok antifasiszta van – mesélte a szovjet felderítőnek Kubjat. Rekedt, halk, de határozottan kellemes hangja volt. Lassan beszélt oroszul, minden szót megrágott. – Nagyon jó, hogy találkoztunk. Nekünk jó népünk van, és ahogy nálatok mondják, kész bármely nagy tettre. De szükségünk van a segítségetekre és a jó tanácsotokra. Úgyhogy nagyon nagy szükségünk van rátok, elvtársak.

– Mondja, Kubjat elvtárs, vannak-e önöknek követői? – kérdezte Szuhov. – Mit tettek már?

– Jól van. Elmondom. Egyelőre még nagyon kevesen vagyunk. Húsz emberünk sincs, de nemsokára sok aktív segítőnk lesz. Való-

jában alig egy éve dolgozunk, mintegy hat hónapja és még nagyon keveset tettünk.

– Mégis, mit csináltak eddig?

– Segítettünk azoknak, akik megszöktek a német fogságból, a táborokból. Segítettünk minden állampolgárnak, akit a fasiszták kommunista meggyőződéséért üldöznek. Segítünk a partizánoknak, akik a mi vidékünk erdőiben rejtőznek. – Kubjat kicsit töprengett, majd így folytatta: – 1944 nyarán a németek két autóbusznyi katonát és csetnyiket, rendőrt hoztak Zasovába. Partizánokat kerestek. Kikutattak minden házat a faluban, majd az erdőben vadásztak rájuk. Falunk néhány lakosa akkor kezdett segíteni a partizánoknak. Elrejtették őket biztos helyre, etették, ruházták őket, és azóta a hazafiak mind a mai napig dolgoznak . . .

Kubjat elmesélte, hogy a fasizmus elleni harcban a legkülönbözőbb életkorú és társadalmi helyzetű emberek vettek részt. Közéjük tartozott Ferdinand Korgovjak, a tapasztalt, bölcs munkásember, és Amália Korgovjak, a felesége, Jan Sastny erdész és František Lev parasztember. Tizenkilenc és húszéves fiúk és lányok is vannak köztük. Közös volt bennük a fasisztákkal szembeni égő gyűlölet.

– Milyen reális segítséget várhatunk az illegális csoporttól? – kérdezte Szuhov.

– A szovjet elvtársakért nem kíméljük se a munkát, se az időt, se az erőt, se az eszközöket. Együtt kell harcolnunk. Akkor gyorsan kivívjuk a győzelmet – mondta, majd némi gondolkodás után hozzátette: – A helyzet itt nagyon bonyolult. – Csontos, sovány arca elkomorodott. – Sok igazi csehszlovák hazafit tartóztatott le és pusztított el a német.

– Kérlek benneteket, elvtársak, legyetek óvatosak – szólt közbe Vasat, Ludvík egyik barátja. – Ne bízzatok itt minden emberben. A német nagyon sok kémet küldött ide. Ezek a bizalmunkba férkőznek, partizánnak vagy szökött hadifogolynak adják ki magukat, aki a táborból menekült.

– Köszönjük a figyelmeztetést.

– Veszély esetén menjetek a hegyekbe. Ezek elrejtenek bennünket bármely ellenségtől – folytatta az antifasiszta.

– Szeretjük a hegyeket – mondta Kubjat –, nyáron sok jó fű van ott és erdő. Hegy nélkül nem élnénk meg. A partizánjaink is sze-

retik a hegyeket. Ez az otthonunk, a németeknek nincs ereje, hogy elérje őket a hegyekben. Azt ajánlom, szeressétek a hegyeket.

Szuhov figyelmesen hallgatta és magában csodálta ezeket a rettenthetetlen harcosokat, akik bátorsággal vállalták, hogy a legkegyetlenebb megtorlások ellenére harcba kezdjenek a hitleri fasisztákkal Csehszlovákia szabadságáért és függetlenségéért.

Később a felderítők a Szovjetunióról meséltek a cseheknek. Úgy látszott, hogy a kérdések soha nem akarnak véget érni. Szuhov azonban azt javasolta, hogy folytassák a beszélgetést máskor. Nem szabad itt sokáig üldögélni . . .

Kubjat búcsúzóul sajnálkozva mondta:

– Bocsássatok meg, elvtársak, hogy nem adhattunk nektek pilseni sört. A németek elisszák előlünk. És szilvapálinkánk sincs. Még a híres cseh pivečkóval se tudunk benneteket megvendégelni.

– Pivečkót majd csinálok egyszer – ígérte meg Vasat.

Ettől a naptól kezdve Szuhov csoportját aktívan támogatták Zasova falu internacionalista antifasisztái: Ludvík Kubjat, František Lev, Ferdinand Korgovjak, Vit Vasat, Jan Sastny és Bogumír Kubjat . . .

A deszantcsoport tagjai más segítőtársakra is szert tettek. Egy Morskov falubeli parasztember készséggel vállalta, hogy szemmel tartja a német szállítmányokat, amelyek a háza előtt haladnak el az országúton. Zubrzi faluból az egyik hazafi fontos adatokat közölt a környező lakott helységek ellenséges helyőrségeiről. Ráadásul gyakran segítette a partizánokat különböző úton-módon beszerzett élelmiszerekkel. Segítettek Kyjov és Veseli falu parasztjai . . .

Csehszlovákia becsületes hazafiai életüket kockáztatva készek voltak internacionalista kötelességeik teljesítésére.

Szuhovnál értékes információk gyűltek össze.

Gomenko és Malisev, a rádiósok, nap mint nap kapcsolatot teremtettek az éterben a front törzsével. És Jurij jelentett:

„A morva-sziléziai Beszkidek déli lejtőjén a Valašské Meziříčí–Rožnów vonalon az ellenség a következő helységekben épített lövészárkokat és tüzelőállásokat . . . lövészárkokat ástak a Valašské Meziříčí–Frenštát országút mentén is . . .”

„Az elmúlt napok a Valašské Meziříčí–Frenštát vasútvonalon 11 szerelvény haladt át az ellenfél személyi állományával és hadi-

technikájával. Nyitott pőrekocsikban szállították őket... Valašské Meziříči irányába az elmúlt napon 8 szerelvény haladt át (összesen 132 vasúti kocsi) a fronton szétvert német haditechnikával..."

„Jelentem az ellenséges helyőrségek létszámát az alább lakott helységekben..."

„Nyugati irányba az elmúlt napon 7 vasúti szerelvény haladt el, összesen 105 vasúti kocsi, ezek közül 63 sebesült katonákat és Wehrmacht-tiszteket szállított..."

„A németek sietve leszerelik és kitelepítik Németországba a következő cseh városok üzemeinek berendezését..."

Malisev egy fárasztó rádióadás után elbóbiskolt. Arra ébredt, hogy valaki halkan megszólalt:

– A németek!

Sűrű, fekete felhők úsztak a hegyek fölött. A csend a dermedt, nyirkos levegőben egy pillanat alatt megtelt rejtett fenyegetéssel. Lövések hallatszottak. Először egyenként, majd rövid és hosszú géppisztolysorozatok kattogtak.

– A büntetőosztagok ellepték a hegyet – mondta furcsa nyugalommal Szuhov. – Fel kell készülnünk a harcra.

– Csak jöjjenek! – felelte Malisev, és erősebben szorította kezében a géppisztolyát.

– Mit akarnak itt? – szólalt meg halkan Gomenko, aki továbbra is szemmel tartotta a büntetőket.

A német katonák, csendőrök és rendőrök átfésülték a Hostýn-hegy sűrű erdőit. A veszély egészen közelről fenyegette a felderítőket, de elkerülte őket. Örültek a szerencsés megmenekülésnek. Ott feküdtek a jól álcázott sátorban, és hálásan néztek parancsnokukra, aki olyan sikeresen választotta meg a bázis helyét: egy egészen ritkás, mindenfelől látható jegenyést, mellettük pedig sűrű erdő volt. A büntetőosztagok át is fésülték ezt az erdőt, csak éppen a majdnem kopár hegyoldalra nem figyeltek fel, ahol a partizánok rejtőzködtek.

5

A németek által megszállt Csehszlovákiában a lakosság széles rétegei felszabadító harcot folytattak a kommunista párt vezetésével. Részt vettek ebben Zasova falu antifasisztái is. A cseh hazafiak egyre bátrabban rongálták az ellenfél telefonvezetékeit, már kisebb helyőrségeket és más német objektumokat is megtámadtak. Propagandamunkát folytattak a helyi lakosság körében. A környező állomások és falvak munkásait és parasztjait a megszállók által foganatosított intézkedések meghiúsítására sarkallták. Az antifasiszták élelmiszerekkel és gyógyszerekkel látták el a felderítőket. Felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a német csapatokról szóló információk megszerzésében. Figyelmeztették Szuhovot, hogy Rożnów körzetében „Tigris" harckocsik gyülekeznek, beszámoltak a titkos csapatátdobásokról, az ellenfél helyőrségeiről, védelmi berendezkedéséről, repülőtereiről és lőszerraktáráról.

6

Amikor a Nagy Földdel való soron következő beszélgetés véget ért, a megfontolt Gomenko így szólt Malisevhez:

– Nyikoláj, beszélj a parancsnokkal, ne írjon ilyen hosszú üzeneteket. A végén még a németek elkapják az adónkat. Rövidíteni kell a rádióüzenetek időtartamát.

– Sok értékes adatunk gyűlt össze, nem hallgathatunk – felelte Malisev, aki nagyon is tisztában volt azzal, milyen veszélyes lehet a hosszú adásidő.

– Inkább kis adagokban üzenjünk – mondta a magáét Anton Oszipovics.

– Csakhogy az adatainkra, mégpedig a lehető legrészletesebb adatokra éppen most van szüksége a front törzsének. Magad is tisztában vagy azzal, hogy ilyen a szolgálatunk. Mindent át kell adnunk, amit a fiúk összegyűjtenek. Megerősítjük a bázis védelmét. Veszély esetén majd elmegyünk innen.

– Mégis veszélyes . . . Bemérhetnek bennünket.

– Kedves Anton! Csehszlovákia belsejében vagyunk. A fasiszta

Németország pusztulásra van ítélve. Csapatainknak már csak egy nagy rohamot kell indítaniuk és a náciknak befellegzett. Nem érnek rá most, hogy a mi csoportunkkal bajlódjanak.

– Igazad van abban, hogy közeli a győzelem. De ismerni kell a fasisztákat, Nyikoláj; a legmakacsabb ellenállásra számíthatunk. Hát ezért kell óvatosaknak lennünk . . .

És a helyzet valóban egyre aggasztóbb lett.

Attól az órától kezdve, amikor február 21-én a Valašské Meziříčiben levő német hatóságok és a vsetini rendőrség megkapta a jelentést a csendőrségtől a Vidcében és Strážnicében talált rádióelemekkel teli zsákokról és az orosz eredetű élelmiszerekről, a Luftwaffe és az Abwehr különleges rendeltetésű rádióegységeinek alcsoportjai fokozták az éter ellenőrzését. A németek minden álló és mozgó bemérő és lehallgató alegységet mozgósítottak. Nemsokára sikerült is bemérniük néhány ismeretlen rádióállomás munkáját, de ezek messze túl voltak a partizánok feltételezett akciókörzetén.

Az ellenfél bemérő állomásai éjjel-nappal dolgoztak. A bemérés adatait azonnal rádión és telefonon közölték az SS- és partizánvadász egységek törzsével. Végül sikerült bemérniük Jurij csoportjának adóvevőjét is. A németek utasításokat adtak: a Hostýn-hegy körzetében ismeretlen rádióállomást hallgattak le. Az adások jellegéből feltételezhető, hogy az adó a partizánoké. Azonnal intézkedni kell a partizánok megsemmisítésére . . . Külön felhívták a figyelmet a parancsnok és a rádiós foglyul ejtésének szükségességére . . . A partizáncsoport felszámolására irányuló hadművelet előkészítését március 17-én kellett befejezni, hogy március 18-án megkezdhessék ennek a tervnek a gyakorlati kivitelezését . . .

Március 18-án kora reggel Zubrziban, Zasovában, Kyjovban és néhány más környékbeli lakott helységben felhangzott a parancsszó: „Semmisítsék meg a hostýn-hegyi erdőben rejtőzködő orosz banditákat!"

A riadóztatott SS-tisztek és a tábori csendőrség beindította a tehergépkocsikat és a motorkerékpárokat. Mindenki készen állt a razziára. A büntetők különböző irányból indultak el a hegycsúcs felé. Tüzérséggel és aknavetőkkel lőtték a partizánok feltételezett elhelyezkedési körzetét. Március 18-tól 19-én délig méterről méterre fésülték át a hostýn-hegyi jegenyeerdőket, ahol a Nyikoláj Szuhov vezette szovjet felderítőcsoport bázisa volt.

A büntetők élcsoportjában, amely az északi hegyoldalon működött, az Alpinista és Hort Gestapo-tiszt haladtak.

Amikor már alig egy kilométer maradt hátra a csúcsig, Hort Hauptsturmführer megkérdezte az Alpinistát:

– Miért nem lőnek a partizánok?

– Ó, uram, a partizánok ravaszak – felelte a Gestapo-ügynök. – Közelebb akarnak engedni bennünket, ismerem a taktikájukat.

– Gyorsabban! Gyorsabban!

Az Alpinista a meredek hegyoldal utolsó néhány száz méterét kétségbeesetten igyekezett leküzdeni. Már a győzelem előszelét érezte, felfelé másztában csupasz kézzel kapaszkodott a fák törzsébe, kövekbe és bozótokba, mert elveszítette a kesztyűjét. Keze csupa vér volt, mély zúzódások és karcolások borították, de izgalmában szinte nem is érzett fájdalmat. Elsőnek akarta felfedezni a hegyen elrejtőzött partizánokat.

A hegy csúcsán azonban csupán a bal felől elindult három vadászkülönítményhez tartozó három katonát látta. Nemsokára odaért a másik osztag is, amely déli irányból ostromolta meg a hegyet. Célhoz ért Hort csoportja is.

– Hol vannak a partizánok? – ordított rá a Hauptsturmführer az Alpinistára. – Azt ígérte, hogy itt lesznek!

– Én biztos voltam abban, hogy ... – kezdte Brüll-Alpinista, és anélkül, hogy befejezte volna a mondatot, térdre esett a gestapós előtt: – Bocsásson meg ... rászolgálok még majd a bizalmára ...

– Felállni!

Az Alpinista felugrott és vigyázzba vágta magát a főnök előtt.

– Fegyverezzék le! – parancsolta Hort. Dühtől eltorzult arca e pillanatban szörnyű volt. A Hauptsturmführer lassan elővette pisztolytáskájából a pisztolyát. A Gestapo-ügynök életében először látta a ráirányuló pisztoly sötét üregét, amelyből bármely pillanatban előszökkenhet az ólomgolyó.

– Kötözzék meg a kezét – intézkedett Hort, és a „Waltert" visszatette a pisztolytáskába. – Nem érdemli meg, hogy agyonlőjük. Döntse el a törvényszék, hogy mi jár neki: kötél vagy guillotine. A Gestapóba vele! – rendelkezett a Hauptsturmführer. – Majd tisztázzuk, hogyan szolgálta a birodalmat.

A 4. Ukrán Front törzse nap mint nap megkapta a rádióüzeneteket Jurijtól, de váratlanul megszakadt a kapcsolat a felderítőcsoporttal, emiatt nyugtalanok voltak. A front törzsének rádiósai két napon át szüntelenül vizsgálták az étert, keresték a Szuhov-csoport hívójelét, de nem találták . . .

Nyikoláj Alekszandrovics pedig ebben az időben a felderítőket Frenštát város körzetébe vezette, a Radhostem-hegy csúcsa felé. A cseh hazafiak időben figyelmeztették Szuhovot a várható razziára. Március 16-án, egy sötét éjszakán a felderítők elhagyták Hostýnt.

Amikor a Radhostem-hegy már úgy tűnt, hogy egészen közel van, Szuhov lelassította lépteit, maga elé engedte Gomenkót, Svabbal, és Malisev mellett haladt.

– Az idő ma egyszerűen csodálatos – mondta Kolja Malisev a parancsnokhoz fordulva.

– Igen, mintha csak megrendeltük volna – felelte Szuhov. – Nem olyan, mint az előző portyánk idején, amikor a Vihorlátnál próbáltunk átkelni a frontvonalon . . . Akkor alaposan kijutott nekünk, különösen neked. Már azt hittem, véged van, fiú. Azután eloszlott a füst és megláttam: ott vergődsz, az arcod csupa vér, a hajad összeragadt. Különben állandóan meg akartam kérdezni: múlóban vannak-e már a légnyomás okozta bántalmaid?

– A fejem ritkábban fáj, de a zajt állandóan hallom.

– Szóval betegen jöttél vissza hozzánk? Hogyan engedhettek el az orvosok?

– Az orvosoknak egy szót se szóltam a légnyomásról . . ., hanem a fejem most is zúg. Valahogy csillapítani kéne a fájdalmat – mondta Malisev.

– Én azóta sem hallok a bal fülemre, sőt néha a jobb is cserbenhagy. Csak te, Nyikoláj, ne beszélj erről senkinek, mert akkor búcsút vehetek a felderítéstől . . .

– Jól van, de mitől van ez neked?

– Hát Sztálingrád alatt . . . a zászlóaljunk éjszaka jobb szárnyról megközelített egy fasiszta alegységet és hajnalban rohamra ment. Az ellenfél orkánszerű tüzérségi tüzet zúdított ránk. Mellettem lángnyelv csapódott fel. Egészen a közelben, úgyszólván a lábam alatt robbant fel egy lövedék. Esés közben a mellemmel erősen a földnek ütődtem. Egy a szomszéd szakaszból való barátom segített felkel-

ni. Fogtam a géppisztolyomat és újra elindultunk az ellenséges állások felé. Futni már nem tudtam, a lábaim alig vittek. És ekkor megértettem, hogy nem hallok semmiféle lövöldözést. Megsüketültem! Emlékszem, hogy még egy golyó is megperzselte az arcomat, és átütötte a sisakom szíját . . .

És Szuhov elhallgatott.

Mentek a felderítők az erdős hegyoldalon, leküzdve a kőrakásokat, amíg ki nem értek egy tisztáshoz, melyet sudár jegenyék fogtak közre. Zúgott, fütyült a szél. Hogy mikor járt itt utoljára ember, nehéz lett volna megmondani. Az idő, az eső és a szél minden nyomot eltörölt. A tisztás, amely nem is olyan régen még semmivel sem tűnt ki a többi erdő borította hegyi tisztás közül, nemsokára természetes álcázású felderítőbázissá vált. Janus Svab, miután letáboroztak, belehallgatott a hegyi csendbe, majd nézte a hajnal előtti égen kihúnyó csillagokat . . . Milyen sok volt belőlük, milyen sok . . .

Az új bázist Frenštát várostól délkeletre, mintegy 6 kilométernyire építették fel. Jurij adóvevője újra dolgozni kezdett . . .

Később a felderítők az antifasisztáktól megtudták, hogy a büntetőosztag a Hostýn-hegyen minden erdőt átfésült, majd eltávozott, miután nem talált ott partizánokat.

Szuhov néhány nap múlva úgy döntött, hogy visszatér a munka szempontjából kényelmesebb régi helyre. Meg volt győződve arról, hogy a németek megnyugodtak és a közeljövőben aligha fognak itt partizánokat keresni. Március 23-án a felderítőcsoport visszatért Hostýnba. Szuhov örült annak, hogy ilyen ügyesen sikerült becsapni az ellenfelet.

Néhány nappal ezelőtt itt ellenséges lövedékek és aknák robbantak, golyók fütyültek – és most csönd van. Feszült, óvatosságra késztető csend . . .

A felderítők megújították az ellenség összekötő vonalainak megfigyelését, sikerült találkozniok František Levvel, Ferdinand Korgovjakkal és Vit Vasattal. Gomenko, Svab és Malisev járt a „postaládáknál", amelyeken keresztül Ludvík Kubjat és Jan Sastny cseh hazafiak az üzeneteiket küldték. Időről időre hallották az arra cirkáló repülőgépek robaját. A szovjet légierő ellenséges objektumokat bombázott.

Az egyik feszültséggel teli napon a Szuhov-csoport harcosai a

morskovi vasútállomás felderítéséből tértek vissza. Az erdőben, a szemafor közelében találkoztak egy alacsony, karcsú, kék szemű lánnyal, aki egy kicsit tudott oroszul. Asa Golisova 18 éves cseh lány volt, Sztara Zubrzi faluból. Néhány éve már az állomáson dolgozott mint váltókezelő. Érezték a felderítők, hogy ez a fiatal cseh lány mindenre kész, amivel veszteséget okozhat az átkozott fasisztáknak.

Asa segíteni kezdett a szovjet felderítőknek. Megszámlálta az ellenséges szerelvényeket, amelyek Morskovon keresztül áthaladtak. Gondosan, egyetlen vasúti kocsit sem kihagyva számolta meg őket. Megjegyezte, milyen rakományokat dobnak át a megszállók, kijárt az állomásra és a vasutasokkal beszélgetve ellenőrizte és pontosította saját adatait, majd az „erdei postaláda" segítségével átadta azokat szovjet barátainak.

A felderítők őszintén köszönetet mondtak a lánynak, de aggasztotta őket az a tény, hogy amikor Asa nem volt ügyeletes, nem tudta gyűjteni az olyannyira szükséges adatokat. Mit csináljanak? És Asa megtalálta a megoldást:

– Beszélek a váltótársammal, Berta Pitrovával.

– Nem fog bennünket félrevezetni? – kérdezte Svab a földijét.

– Aligha. Ne aggódjék. Nagyon rendes lány. Úgy bízom benne, mint önmagamban.

– Gondold meg a dolgot alaposan, Asa – tanácsolta Janus. – Idegen kézbe adod az életedet. Ez a hiba nagyon sokba kerülhet.

– Ne nyugtalankodj, Janus. Jól ismerem Bertát.

– Lesz-e benne elég bátorság? Hiszen csak 17 éves, nálad is fiatalabb . . .

– Berta nagyon bátor és okos. Azt hiszem Vizovicében, a szülőfalujában már kapcsolatban állt az illegális csoporttal.

– Berta nemsokára Asához hasonlóan segíteni kezdett a felderítőcsoportnak.

Miután Malisev leadta az éppen esedékes adást a törzsnek, melyben a lányoktól szerzett adatokat közölte, képzeletében egy pillanatra megjelent Berta, a fekete hajú, sovány lány a „postaládánál", majd ugyanolyan váratlanul eltűnt az erdőben könnyedén, zajtalanul, lábával alig érintve a földet . . . Nyikoláj úgy szerette volna karjába kapni és táncolni egyet vele!

Tudják-e ezeknek a lányoknak a szülei, hogy milyen hűséges hazafiakat neveltek? Tudnak-e lányaik halálosan veszélyes munkájáról, akik sorsukat összekötötték az antifasiszta harccal, Csehszlovákiának a hitleri megszállók alóli felszabadulásért vívott harcával?

Nyikoláj Malisev egyszer elmesélte Janus Svabnak, hogyan gondoskodott gyermekeiről az anyja, hogyan izgult miatta, és most semmit sem tud a fiáról. Ez a beszélgetés meghatotta a látszólag nyegle és örökké tréfacsináló Svabot.

– Az én anyám is nagyszerű asszony – mondta hirtelen szomorúan Janus. – Amikor a németek a frontra hajtottak, azt mondta, vigyázzak magamra... Sajnálom anyámat. Nagyon sajnálom. Alig várja már a háború végét. Engem vár...

7

A felderítőkhöz egyre több információ futott be. A rádió teljes terheléssel dolgozott. Gyorsan kimerültek az elemek. Bekövetkezett az a veszély, hogy elveszítik a rádió-összeköttetést a Nagy Földdel. Szuhov jelentést tett erről a fronttörzsnél. Néhány nap múlva Jurij örömhírt kapott.

„Összekötőnket két teljes rádiótelep felszereléssel már ledobtuk ejtőernyőn a hostýni hegyek keleti lejtőjén, az erdőben..."

Ugyanebből a rádióüzenetből tudta meg Jurij, hogy az összekötő Okszana Szidorenko, egy 18 éves lány.

A felderítőcsoport parancsnoka néhányszor átolvasta a törzsből jött választ. Nagy, szürke szeme felvidult. Nemsokára át tudja adni a parancsnokságnak a nála levő teljes információt. Csakhogy eltelt az idő, és a 4. Ukrán Front törzsének összekötője a megbeszélt találkozóhelyen nem jelent meg...

Miután ismét hiába várták Okszanát a 749. magaslaton, Filcsagin visszatért a bázisra, beszélt a parancsnokkal, és lefeküdt pihenni. Hirtelen felmerült emlékezetéből az 1943-as esztendő.

Abban az évben Alekszej több mint négy hónapon át a Szuhov vezette csoport állományában Nyikopolnál járt az ellenség hátában, 1943 augusztusától. Novemberben a büntetők hadműveletbe kezdtek

a partizánok felszámolására, akik a nyikopoli árterületen rejtőztek. A felderítőcsoport blokádgyűrűbe került.

Egy reggel az egen megjelent egy felderítő-repülőgép, szárnyán sárgán keretezett fekete kereszttel. A bekerített partizánokat nemsokára tűz alá vette az ellenséges bombázó légierő és tüzérség. A bombák és a lövedékek a mocsár mélyébe hullottak, és egy-egy robbanás hatalmas fekete sár-szökőkutakat dobott fel. Mintha csak pezsgett volna a mocsár. Aztán a buntetők hozzáláttak az árterület átfésüléséhez. A fasisztak mindenfelől ozonlottek. Nyakig merültek a mocsárba, de továbbra is megpróbálták összébb húzni a gyűrűt. A felderítők és a partizanok hat napon át egyenlótlen harcot folytattak. Csak akkor jutottak ki az árterületről, amikor a németek már elmentek, és alighanem jelentették, hogy a környéken minden élő, eleven lényt megsemmisítettek.

Eszébe jutott még Filcsaginnak az 1943-as esztendő hideg decembere. Abban a bizonyos december 12-i elkeseredett utkozetben vállán és mellén megsebesult Viktor Lapin felderítő. Alekszej visszagondolt arra, hogyan szédult barátja a vérveszteségtól, és hogyan kuzdotte le ő az elviselhetetlen fájdalmat, amely egész testét elborította, hogyan mászott ki nagy nehezen a ragacsos mocsárból a zsombékra. Viktor Lapin fogát összeszorítva lábra állt és tett néhány lépést. Kezéből kiesett a géppipsztoly. Viktor lehajolt, hogy felvegye a fegyvert, de már nem tudott kiegyenesedni, elgyengult lába nem tartotta, arccal a sással benőtt földre zuhant. Körös-körül lövoldozés hallatszott, német jelszavakat kiabáltak, de Lapin ezeket már nem hallotta. Omlött a vére, utolsó erőfeszítésével bekúszott a bozótba, elveszítette eszméletét és elterult a földon.

Egy nap múlva a buntetők észrevették a csupa vér és már alig élő Viktor Lapint. Bolsaja Kamenka faluba vitték. A padlóra dobott Viktor Lapin mozdulatlanul feküdt, fogát összeszorítva.

– Hol vannak a partizánok? Beszélj! – kiáltotta a fasiszta, aki a félholt Viktor labánal állt. A felderítő nagy nehezen nyitotta ki szempilláját és meglatta a német duhodt arcát. Tisztában volt azzal, hogy a gestapósok kezébe került.

– Hol rejtóznek a partizánok? Felelj! – őrjongott a kérdező.

Viktor hallgatott. De hallgatása és a fasisztákkal szembeni megvetést kifejező tekintete minden szónál tobbet mondott. Verték őt.

Azután vízzel fellocsolták, hogy magához térjen, megint verték, és adatokat követeltek a partizánokról.

Viktor Lapin nem adta ki társait. A német fasiszták agyonlőtték a Vörös Hadseregnek ezt a bátor harcosát . . .

A morzkovi gőzmozdony füttye félbeszakította Filcsagin emlékezését.

8

– Alezredes elvtárs! Jurij jelentette, hogy Bronya, az összekötő a rádiótelepekkel nem érkezett meg a felderítőcsoportba – közölte alig leplezett keserűséggel a százados a 4. Ukrán Front törzse osztályfőnökével. – Csak nem . . .

– Mi az hogy „csak nem"?

– A helyzet a földetérés körzetében nagyon bonyolult. Minden megeshet.

– Én mégis reménykedem a dolog sikeres kimenetelében. Hiszek Okszana Szidorenko találékonyságában. Nem először jár az ellenség hátában. Tapasztalt felderítő. Ha nem tévedek, ez már a nyolcadik feladata.

– Igaza van, alezredes elvtárs. Ötször ment át a frontvonalon szárazföldön, háromszor ejtőernyővel ugrott le.

Igen, nehezen alakult Okszana Szidorenko sorsa. Még 17 éves sem volt, és már részt vett a Krasznodar városáért vívott harcokban. Egységeink visszavonulásakor a géppisztolyos század állományában verekedett. 1942-ben háromszor járt a megszállt Krasznodarban felderítő megbízatással, és ezeket sikerrel teljesítette. Mindig, mindenkor értékes adatokat hozott magával.

– Nagyon bátor – mondta a százados –, rendkívül becsületes, kitartó. Találékonynak bizonyult valamennyi feladat végrehajtásában.

– No látja – nagyszerű felderítő, és maga nem hisz a sikerében! Különben milyen kitüntetéseket kapott az előző feladatok teljesítéséért?

– A Honvédő Háború Rendjel második fokozatával és a Vörös Csillag Érdemrenddel tüntették ki.

Az alezredes felemelte a telefonkagylót, és telefonált a politikai osztály főnökének.

– Ezredes elvtárs! Szeretnék tanácsot kérni magától.

– Mivel segithetnék?

– A napokban elküldtünk egy lányt mélyen az ellenség hátába. Ez a nyolcadik feladata. Kétszer tüntettük ki. Mi a véleménye, nem kellene ahhoz az egységhez, amelynél korábban szolgált, egy köszönőlevelet küldeni azért, hogy ilyen jó komszomolista lányt neveltek? Ott vették fel a Komszomolba.

– Kiről beszél?

– Szidorenko tizedesről.

– Ismerem Okszana Szidorenkót. Nagyszerű lány. Helyeslem az ön javaslatát. Írjon a politikai osztályra. Ne felejtsen el levelet írni a szülőknek, akik ilyen nagyszerű lányt neveltek.

– Sajnos, már egyik sem él.

– Régen haltak meg?

– Az apja akkor halt meg, amikor Okszana még hétéves sem volt. Az anyja a háború elején pusztult el Krasznodar bombázásakor.

– Biztosan vannak nővérei és fivérei. Küldjön nekik levelet.

– A háború miatt megszakadtak a kapcsolatai a nővéreivel. Fivérei a fronton vannak . . .

Okszana Szidorenko mindenfelől körül volt aggatva táskákkal – oldalt lógtak a rádiótelepek, elöl a hátizsák, hátul az ejtőernyő. Sikeresen földet ért Észak-Morvaországban, Hostelkovo falu mellett egy erdőben. Értékes holmiját sűrű jegenyésbe rejtette, és elindult a felderítőkhöz a megbeszélt találkozóhelyre.

Okszana több napon át kereste a Nyikolaj Szuhov-csoport akciókörzetét. Német csapatok által elfoglalt terepen haladt át. Gyakran vargabetűket kellett tennie, hogy megkerülje azokat a terepszakaszokat, ahol éppen védelmi erődítményeket emeltek. Az erdei ösvényeken több ízben látta a Wehrmacht járőreit. Nappal a bozótosokban, hegyszorosokban és erdőkben rejtőzködött. Csak éjszaka járt, és kerülte a lakott helységeket és ellenséges helyőrségeket.

Már két napja egy falat kenyeret sem evett. Gondolatai fáradtan kergették egymást: mitévő legyen? Szeretett volna pontosabban orientálódni, ezért elhatározta, hogy beszédbe elegyedik az erdőben

szembejövő asszonnyal, a lányával és a fiával. Azok azonban nem tudtak oroszul, Okszana pedig nem tudott csehül.

A harmadik nap estéjén Szidorenko hirtelen észrevett néhány német katonát, akik a fa mögött rejtőztek és őt figyelték. Mintegy 150 méternyire lehettek. A lány egy pillanatra megborzongott, azután bevetette magát a sűrűbe. Futás közben elővette a pisztolyát és fölhúzta a ravaszt. A németek utána eredtek és tüzeltek rá. Amikor Okszana egy sűrű jegenyésbe ért (mintegy 500 métert futott idáig), megkönnyebbülten észlelte, hogy sikerült elszakadnia üldözőitől. „Rossz katonák ezek, ha nem tudtak lelőni – gondolta. – Úgy látszik, nem jött el még az a pillanat, amikor szívemnek meg kell állnia." És a lány gyors léptekkel tovább ment. Északkeleti irányban haladt a számos meglepetést tartogató erdőben.

Április 6-án a felderítőnő megkerülte Zasovát, és április 8-án reggelre a Hostýn-hegynél volt. Már alig vonszolta mérhetetlenül nehézzé vált csizmáját. Elindult hegynek felfelé. Felért a csúcsra, és a földbe ásott 749-es számú betonoszlopnál, a trigonometriai pont mellett, az északi oldalon kő alá rejtett egy négyrét hajtott iskolai füzetből kitépett papírlapot, és arra mindössze ezt a szót írta fel: „Lucfenyő". Okszana a hegy csúcsáról szétnézett a terepen, és miután semmi gyanúsat nem észlelt, elment.

Este, amikor már eltűnt a nap a hegy mögött és az égen kigyulladtak az első homályos csillagok, Filcsagin egyik barátjával megérkezett a trigonometriai ponthoz, és azonnal megtalálta a megbeszélt jelszót tartalmazó papírt.

– Nagyszerű! – Kiáltott fel Filcsagin. – Végre megjött az összekötőnk!

Alekszej egy ceruzát vett elő és a szöveg mellé írta: „Bükk". A papírlapot ugyanazon kő alá helyezte. A felderítők elmentek.

Másnap, április 9-én napfelkeltekor a fronttörzs összekötője ismét a találkozóhelyre ment, és nagy izgalommal vette kezébe az előző napon otthagyott üzenetet. Hogy megörült, amikor meglátta a régen várt „Bükk" szót.

– Megvannak! – örvendezett Okszana. – Most már csak várnom kell a felderítőket. Jó volna, ha ismerős jönne!

Nem érzett már sem félelmet, sem fáradságot. Az éhes, átfázott lány a bokrok között rejtőzött el. Lassan oszladozott a reggeli köd.

A terepet mind jobban átláthatta. Ezen a reggelen a morva-sziléziai Beszkideket Okszana Szidorenko különösen szépnek találta. Mennyi színt, mennyi csodálatos tónust fedezett fel az ébredő nappal. A reggeli hűvösségtől egy kicsit didergett. Távolban azonban már látta is a két férfit, akik óvatosan közeledtek a hegycsúcson fel. Furcsa módon, amint észrevette őket, didergése azonnal alábbhagyott.

A férfiak egy idő múlva felértek a hegycsúcsra és körülnéztek. Odamentek a betonoszlophoz. Okszana jól megnézte arcukat. Érzékei elárulták: oroszok ezek, az övéi.

Szidorenko kilépett a rejtekhelyről és elindult feléjük. A felderítők reménykedve nézték a karcsú, alacsony, törékeny lányt, szürke szemének határozott tekintetét. Tapasztalataik azonban megtanították őket arra, hogy féken tartsák az érzelmeket.

– Ki volnál, szépség? – kérdezte udvariasan a lányt Filcsagin.

– Hát ti mi járatban vagytok, ifjú legények? Én a „Lucfenyő" vagyok. És ti?

– Én pedig a „Bükk" – felelte a találkozásnak örülve Filcsagin.

– Ó, derék fiúk! Milyen régóta kereslek titeket . . . – Az elgyengült lány karja aláhanyatlott, és egy lépést se tudott továbbmenni. Filcsagin észrevette a lány örömteli arcán a könnyeket és félénkké vált. Ott állt a lány mellett és nem tudta, mitévő legyen.

– Hát szervusz! – mondta határozatlanul Filcsagin, és erős kezét nyújtotta a lánynak.

– Szervusztok, fiúk, hogy örülök – a lány átölelte Filcsagin nyakát és boldogan csüngött a fiú mellén.

– Tudsz járni? – kérdezte a másik felderítő. – Minél hamarabb el kell innen tűnni.

És a barátok a csak általuk ismert ösvényeken elindultak a bázisra.

„Szép kis összekötő – töprengett magában Filcsagin társa –, elsírta magát. Síró-pityogó ez, nem összekötő . . . Látszik, hogy először van az ellenség hátában. Az ilyesmi azonnal meglátszik. Csak sírni tudnak!" Fogalma sem volt arról, hogy ennek a lánynak a hadiérdemeit ő is megirigyelhette volna.

Okszana frissen lépegetett barátai mellett. Járásán és szemén nem érződött sem a sok kilométeres út az ellenség hátában, sem pedig az álmatlan éjszakák fáradtsága.

A bázis már alig 5 kilométernyire volt, amikor hirtelen kutyaugatásra lettek figyelmesek. Az egyik felderítő óvatos lett.

– Miért ijedtél meg a kutyaugatástól? – kérdezte szemrehányóan Okszana. – Nem hallottad, hogyan ugatnak?

– Semmi sem aggaszt engem annyira, mint a kutyaugatás. Ahol halkan kell átmenni, azonnal felvakkantanak. És a razziák? Te nem félsz a kutyákkal folytatott razziáktól?

– Ha ez razzia, akkor semmi jót nem várhatunk. Ha viszont . . .

– Mi az, hogy ha viszont?

– Ha viszont megint arról van szó. ami az ötödik vagy hatodik feladatnál történt velem, akkor nem kell félni – felelte a lány.

– Mi történt veled akkor? – erdeklődött Filcsagin.

– Nagyon érdekes volt. A felderítők a földetérés után találkoztak velem – mesélte Okszana. – Kutyaugatást hallottunk. A bokrok mögé rejtőztünk, megpróbáltuk kitalálni, mi történt. Nézek, és egyszerre csak teljes lendületből 8 kutya rohan felém. Nagy darab, félelmetes dögök. Elővettem a pisztolyomat, éppen meg akartam nyomni a ravaszt, amikor az egyik felderítő rám kiáltott: „Ne lőj, nem szabad!" Leeresztettem a pisztolyt. A felderítő kiáltott valamit az elöl megjelenő három legénynek, azok vidáman nevettek és közeledtek hozzánk. A kutyák pedig már a lábainknál hevertek és csóválták a farkukat.

– Kik voltak azok az emberek? – kérdezte kíváncsian a felderítő.

– Pásztorok, egyszerű pásztorok. Attól tartottak, hogy a bozótok mögött farkasok vannak. Hát nekik eresztették a kutyákat . . . Ez is előfordulhat.

– Nem ijedtél meg a kutyáktól?

– Már hogyne ijedtem volna meg! Persze, hogy megijedtem. Még a pulikutyáktól is félek, nemhogy az ilyen szörnyű ebektől . . .

A felderítők észre sem vették, hogyan repül az idő.

– Már itt is vagyunk – mondta halkan Filcsagin Okszanának, amikor a bázishoz közeledtek.

– És hol van a kunyhónk? – tudakolta tréfálkozva a lány, tekintetével végigmérve a hegyet.

– Nem látod?

– Egyelőre nem látok semmit: sem sátrat, sem kunyhót.

– Látod, ezt nevezik jó álcázásnak. Őszintén megmondom ne-

ked: maga Jan Sastny, a helyi erdész sem találja meg a mi lakóhelyünket. Eszébe se jut, hogy az erdő általa ellenőrzött szakaszán lakunk.

A bázison a felderítők megetették a lányt, az bement a sátorba és azonnal elaludt. Miközben aludt, kis öklét az orcája alá helyezte. Könnyedén, alig hallhatóan lélegzett. A felderítők nem akarták zavarni a lány álmát, és ezért suttogva beszéltek.

9

Új nap kezdődött. Berta, Morzkov vasútállomás váltókezelője éppen befejezte az éjjeli ügyeletet, amely az előzőtől csak abban különbözött, hogy ezúttal az éjszaka során Frenštát irányában nem 12, hanem 15 katonai szerelvény haladt el, visszafelé pedig 7 szerelvénnyel több haladt át.

Berta, ha éppen nem volt szolgálatban, a vasúti talpfákon lépkedett, meg-megállt az állomáson és a pőrekocsikban becsomagoltan heverő áruk felé indult. Megpróbált minél közelebb kerülni a szerelvényhez, de egy őr durván leszidta és elkergette. Berta megpróbált bemenni az állomásügyeletes szobájába, hátha ott ki tudja deríteni, milyen árut szállítanak át a németek a Valašské Meziříčinél, de az ügyeletesnél éppen egy német tiszt üldögélt. Megpróbált odalépni a főmozdonyhoz és beszédbe elegyedni valakivel a dandár tagjai közül, de itt sem eresztették oda. A lány bánatosan távolodott vagy 50 méternyire a szerelvénytől, amikor erőteljes hang állította meg. Berta megállt. Odalépett hozzá egy SS-tiszt és az iratait kérte. Szerencsére Berta különösebb bonyodalmak nélkül megúszta az igazoltatást is. Két nappal előbb, amikor a váltókezelőnő egy tüzérségi ágyúkat szállító szerelvény őrével beszélgetett, rosszabbul járhatott volna. Valamilyen civil ruhás ember durván vállon lökte és azt követelte, hogy vele együtt menjen be a Gestapó helyi részlegéhez. Az esetleges kellemetlenségektől csak a peronon velük szembejövő állomásfőnök mentette meg.

Késő este, amikor az erdő már sötétségbe borult, Gomenko üzenetet hozott a „postaládából", amely adatokat tartalmazott arról,

hogy az elmúlt napokban milyen csapatokat és haditechnikát dobott át az ellenség vasúton, Morzkov állomáson keresztül.

Néhány nap múlva Berta megint megjelent az állomáson, amikor ott két katonai szerelvény állt. A pőrekocsikon észrevette a szétlőtt tüzérségi ágyúkat, páncélosokat, gépkocsikat és igen sok eszterga-, maró- és fúrógépet. Később megtudta, hogy a gépek a németek által leszerelt csehszlovák üzemekből származtak. A lány hazaindult és nem vette észre, hogy egy Gestapo-tiszt követi. A házat, amelyben a lány lakott, és minden olyan személyt, akivel munkaidőn kívül találkozott, a németek megfigyelés alatt tartottak.

Zasovában a Gestapo, az SS és a rendőrség néhány házban razziát tartott. A lakókat azzal gyanúsították, hogy kapcsolatban állnak a partizánokkal. Az SS-ek helyi részlege éjjel-nappal ott tartózkodott egy cseh házában, nem messze a „Bata" cég épületétől. A partizánokat várták oda, de hiába reménykedtek. Egy hét múlva felhagytak a ház megszállásával, két nappal később pedig a házigazdához – aki illegális harcos volt – megérkezett Svab és Malisev, hogy átvegye a felderítők számára előkészített élelmiszert.

10

Szuhov felébresztette az alvó Filcsagint, és azt javasolta neki, hogy azonnal induljanak el az Okszana által elrejtett rádiótelepekért. Csaknem ezzel egyidejűleg felkelt Svab.

– Ideje, hogy ő is fölébredjen – mondta szigorúan Szuhov a lányra mutatva. – Ébresszétek fel!

Okszana nehezen ébredt. Amikor kinyitotta a szemét, gyorsan ellenőrizte, hogy helyén van-e a pisztolya, felkelt és a Nagy Földről hozott kis zsákmányolt tükörbe tekintve gondosan megfésülte pompás fekete haját.

Az április 10-re virradó éjszakán Filcsagin, Svab és Okszana a cseh Ferdinand Korgovjak kíséretében útnak indult. Két folyón kellett átkelniük, gondosan kerülniük kellett a fasiszták által őrzött két vasútvonalat és országutat, amelyeken az ellenség éjjel-nappal szállította csapatait. Április 12-én reggel megtalálták a szállítmányt.

Okszana Szidorenko és bajtársai az erdei ösvényeken visszatértek a

bázisra. Tekintetük a sötétségbe fúródott, hallgatták az oly sok meglepetést rejtegető erdő suhogását. Éjfél felé az erdő ritkulni kezdett, a benőtt ösvény hirtelen fordulatot vett, megkerült egy magas jegenyét és mint a kígyó kúszott lefelé. A felderítők kijutottak az erdő szélére. Fél kilométernyire beláthatták a holdfény világította folyót. Balra a töltés. Alig egy kilométerre, közvetlen közelükben, a folyó mentén terült el Beszterce falu.

– Úgy látszik, a töltésnél nyugalom van – mondta halkan Filcsagin, és megparancsolta, hogy haladjanak a töltés felé az erdő szélén, fák és bozótok mögé rejtőzve. Alekszej jobb kezének mutatóujja a géppisztoly ravaszára tapadt.

– Elvtársak! – mondta halkan Ferdinand szovjet barátaihoz fordulva. – Ne izguljatok, minden rendben lesz!

A felderítők erősebben markolták a fegyvert. Készek voltak a harcra. „Lehet, hogy megúszták? – gondolta Okszana, amikor az utolsó lépést tették a töltés felé. – Most aztán minél hamarabb el kell érnünk az erdőt."

A folyó már mögöttük volt. Okszana és útitársai elrejtőztek az erdőben. A lány megkerült egy nagy bokrot, megpróbált kijutni a dombról a folyó felé tartó dülőútra. Óvatosabban lépkedett, mint az erdei vadak, hallgatózott és meg is hallott minden suhogást és hangot. Alig bukkant elő a bozótok mögül, máris észrevett két német őrt. Egy nagy kő felé kúsztak, amely mögött Filcsagin és Korgovjak rejtőzött. Visszaugrott a bozót mögé és amikor a németek elhaladtak mellette, nem vesztegette az időt, megnyomta a ravaszt. Rövid géppisztolysorozat hallatszott: másvalaki is tüzelt a németekre. Az egyik felderítő és Okszana odaszaladt a lelőtt németekhez és elvette a fegyverüket.

– Ez aztán nagy fogás! – morogta a lány harcostársa. – A Wehrmacht egyik tisztjét lőtted le. Milyen iratok ezek? . . . Ahá . . . Ez a másik pedig sorkatona volt . . . Bátor lány vagy! Nagyszerű!

Hallani lehetett a német géppisztolyok kimért kattogását. Beszterce mellett lövöldöztek.

A felderítők, manőverezve az éjszakai erdő fedezete alatt, biztonságos körzetbe jutottak.

Az éjszaka homálya aggasztotta a németeket, pánikot keltett közöttük. Bár állig fel voltak fegyverezve, féltek az idegen erdőtől.

Félelmük csak fokozódott, amikor két honfitársuk tetemét meglátták.

Ugyanezen a napon Jurij a következő rádióüzenetet küldte:

„A fronttörzs összekötője szerencsésen megérkezett rendeltetési helyére. A két komplett rádiótelep kifogástalan állapotban és időben érkezett . . ."

Okszana Szidorenko teljesítette a reá bízott feladatot, bátorságról és állhatatosságról téve tanúságot. A bátor komszomolista lány nehéz körülmények között, idegen földön, a helyi nyelvet nem ismerve megkereste Szuhovékat. Az általa hozott rádiótelepek felélénkítették a rádióadásokat. A Nagy Földre újra eljutottak az értesülések az ellenséges csapatokról. Két héttel a háború befejezése után Okszanának, aki lángoló nemzedékének képviselőjeként becsülettel teljesítette kötelességét, megengedték, hogy leszereljen, és akkor elutazott szülőföldjére.

A fronttörzs összekötője azonban egyelőre a felderítőcsoportnál maradt

11

Egyre hosszabbá váltak a napok, erősen tűzött az áprilisi napfény. Meleg tavaszi szél fujdogált Morvaország hegyei között, de Nyikoláj Szuhovot a hideg rázta, lázálom gyötörte. Nem maradhatott tovább a bázison. Gyógyítani kellett. A csehszlovák hazafiak felajánlották, hogy a parancsnokot Ferdinand Korgovjak antifasiszta munkás házában fogják rejtegetni.

Nyikoláj Alekszandrovics késő éjszaka két felderítő kíséretében elhagyta a bázist. Mindhárman Zasova falu mellett az erdőben rejtőztek el. Mintegy 40 perc múlva értük jön Ludvik Kubjat, aki készneb mutatkozott arra, hogy Szuhovot elkíséri Ferdinand házáig. Hirtelen lépéseket hallottak. Megrezzent a száraz ág. A közelben a bozótok is megmozdultak.

– Csak nem razzia? – suttogta Filcsagin.

Szuhov megragadta a géppisztolyt.

– Felkészülni a harcra!

– Ne lőjetek! – hallatszott a bozótok mögül. – Én vagyok az, nem ismertél meg?

– Hiszen ez Ludvík! – mondotta örömmel Filcsagin.

– Az ördögbe is, majdnem butaságot csináltam. Miért jössz időnek előtte?

– Jól van, jól van – nyugtatgatta Kubjat. – Minden rendben van. Korábban szabadultam, mint vártam ... de most, Nyikoláj elvtárs, menjünk, Ferdinánd már vár. Ott jó lesz. Meggyógyulsz.

Szuhov ott is maradt a csoportnak a Vörös Hadsereg támadó egységeivel való egyesüléséig. Amália, a háziasszony, a vékonyka, jóságos nő valami módon orvosságot is szerzett és gyógyította a szovjet harcost.

Attól az időtől kezdve a felderítőcsoport parancsnoka Alekszej Filcsagin lett. Apja és anyja (amikor meghaltak, Alekszej még tízéves sem volt) megtanította arra, hogy szeresse hazáját. A háború előtt megnősült. 1941 novemberében, 19 évesen bevonult a hadseregbe. A magas, pirospozsgás katonát felvették a légideszant egységekhez. Szuhovval együtt került a felderítéshez, és többé nem is vált el barátjától.

A harcosok tisztelték parancsnokukat. Volt is miért: ötödször járt az ellenség mögöttes területein. Hányszor tette próbára a sors!

Jól ismerte barátait. Már a Szlovákiában végzett korábbi, veszélyes és nehéz munkájuk is összekötötte őket. 1944. augusztus 26-ára virradó éjszaka szálltak le Kelet-Szlovákiában. A csoport Kassától északkeletre 50 kilométernyire tevékenykedett, Homonna város körzetében.

A fronttörzsek akkor naponta jelentést tettek az ellenfél csapat- és haditechnika-átdobásairól. Alekszej egész életére megjegyezte magának azt a szeptember 4-i közleményt, amelyben közölte: „Stropkovban gyalogos és páncélos alegységek állomásoznak, amelynek célja a szlovák egységek leszerelése ..."

Hát idáig jutott Hitler! Már azokat is lefegyverzi, akiknek segítségében eddig reménykedett.

A felderítők egyszer jelentést tettek parancsnokságuknak egy lőszereket szállító ellenséges szerelvényről, amelyet egy kis állomáson találtak. Néhány óra múlva a szovjet légierő Medzilaboreben megtalálta a szerelvényt. Két szovjet rohamrepülő ágyúkból és géppus-

kákból orkánszerű tüzet zúdított a vasúti kocsikra, reaktív lövedékkel lőtte, bombákat is dobott rá. Miután a szovjet „IL" vadászgépek elmentek, még két óráig égett a vasútállomás, robbantak a lőszerek a lángok körülölelte szerelvényben.

12

– Alekszej elvtárs! Baj van Bertával – mondta aggódva Asa, Filcsaginnal való találkozáskor.

– Mi baj van?

– Követik a németek.

– Miből gondolod?

– A vasúti őrházba egyre gyakrabban járnak rendőrök, katonák és valamiféle civilek. Azelőtt ilyesmi nem volt. Bertáról kérdezősködnek... Ő maga mondta nekem, hogy néhány nappal ezelőtt, amikor Morzkov állomáson járt, hogy ellenőrizze, milyen szállítmányt visznek a németek a szerelvényen, odajött hozzá valaki és azt kérdezte: „Mit keresel itt"? Berta azt felelte, hogy semmit sem keres. Ekkor az illető ujjával megfenyegette, és azt mondta, hogy túl gyakran jelenik meg az állomáson. És hozzátette: „Ez rosszul is végződhet!"

– Figyelmeztetted, hogy legyen óvatos?

– Persze, de azt mondja, nincs ideje óvatoskodni, segíteni kell az oroszoknak, mert aztán nemsokára nem is lesz szükség a segítségükre. A Vörös Hadsereg támad és a németekről szóló adatokra most van szükség, nem akkor, amikor az orosz katonák már itt lesznek... Persze ebben igaza van, egyetértek vele.

Filcsagin nyugtalansága nőttön-nőtt, amikor Malisev a „postaládától" visszatérve jelentette:

– Bertáról semmi hír. A „postaláda" üres.

– Valami baj történt a lánnyal? Még csak ez hiányzik!

– Tudja-e Berta, hol a bázisunk? – kérdezte Malisev.

– Nem tudja, természetesen. De mindenesetre fel kell készülnünk a bázis kicserélésére. Azt hiszem, magam megyek a Bertával való találkozás helyére. Talán eljön.

A kanyargó erdei ösvény egy kidőlt fához vezette Filcsagint. A fa-

törzsön ült Berta. A komor, könnyes szemű lány, amikor meglátta Alekszejt, tenyerével eltakarta arcát és felzokogott.

– Mi van veled? – kérdezte Filcsagin és mellé ült. Egyre jobban aggódott. Berta egy szót se tudott ejteni. Keservesen sírt. Filcsagin megpróbált valami vigasztalót mondani neki, de nem sikerült.

– Nyugodj már meg! Mi történt?

– Azt hiszem, lebuktam – mondta alig hallhatóan. Most alig lehetett ráismerni, úgy meggyörnyedt, egészen kicsire összekuporodott. Hová lett a merészsége, a bátorsága!?

Berta elmondta, hogy észrevették: ismeretlenek követik, amikor megjelenik az állomáson. Észrevette, hogy a házat is figyelik, amelyben lakik . . .

– Fogadjatok be! – kérte Berta.

– Nincs jogunk arra, hogy az életedet kockáztassuk. A bázisunkra bármelyik pillanatban rátámadhatnak a büntetők.

– Mitévő legyek? Mitévő legyek? – kérdezte a kétségbeesett lány Filcsagintól. Haza nem mehetek, az őrházban sem csücsülhetek. Rejtsetek el itt! Együtt fogok harcolni veletek. Nem fogtok csalódni bennem. Sok erőm van, bátor vagyok. Meg fogtok győződni erről. Higgyetek nekem! Kérlek benneteket!

– Nyugodj meg. Valamit majd kitalálunk. Mondd csak, vannak-e rokonaid Morzkovtól távol?

– Senki. – A lány hangja megerősödött, ő maga felélénkült. – Csak bennetek reménykedem, szovjet elvtársak.

– Hát rendben van, beszéljük meg. Éjszakáig rejtőzködj az erdőben, minél messzebb az őrháztól. Tíz órakor pedig gyere ide. Biztos helyet készítünk elő neked.

13

Egy régen tatarozott szobában az irodai asztalnál, amelyen szolgálati papírok tömege feküdt, a széken hátradőlve idős, kövér SS-tiszt ült. Dühös tekintetet vetett hol az asztalra, hol pedig az előtte esetlenül álló alacsony, civil ruhás férfira, aki éppen Zasovából érkezett. A feszult csöndet csak az elzúgó repülőgépek zaja és a légvédelmi ágyúk távoli dörgése törte meg.

A Sturmbannführer valamit mondani szeretett volna beosztottjának, de megszólalt a telefon. Jelentették, hogy a partizánok megsemmisítették a mozgó rádióállomást.

– Mit? A rádióállomást? – kiáltott fel dühösen a gestapós. Hangja elcsuklott.

– Igen, Rożnów mellett.

– Azt, amelyik a partizánvadász-különítményt szolgálja ki?... Az ördögbe is! Ahelyett, hogy mi irtanánk a partizánokat, a banditák semmisítenek meg bennünket

– Hol van az Alpinista? Azonnal tartóztassák le!

– Megölték a rádióállomásnál...

14

A 4. Ukrán Front törzséhez nap mint nap érkeztek az ellenfélről szóló értesülések, amelyeket Jurij felderítőcsoportja megszerzett. 1945 áprilisában és május elején a csoport jelentette:

„Nyugati irányban egy nap alatt 9 vasúti szerelvény (222 vagon) haladt el. Megfigyeltük: 79 vagon az evakulált polgári lakosságot, 42 vagon lövészárok ásására kirendelt munkásokat szállított és 35 pőrekocsi kőszenet vitt..."

„Egy nap alatt az ellenfél keleti irányba 134 vagont dobott át személyi állománnyal együtt és 11 pőrekocsit autókkal..."

„Nyugati irányba az országúton több mint 400 fogat haladt át lőszerekkel és élelemmel..."

„Minden út tele van a sietve visszavonuló német fasiszta csapatokkal..."

„Az elmúlt napon a Frenštáttól nyugatra vezető országúton 2200 tehergépkocsi haladt el a Wehrmacht katonáival és tisztjeivel, 3200 lovasfogat szállított lőszereket és élelmiszereket, mintegy 700 különböző kaliberű ágyút..."

A háború tűzhulláma feltartóztathatatlanul haladt nyugat felé. A lakott helységek utcáin a tehergépkocsik, a lovasfogatok és a Wehrmacht visszavonuló katonái által felvert por kavarog. Május 6-án pedig a felderítők észrevették a 4. Ukrán Front támadó csapatainak az élen haladó egységeit. Hatalmas erővel nyomultak előre a

harckocsik, a gyalogság, a tüzérség és a különleges rendeltetésű csapatok. Csaknem szüntelenül hallani lehetett a motorok búgását a levegőben: bombázók, rohamgépek, vadászgépek, szállító repülőgépek szálltak, szárnyukon vörös csillagokkal. Azon a napon Malisev átadta a front törzsének az egész életére emlékezetébe vésődött rádióüzenetet:

„Ma reggel akciókörzetünkbe megérkeztek a Vörös Hadsereg támadó csapatai... A csoport kész a haza következő megbízatásának teljesítésére..."

Nyikoláj Malisev becsomagolta az adóvevőt, és izgatottan, gyorsan fölment a Hostýn csúcsára, oda, ahol a felhők születnek. Sapkáját a tarkójára tolta, tenyerével megérintette a homlokát, hogy letörölje az izzadságot, és ekkor mintha újra látta volna az egész táj szépségét: a hegycsúcsokat, a völgyeket és a szorosokat, az erdőket. Milyen szép a felszabadult föld!

Alattuk messze folyik a nyugtalan Bečva folyó. Ezüstös kígyóként kúszik a völgyben. Ott van Zasova, nem messze Morzkov, Zubrzi, ott laknak az antifasiszták, akik felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak a felderítőknek...

Filcsagin és harcostársai a testvéri Csehszlovákiának a fasiszta megszállóktól megtisztított területén voltak. A háború tűzhulláma feltartóztathatatlanul nyomult előre nyugat felé. Néhány nap múlva összeomlik a hitleri rezsim...

Különösen erős és kedves a frontbarátság. Ezt nem lehet elfelejteni. El lehet-e felejteni a csehszlovák hazafiakat, akik segítettek a szovjet felderítőknek? Mennyi jót tettek az antifasiszták! Férfiak és nők. Idősek és fiatalok. Erejükhöz mérten hozzájárultak a szovjet–csehszlovák harci testvériséghez, amelyet a fasizmussal vívott kegyetlen küzdelem pecsételt meg.

*

„Üdvözlöm!

Megkaptam a levelét, és sietve válaszolok. Mint már tudja, Csehszlovákiában tevékenykedett felderítőcsoportunk több nemzetiség munkásaiból és parasztjaiból toborzódott. Helyettesem Filcsagin Alekszej Andrejevics volt. Nagyszerű harcos. A Dicsőség Érdem-

rend lovagja. A Nagy Honvédő Háború után leszerelt és visszatért Gorkij területre, a kolhozába.

A csoport vezető rádiósa Nyikoláj Ivanovics Malisev. Ő volt a legfiatalabb harcos a csoportban. Kitüntették a Vörös Csillag Érdemrenddel és más érdemérmekkel. Nagyon megfontolt, komoly ember. A háború után a moszkvai Állami Egyetem újságírói fakultását végezte el.

A másik rádiós és egyúttal tolmács, Anton Oszipovics Gomenko, nagyszerű harcos volt. A Dicsőség Érdemrend lovagja. Szolgálatkész, nyugodt, biztos ítéletű ember. Nagy álmodozó, szereti a természetet. A háború után hazautazott Csernovici területre.

A csoport harcosa volt Janus Svab is. Svab, a magyar hadsereg egykori katonája, megadta magát a Vörös Hadseregnek, és a hitleristák ellen kívánt harcolni. Nagyon becsületesen, bátran és kitartóan viselkedett. Büszkék vagyunk arra, hogy csoportunkban a testvéri népnek ilyen nagyszerű fia harcolt. Janus most a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban él. Egy erdőgazdaságban dolgozik.

Hosszú időn át semmit sem hallottam Okszana Szidorenkóról, a mi rettenthetetlen, bátor komszomolista felderítőlányunkról. Nemrég azonban megtudtam, hogy szülővárosában, Krasznodarban él és dolgozik. Férje is van. Családneve most Malenko.

Okszana a Nagy Honvédő Háború éveiben a parancsnokság megbízásainak a német fasiszta csapatok hátában történt végrehajtásáért megkapta a Nagy Honvédő Háború kitüntetés I. és II. fokozatát, valamint a Vörös Csillag Érdemrendet. A háború után pedig a békés munkában szerzett érdemeiért Okszana Dmitrijevna Malenkót kitüntették a Munka Dicsőségéért Érdemrenddel.

Már régen elhangzottak a Nagy Honvédő Háború utolsó lövései. Felnőtt az új nemzedék, amely a történelmi győzelmet csak tankönyvekből, könyvekből, filmekből, televíziós adásokból, a sajtóból és az idősebb elvtársak elbeszéléseiből ismeri. Minél többet gondolok a háborús időkre, annál fenségesebbnek érzem a kommunista párt által vezetett szovjet nép hőstetteit. A közös ügyhöz erejéhez mérten hozzájárult a mi kis felderítő csoportunk is. Egyébként az utolsó két feladat teljesítése közben (Szlovákiában és Morvaországban) a csoport összetétele alig változott. A különbség csak az volt, hogy Szlovákiába az adóvevő telepével elküldték hozzánk Jekatyeri-

na Novoszelova komszomolistalányt, Morvaországba pedig hasonló feladatokkal küldték a barátnőjét, Okszanát.

Az elvtársak közölték velem, hogy Jekatyerina Vasziljevna szintén Krasznodarban lakik.

Nagy hálával emlékszem felderítő barátaimra és a legtöbb segítséget nyújtó antifasiszta internacionalistákra. El vagyok ragadtatva bátorságuktól, férfiasságuktól, a győzelembe vetett hitüktől és attól a képességüktől, amellyel leküzdötték a nehézségeket, a nélkülözéseket is. Határtalanul hálás vagyok a Központnak, amely atyaian gondoskodott rólunk, felderítőkről.

Mit mondjak még? A háború után leszereltem és visszatértem Ribinszk városába. Esztergályosként dolgozom ugyanabban az üzemben, amelyben a háború előtt dolgoztam . . .

N. Szubov"

Nyikoláj Alekszandrovics a reá jellemző szerénységgel elhallgatta, hogy a német fasiszta csapatok hátában végrehajtott feladatokért a Honvédő Háború két rendjelével, a Vörös Zászló Renddel és egy sor érdeméremmel tüntették ki.

A „Jurij" felderítő csoport egykori harcosai ma munkájukkal gyarapítják hazájuk dicsőségét.

B. Guszev

KETTEN A FÖLDKUNYHÓBAN

KUZMA GNYEDASRÓL ÉS KLÁRA DAVIDJUKRÓL

I

Erdő. Éjszaka. A földkunyhónál emberek ülnek – hét férfi és egy lány. Nem gyújtanak tüzet. Miközben dohányoznak, kezükkel eltakarják a cigaretta parazsát. Az egyik férfi sebesült, fűzfaágakból készített hordágyon fekszik. Elsőnek szakítja meg a csendet:

– Hát akkor beszéljünk, mint elvtársak az elvtársakkal. Dolgozzuk ki a második változatot.

Mindenki hallgat.

– Várok . . .

Újra hallgatnak.

– Eszerint második változat nem létezik. Valóban nincs is. Az elsőt fogadjuk el. Van ellenvetés?

Hallgatás.

– Ha így állunk, akkor név szerint fogom kérdezni. Bölcs!

Az egyik előtte ülő férfi feláll:

– Én vagyok az.

– Várom a választ.

– Nem tudom . . . Beszéljen más.

– Ez elvtársi beszélgetés?! A következő! Ki az, nem látom. Azt hiszem, te vagy az, Merész?

– Én vagyok . . .

– Hallottad a parancsot?

Szünet.

– Parancsnok elvtárs, hiszen maga is mondta, hogy mint elvtárs az elvtárssal . . .

– Most te jössz, Bátor!

Így fordul sorra az őt körülvevő emberekhez. Már csak a lány maradt.

– Békés, nagyon kérlek . . .

– A Békést nem kell kérni. Neki parancsot lehet adni.

– No de Klára, legalább te értsd meg!

– Nem megyek – mondta a lány kissé kihívóan, és azután enyhítőleg: – Csak nehezíteném a csoport helyzetét. Úgyis harc vár rájuk.

– Na és, harc! . . . Különb harcokban is részt vettél.

– Köszönöm a bókot! Csak elfelejtette, hogy nő vagyok.

– Klára!

– Ha Klára, engedje meg, hogy válasszak! Én itt maradok, kapitány. A földkunyhónk álcázva van, nem találnak ránk.

– És ha megtalálnak?

– Biztos vagyok benne, hogy nem találnak meg. Igaz, Bölcs? Az nem válaszolt azonnal.

– Azt hiszem – mondta, minden szavát megfontolva –, hogy a fritzek nem találnak meg titeket. Ezt garantálom. Csak ha áruló jelenik meg, vagy ha kutyákkal jönnek.

– Elvtársak, megparancsolom: vigyétek magatokkal – szólalt meg a sebesült.

Megint nincs válasz. Az idő megy. Éjjel két óra van, már csak három óra van hátra hajnalig, összesen három. Néma csend. Mit rejteget?

– Feleljetek már, az ördög vigyen el benneteket!

– Ha Békés maradni akar, maradjon – felelte a Merész.

– Hadd döntsön ő maga – támogatta őt a Bölcs.

– Bal?

– Nem tudom. Döntse el ő maga.

– Én döntöm el. Teljhatalmamnál fogva, amelyet a haza adott nekem . . .

– Hát akkor lőj agyon a teljhatalmaddal . . . Sehová se megyek – szólalt meg hirtelen haragosan a lány.

Valaki sóhajtva szólalt meg a sötétben.

– Meghalsz, kislány.

Akkor meghalok. És akkor mi van? Hagyjuk őt itt egyedül sebesülten?

Ellenérv nem volt. A témát kimerítették. Klára érezte, hogy győzött, felállt és valamit keresett a sötétségben.

– Vitatkozunk itt értelmetlenül. Inkább számoljuk meg, mi maradt nekünk.

Máris munkához lát. Hangok hallatszanak.

– Trotil, 3 csomag.

– Időzített aknák, 2 darab. No, meg a gránátok . . .

– Mennyi?

– Számold meg, mindenkinek kettő jut. Van vagy 15 darab.

– A trotilt és az aknákat hagyjátok itt nekem meg a kapitánynak. Úgyse lesz rá szükségetek. No, persze egy pár gránátot is . . .

Igen, már mindent eldöntött. Most érzi: ha a föld is megnyílik alatta, ha megjelenik a Harmadik Birodalom egész hadserege – semmi sem változtathatja meg a döntését. A parancsnokkal marad, a többiek pedig a kapitány parancsát követve áttörnek a német láncokon, amelyek sűrűn blokkolják az erdőt. Reggel géppisztolyosok fésülik át a terepet. Most 3 óra van, már nincs éjszaka, de reggel sem. Egy férfi és egy nő a földkunyhóban. Odakintről halk suhogás hallatszik –, aki most elmegy, ágakkal és páfránnyal álcázza a földkunyhót. Azután valaki csöndesen így szól:

– Teljesen be vagytok temetve – senki sem jut el hozzátok.

– Köszönöm. Viszontlátásra, elvtársak – hallatszik a földkunyhóból. – Ha eljuttok az első állásainkhoz, lépjetek kapcsolatba a Központtal, vázoljátok az általános helyzetet és menjetek nyugatnak – Breszt felé. A frontvonal már közeledik.

– Az „Észak" állomásotokon már teljesen elfogyott az elem? – kérdezi a Bölcs felülről.

– Majdnem – feleli gondterhelten Klára. – Talán még néhány mondatra elegendő. Az sem biztos. Amint meglesz a kapcsolat, üzenjetek Moszkvába, a Básszmannaja utcába, az enyéimnek. Üdvözlöm őket, élek és egészséges vagyok. Csak írni nem érek rá . . .

A léptek távolodnak. Beáll a csend. Szél sincs. Hallgat az erdő, a hajnalra várva. Félóra múlva géppisztolysorozat, gránátok robbanása hallatszik . . .

– Azt hiszem, áttörtek – mondja halkan a lány.

– Áttörtek – tudják a dolgukat. Hacsak egy eltévedt golyó nem teríti le valamelyiküket . . .

Azután ismét csend lett. Mintha megállt volna az idő, félve a hajnaltól és attól, ami a hajnallal jönni fog. „Hajnalban megy a szerelem, hajnalban jön meg a reménység" – mondja a költő. És az a hajnal is reménységet hozott.

Mindez 1944. június 19-én történt a belorusz erdők mélyén, Szlonyim város körzetében. Ismerem a történet kezdetét. Azt is tudom, hogyan végződött, mivel 1969. március elején néhány napot töltöttem egy csendes szobában, ahol csak mappákat láttam állványokon, könyvespolcokon. És mindegyikben egy-egy élet, méghozzá milyen! A kis előszobában portrék függenek. Odalépek hozzájuk. Kuzma Szaveljevics Gnyedas.

– Ő az – mondja a beszélgető partnerem. – Hallotta már ezt a nevet?

– Nem, soha . . .

– Látja, most tárul fel előttünk fokozatosan . . . Évek múlva . . .

– Egészen fiatal . . . – ejtem ki akaratlanul.

– Harmincéves sem volt. Őrnagyi rangját és a Szovjetunió Hőse címet már posztumusz kapta meg.

– A háborúban mint felderítőről biztos írtak róla.

– Már hogyan írtak volna? Mint felderítő kétszeresen is titkosítva volt. Úgy is mondhatnám – az övéi sem ismerték a nevét. Tragikus, de még a sírján sem a saját nevén szerepelt.

– Ott miért?

– Egyszerűen félreértésből, ami egyébként érthető az adott körülmények között. Aztán persze kijavították. Olvassa csak el végig – meg fogja érteni. Az iratcsomóban minden benne van, egészen a Szlonyim környéki erdőből küldött utolsó rádióüzenetig.

Ez itt Kuzma Gnyedas felderítő személyi anyaga. Először csak egy rövid közlés tűnt a szemembe.

„Tíz gőzhajót és 14 uszályt süllyesztett el. 21 szerelvényt robbantott fel az ellenség élő erejével és haditechnikájával. Egyedül semmisített meg több mint . . ."

Ilyen hőstettekkel már találkoztam, amikor a partizánokról írtam. Azt kérdezem:

– Ezek ellenőrzött adatok?

– Itt minden ellenőrizve van. Ráadásul, aki ellenőrzött, aligha gondolhatott másra, mint arra, hogy mindent pontosan leírjon. Olyan idők voltak . . .

Igaz, más idők voltak azok. És most, negyedszázaddal később sok mindenre más szemmel nézünk. Mégis, ha az ember azt olvassa: „Egyedül semmisített meg több mint . . .” – tűnődtem. Csak később értettem meg, hogy Gnyedas felderítő hőstette nem ennyiből állt. Lassan lapozgatom a személyi anyag elsárgult lapjait, és előttem megelevenedik egy ember egész élete.

1942 májusa. Messze van még a sztálingrádi ütközet. Egyelőre csak álmodunk a győzelemről, csak hiszünk benne.

Azokban a napokban a központi front törzsénél ketten találkoznak: Bondarev őrnagy és Gnyedas százados. A százados nagyon fiatal, 27 éves. Különben már 6 éve szolgál a hadseregben.

Ketten ülnek a sűrűn befüggönyözött kis ablakú szobában. Már több mint egy órája ülnek így. Beszélgetnek. Az őrnagy először látja ezt az embert. Igaz, az életrajza egy s mást elárul. De hát tudjuk, hogy sok életrajz hasonlít egymásra. Született, tanult, harcolt. Így írja le maga Kuzma Gnyedas saját életét addig, amíg belépett a felderítéshez.

„1914-ben Szumi terület, Talalajevka faluban születtem. 1931-ig tanultam, szüleim tartottak el. Hét osztályt végeztem. Beléptem Priluki város autó- és traktorosiskolájába, és azt 1933-ban elvégeztem. 1933-tól a talalajevkai gépállomáson dolgoztam mint traktorista, később pedig mint a traktoros brigád vezetője és autószerelő. 1936-ban különleges sorozáskor behívtak a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregbe, a romnói katonai kiegészítő parancsnokságra. Részt vettem Nyugat-Ukrajna felszabadításában és a fehér finnekkel vívott háborúban. 1940-ben befejeztem a kijevi katonaiskolát. A Nagy Honvédő Háború kezdete óta a fronton vagyok. Egy harckocsiszázlóalj parancsnoka voltam. Kétszer sebesültem. Az utóbbi alkalommal fél éven át feküdtem.”

Mindebből látható: a kijelölt személy jó katonaiskolát járt. Később pedig – nos, most éppen erről van szó. Különben az őrnagynak már van bizonyos képe az előtte ülő századosról. Okos, ez a legfontosabb. Egy pillanat alatt tud dönteni. Éppen erre van szükség.

Viselkedése és külseje kellemes, megnyerő. A harcban bátor, persze az ifjonti vakmerőség is jellemzi. Ezen még kell egy kicsit javítania.

– Hát jól van. A háború előtti idővel végeztünk. Térjünk át a háborúra... Ön Medinynél, nyitott harckocsiban ment rohamra. Nem mondhatnám, hogy ez értelmes dolog – jegyzi meg Gnyedas beszélgető partnere.

– Olyan volt a terep: erdőszél, bozótok, a kémlelőnyíláson át semmit sem láttam – magyarázta a százados.

– Csakhogy nálunk állandó a kockázat, tudod? – mondta az őrnagy és észrevétlenül áttért a tegezésre. – De kockázat és kockázat között van különbség. Mérlegelni kell. Egy dolog a nyílt harc és...

– Értem.

Aztán hirtelen:

– Hogy bírod a fájdalmat?

– Az egészségügyi zászlóaljnál kivettek a combomból egy szilánkot, és nem altattak el: nem találtak kloroformot.

– Kiabáltál?

– Azt hiszem nem, elveszítettem az eszméletemet.

– Nálunk ez nem ajánlatos – mármint az eszmélet elvesztése. Nem szabad, mit csináljunk. Sok mindent nem szabad. Láttad odalent azt a plakátot, amelyre az van írva?: „Ha meglátod a fasisztát – öld meg!"

– Láttam.

– Nahát, ez nálunk nem megy... A felderítő egy hadsereggel, egy fronttal harcol és ennek érdekében...

Azután a háború előtti időkre emlékeznek, Csernyigovscsin vidékére. Az őrnagy is odavalósi, volt miről beszélniük.

– Megnősültél, és nincsenek gyerekeid? Talán jobb is így – töprengett az őrnagy. – Elvégzed a feladatot, aztán visszajössz hozzánk, a törzshöz. Lesz még időd. Véget ér a háború...

Kicsit eltértek a témától, azután ismét kérdés:

– Szereted-e a dicsőséget?

– Nem tudom.

– Becsületes válasz. De különben olvastam a hadsereg lapját. Ott kétszer is írtak rólad, még a fényképedet is közölték. Nálunk ilyen megtiszteltetésben nem lesz részed. Bármit is cselekedj. Megteszed, kész! Te nem vagy. A nevedet sehol sem említik. Egyáltalán nem

lesz neved. Vagyis hogy lesz, de csak a te számodra. És a parancsnokod számára.

– És ki a parancsnokom?

– Mindent elmondok. No, meggondolod-e, vagy? ... – kérdezte várakozóan az őrnagy.

– Mit gondoljak meg? Úgyse kérhetek tanácsot senkitől. Hiszen nem szabad.

Ettől a naptól kezdve Kuzma Szaveljevics Gnyedas százados mintegy megszűnt létezni. Megjelent egy másik ember. Ennek az embernek azonban egészen más életrajza volt, nem voltak meg a régi ismerősei és még a régi neve sem. Ő, Gnyedas százados ugyanaz maradt és mégsem ugyanaz. Felderítő lett.

2

Jelentések, igazolások, kitüntetések. Gnyedas felderítő személyi anyaga.

Olvasom és gondolataim az álcázott földkunyhó felé szállnak, ahol ketten szorongva várják a hajnalt.

– Klára ...

– Mi van, Kapitány?

– Mi ketten ... egérfogóba kerültünk. De nekem ... már nem volt más kiutam ...

– Hallgass!

– Te miért mentél felderítőnek?

– Nem tudom ... Azt hiszem, családi hagyományból. Az apám is felderítő volt a polgárháborúban. Helyesebben felderítő századparancsnok és egy páncélvonat komisszárja ...

– Él még?

– Igen ... most a közlekedési népbiztosságnál dolgozik.

– Hogy engedhetett el?

– Magam döntöttem.

Hallgatás. Gondolatai messze járnak a múltban. De miféle „múltja" lehet neki, a 19 éves lánynak? Pedig már van múltja: gyerekkora. A „Két Kapitány", a „Haditítok" ... Az apja komisszársapkája

és ő maga – a mindig figyelmes, a szigorú, félig katonai zubbonyában, rendjelével.

Az édesanyja: „Klárocska, ittál tejet?" – „Nincs időm, Komszomolgyűlésünk van." – „Istenem, hiszen az csak egy perc!"

Klára a tükör előtt áll, copfját igazítja.

– Már egészen felnőtt vagy, szép leszel.

– Anyu!...

Már szalad is a Básszmannaja utcán. Hogy szép? Egy percig eltűnődik, gondolatai már az iskolában járnak. Jó osztály volt. Klavgyija Alekszandrovna, az osztályfőnöknő állandóan arra kérte, hogy küldje be az édesapját, hadd meséljen arról, hogyan harcolt a polgárháborúban.

Születésnap. Türelmetlenül várja. Reggel ajándékok az asztalon. Új iskolatáska, könyvek. Este eljönnek az osztálytársai. Az édesanyja kakaót főz. Az ablakból előveszik a süteményes kosarat Csak ünnepre jut sütemény.

– Tizenöt éves lettél. Jövőre már személyi igazolványt kapsz...

Telnek-múlnak a napok, eljön június 22-e. Reggel friss kifliért, péksüteményért szalad a boltba. Hirtelen aggódó arcokat lát a sorban. „Bombázták... Háború." Klára szorongó értetlenséggel megy haza,

– Apu, kapcsold be a rádiót! Azt hallottam, hogy kitört a háború.

Azután a rádióstanfolyam. Vétel... Adás... Az instruktor az általa vett szöveget olvassa a papírlapon.

– Tisztán vettél, Davidjuk elvtársnő. Nagyszerű!

Hallgat, zavarban van.

– Hogy kell felelni?

– A Szovjetuniót szolgálom!

Azután hivatták a tanfolyam vezetőjéhez, beszélgetés, egy a hajtókáján három csillagot viselő tiszttel. Klára halkan kérdezte:

– Az édesapámnak se szólhatok?

Azután megint beszélgetés, tanfolyam, de már másra tanítják.

Az első célbalövés.

Az első gránátdobás.

Az első ugrás repülőgépről.

Az első megölt ellenség.

Vékony, sovány kezében kicsit reszket a pisztoly. Semmit se hall. Belül mindene remeg. Valaki átöleli: „Jó volt, kislány."

Mindez már mögötte volna? Minden? Az élete is? Klára minden kétely nélkül, szenvedélyesen és meggyőződéssel védte meg azt a jogát, hogy ottmaradhasson sebesült parancsnoka mellett. De ez a nyomasztó csend... És a gondolat, hogy két óra múlva talán már mindennek vége lesz.

A százados hallgat. Csak arra gondol, hogyan tarthatná életben ezt a lányt. Végül ő töri meg a csendet:

– El kellene menned az erdőbe... Inkább egyedül találjanak rád. Azt mondod, eltévedtél az erdőben, elaludtál.

– Ne okoskodj. Magam menjek a karmaik közé? Soha! Inkább a halál. Nem lesz semmi baj. A lánc elmegy mellettünk.

– Ha nem volnék sebesült, egy egész hadsereget legyőznénk. Igaz?

– Persze. Most is győzni fogunk.

– Menj oda a rádióhoz, talán működik.

– Kimerült. No... Mit üzenjek? Csak röviden, néhány szóban.

– Hogy? Azonnal, azonnal, várj egy kicsit. A legfontosabbat. Add ide a gyertyavéget, még egyszer megnézem a jelentést...

Az első léptek... Valahogy nagyon keveset tudunk róluk. Jönnek a jelentések: felrobbantották a hidat vagy ennyi és ennyi szerelvényt. Létrejött itt egy osztag, ott egy csoport. Ennyi az egész. Tisztán felderítő jellegű jelentések, nem sok van belőlük. Az a benyomás támad, hogy most, lám, szabadnak érzi magát, nem tudja, mit és hogyan? Pedig pusztítja az ellenséget. Látszólag minden rendben van, csakhogy a főnökség, a felderítőosztály rádión finom formában tanácsot ad neki:

„A továbbiakban ilyen cselekményekhez csak fontos értesülések megszerzése érdekében folyamodjék."

Olyan értesülések érdekében, amelyek idejében ott fekszenek a parancsnokság asztalán.

A százados megpróbálja áthangolni magát. De még mindig vonzza a dolog „hatásos" megoldása. Megjelenik Kijevben SS-tiszti egyenruhában. A zsákmányolt gépkocsin két segítőtársával együtt a német csapatok elhelyezkedési körzetébe megy. Kockázatosan, csaknem kalandor módon cselekszik. Igaz, Gnyedas fontos adatokat szerez, de

ez majdnem az életébe kerül. A Gestapo sem alszik. Ekkor eszébe jutnak a kapitánynak Bondarev szavai. „Feltételezd, hogy az ellenfél is okos. Ha ostoba – az nem baj. Az a rossz, ha fordítva történik."

És Gnyedas úgy dönt, hogy így nem lehet tovább tevékenykedni. Órákon át töpreng. Nagyszabású tervet dolgoz ki a németek által megszállt Bal-parti Ukrajnában folytatandó munka megszervezésére. Tervét jóváhagyják.

Az SS-egyenruha lélegzetelállítóan bátor dolog, de a tervbe vett feladathoz nem alkalmas. Szerény polgári öltözet kell és valami egyszerű legenda. Nem ment el a Vörös Hadsereggel, otthon maradt, most a betevő falatról gondoskodik. Járja a falvakat, amelyek a vasutak és az országutak mentén helyezkednek el. „Sok magafajta járkál erre" – mondja neki a sztaroszta Malino faluban, és gyanakodva nézi a Gnyedas által mutatott iratokat.

– Mi az hogy járkál? – kérdezi felháborodottan.

Nem szabad szerencsétlenkednie – fiatal ember, gyanúba fogják – mire jó az. Jobb, ha nyersen viselkedik. Egyszóval nem szabad nagyon eltérni a saját figurájától. Amilyen, olyan. Hogy kicsoda, az más lapra tartozik.

Most a faluban meg kell keresni a partizánokkal kapcsolatban álló embereket. Itt aztán szükség van a felderítő tapasztalt szemére.

Gnyedas és Andrej, az összekötő-partizán egy kis kunyhóban üldögél a petróleumlámpa mellett. Este van. Andrej felesége, Szveta vacsorát rak az asztalra: káposztaleveleket, kenyeret és néhány vékonyan szeletelt szalonnát a kedves vendég tiszteletére. A férj jelentőségteljesen bólogat, és Szveta előszedi a régi, füstös üvegű „Moszkovszkaja" vodkát. Micsoda ritkaság... Ez most minden szempontból jól jön. Isznak a győzelemre. Beszélgetnek. Kuzma Gnyedas most Bondarev őrnagy szerepében volt.

– De ott is maradhatok a partizánokkal? – kérdezi Andrej. – Legalább néha csinálhassak valamit.

– Neked most más a dolgod – mondja kicsit elutasítóan Gnyedas –, számold a vagonokat, meg azt nézd, mi van bennük és mennyi. Ágyú, harckocsi, emberek... számold és jegyezd meg. Jó a memóriád?

– Nem panaszkodhatom.

– Látod, miről van szó: Ha leszorítod az adatokat – rossz, át-

törhetik a frontot. Ha eltúlzod, az is rossz. Mert a mieink esetleg egy másik szakaszról dobnak át csapatokat. Tudod, mi érdekli leginkább a parancsnokot az ütközet küszöbén?

– A felderítési adatok.

– Hát persze. Ezeket minden reggel jelentik a parancsnokságnak. Ki kezeli az adóvevőt? Te?

– Szveta ért a dologhoz.

A malinói rádió az első sejt, amelyet Kuzma Gnyedas létrehozott. Hűséges és hozzáértő emberére talált. Andrej nemsokára elég pontos adatokat közölt az elhaladó német egységekről. Gnyedas terve szerint a Kijev–Csernyigov–Korosztyen–Zsitomir gyűrűben állítja fel a felderítőket; itt nemsokára kibontakoznak a harcok. A Kijev elleni támadás kezdetére törzstisztjeink már ismerték az ellenfél védelmi rendszerét, csapatai mennyiségét, ágyúi, lőszerei és hadfelszerelése mennyiségét.

Azután Gnyedast visszahívták a hátországba és rövid szabadságot kapott. A tábornok, a felderítőosztály vezetője, amikor átnyújtotta a századosnak a Vörös Zászló Érdemrendet, azt mondta:

– Kezdetnek nem rossz... Voltak súrlódásaink, de elsimultak. Készüljön fel a második felvonásra. Nehezebb lesz. Egyelőre pihenjen.

Nem volt hová mennie. Néhány napon át járta a várost. A klubban, tánc közben megismerkedett egy lánnyal. Először azt hitte iskoláslány, de kiderült, hogy már befejezte az iskolát és a tábori postánál dolgozik, mint távírász. Tányának hívják. Néhányszor hazakísérte este.

Nemsokára hívatták a parancsnokhoz és utasították, hogy számoljon be az ellenség hátában végzett munkájáról. A száraz számok és tanácsok mellett a beszámolóban egyszerű megfigyelések is vannak.

„Előfordult, hogy sikerült beszervezni tiszteket... különben a németeket meg lehet vesztegetni, csak sok pénz kell hozzá..."

„Az alacsonyabb rangúakat, például őrmestereket, szesszel és zsírral is meg lehet vesztegetni."

Ilyen sorok is olvashatók a feljegyzésben:

„A nép árulóit el kell ítélni. És fontos, hogy a fasiszta elnyomás alatt sínylődő szovjet emberek lássák, tudják, hogy van büntető kéz.

De nem szabad túlzásokba esni. Magam is meggyőződtem arról, hogy a németek által kinevezett sztaroszták között vannak egyszerű, gyenge akaratú emberek. A megszállók kényszerítették őket arra, hogy nekik dolgozzanak. Beleegyeztek, dolgoznak, de igyekeznek minél kevesebb kárt okozni a falubelieknek. Ezekben a dolgokban később is eligazodhatunk. Most csak a nyilvánvaló aljas árulókat kell megbüntetni."

Háború. Számos város és falu romokban hever. Gnyedas mindezt látta. Nem minden olyan egyszerű . . .

Ugyanakkor mégis minden egyszerű. Háború van. És a felderítő, federítő marad. Egyszer a folyosón Gnyedas százados találkozott az őrnaggyal – első főnökével.

– Gratulálok, mégsem tévedtem – mondta az mosolyogva. – Először még aggódtam, látom, úgy dolgozol, mint Medinnél. Most már érted a dolgot?

– Valamennyire – mondta sóhajtva Gnyedas.

– Megértetted, hogy mikor kell a fasisztának a fejét betörni és mikor kell vele kezet fogni?

– Azért ezt igyekeztem elkerülni.

– Kár. Ahhoz, hogy egy hadosztályt kikészítsél, előzőleg nem árt valakivel kezet fogni . . . barátságot is kell kötni . . .

– Általában értem ezt.

– Hál' istennek. Különben a „stílusod" nem rossz. Még dolgoznod kell rajta.

– Magának is köszönhetem . . .

– Sikert kívánok!

Véget ért a rövid szabadság. Most Beloruszia jön: Szluck, Oszipovicsi, Baranovicsi, Minszk, Novojelnya, Szlonyim, Lunyinyec, Pinszk, Volkoviszk, Beloszток – ez mind az ő „birtoka". A csapatok létszáma, az ellenséges védelem elhelyezkedése – szóval minden. És a program:

„A Munkás-Paraszt Vörös Hadseregnek a csoport elhelyezkedési körzetébe, akciókörzetébe való megérkezésével a Központ utasítása szerint mind mélyebbre és mélyebbre hatolni az ellenség hátába. (Az előnyomulás tengelye: Pinszk–Breszt–Varsó, és ott folytatni a feladatok teljesítését.)"

Ez volna tehát az „új szakasz".

Amikor megnevezték azokat az embereket, akiket a csoport állományába be akartak kapcsolni, Gnyedas jóváhagyása jeléül bólogatott. Sokat ismert már a közös munkából, másokról hallott. Amikor az új főnök, Belov ezredes Klára Davidjuk nevét emlegette, a százados óvatos mozdulatot tett.

– Van ellenvetése? – kérdezte Belov.

– Ez lesz az egyetlen lány a csoportban? – kérdezte a százados.

– Igen. Miért, baj van?

– Nem abban az értelemben, hanem ...

– Akkor így vetem fel a kérdést: ha a csoportnak szüksége van kiváló rádiósra, akkor fogadják be ezt a lányt. Nagyon pontosan dolgozik.

Gnyedas eltűnődött. Belov folytatta.

– A férfiak persze nagyon fognak aggódni miatta. Ezt értem. De nem fogjátok megbánni.

– Remélem, nem az iskolapadból jött?

– De, igenis az iskolapadból ... 1924-ben született, azt hiszem, most 19 éves.

– Hm ... Ez nem a legjobb megoldás ...

– Ne hamarkodd el a következtetést. Járt már az ellenség hátában az „Észak" csoporttal, Vörös Zászló Renddel tüntették ki. És most vissza akar menni ...

A csoport 12 főből állt. Moszkvai, rjazanyi, ukrajnai fiúk. Fiatalok. 21–22-es születésűek. De már mind jártak az ellenség hátában.

– A helyettesére már gondolt? – kérdezte Belov.

– És ha Frankl volna? – szólalt meg rövid töprengés után Gnyedas.

– Ááá! Iván Bertoldovic, a cseh. Jól ismerem – felelte az ezredes. – Jó iskolája volt ... 1934 óta tagja a Csehszlovák Kommunista Pártnak. Illegális munkát is végzett. Amikor hazáját Hitler elfoglalta, Lengyelországba emigrált, majd hozzánk.

– Igen, nyelveket is tud, beszél németül, lengyelül, oroszul, ukránul és franciául. Kiváló konspirátor. Mint a kő ... Beleegyezik?

– Egyetértek – bólintott az ezredes.

Ezután Gnyedas külön-külön elbeszélgetett a csoport tagjaival ...

Hirtelen a szobájába belépett Tánya. A százados fegyelmezettsége

ellenére, amelyre nagyon büszke volt, most egy kicsit zavarba jött. De azonnal összeszedte magát. Megértette, ki ez a lány.

– Klára Davidjuk, rádiósnak neveztek ki magukhoz – jelentette a lány.

– Ejnye, Tánya! Látja, milyen rossz becsapni az embert – nevetett.

– De hiszen maga is becsapott engem, Osztap Fjodorovics.

– Igen, igen, persze most mindent ért. Nekem beszéltek önről. De sehogy sem tudom elképzelni magamnak: maga és a rádióállomás! Tehát mostantól kezdve magát Békésnek fogjuk hívni?

– Igenis, százados elvtárs!

Észrevette, hogy egy kicsit aggódott – hátha nem fogadja el a jelölést... Mégiscsak lány...

A csoport parancsnokát az ellenség hátába való távozás előtt ismét titkosították Sevcsenko Osztap Fjodorovics alezredesként. Azután megkapta az Új fedőnevet. Iván Frankl Tiszovszkij őrmester lett és a Sügér fedőnevet kapta. A csoport többi tagja is álnevet kapott – Bal, Bölcs, Merész stb.

Gnyedas utoljára 1943. december 18-án reggel beszélgetett Belov ezredessel. A százados jelentést tett a csoport készenlétéről és megismételte a kapott instrukciókat.

– Elégedett a csoport összetételével? – kérdezte Belov.

– Teljesen.

– Milyennek találja a rádióslányt?

– Nagyon megfelelőnek...

– Megtetszett magának? Tetszik az mindenkinek. Legszívesebben el sem engednénk, de hát az ilyeneket az ember nem tarthatja a törzsnél. Vigyázzon rá.

– Éppen ez aggaszt engem is.

– Jó, hogy aggasztja. Legyenek óvatosak. Igaz, hogy rádióslány, de olyan körülmények között, amilyenek között önök lesznek, mindenkinek szüksége van egy madonnára... Megfelel?

– Nem tudom. Nem láttam még madonnákat... Egyszerűen kedves kislány...

Szünet.

– Milyen a kapcsolata a helyettesével?

– Tökéletes. Megkérdezte tőlem, mi legyen az állampolgárságával. Mert még nem kapta meg.

– Megkapja. Az iratai a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségénél vannak a felterjesztésünkkel egyetemben. Megbízható segítőtárs lesz. Kérdése vagy kívánsága van még?

Gnyedas vállat vont.

– Ha levelet kapok – őriztesse. Különben semmi más . . .

Belov némán bólintott az egyetértés jeléül és átölelte Újat. Már a következő napon, december 19-én az ezredes asztalán feküdt az első jelentés, igaz még a mi oldalunkról:

„Belovnak. A helyzet világos. Ma, a 19-re virradó éjszakán indulok. Az eredményeket holnap közlöm 1 óra 30-kor. Új. Békés."

A Gnyedas-csoportnak az ellenség hátába való átdobását repülőn tervezték. Miután azonban tíz napig hiába vártak jó repülőidőre, le kellett mondaniuk erről a változatról. A felderítőcsoport éjszaka nyugat felé indult. A frontvonalat Paricsitól délre, 12 kilométerre sikerült átlépni. Néhány nap múlva elérték Lunyinyec körzetét.

A felderítők itt tájékozódtak, elrejtették az erdőben a felszerelést és 2–3 fős csoportokban szétváltak. Már el volt tervezve, ki hova menjen. Klára a rádióval Horosztovo faluban telepedett meg. Itt nem volt német helyőrség és ezért ezt a falut akarták bázissá tenni. A helyet a partizánfelderítők révén készítették elő. Gnyedas bemutatta Sevcsenko alezredes névre szóló dokumentumait. Innen Horosztovóból a szálak Pinszkbe, Lunyinyecbe, Baranovicsba, Kobrinba, Bresztbe, Belosztokba, Varsóba vezettek.

5

Gnyedas, miután elhelyezte Klárát, segítőtársaival együtt elhagyta a bázist.

Találkozások. Jelszavak. Titkos találkahelyek. Mindent ismert már. Önállóan tevékenykedett. Pinszkben követelte a polgármestertől, hogy adjon neki lakást. Ez azonban már nem a korábbi vakmerő trükk volt, hanem józan számítás: ha valaki ilyen bátran viselkedik, annak, úgy látszik, van valamilyen összeköttetése a Har-

madik Birodalomban. Ráadásul vége felé közeledett az 1943-as év. A sztálingrádi és orjol–kurszki csata már lezajlott. A megszállók hangulata változott. Még a tisztek körében is tapasztalhatta az idegességet, a szorongást.

A fronttörzs már december 29-én megkapta az első rádióüzenetet a Pinszk körzetében történt csapatösszevonásokról. A következő üzenet pontosan közölte, hány hadosztály, milyen a fegyverzet. A harmadikban megadták a keletre és nyugatra tartó vagonok és szállítmányok mennyiségét.

Klára munkájának első hónapjában kilencvenszer jelentkezett az éter hullámain keresztül, és minden kapcsolatteremtés az életébe kerülhetett volna.

Az iratcsomóban láttam egy alighanem Belovtól származó megjegyzést: „Az Új csoportja igen intenzíven dolgozik. Adataik rendszerint nagyon értékesek."

Gnyedas munkájának gyorsaságát megítélhetjük a dátumokból is. Január 21-én a törzs rádión megkérdezte őt az ellenséges repülőkötelékekről. Már másnap este az Új pontos adatokkal szolgált: ennyi meg ennyi repülőtér, ennyi meg ennyi repülő, közölte milyenek, hogy őrzik őket stb.

Bresztből Gnyedas közölte:

„Ismeretséget kötöttem egy lengyel földesúrral, akinek kapcsolatai vannak Varsóban, Bresztben, Belosztokban. Jól fogadják német körökben és egyidejűleg kapcsolatban áll a varsói illegális antifasiszta szervezettel."

Erre a földesúrra Gnyedas sok erőt fordított. Úgy ismerkedett meg vele, mint borkereskedő, üzletember, aki ráadásul titokban ékszereket vásárol. Az első „dobása" az volt, hogy nyárspolgári módra szidalmazta a német rendszert, és néhány pesszimista jóslásba is bocsátkozott a háború kimenetelét illetően. A beszélgetés négyszemközt folyt.

– Na, és milyen tervei vannak? – kérdezte a földesúr.

A felderítő határozatlanul vállat vont:

– Sajnos, nagyon erősen kötődöm az új rendhez.

– Tudom, süllyed a hajó . . . Milyen partot választ?

Ez már túlzás. Ugyanakkor nem úgy nézett ki, mint valami provokátor. Gnyedas ijedt arcot vágott, mintha félne a tanúktól és gyorsan témát változtatott . . .

Gnyedas részletesen jelenti Belovnak a földesúr viselkedését. Belov rádióüzenete: „Figyelje tovább, de óvakodjék a provokációtól."

Egyszer a földbirtokos a kocsmából kilépve, ahol elég alaposan leitta magát, hirtelen a következő, mintegy véletlenszerűen odavetett megjegyzéssel döbbentette meg Gnyedast:

– Kedvesem, maga nagy mester, én csak dilettáns vagyok.

Gnyedas a hangból megértette, miről van szó, de kitérően válaszolt:

– Szerintem azért magának is vannak sikerei a nőknél.

– Nem erről beszélek. Ha akarja, üssön agyon, de én utálom a fasisztákat! Ne felejtse el az őrnagyot ... Ez a fickó magát biztosan érdekelni fogja.

Gnyedas egy emberét ráállította a földbirtokosra. Ő maga pedig kereste a kapcsolatot az őrnaggyal. Ehhez vagy három hétre volt szükség. De máris üzente Belovnak:

„Az ellenfél létrehozta a »Vega« különítményt – kisebb kémcsoportok átdobását tervezi Oroszországba. Létrehozta továbbá az »Abertruno« kommandót – ez elhárítással foglalkozik a front melletti övezetben, felderítőinket próbálja figyelni. A két kommandó akcióját ... őrnagy hangolja össze ... Figyelemmel kísérem. Új."

Gnyedas a fasiszta őrnaggyal folytatott beszélgetéseiben ugyanazt a legendát adja elő, mint a földbirtokosnak. Pszichológiailag is ugyanazt a vonalat követi, bár tartózkodóbban. A banditák között nem szabad büntetlennek kinézni. Ez veszélyes, mivel ingerli őket és gyanút kelt. Gnyedas beismeri a fasisztáknak, hogy kicsit meg van szeppenve, mert az ördög tudja, hogyan alakulnak most az események. Értésére adja az őrnagynak, hogy ő csinos vagyonkát szedett össze, és nem tudja, hol helyezze el. Pontos számítás. Kiderül, hogy az őrnagy is ugyanattól aggódik ...

Ennek a játéknak az eredményeképpen Belov asztalára kerül a következő jelentés: „Egy napon belül várják német kémek csoportját. Repülőn dobják át őket, számuk: X–1201, V–84342."

Új minden hónap végén összefoglaló jelentést küldött akciókörzetének hadi- és politikai helyzetéről. Lehet, hogy a parancsnok asztalán mindössze néhány számadat és következtetés fekszik. Például: „A lunyinyeci helyőrség február 20-án 6000 emberből és 200

harckocsiból áll. A törzs a Szadovaja utcán, a volt járási végrehajtó bizottság épületében székel."

Ez azonban csak egy közlés. Márpedig százával vannak ilyenek, konkrét képet lehet belőlük alkotni a csapatok átdobásáról, létszámáról, az ellenség védelmi rendszeréről. Az ilyen adatok valóban felbecsülhetetlenek, értékesek a támadó hadművelet előkészítésében.

Abban az időben, amíg a felderítők az ellenség hátában, Oroszország mélyében harcoltak, az anyák és a feleségek aggódva vártak híreket hozzátartozóikról, és csak homályosan sejtették, hogy valami különleges oka lehet hallgatásuknak. Klára kétszer is küldött üdvözletet szüleinek. Iván Bertoldovics Frankl kérte, közöljék a feleségével, hogy él. Afelől érdeklődött, hogy megadták-e már neki a szovjet állampolgárságot. Nem sokkal a háború előtt feleségül vette Mása Tiszovszkáját. Felesége családnevét vette át, és használta is fedőnevéül. Gnyedas kiválóan dolgozott együtt Frankllal, aki mindent azonnal megértett, hallgatag volt és a kitartása acélos. Az egész konspirációt ő irányította. Iván Bertoldovics ebben a dologban nagy szakember volt, mégis nyílt harcban esett el.

A „Vega" pusztulása, az ellenséges katonai objektumok légierőnk által történt gyanúsan pontos bombázása és más akciók nagyon óvatossá tették a fasisztákat. Úgy érezték, hogy valaki nagyon pontosan és nagyon gyorsan dolgozik ellenük, közvetlen közelükben. Az Új rádióállomását azonban nem sikerült bemérni... Az adóvevő szüntelenül változtatta a helyét, de továbbra is működött az éter hullámain keresztül. A hitleristák minden jel szerint felfedezték a csoport fő láncának akciókörzetét. Szlonyim körzetébe indították a büntetők egységeit. Leblokkolták az országutakat, csapdákat állítottak, átfésülték az erdőt. Május 25-én Klára Davidjuk szomorú hírt közölt:

„Új a repülőgép leszállásának előkészítésére partizáncsoportot jelölt ki, Tiszovszkijjal az élen. A csoport kiért a kijelölt körzetbe, és május 23-ára virradó éjszaka német csapdába esett. Kénytelenek voltak felvenni a harcot..."

Iván Bertoldovics Frankl-Tiszovszkij elesett, nem is tudott arról, hogy egy nappal előtte a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendeletére megkapta a szovjet állampolgárságot, és kitüntették a Honvédő Háború Érdemrenddel.

Az ügyiratok tartalmazzák Frankl feleségének levelét az egység parancsnokához. Ez május 3-ról keltezett.

„Tisztelt Szmirnov elvtárs! Megkaptam az Ön levelét és a pénzt is. Szívélyesen köszönöm a figyelmét.

Egyelőre Priluki városában vagyok, lakhelyem nem állandó, ezért kérem, írjon post restant. Nagyon kérem, közölje, mit tud Iván B. sorsáról. (Íme, a felderítő felesége! Még a parancsnokhoz írott levelében sem nevezi nevén a férjét. – *A szerző.*) Nagyon aggódom, már régen nem kaptam tőle levelet, pedig mennyit írtam neki. Úgy látszik, nem kapta meg a leveleimet. Jött egy katonatiszt és közölte, hogy férjemet már kétszer felterjesztették kormánykitüntetésre. Büszke vagyok férjemnek a fasiszták elleni harcban véghez vitt hőstetteire. Írjon, két szó is elég: él, egészséges.

Marija Tiszovszkaja"

4

Hajnalodik. Halk szellő moccantja a lombot, elűzi az éj csendjét.

– A csapatösszevonásokról is üzentél? – kérdezi Gnyedas Klárát.

– Várj! Mi is kell még? Azt üzend meg: ha délig nem kapnak jelentést, ezt jeladásnak kell felfogniuk.

– Senki sem fedez fel bennünket – mondja nyugodtan Klára. – Nekem intuícióm van.

– És mit mond az előérzeted?

– Elmennek mellettünk, és mi itt maradunk . . . Itt leszünk néhány napig, míg lábra tudsz állni . . . Krumplink van, két cipónk és szalonnánk is . . . Gazdálkodni fogunk ezzel. Én meg majd ápollak.

– És azután?

– Azután elvisznek téged haza, hogy gyógyíttasd magad. A feleségedhez mégy.

– Képzelődsz. Hová is mennék?

Ifjúságát a hadseregben töltötte. Rövid családi élet – azután háború és most a sors összehozta ezzel a lánnyal. De ő parancsnok. Őrhelyükön vannak, veszélyes munkát végeznek. Mire is gondolhatna? És most, ezek a hajnal előtti órák nem az utolsók-e?

Június elején Gnyedas egy kis csoport felderítővel és rádióadóval gyűrűbe kerult. De a csoport nagyon mozgékony, ismeri a terepet. Harcos tiszt vezeti őket. Az ellenfél gyengeségeit kikémlelve a százados oda indítja a gyenge pontra az osztagot. Junius 12-én jelenti Belovnak:

„Kivezettem a csoportot a bekerítő gyűrűből. 15 kilométerre vagyok Szlonyimtól északra. Az áttöréskor súlyosan megsebesult Cédrus. Nagyon rosszul érzi magát. Sebészi beavatkozásra van szukség. Én a lábamon sebesultem meg. Csonttörés. Jól érzem magam, de nem tudok mozogni. Az én sebem és Cédrus megsebesülése következtében a csoport nem tud manőverezni, és ez azzal fenyeget, hogy másodszor is bekerítenek minket. Senki, sem Békés, sem mások nem hajlandók beleegyezni abba, hogy itt hagyjanak engem és Cédrust és egyedul menjenek a másik korzetbe. Jelenleg lehetőség van egy »U–2«-es repulőgép fogadására. Nagyon kérem, hogy csak Cédrust telepítsék haza. A helyzet napról napra súlyosbodik. Új."

Belov nagyon nyugtalan. Surgős rádióuzenetet kuld: „Kuldom a repulőgépet, a foldetérés körzete a 13-as terep. Négy tűzjelzés, húszhúszra. Igazolja a vételt."

Hanem az események gyorsabban fejlődtek. A 13-as terepet már elvágták, oda nem tudnak eljutni a felderítők. A csoport megpróbál áttorni, de két sebesult van veluk. Vissza kell vonulni az erdőbe. Gnyedas figyelmeztet, hogy Belov tartsa vissza a repulőgépet.

Ebben az időben aggasztó jelzések jonnek Belov torzséhez Gnyedas embereinek másik rádióállomásától: „Újat bekerítették. Nincs hova mennie. Új és a csoport életének megmentése Önoktől függ."

A torzs és a csoport kozott rádiópárbeszéd alakul ki:

Belov: „Azonnal kozoljék a leszállás lehetséges helyét."

Gnyedas: „Észak felé tartunk, 7-es négyszog."

Belov: „Küldom a 7-es terepre a segítséget. A hívójelek a korábbiak, azonnal igazolják a vételt."

Gnyedas: „Nincs lehetőség a repülő fogadására."

A csoportnak a sarkában vannak, és mégis tovább adja a felderítő adatokat.

Az ellenség hátába való második átdobás ideje (7 hónap) alatt a

felderítők egyike sem bukott le, és nagyon kevés volt a veszteség: megölték Tiszovszkijt és a Cédrus is belehalt sérüléseibe.

A 7 főből álló kis csapat 5 napon át viszi karján a sebesült százados és menekül az üldözőktől. De az erők túlságosan egyenlőtlenek.

Fél hét. Klára a földre tapasztja fülét és halkan megszólal:

– Jönnek.

– Add ide a gránátokat.

Nemsokára ugatás hallatszik. Gnyedas és Klára hallgat. Értik, hogy ez mit jelent. A géppisztolyosok talán nem vennék észre az álcázott földkunyhót. De a kutyák ... A Bölcsnek igaza volt.

Az ugatás egyre közelebb jön, már a földkunyhó előtt hallani. Német szó hallatszik, suhognak az ágak, amelyekkel álcázták a bejáratot, és a büntetők már szedik is szét az ágakat ...

5

A Nagy Honvédő Háború után jött a következő levél:

„Kedves elvtársak! Mi, Baranovicsi terület Szlonyim kerületének lakosai, emlékezetünkben őrizzük a mi vidékünkön a Nagy Honvédő Háborúban elesett hősöket. Nagyon aggaszt bennünket két elesett elvtársnak, Sevcsenko alezredesnek és összekötőjének, Klára Davidjuknak a sorsa. Csak annyit tudunk róluk, hogy 1944. június 19-én estek el, egy büntető expedíció során. Mivel nem akarták megadni magukat, saját gránátjaiktól robbantak fel a földkunyhóban azután, hogy felfedezték őket. Amikor a büntetők eltávoztak, partizánok jöttek erre a helyre, közös sírba temették Sevcsenko és Davidjuk elvtársakat. De híre járt, hogy nem ez az igazi nevük. Kérjük, küldjenek igazi adatokat. Azt hisszük, most már lehetne. Mi is teljesítjük a kötelességünket, és amennyire lehetséges, megörökítjük az emléküket.

Kommunista üdvözlettel: Popova, a Belorusz Kommunista Párt Szlonyim kerületi pártbizottságának titkára. Szlonyim város."

És a kerületi bizottság nemsokára választ kapott.

„Igen tisztelt Popova elvtársnő! Nagyon meghat bennünket az Ön kérése, Önnek igaza van, most már mindent közölhetünk Önökkel. Az akinek az iratai Sevcsenko alezredes névre szólnak, valójában:

Gnyedas Kuzma Szaveljevics őrnagy, a Szovjetunió Hőse, a lány, a törzsőrmester pedig valójában Davidjuk Klára Trofimovna.

Gnyedas őrnagy egy felderítőosztag parancsnoka volt. Nagy hazafias érdemei vannak. Kitüntetéseinek listája felsorolja, hogy az ellenfél védelmi erődítményeinek és rendszerének idejében történt felderítése következtében K. Sz. Gnyedas elvtárs biztosította a Gyeszna és Dnyeper folyón való gyors átkelést a Vörös Hadsereg támadó egységei számára, továbbá sok szempontból megkönnyítette a belorusziai hadművelet lebonyolítását

A harcostársak nevében, akik személyesen ismerték Kuzma Szaveljevicsot és Klárát, mélységes hálámat fejezem ki Önnek gondoskodásáért az elesett elvtársak emlékének megörökítéséről. Örök hála a Lenin nagy ügyéért elesetteknek!"

Március. Lármás moszkvai utca. Sok ember, sok mosoly. De valahogy semmi sem tudja eloszlatni gondolataimat Kláráról és parancsnokáról. „Hajnalban megy a szerelem, hajnalban jön meg a reménység . . ."

Lehet, hogy vannak jobbak, okosabbak, de olyanok, mint ők, nincsenek. Minden ember ismételhetetlen. Minden ember halandó. Ám a hősök halhatatlanok.

TARTALOM

ELŐSZÓ AZ OROSZ KIADÁSHOZ (Írta: A. M. Vasziljevszkij) 5

O. Gorcsakov:
EGY NAGY ÉLET LAPJAI (Jan Berzinről) 11

A. Szgibnyev–M. Korenyevszkij:
ZAIMOV TÁBORNOK HŐSTETTE (Vladimir Zaimovról) 63

V. Kurasz:
FEDŐNEVE: ALTA (Ilse Stöhbérről) 86

A. Brinszkij:
MAX (Jozef Szobeszjakról) 112

I. Pagyerin:
SZEVASZTOPOLI LEGENDÁK (Iván Dmitrisinről) 125

A. Szgibnyev–M. Korenyevszkij:
„KAPCSOLATOT TEREMTEK" (Farid Fazliahmetovról) 157

V. Zolotuhin:
AZ Ő FRONTVONALA (Anton Brinszkijről) 183

I. Vaszilyevics:
EL LEHET-E FELEJTENI? (Nyikoláj Szuhovról és barátairól) 209

B. Guszev:
KETTEN A FÖLDKUNYHÓBAN (Kuzma Gnyedasról és Klára Davidjukról) 252

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
A szedés készült a Zrínyi Nyomdában (79.5693/9)
Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató
A kötetet szerkesztette Feles Györgyné
A borító, a kötésterv és a tipográfia Jordán Kati munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Terjedelme 17,25 (A/5) ív

РАЗВЕДЧИКИ
(Люди молчаливого подвига)
Очерки о разведчиках
(На венгерском языке).

Перевод Дьердя Далоша
Ответственный редактор Дьердьнэ Фелеш
Художественное оформление Кати Иордан

Совместное издание издательств им. Кошута
(Будапешт, ВНР) и «Карпати» (Ужгород, Украинская ССР).

Информ. бланк № 677

Форм. бум. 60 × 84¹/₁₆. Бум. типографская № 1. Печать высокая. Усл.-печ. л. 16,04. Уч.-изд. л. 16,42. Тираж 75 000. Заказ № 1815. Цена 2 р.

Отпечатано с матриц типографии «Сикра» (Будапешт, ВНР) Головным предприятием республиканского производственного объединения «Полиграфкнига» Госкомиздата УССР, г. Киев, ул. Довженко, 3.